

Меншік иесі:

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ISSN 2306-451X

№1 (68) 2021 ж., наурыз

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-68-1

ҒЫЛЫМ = НАУКА

Халықаралық ғылыми журнал

2002 жылғы наурыздан бастап шығады

Жарияланымдар тілі - қазақ, орыс, ағылшын

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіліміне (ҚР БҒМ БҒСБК 17.10.2016 ж. №1027 бұйрығы), Қазақстандық цитаталау базасына (ҚазБЦ), «Ғылыми дәйексөздеудің ресейлік индексі» (РИНЦ) Ресей библиографиялық деректер базасына енгізілген

Бас редактор **Биекенов Н.А.**, заң ғылымдарының докторы, доцент
Бас редактордың орынбасары **Каракушев С.И.**, заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., философия докторы (PhD),
Қайнар Е.Е., философия докторы (PhD), Брылевский А.В., з.ғ.к., Слепцов И.В., з.ғ.к.,
Кульжанова Г.Т., филос.ғ.к., доцент, Таукенова А.М., филол.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы:

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)

Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор

Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор

Горяинов К.К., заң ғылымдарының докторы, профессор, РФ Ғылымға еңбек сіңірген қайраткері (РФ, Мәскеу қ.)

Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)

Жалбуров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)

Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор

Крымов А.А., заң ғылымдарының докторы, доцент (РФ, Санкт-Петербург қ.)

Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (РФ, Псков қ.)

Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор (Нұр-Сұлтан қ.)

Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор (РФ, Мәскеу қ.)

Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінде тіркелді. №15156-Ж куәлік.

Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

© ҚР ПИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Собственник:
**Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Ширакбека Кабылбаева**

ISSN 2306-451X
N1 (68) 2021 г., март
DOI: 10.47450/2306-451X-2021-68-1

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года

Язык публикаций - казахский, русский, английский

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ ККСОН МОН РК №1027 от 17.10.2016 г.),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ),
Российскую библиографическую базу данных
«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ)

*Главный редактор - **Биекенов Н.А.**, доктор юридических наук, доцент
Заместитель главного редактора - **Каракушев С.И.**, кандидат юридических наук*

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., доктор философии (PhD),
Кайнар Е.Е., доктор философии (PhD), Брылевский А.В., к.ю.н., Слепцов И.В., к.ю.н.,
Кульжанова Г.Т., к.филос.н., доцент, Таукенова А.М., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор (г. Алматы)
Горяинов К.К., доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки РФ (РФ, г. Москва)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Крымов А.А., доктор юридических наук, доцент (РФ, г. Санкт-Петербург)
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент (РФ, г. Псков)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор (г. Нур-Султан)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор (РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию Республики Казахстан
12 марта 2015 г. Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

© Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева

МАЗМҰНЫ = СОДЕРЖАНИЕ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ =
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Алжанқұлова С.А., Алибаева Г.А. Актуальные вопросы регулирования сетевого маркетинга на современном этапе: правовые, экономические и социальные аспекты.....	4
Бижанова А.Р., Жүнісова Г.Ә., Бимолданов Е.М. Қазақстанда экологиялық зардаптарды қалпына келтірудегі ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелер жайында.....	11
Омарова Э.Б., Нурушев А.Ж. Дифференциация правового регулирования труда медицинских и фармацевтических работников.....	18
Adaliyev N.K. Returning foreign terrorist fighters, dealing with potential threat: design and implement of effective policy responses and Germany experience.....	25
Сидорова Н.В., Сатбаева К. Совместная следственно-оперативная группа как форма полицейского сотрудничества на Евразийском пространстве.....	31
Бачурин С.Н. Современные «перлы» налогообложения физических лиц в Республике Казахстан.....	36
Veselskaya N.R., Albekova M.G. The theoretical problems of interpretation of civil law contracts.....	42
Алдабергенова Н.А., Серімов Е.Е. Қазақстандағы адвокатураның құқықтық негізі және даму жолдары.....	47
Айтимов Б.Ж. Шаруашылық немесе өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзуда қылмыстың құрамын саралаудың ерекшеліктері.....	54
Кумисбеков С.К., Байгундинов Е.Н., Амангельдиев Д.А. Профилактика убийства матерью новорожденного ребенка: уголовно-правовые и криминологические аспекты.....	60
Биебаева А.Ә., Калғужинова А.М. Қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету қылмысын саралаудың өзекті мәселелері.....	67
Khakimova G. Some issues of digitalization of notary actions in the Republic of Kazakhstan.....	73
Karzhassova G.B., Yeleubekova N.Y., Abiyev E.S. Some issues of social orientation of our state.....	77
Әбділі А.А., Жұмашев М.А. «Қоғамдық орын» ұғымының түсінігі жөнінде.....	83

**КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ =
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ
ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

Балабиев Қ.Р. Заң саласы мамандарын даярлаудың тиімділігін арттыру және озық тәжірибелерді енгізу мәселелері.....	89
Гаврилова Ю.А., Алембаев К.О., Кожуганова Д.З. Совершенствование законодательного обеспечения качества подготовки юридических кадров в РК как условие реализации международных образовательных стандартов.....	94

ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ = ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

Свицильников А.Б. Из опыта обеспечения безопасности от террористических актов на железнодорожном транспорте в Китае.....	101
--	-----

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ = ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Акимжанов Т.К., Аширова Г.Т. Институт категоризации уголовных правонарушений и его значение в правоприменительной деятельности.....	107
Лакбаев К.С., Рысмагамбетова Г.М., Галиханов М.М. Совершенствование оперативно-розыскного законодательства Республики Казахстан в сфере защиты прав и свобод личности.....	116
Мынбаев Р.Б., Дильбарханова Ж.Р. Уголовно-правовая характеристика насильственных половых преступлений в отношении несовершеннолетних.....	121
Айтуарова А.Б., Кушкимбаев А.А. Имплементация международных норм по вопросам борьбы с коррупцией в уголовное законодательство Республики Казахстан.....	129
Амангельдиев Д.А., Мусин А.Б. Общая характеристика личности типичного преступника.....	134
Демячук В.В., Кадацкий С.Н. Генезис становления и развития положения «разумный срок» в уголовном судопроизводстве.....	140
Бапанов М.Т. Жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігін түрлерге жіктеудің кейбір мәселелері.....	146
Искаков И. Мемлекеттің көші-қон саясатының кейбір мәселелері.....	153
Айткеш А.Қ. Социально-правовая сущность коррупционных преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел: постановка проблемы.....	158
Кейкиманов А.М. Қазақстандағы экстремизмге қарсы іс-қимылдың кейбір мәселелері туралы.....	163
Кильбаев Н.А. Сепаратизмге қарсы іс-қимылдағы Қазақстан Республикасының халықаралық ынтымақтастығының халықаралық-құқықтық аспектілері және негізгі бағыттары.....	168
Дүйсенбаева Г.Ж. Параға коммерциялық сатып алудың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы.....	173
Сиубаева Н.Ж. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құқықтық базасының қалыптасуы мен қазіргі жағдайы.....	179
Батырбай Н.М. Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы үшін жаза тағайындау.....	186
Салдарбек Н.С., Ильяс Б.О. Материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысаны жеделдетілген өндірістің мүмкін моделі ретінде (Украина Республикасының тәжірибесі).....	191
Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар =Требования, предъявляемые к публикуемым статьям.....	198

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ
ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

УДК 340:334:339.13(47+57)

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-68-1-4-10

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕТЕВОГО МАРКЕТИНГА
НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: ПРАВОВЫЕ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
И СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ**

С.А. Алжанкулова

кандидат юридических наук, доцент

Г.А. Алибаева

доктор юридических наук, профессор

Евразийская юридическая академия им. Д.А. Кунаева, Казахстан, г. Алматы

Аннотация. На современном этапе развития экономических отношений актуальными вопросами являются появление и развитие сетевого бизнеса на рынке Республики Казахстан. Необходимость исследования феномена сетевого маркетинга обусловлена рядом причин: концепция сетевого маркетинга направлена на построение структуры и за счет этого получения дивидендов, что способствует благосостоянию населения и развитию экономики, однако роль и значение MLM индустрии не нашло должной оценки с научно-теоретической точки зрения, в том числе поддержки государства; зарегистрированные уголовные дела в отношении ряда компаний как сетевых, так и инвестиционных показывает активизацию преступных группировок на фоне ухудшения экономической ситуации в стране, следовательно, распространение инвестиционных пирамид угрожает финансовой безопасности значительной части населения; правовая и финансовая неграмотность людей, задействованных в сетевых компаниях, также их непрофессиональный подход в ведении данного бизнеса, приводит к негативным результатам.

В связи с этим, цель статьи - анализ проблемных вопросов правового регулирования современного сетевого маркетинга и перспектив его развития, вместе с тем рассмотрены экономические и социальные аспекты данного сектора экономики. Уделено внимание положительным и отрицательным аспектам методов ведения сетевого бизнеса. На основе анализа законодательной базы данной отрасли экономики сформулированы предложения о необходимости совершенствования законодательства, регулирующего сетевой маркетинг, в частности, путем принятия специального закона, который будет способствовать развитию частного предпринимательства и повышению ответственности за правонарушения в процессе деятельности. Для дальнейшего развития данной сферы предложены ряд мер организационно-правового характера, отличающиеся научной новизной. Для достижения цели исследования были использованы такие методы научного познания, как аналитический, сравнительно-правовой, логический и др.

Ключевые слова: сетевой маркетинг, сетевой бизнес, индустрия прямых продаж, индустрия MLM, финансовая пирамида, частное предпринимательство.

**ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕГІ ЖЕЛІЛІК МАРКЕТИНГТІ РЕТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК АСПЕКТІЛЕР**

С.А. Алжанкулова

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Г.А. Алибаева

заң ғылымдарының докторы, профессор

Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Қазіргі кезеңдегі экономикалық қатынастардың дамуындағы Қазақстан Республикасының нарығында желілік бизнестің пайда болуы және дамуы өзекті мәселелер болып табылады. Желілік маркетинг феноменін зерттеу қажеттілігі бірқатар себептерге байланысты: желілік маркетинг тұжырымдамасы халықтың әл-ауқаты мен экономиканың дамуына ықпал ететін осы дивидендтерді алу есебінен құрылым құруға бағытталған, алайда MLM индустриясының рөлі мен маңызы ғылыми-теориялық тұрғыдан, оның ішінде мемлекеттік қолдаудан тиісті

баға таппады; желілік және инвестициялық компаниялардың бірқатарына қатысты тіркелген қылмыстық істер елдегі экономикалық жағдайдың нашарлауы аясында қылмыстық топтардың жандануын көрсетеді, сондықтан инвестициялық пирамидалардың таралуы халықтың едәуір бөлігінің қаржылық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді; желілік компанияларға тартылған адамдардың құқықтық және қаржылық сауатсыздығы, сондай-ақ олардың осы бизнесті жүргізуге кәсіби емес көзқарасы теріс нәтижелерге әкеледі.

Осыған байланысты, мақаланың мақсаты қазіргі заманғы желілік маркетингті құқықтық реттеудің проблемалық мәселелерін және оның даму перспективаларын талдау, сонымен бірге экономиканың осы секторының экономикалық және әлеуметтік аспектілерін қарастыру. Желілік бизнесті жүргізу әдістерінің оң және теріс аспектілеріне назар аударылады. Экономиканың осы саласының заңнамалық базасын талдау негізінде желілік маркетингті реттейтін заңнаманы жетілдіру қажеттілігі туралы ұсыныстар жасалды, атап айтқанда, жеке кәсіпкерлікті дамытуға және қызмет барысында құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті арттыруға ықпал ететін арнайы заң қабылдау арқылы. Осы саланы одан әрі дамыту үшін ғылыми жаңалығымен ерекшеленетін ұйымдастырушылық-құқықтық сипаттағы бірқатар шаралар ұсынылды. Зерттеу мақсатына жету үшін ғылыми танымның аналитикалық, салыстырмалы-құқықтық, логикалық және т.б. әдістері қолданылды.

Түйін сөздер: желілік маркетинг, желілік бизнес, тікелей сату индустриясы, MLM индустриясы, қаржылық пирамида, жеке кәсіпкерлік.

CURRENT ISSUES OF NETWORK MARKETING REGULATION AT THE PRESENT STAGE: LEGAL, ECONOMIC AND SOCIAL ASPECTS

Alzhankulova S. A.

PhD in Law, associate professor

Alibayeva G.A.

Doctor in Law, professor

D.A. Kunaev Eurasian law academy, Kazakhstan, Almaty

Annotation. At the present stage of development of economic relations, the emergence and development of network business in the market of the Republic of Kazakhstan are topical issues. The need to study the phenomenon of network marketing is due to a number of reasons: the concept of network marketing is aimed at building a structure and thereby obtaining dividends, which contributes to the welfare of the population and economic development, but the role and importance of the MLM industry has not been properly evaluated from a scientific and theoretical point of view, including state support; registered criminal cases against a number of companies, both network and investment, show the activation of criminal groups against the background of the deteriorating economic situation in the country, therefore, the spread of investment pyramids threatens the financial security of a significant part of the population; legal and financial illiteracy of people involved in network companies, as well as their unprofessional approach in conducting this business, leads to negative results.

In this regard, the purpose of the article is to analyze the problematic issues of legal regulation of modern network marketing and the prospects for its development, at the same time, the economic and social aspects of this sector of the economy are considered. Attention is paid to the positive and negative aspects of network business methods. Based on the analysis of the legislative framework of this branch of the economy, proposals are formulated on the need to improve the legislation regulating network marketing, in particular, by adopting a special law that will promote the development of private entrepreneurship and increase responsibility for offenses in the course of activity. For the further development of this sphere, a number of measures of an organizational and legal nature are proposed, which are distinguished by scientific novelty. To achieve the objectives of the study were used such methods of scientific knowledge, as an analytical, comparative-legal, logical, etc.

Keywords: network marketing, network business, direct sales industry, MLM industry, pyramid scheme, private entrepreneurship.

Введение

Сетевой маркетинг как широко распространенный метод прямых продаж является реалием рыночной экономики на современном этапе. Однако общество не готово его признать как законное частное предпринимательство в силу того, что государственные органы недооценивают вклад сетевого бизнеса в экономику страны и не уделяют ему должного внимания.

Данный вопрос в казахстанской науке, да и в целом является малоизученной темой, поэтому вызывает со стороны государственных органов, гражданского общества, также широких слоев населения недоверие и негативное отношение к данной сфере. Поэтому на сегодняшний день исследование вопросов регулирования сетевого бизнеса является очень актуальной и востребованной.

К началу XXI века сетевой маркетинг, или MLM (multilevel marketing), индустрия процветает более чем в 170 странах, стал образом и философией жизни десятков миллионов человек. По данным Всемирной федерации ассоциаций прямых продаж (WFDSA), в индустрии MLM задействованы 119,9 млн. предпринимателей. Индустрия MLM занимает первое место в мире как быстро развивающаяся экономическая система, а оборот всех сетевых компаний составляет более 150 млрд. долларов, и эти цифры растут с каждым годом [1]. Стоит отметить, что в условиях всемирной пандемии, когда классический бизнес потерпел колоссальные

убытки, индустрия прямых продаж перестроила свою работу на дистанционный формат, доказав высокую кризисоустойчивость.

На сегодняшний день комплексных исследований правового регулирования сетевого маркетинга и его социально-экономических аспектов в Республике Казахстан на монографическом уровне не проводилось.

На пространстве СНГ данной проблематике уделяли внимание в основном с экономической и социологической точки зрения, но они тоже малочисленны. К ним следует отнести работы следующих авторов: Н.В. Савельева «Теоретико-методологические основания исследования атипичных форм занятости (на примере сетевого маркетинга в России)», М.Н. Косс «Личность в сетевой многоуровневой структуре: социологический анализ маркетинговой деятельности», С.А. Заболотский «Организация сетевого маркетинга в системе рынка потребительских товаров», С.Р. Довлатов «Деньги в сетевом маркетинге», Р.М. Савченков «Инструменты функционирования сетевых товарных рынков в условиях глобализации мировой экономики». Работ, посвященных правовым аспектам сетевой деятельности, единицы, это такие как Р.Б. Рзаев «Правовое регулирование сетевой торговли в Российской Федерации», Дулова К.В. «Многоуровневой сетевой маркетинг: правовое регулирование». Значительный вклад в исследовании проблем сетевого маркетинга внесли зарубежные ученые, в частности Дж.Р. Эванс, П. Мсвели, Ф. Котлер, Д. Барбер и многие др.

В этой связи научно-теоретическое обоснование необходимости дальнейшего развития системы сетевого маркетинга обуславливает актуальность темы представленной статьи.

Основная часть

На сегодняшний день в современных экономических условиях происходят революционные преобразования в формах ведения бизнеса. В настоящее время одним из приоритетных направлений государственной политики является инновационное развитие экономики. Значительным моментом является стремление предпринимателей использовать инновационные формы, методы и технологии. В данном случае применение системы франчайзинга находит отражение в концепции сетевого маркетинга, что очень продуктивно для инновационного развития экономики.

Необходимо внести ясность относительно законодательного урегулирования уникального направления экономики - сетевого маркетинга в Республике Казахстан. Закон Республики Казахстан «О регулировании торговой деятельности» от 12 апреля 2004 года регулирует общественные отношения в сфере торговой деятельности, устанавливает принципы и организационные основы ее государственного регулирования. В частности, в соответствии с пунктом 4 статьи 12 указанного Закона розничная торговля вне торговых мест путем сетевого маркетинга, общественных распространителей, продажи по почте и другими способами регулируется в порядке, установленном Правительством Республики Казахстан [2].

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 14 сентября 2005 года № 918 утверждены Правила розничной торговли вне торговых мест путем сетевого маркетинга, общественных распространителей, продажи по почте и другими способами, которые предусматривают порядок и особенности деятельности сетевого маркетинга. В соответствии с Правилами сетевой маркетинг является разновидностью розничной торговли вне торговых мест, в которой действуют независимые продавцы, распространяющие товар самостоятельно или посредством привлечения других агентов, их доход состоит из дохода от персональных продаж и коммиссионных от продаж других агентов, вовлеченных ими в сеть [3].

Также отметим, что Общим классификатором видов экономической деятельности, который устанавливает порядок и кодирование данной отрасли (НК-РК 03-2019) предусмотрен подкласс 47.99.2 «Розничная торговля через сетевой маркетинг» [4].

Таким образом, анализ законодательной базы относительно регулирования деятельности в области сетевого маркетинга показывает, что данная сфера законодательно урегулирована, но не в достаточной мере, чтобы защитить людей от недобросовестных представителей тех или иных компаний. К сожалению, на фоне человеческого фактора отношения людей в сетевом бизнесе оставляют желать лучшего. Непонимание сущности и философии сетевого бизнеса, что это бизнес построения отношений, правовая и финансовая неграмотность, непрофессионализм, нехватка определенных знаний и навыков приводят к тому, что не добившись успеха в ведении сетевого бизнеса, люди оставляют начатое дело, разочаровываясь и в компании, и в людях. Таким образом, у многих и многих людей складывается негативное мнение и отношение к сетевому бизнесу.

Вместе с тем, низкий уровень правосознания и финансовой грамотности людей, когда не могут отличить финансовую пирамиду от сетевого бизнеса, также приводит к тому, что люди попадают в руки мошенников, которые хотят заработать на этом. За создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой организаторы несут уголовную ответственность, и такая деятельность запрещена в Казахстане и во многих странах мира. К примеру, только за 2020 год от организаторов финансовых пирамид «Гарант 24 Ломбард», «ESTATE Ломбард» и «Выгодный займ» пострадали более 20 тыс. казахстанцев [5].

Согласно информации Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, за девять месяцев 2018 года по статье 217 УК РК за создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой было зарегистрировано 103 уголовных дела, в 2019 году – 171 дело, в 2020 году - 110 уголовных дел. Причиненный ущерб за 2018 и 2019 годы превышает 2,7 млрд тенге,

за 2020 год признаны в качестве потерпевших 637 граждан Казахстана, причиненный ущерб составляет более 30 млрд тенге [6].

На сегодняшний день Департамент экономических расследований г№ Алматы Комитета по финансовому мониторингу МФ РК проводит досудебное расследование в отношении организаторов деятельности финансовой пирамиды B2B Jewelry. По данным пресс-службы Комитета, около 10 тысяч человек из всех регионов Казахстана стали жертвами данной пирамиды. По данным следствия, финансовая пирамида работала под прикрытием сети ювелирных магазинов. Организаторы продавали населению ювелирные изделия с гарантией возврата денег в виде кэшбэка в размере 104% от суммы покупки [7].

К сожалению, по разным основаниям, не по всем фактам правонарушений уголовные дела доходят до судебного приговора.

Отметим, что в соответствии со статьей 217 Уголовного кодекса Республики Казахстан под созданием финансовой пирамиды понимается организация деятельности по извлечению дохода (имущественной выгоды) от привлечения денег или иного имущества, либо права на него физических и (или) юридических лиц без использования привлеченных средств на предпринимательскую деятельность, обеспечивающую принятые обязательства, путем перераспределения данных активов и обогащения одних участников за счет взносов других, а равно руководство финансовой пирамидой или ее структурным подразделением [8].

Но зачастую люди становятся жертвами не только финансовой пирамиды, но и недобросовестных представителей сетевых компаний. В практике имеет место, когда люди, чтобы зарегистрироваться в ту или иную компанию, необдуманно закладывают свои квартиры, автомобили, драгоценности, берут кредиты в банках, затем, не имея навыков ведения сетевого бизнеса, не добиваются успеха, при этом лишаясь своего имущества.

А ведь ответственность лежит на человеке, который заключил с ним контракт и получил прибыль от данной сделки, так как, в обязанность вышестоящего спонсора входят дальнейшее обучение и оказание помощи в его становлении как предпринимателя и менеджера. Еще одним негативным фактором является излишняя доверчивость людей, которые надеются легко заработать большую сумму денег и получать проценты от вложенных средств. Они не понимают, что в сетевом бизнесе, чтобы добиться определенного успеха, тоже необходимо работать, причем на профессиональном уровне.

Исходя из вышеизложенного следует, что на современном этапе развития сетевого бизнеса и вовлечения большого количества людей в этот особенный сектор экономики, следует отметить необходимость принятия на законодательном уровне специального нормативно-правового акта, регулирующего отношения в указанной сфере, в частности Закона Республики Казахстан «О регулировании деятельности сетевого маркетинга». Принятие данного закона будет способствовать дальнейшему развитию данного звена предпринимательства в Казахстане, установлению ответственности лиц за нарушение законодательства и введению штрафных санкций. Вместе с тем, благодаря принятию закона можно будет защитить и права потребителя определенной продукции и потенциального дистрибьютера той или иной сетевой компании от недобросовестных лиц.

Любая сетевая компания, как и любая другая, может иметь уголовные последствия своей деятельности в результате нарушения закона организаторами сети. Анализ рынка МЛМ показал, что есть такие зарубежные компании, где их представители на своих тренингах обучают искусству вовлечения и сопровождения потенциального клиента от получения кредита на большую сумму и до подписания контракта. Такая схема практикуется представителями международной компании QNet, расположенная в Гонконге. По данным пресс-службы Комитета по финансовому мониторингу и Следственного департамента МВД, в отношении представителей данной компании расследуют 29 уголовных дел, из них 20 дел по Алматинской области, пострадали более 200 человек, сумма материального ущерба составляет 160 миллионов тенге [9].

В некоторых странах деятельность компании QNet запрещена, в частности, в США, Иране, Судане, Сирии, Непале, Канаде, Индонезии, Азербайжане, Узбекистане. В Руанде, Турции, Индии, Шри-Ланке неоднократно проводились уголовные расследования по отношению к представителям компании.

Возможно, сами компании далеки от таких действий, ведь философию любой компании реализуют их партнеры на местах, однако им стоит в своих внутренних корпоративных документах прописать нормы об ответственности за подобные деяния.

Такой положительный пример можно проследить при анализе нормативного документа американской сетевой компании ARIX «Политика и процедура для представителей», согласно пункту 12.1. Меры дисциплинарного взыскания, ARIX несет правовую и моральную ответственность не только перед федеральными и штатными органами, но и перед ее Представителями, для обеспечения того, что Представители ARIX соблюдают требования федеральных, штатных и местных законов и нормативных актов. Первоочередной задачей обеспечения нормативного соответствия, следовательно, является обучение Представителей их обязанностям предусмотренным Договором, а также законами и нормативными актами, регулирующими их деятельность. ARIX полагает, что их Представители действуют честно и порядочно.

Нарушение Договора и/или какой-либо правовой обязанности, в том числе какой-либо действующей обязанности соблюдать лояльность, осуществление любых незаконных, мошеннических, обманных или аморальных действий при ведении деятельности, возбуждение исков против компании, или какое-либо

действие или бездействие Представителя, которое на исключительное усмотрение компании может причинить ущерб ее репутации или доброму имени, может привести к наложению одной или нескольких мер дисциплинарного взыскания начиная от письменного предупреждения, наложения штрафа, до возбуждения судебного производства [10].

К сожалению, как показал анализ, нормы по возбуждению судебного производства пока отсутствуют в нормативных документах большинства компаний.

В мире MLM индустрии ARIIX единственная компания, которая провозгласила Билль о правах Представителей, в соответствии с которой партнеры имеют право участвовать в Совете Партнеров; на неизменное право собственности и защиты своей собственности; обсуждать изменения, вносимые в компенсационный план; предлагать свои идеи на рассмотрение руководству, поскольку ARIIX полагает, что партнеры являются их экспертами; помогать ARIIX в планировании будущей деятельности [10].

Данное обстоятельство является новаторством в сетевом маркетинге, так как ни в одной компании, тем более на территории иностранного государства, дистрибьюторы не имеют права предлагать свои идеи по поводу изменений маркетинга, в планировании деятельности компании, тем более предлагать свои идеи на рассмотрение руководству.

Следовательно, на данном примере можно отметить, что на современном этапе развития сетевого маркетинга такие компании, как ARIIX ломают стереотипы ведения сетевого бизнеса и меняют правила игры во благо человека, защищая интересы потребителей, а также своих партнеров, именно партнеров, а не дистрибьюторов или представителей, так как, они являются собственниками своего бизнеса, который подтверждается вышеуказанным Биллем о правах и практикой на рынке многих государств, в том числе и Казахстана.

Положительных характеристик развития сетевого маркетинга в социальном и экономическом аспекте можно подтвердить множеством фактов. К примеру, такой бизнес является продуктивным и для производителя, и для потребителя, и для партнеров. Хорошие компании с образовательной платформой, с щедрым маркетинг-планом, с качественной продукцией приносят только пользу для любого государства, как в экономическом, так и в социальном плане.

Во-первых, обучение, ориентированное на личностный и профессиональный рост дает возможность самовыражения, самореализации и самосовершенствования. Мотивационные программы, наработка лидерских качеств, ответственность за свою работу, работа в команде, общение с людьми, приобретение коммуникативных навыков помогает человеку раскрыть свой предпринимательский потенциал.

Во-вторых, строить свой бизнес без риска и при маленьком вложении, использование схемы франчайзинга позволяет получить в свое распоряжение готовый бизнес с готовой продукцией, бизнес-планом, логистикой, системой оплаты, техническим обслуживанием и поддержкой, дает людям возможность цивилизованным и честным способом решить свои материальные проблемы, выработать глубокую положительную самооценку и уверенность в своих индивидуальных возможностях.

В третьих, анализ социальных аспектов сетевого маркетинга показал, что он эффективно развивается на фоне экономического кризиса и безработицы. В условиях, когда основное население выживает на низкую заработную плату, либо остаются без работы по специальности, люди с высшими образованиями находят в сетевом маркетинге применение своим невостребованным способностям.

В четвертых, следующим социальным аспектом деятельности сетевых компаний является предоставление широкого простора для проявления деловой инициативы граждан. Традиционный бизнес не всегда позволяет это сделать, ибо связан с необходимостью большого стартового капитала, высоким риском, а также необходимостью поддержки в условиях нестабильного и непрозрачного законодательного поля.

Таким образом, сетевой маркетинг являясь одной из форм частного предпринимательства приносит выгоду и для государства, и для граждан.

Компании с качественными и востребованными продуктами приходят на рынок однажды и на всю жизнь, поэтому они являются стабильными и надежными. К примеру можно назвать следующие компании: Avon (США) – год основания 1886, на сегодняшний день ей 135 лет; Amway (США) – год основания 1959, 61 год; Mary Kay (США) – год основания 1963, 58 лет; Faberlic (Россия) – год основания 1997, 24 года; Oriflame (Швеция) – год основания 1967, 54 года, Ariix (США) – год основания 2011 год, 10 лет и т.д. Естественно, такие компании являются налогоплательщиками и от них в год в Казахстане поступает в бюджет более 1 млрд. тенге.

С целью защиты потребителя и соблюдения этических стандартов ведения сетевого бизнеса ведущими фирмами по производству и продаже товаров непосредственно потребителю в Казахстане, в 2005 году было создано Объединение юридических лиц «Ассоциация Прямых Продаж Казахстан». Членами-участниками Ассоциации являются компании Amway, Avon, Faberlic, Forever Living Products, Herbalife Nutrition, LR Health&Beauty, Mary Kay, Oriflame и TIENS. Однако Ассоциация реализует поставленные цели в рамках указанных компаний, а не в целом.

Стоит учесть, что родиной сетевого маркетинга является США, и на сегодняшний день его степень влияния на экономику подтверждается следующими фактами: более 50% товаров реализуется через партнерскую

бизнес-систему; в стране функционирует более 1500 многоуровневых компаний, многие из которых имеют мультимиллионные обороты; около 15 процентов населения Америки занимается сетевым маркетингом; больше 100 миллионов американцев делают через прямые продажи хотя бы одну покупку в год; каждый пятый миллионер США сделал свое состояние в MLM компании.

Отметим, что бизнес-модели сетевого маркетинга доверяют известные всему миру личности. Например, Билл Клинтон, бывший президент США, говорил, что индустрия прямых продаж не только помогает расти американской экономике, но и помогла сохранить живую американскую мечту для миллионов людей и, что дистрибьюторы являются частью международного движения, которое продвигает собственное предпринимательство и дает реальный шанс улучшить их жизни. Британский премьер-министр Тони Блэр отмечал, что сетевой бизнес вносит огромный вклад в общее процветание экономики.

Дональд Трамп не просто хорошо разбирается в сетевом бизнесе, но и был совладельцем сетевой компании, продающей витамины - Trump Network. Кроме того, в соавторстве с Робертом Кийосаки, Трамп написал книгу «Почему мы хотим, чтобы Вы были богаты», 27-я глава которой полностью посвящена многоуровневому маркетингу [11].

Роберт Кийосаки говорит, что больше всего в сетевом маркетинге его впечатляет то, что этот бизнес обучает людей необходимым навыкам ведения бизнеса, обучает основным практическим навыкам, которые они могут использовать в реальной жизни. Он также отмечает, что сетевой бизнес дает людям возможность с очень низким риском и очень небольшими инвестициями создать источник постоянного дохода и обрести финансовую свободу [12].

Заключение

Учитывая, что система MLM на сегодняшний день самое востребованное направление системы прямых продаж, думаем, что назрела необходимость государству в лице Министерства труда и социальной защиты населения обратить должное внимание на предпринимательство в сфере сетевого маркетинга и оказать содействие в его развитии. Одним из направлений его деятельности являются вопросы занятости населения и стимулирование развития массового предпринимательства в частном секторе. Сетевой бизнес является одним из эффективных плацдармов для развития массового бизнеса для любой категории населения.

Следовательно, для развития сетевого маркетинга в Казахстане необходимо:

- создать научно-методическую базу в виде публикации специализированных выпусков журналов, посвященных сетевому маркетингу и широкого освещения в СМИ;
- организация научно-теоретических и практических конференций с освещением проблемных и перспективных вопросов сетевого маркетинга;
- в рамках Национальной палаты предпринимателей РК «Атамекен» создать Центры Развития сетевого маркетинга и частного предпринимательства;
- на уровне Комитета развития человеческого капитала и социальной политики бизнеса Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» рекомендовать ВУЗам внедрить в учебный процесс дисциплину «Сетевой маркетинг» для обучающихся по специальности «Маркетинг», так как одной из задач Комитета является содействие развитию и совершенствованию системы образования в области подготовки кадров для бизнес-структур;
- в учебники по предпринимательству и маркетингу внедрить разделы о сетевом маркетинге.

Для информированности широких слоев населения, и во избежание негативного опыта необходимо проводить широкомасштабные просветительские мероприятия, охватывающие широкие слои населения путем использования средств массовой информации, в частности через телевидение, радио, региональные и республиканские газеты, проведение форумов, круглых столов с привлечением органов государственной власти и СМИ.

Необходимо практиковать опыт Международной Ассамблеи сетевых предпринимателей РФ, которые ежегодно проводят масштабные форумы для сетевых предпринимателей, где спикерами являются известные эксперты сетевого бизнеса.

Учитывая вышеизложенное, отметим что в научно-теоретическом отношении феномен многоуровневого маркетинга мало изучен с экономической, социологической, юридической, психологической точки зрения, также маркетологами. Думаем, что казахстанским ученым и практикам - экономистам, юристам, маркетологам и др. стоит обратить внимание данному явлению, и что такие исследования дадут возможность раскрыть потенциал и эффективность данного бизнеса и поставить на более высокий профессиональный уровень.

Вместе с тем, дальнейшее развитие системы сетевого маркетинга, по нашему мнению, имеет большое значение в современных социально-экономических условиях общественной жизни, так как сетевой маркетинг дает возможность каждому человеку независимо от его образования, возраста, материального положения начать индивидуальную предпринимательскую деятельность. На практике сетевой маркетинг доказал, что может считаться высокодоходным бизнесом с минимальными инвестициями и постепенно превращается в стандартный инструмент, которым пользуется всякая отрасль экономики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 По данным Всемирной федерации прямых продаж // <http://udsa.org.ua/ru/wfdsa>
- 2 О регулировании торговой деятельности; Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года // <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 3 Правила розничной торговли вне торговых мест путем сетевого маркетинга, общественных распространителей, продажи по почте и другими способами: утверждены постановлением Правительства Республики Казахстан от 14 сентября 2005 года № 918 // <http://adilet.zan.kz/rus>
- 4 Общий классификатор видов экономической деятельности НК-РК 03-2019 от 22 февраля 2019 года // <https://statinfo.kz/oked-rk.html>
- 5 В МВД раскрыли подробности дела «Гарант 24 Ломбард» // <https://inbusiness.kz/ru>
- 6 По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://informburo.kz/stati>
- 7 Более 10 тысяч человек из всех регионов Казахстана вложили деньги в B2B Jewelry // <https://informburo.kz/novosti>
- 8 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
- 9 Более 200 человек обратились с заявлениями в отношении компании Qnet - МВД РК // <https://www.inform.kz/ru/bolee>
- 10 Политика и процедуры для представителей Ariix // <https://ariixcis.ru/>
- 11 Мировые лидеры об MLM // <https://flawlessmlm.com>
- 12 Кийосаки Р., Флеминг Д., Кийосаки К. Бизнес XXI века // <https://www.litres.ru/robert-kiyosaki/biznes-xxi-veka/chitat-onlayn>

REFERENCES

- 1 According to the World Direct Sales Federation // <http://udsa.org.ua/ru/wfdsa>
- 2 On Regulation of Trade Activities: Law of the Republic of Kazakhstan dated April 12, 2004 // <http://adilet.zan.kz/rus>
- 3 Rules of retail trade outside retail outlets through network marketing, public distributors, sales by mail and other means: approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 14, 2005 No. 918 // <http://adilet.zan.kz/rus>
- 4 General Classifier of types of economic activity of the NC-RK 03-2019 dated February 22, 2019 // <https://statinfo.kz/oked-rk.html>
- 5 The Ministry of Internal Affairs revealed the details of the case “Garant 24 Pawnshop” // <https://inbusiness.kz/ru>
- 6 According to the data of the Committee on Legal Statistics and Special Records of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Kazakhstan // <https://informburo.kz/stati>
- 7 More than 10 thousand people from all regions of Kazakhstan have invested in B2B Jewelry // <https://informburo.kz/novosti>
- 8 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
- 9 More than 200 people filed applications against Qnet - Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan // <https://www.inform.kz/ru/bolee>
- 10 Policies and procedures for representatives of Ariix // <https://ariixcis.ru/>
- 11 World leaders about MLM // <https://flawlessmlm.com>
- 12 Kiyosaki R., Fleming D., Kiyosaki K. Business of the XXI century // <https://www.litres.ru/robert-kiyosaki/biznes-xxi-veka/chitat-onlayn>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Алжанкулова Светлана Абильдаходжаевна – кандидат юридических наук, доцент кафедры конституционного, международного права и таможенного дела Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева. Казахстан, г. Алматы, ул. Курмангазы, 107. E-mail: abildsveta@mail.ru

Алибаева Гульнар Айтчановна – доктор юридических наук, профессор, проректор по научно-исследовательской работе и международным связям Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева. Казахстан, г. Алматы, ул. Курмангазы, 107. E-mail: g.alibayeva@mail.ru

Светлана Абильдаходжаевна Алжанкулова – заң ғылымдарының кандидаты, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының конституциялық, халықаралық құқық және кеден ісі кафедрасының доценті. Қазақстан, Алматы қ., Құрманғазы к., 107. E-mail: abildsveta@mail.ru

Гульнар Айтчановна Алибаева - заң ғылымдарының докторы, профессор, Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының халықаралық байланыстар және ғылыми-зерттеу жұмысы жөніндегі проректоры. Қазақстан, Алматы қ., Құрманғазы к., 107. E-mail: abildsveta@mail.ru

Svetlana A. Alzhankulova - PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional, International Law and Customs Affairs of the D.A. Kunaev Eurasian law academy. Kazakhstan, Almaty, Kurmangazy street, 107. E-mail: abildsveta@mail.ru

Gulnar A. Alibaeva - Doctor in Law, professor, vice-rector on scientific work and international cooperation of the D.A. Kunaev Eurasian law academy. Kazakhstan, Almaty, Kurmangazy street, 107. E-mail: g.alibayeva@mail.ru.

ҚАЗАҚСТАНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАРДАПТАРДЫ ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУДЕГІ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖАЙЫНДА

А.Р. Бижанова

заң ғылымдарының докторы

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Тарих және құқық институты,
Қазақстан, Алматы қ.

Г.Ә. Жүнісова

заң ғылымдарының кандидаты

Е.М. Бимолданов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аннотация. Қоғамның даму үрдісі барысында еліміздің болашағы мен өткеніне үнілсек, адамзаттың экологиялық мәселелердің өзектілігін сезінбеуі, сондай-ақ оларды шешудің қажеттілігін түсініп, өз әрекетін жоспарламауы мүмкін болмайды. Себебі республикамыздың көп аумақтарында бүгінде экологиялық жағдай қолайсыз ғана емес, апатты да. Өндірістер, ауыл шаруашылығы, автокөліктер және басқа да антропогенді факторлар қоршаған ортаның ластануының қайнар көздеріне айналған.

Экологиялық қауіпсіздікті, қоршаған ортаны қорғауды құқықтық қамтамасыз ету және табиғи ресурстарды тиімді пайдалану тетігін қалыптастыру мақсатында уәкілетті орган қоршаған ортаға келтірілген залалдарға мониторинг жүргізеді, алайда бұл жеткіліксіз.

Қоршаған ортаны қалпына келтіру тұрғысынан Экологиялық лимиттерді бұзғаны үшін қоршаған ортаға эмиссияларға экологиялық органдардың рұқсаттарын және айыппұл санкцияларын бергені үшін елде бар алымдарды қолдану жүйесі тиімсіз болып отыр. Бізде олар экологиялық рұқсаттар мен сәйкестік талаптары бөлігінде ластанудың алдын алу мен бақылаудың біріктірілген жүйесі ретінде емес, қазына табысын арттыру құралы ретінде қарастырылады.

Шетел тәжірибесіне жүгінсек, тұрақты қаржы жүйесі бар дамыған елдерде әр түрлі ұйымдық-құқықтық, меншік нысанында нысаналы мақсаттағы табиғатты қорғау қорларын құру қолға алынған.

Әлемдік тәжірибені зерттей отырып, авторлар мақалада экологиялық қор құруды ұсынады, оның қызметі келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады: қаржы көздерін тарту (жинақтау), қаражатты бөлу және олардың ұтымды пайдаланылуын бақылау; ғылыми ізденістер; халықаралық байланыстар.

Қазақстанның экологиялық қорын құру Экологиялық кодексте көзделген. Дегенмен, Экологиялық Қор қызметінің құқықтық базасын қалыптастырудың маңыздылығын ескере отырып, «ҚР Экологиялық Қоры туралы» ҚР Заңын қабылдау қажет.

Түйін сөздер: экология, адам экологиясы, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық тәртіп, мемлекеттік экологиялық қор, экологиялық шығын, экологиялық зардаптарды қалпына келтіру, құқықтық база.

ОБ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ ВОПРОСАХ ВОССТАНОВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ В КАЗАХСТАНЕ

Бижанова А.Р.

доктор юридических наук

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Институт истории и права

Казахстан, г. Алматы

Жунусова Г.А.

кандидат юридических наук

Бимолданов Е.М.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)

Алматинская академия им. М. Есбулатова при МВД Республики Казахстан

Аннотация. Если оглянуться в прошлое и посмотреть в будущее страны, то в процессе развития общества человечество порой не может осознать актуальность проблем экологии, тем более найти способы их решения. Сегодня экологическая ситуация на большей части территории Республики не только неблагоприятная, но и катастрофическая. Источниками загрязнения окружающей среды являются производства, сельское хозяйство, автомобили и другие антропогенные факторы.

В целях правового обеспечения экологической безопасности, охраны окружающей среды и формирования механизма эффективного использования природных ресурсов уполномоченным органом проводится мониторинг ущербов, причиненных окружающей среде, однако этого недостаточно.

Система применения сборов за выдачу разрешений природоохранных органов на эмиссии в окружающую среду и штрафных санкций за нарушение экологических лимитов с точки зрения восстановления окружающей

среды в стране неэффективна. Они у нас рассматриваются как средство повышения доходов в казну, а не как интегрированная система предотвращения и контроля загрязнений в части экологических разрешений и требований соответствия.

На мировом уровне практикуются природоохранные фонды целевого назначения в различных организационно-правовых формах собственности. Изучая мировой опыт, авторы в статье предлагают создать экологический фонд, деятельность которого осуществляется по следующим направлениям: привлечение (накопление) финансовых источников, распределение средств и контроль над их рациональным использованием; научные изыскания; международные связи.

Создание экологического фонда Казахстана преследуется в Экологическом кодексе. Тем не менее, учитывая важность формирования правовой базы деятельности экологического фонда, необходимо принять Закон РК «Об экологическом фонде РК».

Ключевые слова: экология, охрана окружающей среды, экологическая безопасность, государственный экологический фонд, экологический ущерб, восстановление экологических последствий, правовая база.

ON ORGANIZATIONAL AND LEGAL ISSUES OF ENVIRONMENTAL IMPACT RECOVERY IN KAZAKHSTAN

Bizhanova A.R.

Doctor in Law

Kazakh national pedagogical university named after Abai, Institute of history and law, Kazakhstan, Almaty

Zhunosova G.A.

PhD in Law

Bimoldanov Y.M.

PhD in Law, associate professor (docent)

Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. If you look back in the past and look into the future of the country, in the process of development of society, humanity sometimes can not realize the relevance of environmental problems, especially to find ways to solve them. Today, the environmental situation in most of the Republic's territory is not only unfavorable, but also catastrophic. Sources of environmental pollution are manufacturing, agriculture, automobiles, and other anthropogenic factors.

The system of applying fees for issuing environmental permits for emissions into the environment and penalties for violating environmental limits is ineffective in terms of restoring the environment in the country. We consider them as a means of increasing revenue to the Treasury, and not as an integrated system for preventing and controlling pollution in terms of environmental permits and compliance requirements.

At the global level, environmental funds for special purposes are used in various organizational and legal forms of ownership. Studying the world experience, the authors suggest creating an environmental Fund, whose activities are carried out in the following areas: attraction (accumulation) of financial sources, distribution of funds and control over their rational use; scientific research; international relations.

The creation of the environmental Fund of Kazakhstan is pursued in the Environmental code. However, given the importance of developing a legal framework for activities of the environmental Fund it is necessary to adopt the Law «On ecological Fund of Kazakhstan».

Keywords: ecology, environmental protection, environmental safety, state environmental Fund, environmental damage, restoration of environmental consequences, legal framework.

Кіріспе

Қазіргі жағдайда қоршаған ортаны қорғау кез-келген шаруашылық қызметтің ажырамас шартына саналады, яғни экономикалық даму әрдайым экологиялық таза болуы қажет [1].

Ұлттық экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету аясында ҚР заңнамасы экологиялық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті қарастырады, экологиялық залалды өтеу туралы жекелеген нормалар бар. Алайда, мұның бәрі осы проблеманы шешу үшін жеткіліксіз.

Қазіргі уақытта барлық түсімдер (экологиялық төлемдерден, қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдерден, айыппұлдардан, қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеуден, табиғатты пайдалану үшін төлемдерден) мақсатқа сай жұмсалып жатқан жоқ. Қоршаған ортаға эмиссияға рұқсат бергені үшін алымдар және экологиялық лимиттерді бұзғаны үшін айыппұл санкциялары экологиялық рұқсаттар мен сәйкестік талаптары бөлігінде ластануды болдырмау мен бақылаудың интеграцияланған жүйесі ретінде емес, қазынаға кірістерді арттыру құралы ретінде қолданылады.

Жыл сайын республикалық және жергілікті бюджетке шамамен 110 млрд теңге көлемінде қаражат түседі [2]. Алайда, экологиялық төлемдер мақсатқа сай бөлінбегендіктен де кейбір өңірлерде табиғат қорғау іс-шараларына кететін шығындардың үлесі 10%-дан аспайды [3].

Алайда, қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу туралы талаптар уәжді болуға, материалдық және іс жүргізу құқығының нормаларына сілтемелерді, тікелей нақты залалдың дәлелдемелерін және кінәлі адамның құқыққа қарсы әрекеттері немесе әрекетсіздігі мен келтірілген залалдың арасындағы себеп-салдарлық байланыстың дәлелдемелерін қамтуға тиіс.

ҚР Үкіметінің 27.06.2007 ж. № 535 қаулысымен бекітілген «Қоршаған ортаны ластаудан келтірілген залалды экономикалық бағалау қағидалары» (бұдан әрі - қағидалар) табиғи объектіге зиян келтіру фактісінің дәлелдерін ұсынуды көздемейді, табиғат объектісінің ластану критерийлерін, оның тозу критерийлерін белгілемейді, олар табиғат пайдаланушының іс-әрекеттерін саралау үшін негіз болуға тиіс және оған келтірілген зиянды өтеу туралы талаптар қою [1].

Мемлекеттік бюджетке түсетін қаражат тұтастай алғанда экологиялық мақсаттарға толық көлемде жұмсалмайтындықтан, экологиялық залалдарды өтеуді және осы өтемақылардың қоршаған ортаны мақсатты негізде қалпына келтіруге арналған шығындарын қамтамасыз ететін арнайы мемлекеттік ұйым құру қажет болып отыр. Тиісінше, бұл шара республикалық және жергілікті бюджеттердің құрылымына қатысты бюджет туралы заңнамаға өзгерістер енгізу арқылы іске асырылатын болады.

Негізгі бөлім

Ластанған қоршаған ортаны қалпына келтіру мәселесі уақыттың талабы болып табылады, ал бұл көп қаражат пен тиімді ұйымдастыру жүйесін қажет етеді.

Халықаралық практикада қоршаған ортаны ластағаны үшін түсетін қаражаттар оны қалпына келтіруге жұмсалады, ал оған экологиялық қор уәкілетті. Енді халықаралық тәжірибе туралы қысқаша сөз өрбісек.

Чехияда 1991 жылдан 2016 жылдар арасында атмосфералық ауаны ластағаны үшін (басқа да экологиялық салықтар мен төлемдер сынды) төленетін кірістер мемлекеттік экологиялық қорға жөнелтіліп келген, тек 2017 жылдан бастап – мемлекеттік экологиялық қорға (65%) және жергілікті бюджетке (25%) және республикалық бюджетке (10%) бөлінетін болған. Заңда көрсетілгендей, жергілікті бюджетке түскен қаражат экологиялық шараларға жұмсалуды тиіс болса, республикалық бюджетке түсетіні Экология Министрлігімен ұйымдастырылатын ластану деңгейін өлшеу, бағалауға байланысты қызметті, ауаның сапасы ақпараттық жүйесін, мониторинг пен ақпараттарды таратуды қамтамасыз етуді қаржыландыруға бағытталады.

Бразилия. Сан-Пауло, Бразилия қалаларында жалпы пайдалануға жататын сумен қамту компаниясы өз кірісінің 1%-ын экологиялық қорға аударып отырады, бұл қаражат Корумбатай ауданының жоғары бөлігіндегі орманды қалпына келтіруге байланысты шараларға жұмсалады.

Канадада мынадай жағдай орын алған. Tetasep компаниясы халықаралық нарықта экспортты арттырмақ, сондай-ақ Шығыс Канада мен Солтүстік Америкаға газ құбырын кеңейтпек болады. Бірақ та бұл газ құбыры ЮНЕСКО-ның бүкіләлемдік мұралар объектілерінің тізіміне кіретін Mount Robsen штаты паркі мен Jasper ұлттық паркінің аумағы арқылы өтеді.

Компания ештеңені жоғалтпай биоалуантүрліліктің өсуіне қол жеткізуді мақсат еткен. Газ құбырын кеңейту барысында сирек кездесетін өсімдіктер мен қоғамдастықтардың, жабайы жануарлардың, орман алқаптарының сезімтал тіршілік ету орындарын қорғауға қатысты, сондай-ақ шу деңгейін төмендетуге байланысты шаралар қолданылған. Компания жоба аяқталғаннан кейін де бес жыл бойы экожүйелердің жай-күйіне және газ құбырын кеңейту кезінде өзгертілген, не қозғалған аумақтардың биоәртүрлілігіне мониторинг жүргізу міндетін өзіне алады. Сондай-ақ компания газ құбырын кеңейтуге байланысты жобаның ықпалының болуына кешенді экологиялық бағалау жүргізіп отырған. Өтемақы сомасы 3 млн. долларды құрады, оның 2,3 млн. доллары Trans Mountain мұра қоры деп аталған экологиялық қор құруға жұмсалған. Trans Mountain мұра қоры жыл сайын екі саябақ аумағында табиғатты қорғау іс-шараларын, зерттеулер жүргізеді» [4].

Егер еліміздің қазіргі экологиялық жағдайын ескерсек, жоғарыда аталған шетел тәжірибесі қоршаған ортаға келген зардаптардың орнын толтыру шараларын ұйымдастырудың тиімді жолдарын қарастыру, олардың құқықтық реттелуі базасын қалыптастыру бағытындағы ғылыми негізделген ілімдер мен іс-тәжірибелік дағдылардың үйлесімді жүйесін құруға өз үлесін қосары анық.

Заман талабына сай мемлекеттік экологиялық қорларды қайта құру және құқықтық бекіту қоршаған ортаны қалпына келтіруге қажетті қаражаттарды жинақтауға, олардың мақсатты пайдаланылуын бақылауға мүмкіндік береді. Осының арқасында экономиканы әртараптандыру және оны халықаралық макроэкономикалық процестерге интеграциялау және технологиялық кластерлерді құра отырып, қоршаған ортаның жай-күйін нақты жақсартуға қолжеткізілмек. Қоршаған ортаны қорғаудың мақсатты қорларын құру өндірістің жаңа экологиялық қауіпсіз технологияларға қолжеткізу бағытындағы ғылыми әзірлемелерді қаржыландырып, болашақта оларды күнделікті өмірге енгізуге үлесін қоспак.

Сондай-ақ экологиялық құқықта трансшекаралас елдермен ортақ табиғи ресурстарды пайдалану, не сол трансшекаралас елдермен климатты және жердің озон қабатын қорғауға қатысты экологиялық мәселерді аталған мемлекеттермен ортақтасып шешу, онда экологиялық жауаптылық мәселесін көтеру, қоршаған ортаға келген шығындарды өтеттіру және т.б. сұрақтарды құқықтық реттеу мүмкіндігіне қолжеткізу өте қиын. Аталған сұрақтардың шешімін белгіленген мөлшерде тек халықаралық экологиялық қорларға жүгіне отырып қана табуға болады. Осы тұста қоршаған ортаны қорғауды қаржыландыра алатын халықаралық экологиялық қорлардың үлесі зор. Мысалы, Жаһанды экологиялық қорды, жабайы табиғатпен байланысты Өлемдік қорды айтсақ, Монреал хаттамасына қол қойған елдердің шешімімен (1987 ж.), Жердің озонды қабатын қорғау туралы Конвенциясына қосымшада хаттама ратификацияланған мемлекеттерді қаржылық қолдау мақсатында уақытша қор құрылған.

Еліміздің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында экологиялық төлемдердің ластанған қоршаған ортаны қалпына келтіруге жұмсалуды қамтамасыз ететін жүйені қалыптастыру уақыттың талабына айналды. Арнайы экологиялық қор құру аталған мәселені шешудің бір жолы сынды. Е. Шәріпбеков 2009 жылғы өз еңбегінде-ақ аймақтық және республикалық деңгейде экологиялық қорлар құру мәселесін көтерген еді [4].

Экологиялық зиянды өтеу проблемаларының бірқатар теориялық және практикалық аспектілері Б.Ж. Әбдірайымов [5], Д.Л. Байдельдинов [6], А.Е. Бектұрғанов, Л.К. Еркінбаева [7], Ж.А. Битабарова [8], Н. Нұрғалиева [9] және т.б. зерттелген еңбектерде көрініс тапты.

М.А. Оразғалиевтің ғылыми еңбектерінде экологиялық салық құрылымы мен Қазақстанның экологиялық даму қорының жұмыс жасау механизмі ұсынылған [10]. Т.В. Петрова өзінің «Қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық механизмін құқықтық қамтамасыз ету мәселелері» атты диссертациялық зерттеуінде мемлекеттік экологиялық қорлар қызметінің ұйымдастырушылық-құқықтық негіздерін жетілдіру мәселелерін қарастырған [11, б. 189-212]. Уәкілетті органдарға мақсатты экологиялық қор құруға жұртшылықтың ұсыныс еткен кездері болды [12].

2018 жылы жаңа экологиялық кодекстің Тұжырымдамасы бекітілді, ал 2019 жылы 24 желтоқсанда жаңа кодекстің нұсқасы Қазақстан Республикасының Парламентіне қарауға және қабылдауға жіберілді. Жаңа экологиялық кодекс жобасының күн тәртібінде экологиялық қор құру мәселесі орын алып отыр. Сондай-ақ бекітілген тізбеге сәйкес, онда жергілікті атқарушы органдарына экологиялық төлемдерді 100% табиғатты қорғау іс-шараларын жүзеге асыруға пайдалану күзіреті белгіленген норма кездеседі.

Бұл жағдайда басқару функциясы қоршаған ортаны қорғау және табиғатты ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету бойынша қызметтің тұрақты бағытын білдіруі керек. Оларға:

- қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылы саласында басқару органдарының жүйесін құру;
- заңға тәуелді нормашығармашылық;
- табиғат пайдалануды және қоршаған ортаны қорғауды басқару жөніндегі қызметті үйлестіру;
- табиғи ресурстарға иелік ету (басқару);
- табиғи ресурстарды пайдалану мен қорғауды және қоршаған ортаның жай-күйін жақсартуды жоспарлау;
- экологиялық нормалау;
- экологиялық сараптама;
- экологиялық лицензиялау;
- экологиялық сертификаттау;
- экологиялық аудит;
- қоршаған ортаның жай-күйін бақылау;
- жекелеген табиғи объектілер мен тұтастай қоршаған ортаның жай-күйі мен пайдаланылуын, сондай-ақ зиянды әсерлерді есепке алу;
- экологиялық тәрбие және білім беру;
- табиғат объектілерін пайдалану мен қорғауды бақылау;
- табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау құқығы туралы дауларды әкімшілік тәртіппен шешу жатқызылады [13].

Қоршаған табиғи ортаға шаруашылық қызметтің теріс әсерін алдын алу және ҚР конституциялық құқығының осы бөлігін іске асыру мақсатында қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерін жүргізу мақсатында «Экологиялық сараптама туралы» ҚР Заңы қабылданды.

Экологиялық сараптама - бұл көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық талаптарға сәйкестігін белгілеу және осы қызметтің қоршаған табиғи ортаға ықтимал қолайсыз әсерлерінің және олармен байланысты экологиялық сараптама объектісін іске асырудың әлеуметтік экономикалық және өзге де салдарының алдын алу мақсатында экологиялық сараптама объектісін іске асыруға жол берілуін айқындау [13].

Экологиялық Қордың қызметі экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы ғылыми ізденістерді қаржыландыруды көздейтіндіктен, ол ғылыми-зерттеу жұмыстарының деңгейін, ғылыми-техникалық әлеуетті, ғылыми ұйымдар мен олардың ұжымдарының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға үлкен үлес қоса алады.

Сондай-ақ экологиялық қорды құру елдің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, азаматтардың конституциялық таза қоршаған ортаның құқықтарын шешуге жәрдемдесу мақсатында экологиялық зардаптарды қалпына келтірудің оңтайлы жолдарын таңдауға мүмкіндік береді. Экологиялық зардаптарды дәл қалпына келтіру мүмкіндігіне қол жеткізу үшін салдарларға дұрыс сараптама жүргізетін, салдарларды қалпына келтіру мүмкіндігін дұрыс анықтайтын, қаражаттың ұтымсыз бөлінуін анықтайтын білікті мамандарды тарту өте маңызды.

Экологиялық қордың экономикалық негізі және құқықтық реттеу туралы

Экономикалық тетіктің құрылымдық, институционалдық элементі ретінде қорлар негізінде қоршаған табиғи ортаны қорғау және оның ресурстарын өңдеу саласындағы қызметті қаржыландыру үшін қаражат тарту, шығындардың орнын толтыруға арналады. Деректерге жүгінсек, жоғарыда айтылғандай мемлекеттік

экологиялық қорды құру тәжірибесі біздің еліміз үшін жаңалық емес.

Қазақстан Республикасында 2001 жылға дейін мемлекеттік экологиялық қор қызметінің құқықтық базасы болған. Қазақстан Республикасында КОКП ОК және КСРО Министрлер Кеңесінің 1988 жылдың 7 қаңтардағы «Елдегі табиғатты қорғау ісін түбегейлі қайта құру туралы», халық депутаттары кеңестерінің өлкелік, облыстық, қалалық атқарушы комитеттеріндегі КСРО Министрлер Кеңесінің 1988 жылдың 18 наурыздағы №93 қаулыларына сәйкес табиғатты қорғаудың аумақтық қорлары құрылған. Олардың түсімдерінің негізгі көздері негізінен КСРО «Қоршаған табиғи ортаны қорғау туралы» Заңында бекітілген: қоршаған табиғи ортаны ластағаны үшін төлем; қоршаған табиғи ортаға келтірілген зиянның орнын тәртіпке сай өндірілетін қаражат; азаматтардың, ұйымдардың ерікті жарналары және т.б. тазарту құрылыстарын салу, кәсіпорындарды техникалық қайта жарақтандыру және қайта жаңарту, табиғатты қорғау технологияларын, техниканың жаңа түрлерін құру және енгізу жөніндегі жұмыстарды қаржыландыру, қорлардың қаражатын пайдалану және т.б.

Сол кезеңде жиналған төлемдермен ұйымдардың - қор төлемшілерінің табиғатты қорғау шараларын қаржыландырудың механизмі қалыптаса алған еді. Аталған қорлардың құрылуы белгілі бір деңгейде мемлекеттік атқарушы органдардың - КСРО-ның Табиғи ортаны қорғау жөніндегі мемлекеттік комитетінің және оның аумақтық органдарының жүйесіндегі жаңа құрылымды құрумен байланысты болды.

Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинеті 1993 жылғы 15 қазанда қабылданған №1024 «Қазақстан Республикасындағы Табиғатты қорғау қорлары туралы» қаулыға сәйкес, Экология және биоресурстар министрлігі жанында Табиғатты қорғау *Республикалық қоры* құрылады. Сәйкесінше, экология мен биоресурстар органдарының бақылауындағы кәсіпорындардың қоршаған ортаны қорғау қорларына ластауыш заттардың шығарындылары үшін төлемдер аударылып отырған. Тек Министрлер Кабинетінің 1993 жылғы қаулысына 1994 жылғы 5 қазанда енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға орай, қорлар «бюджеттен тыс кірістерден» «бюджеттік кірістерге» ауыстырылады. Осы өзгерістердің негізінде ластауыш заттардың шығарындыларын есептеуді бақылау Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Бас салық инспекциясына жүктелді.

15.07.1997 жылғы қоршаған ортаны қорғау туралы ҚР Заңымен қоршаған ортаны қорғау қорын құруға жол берілген, алайда 01.04.2001 жылы «Қоршаған ортаны қорғау туралы» заңға өзгерістер мен толықтырулардың енгізілуіне байланысты экологиялық қорлар түпкілікті жойылып, қоршаған ортаны ластағаны үшін жасалатын төлемдерден түсетін табыстар мен мемлекеттік орталық салық органдары жинайтын айыппұлдар жергілікті бюджеттерге жіберілетін болған [5]. Сәйкесінші, экологиялық шығындардың қаншалықты дәрежеде зардаптардың орнын толтыруға жұмсалғандығын сипаттайтын нақты есеп алынбады.

Елімізде 2009 жылдан бастап «Қазақстанның экологиялық қоры» - қоғамдық қор қызмет етеді, оның қызметі ауқымды. Бірақ та, бұл қор бюджетке түсетін экологиялық төлемдердің есебінен қоршаған ортаның қалпына келтірілу мәселесін шешуге құзырсыз. Экологиялық проблемаларды шешумен ғылыми институттар айналысып, халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықты қалыптастыруда қадамдар жасалған десек те, бұл қызметтермен арнайы айналысатын, орталықтанған жүйені құрудың тиімділігі анық.

Алайда экологиялық қордың қызметтерін құқықтық реттеу күрделі мәселе және кешенді зерттеуді талап етеді (экологиялық қатынастардан, ұйымдық-құқықтық, экономикалық және халықаралық қатынастардан басқа). Сәйкесінше, қордың экономикалық негіздері (экологиялық қор қаражатын қалыптастыру тәртібі; экологиялық қор қаражатын пайдаланудың негізгі бағыттары мен тәртібі; экологиялық қордың есеп жүргізуі мен есеп беруі), экологиялық қордың басқа ұйымдармен байланысы (халықаралық ұйымдармен), қатысушылардың құқықтық жағдайлары, жауаптылығы сұрақтары ашық сұрақ болып қалмақ.

Мемлекеттік экологиялық қордың қаражаты республикалық және жергілікті бюджеттік төлемдерден және өзге де көздерден тартылатындықтан, бюджет туралы заңнамаға өзгерістер енгізу орынды. Сондай-ақ, келесі бөлімдерден тұратын «Экологиялық Қор туралы» ҚР арнайы Заңын қабылдау маңызды:

Жалпы бөлім. Мұнда мемлекеттік экологиялық қорғау түсінік беріледі.

1-бөлім. Мемлекеттік экологиялық қордың қызметін ұйымдастыру.

2-бөлім. Мемлекеттік экологиялық қордың негізгі құқықтары мен міндеттері.

3-бөлім. Мемлекеттік экологиялық қор қаражатын қалыптастыру тәртібі.

4-бөлім. Мемлекеттік экологиялық қор қаражатын пайдаланудың негізгі бағыттары мен тәртібі.

5-бөлім. Мемлекеттік экологиялық қордың есеп жүргізуі мен есеп беруі.

Қорытынды.

Қосымша.

Қорытынды

Сонымен, мемлекеттік экологиялық қордың мақсаты еліміздің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде қоршаған ортаға келген зардаптарды қалпына келтіруді ұтымды қалыптастыру болып табылады.

Өзірге, мемлекеттік экологиялық қор құрудың мынадай үш нұсқасы белгіленіп отыр:

ҚР Ауыл шаруашылық, ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар, не ҚР қаржы министрлігінің құрылымдық бөлімшесі түрінде. Бұл жағдайда тәуелсіз бөлім құрылады. Тиісінше, осындай бөлімше облыстық және аудандық ауыл шаруашылық, не қаржылық басқару органдарында тігінен құрылады. Алайда, осы түрдегі қызметті құру қазіргі мемлекеттік саясатқа қайшы келетін ҚР Ауыл шаруашылық не

Қаржы министрлігі штатының кеңеюіне алып келеді.

- акционерлік қоғам түрінде. АО құрылтайшылары Қазақстан Республикасының Үкіметі, ғылыми-өндірістік орталықтар және ғылыми-зерттеу институттары, университеттер, бай (төлемге қабілетті) ауыл шаруашылығы кәсіпорындары бола алады.

- мемлекеттік кәсіпорын түрінде. Бұл нысан кәсіпорындардың, ғылыми және білім беру мекемелерінің, мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардың мүдделерін біріктіруге мүмкіндік беретін унитарлы автономды ұжым құруға мүмкіндік береді, олардың тиімді өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді.

Аталған нысандардың соңғысы тиімдірек болады деп есептейміз. Оның қызметтері негізінен келесі бағытта жүргізіледі: қаржы көздерін тарту (жинақтау), қаражаттарды бөлу және олардың ұтымды пайдаланылуын бақылау; ғылыми ізденістер; халықаралық байланыстар.

Экологиялық қордың қызметі маңызды және бірнеше, атап айтсақ экономика, саяси, құқықтық, халықаралық және т.б., қоғамдық қатынас салаларын қамтығандықтан да, оның құқықтық реттелу тетігі, байқап отырғанымыздай, экологиялық нормалармен шектелмейді. Сондықтан да арнайы заңды қабылдауды қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Рахымгожина У.Н. Экологические споры: практика и проблемы правового регулирования // <https://www.zakon.kz/4592213-ekologicheskie-spory-praktika-i.html> (дата публикации: 18 декабря 2013, 15:30).

2 Отчет о суммах поступлений налогов и платежей в бюджет предприятий, организаций и граждан//www.kgd.gov.kz (дата обращения: 22.11.2020).

3 Абаканов Е. Новый Экологический кодекс Казахстана: ожидания и перспективы // <https://cabar.asia/ru/novyy-ekologicheskij-kodeks-kazahstana-ozhidaniya-i-perspektivy> (дата публикации: 03.04.2020).

4 Шарипбеков Е.Е. Экологические фонды и правовое обеспечение деятельности // <https://articlekz.com/article/6884> (дата обращения: 22.11.2020).

5 Жарылкасынов Б.Ж., Абдраимов Е. Возмещение экологического вреда по законодательству Республики Казахстан. – Алматы, 2001. – 80 с.

6 Байдельдинов Д.Л. Реформа экологического законодательства: история и перспективы // <https://online.zakon.kz/> (дата обращения: 20.05.2019).

7 Еркинбаева Л.К. Правовое регулирование возмещения вреда земле: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Алматы, 1995. - 26 с.

8 Битабарова Ж.А. Возмещение экологического вреда: внутрисударственные и международно-правовые аспекты: дис. ... докт. философии (PhD): 6D030200. - Алматы, 2010. - 197 с.

9 Нурғалиева Е.Н. Некоторые вопросы защиты экологических прав граждан // http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/3818/nekotorye_voprosy_zawity.pdf?sequence=1 (дата обращения: 22.11.2020).

10 Уразғалиева М.А. Финансовое регулирование охраны окружающей среды (на примере Актюбинской области): дис. ... канд. экон. наук. 27.01.2006. – Алматы, 2005.

11 Петрова Т.В. Проблемы правового обеспечения экономического механизма охраны окружающей среды: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2000 // <http://www.dslib.net/zem-pravo/problemy-pravovogo-obespechenija-jekonomicheskogo-mehanizma-ohrany-okruzhajuwej-sredy.html> (дата обращения: 22.11.2020).

12 Алматинские общественники предлагают создать целевой экологический фонд // <https://www.ktk.kz/ru/news/video/2015/12/24/65619/> (дата обращения: 22.11.2020).

13 Организационно-правовые формы управления природопользованием и охраной окружающей среды // https://vuzlit.ru/153787/organizatsionno_pravovye_formy_upravleniya_prirodopolzovaniem_ohranoy_okruzhayuschey_sredy (дата обращения: 22.11.2020).

REFERENCES

1 Rahymgozhina U.N. Ekologicheskie spory: praktika i problemy pravovogo regulirovaniya // <https://www.zakon.kz/4592213-ekologicheskie-spory-praktika-i.html> (data publikacii: 18 dekabrya 2013, 15:30).

2 Otchet o summah postuplenij nalogov i platezhej v byudzhnet predpriyatij, organizacij i grazhdan//www.kgd.gov.kz (data obrashcheniya: 22.11.2020).

3 Abakanov E. Novyy ekologicheskij kodeks Kazahstana: ozhidaniya i perspektivy//<https://cabar.asia/ru/novyy-ekologicheskij-kodeks-kazahstana-ozhidaniya-i-perspektivy> (data publikacii: 03.04.2020).

4 Sharipbekov E.E. Ekologicheskie fondy i pravovoe obespechenie deyatel'nosti // <https://articlekz.com/article/6884> (data obrashcheniya: 22.11.2020).

5 Zharylkasynov B.Zh., Abdraimov E. Vozmeshchenie ekologicheskogo vreda po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan. –Almaty, 2001.-80s.

6 Bajdel'dinov D.L. Reforma ekologicheskogo zakonodatel'stva: istoriya i perspektivy //<https://online.zakon.kz/> (data obrashcheniya: 20.05.2019); Istochnik, internet-resurs: D.L.Bajdel'dinov, Kazahstanskaya Associaciya yuristov neftegazovoj otrasli (KPLA).

7 Erkinbaeva L.K. Pravovoe regulirovanie vozmeshcheniya vreda zemle: avtoref. dis.... kand. yurid. nauk. Almaty, 1995.-26 s.

8 Bitabarova Zh.A. Vozmeshchenie ekologicheskogo vreda vnutrigosudarstvennyye i mezhdunarodno-pravovyye aspekty: diss... dokt.filosofii (Phd): 6D030200.-Almaty, 2010.-197 s.

9 Nurgaliev E.N. Nekotorye voprosy zashchity ekologicheskikh prav grazhdan// http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/3818/nekotorye_voprosy_zawity.pdf?sequence=1 (data obrashcheniya: 22.11.2020).

10 Urazgalieva M.A. Finansovoe regulirovanie ohrany okruzhayushchej sredy (na primere Aktobinskoj oblasti). Dissert. na soiskanie uchenoj stepeni: k.e.n. 27.01.2006.

11 Petrova T.V. Problemy pravovogo obespecheniya ekonomicheskogo mekhanizma ohrany okruzhayushchej sredy. Dissert.na soisk. uch.stepeni doktora yurid.nauk. - М.,2000 //http://www.dslib.net/zem-pravo/problemy-pravovogo-obespecheniya-jekonomicheskogo-mehanizma-ohrany-okruzhajuwej-sredy.html (data obrashcheniya: 22.11.2020).

12 Almatinskie obshchestvenniki predlagayut sozdat' celevoj ekologicheskij fond//https://www.ktk.kz/ru/news/video/2015/12/24/65619/ (data obrashcheniya: 22.11.2020).

13 Organizacionno - pravovye formy upravleniya prirodopol'zovaniem i ohranoj okruzhayushchej sredy // https://vuzlit.ru/153787/organizatsionno_pravovye_formy_upravleniya_prirodopolzovaniem_ohranoy_okruzhayushey_sredy (data obrashcheniya: 22.11.2020).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айгүл Рабханқызы Бижанова - заң ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Тарих және құқық институты «Құқықтану» кафедрасының профессоры. Қазақстан, Алматы қ., Жамбыл к., 25. E-mail: Aike_74@mail.ru

Гүлмира Әлішерқызы Жүнісова - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: narcocenter@bk.ru

Ержан Малаевич Бимолданов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: malaev_05@mail.ru

Бижанова Айгүл Рабхановна - доктор юридических наук, профессор кафедры «Юриспруденция» Института истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая. Казахстан, г. Алматы, ул. Джамбула, 25. E-mail: Aike_74@mail.ru

Жунусова Гульмира Алишеровна - кандидат юридических наук, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. г. Алматы, ул. Утепова 29. E-mail: narcocenter@bk.ru

Бимолданов Ержан Малаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), Алматинская академия им. М. Есбулатова МВД Республики Казахстан. г. Алматы, ул. Утепова 29. E-mail: malaev_05@mail.ru

Aigul Bizhanova - Doctor in Law, Professor of the Department of «Jurisprudence» of the Institute of history and law of the Abay Kazakh National Pedagogical University. Kazakhstan, Almaty, Dzhambul street, 25. E-mail: Aike_74@mail.ru

Zhunusova Gulmira Alisherova - PhD in Law, Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: narcocenter@bk.ru

Bimoldanov Yerzhan Malaevich - PhD in Law, associate professor (docent), Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: malaev_05@mail.ru

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДА МЕДИЦИНСКИХ И ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ

Э.Б. Омарова

кандидат юридических наук

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

А.Ж. Нурушев

кандидат юридических наук

Департамент кадровой политики МВД Республики Казахстан, г. Нур-Султан

Аннотация. Защита здоровья людей – одна из главных государственных задач любого развитого государства. Юридическое управление придает системе здравоохранения оптимальное управление, целеустремленность и гарантию; организует условия для разработки длительной программы развития этого устройства; определяет прочность обеспеченности системы здоровья граждан в целом и на этой основе совершенствует формы и методы руководства.

В данное время законодательство, регулирующее взаимосвязь в сфере оказания медицинских и фармацевтических услуг, представляет собой совершенно разветвленную многоуровневую структуру, комплексный характер которой опосредуется проявлением регулятивных норм различных отраслей казахстанского права.

В настоящей статье представлены основные аспекты, регулирующие трудовую деятельность медицинских и фармацевтических работников. Актуальность темы научной работы продиктована явной необходимостью научного переосмысления ряда аспектов правового регулирования труда медицинских и фармацевтических работников. В работе дана характеристика нормативных актов, регулирующих трудовые отношения медицинских и фармацевтических работников, выявлена роль трудового договора в регламентации их труда, проведен анализ особенностей правового статуса медицинского персонала как субъекта трудовых отношений. Данная тематика представляет интерес не только с научной, но и с практической точки зрения, что обуславливает необходимость детальной, основательной правовой регламентации труда медицинских работников и более внимательного отношения правоприменителей к этой сфере.

Ключевые слова: медицинские работники, фармацевтические работники, регулирование труда медицинских работников, рабочее время, время отдыха, оплата труда.

МЕДИЦИНА ЖӘНЕ ФАРМАЦЕВТИКА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЕҢБЕГІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ САРАЛАУ

Э.Б. Омарова

заң ғылымдарының кандидаты

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

А.Ж. Нурушев

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Кадр саясаты департаменті, Нұр-Сұлтан қ.

Андатпа. Адамдардың денсаулығын қорғау - кез келген дамыған мемлекеттің басты мемлекеттік міндеттерінің бірі. Занды басқару денсаулық сақтау жүйесіне оңтайлы басқару, мақсаттылық және кепілдік береді; осы құрылғыны дамытудың ұзақ бағдарламасын жасау үшін жағдай жасайды; тұтастай алғанда азаматтардың денсаулық сақтау жүйесінің беріктігін анықтайды және осы негізде көшбасшылықтың нысандары мен әдістерін жетілдіреді.

Қазіргі уақытта медициналық және фармацевтикалық қызметтер көрсету саласындағы өзара байланысты реттейтін заңнама толығымен тармақталған көп деңгейлі құрылымды білдіреді, оның кешенді сипаты қазақстандық құқықтың әр түрлі салаларының реттеуші нормаларында көрініс табады.

Осы мақалада медицина және фармацевтика қызметкерлерінің еңбек қызметін реттейтін негізгі аспектілер қарастырылған. Ғылыми жұмыс тақырыбының өзектілігі медицина және фармацевтика қызметкерлерінің еңбегін құқықтық реттеудің бірқатар аспектілерін ғылыми қайта ойластыру қажеттілігінен туындайды. Жұмыста медицина және фармацевтика қызметкерлерінің еңбек қатынастарын реттейтін нормативтік актілерге сипаттама берілді, олардың еңбегін реттеудегі еңбек шартының рөлі анықталды, медицина қызметкерлерінің еңбек қатынастарының субъектісі ретіндегі құқықтық мәртебесінің ерекшеліктеріне талдау жүргізілді. Бұл тақырып ғылыми тұрғыдан ғана емес, практикалық тұрғыдан да қызығушылық тудырады, бұл медицина қызметкерлерінің жұмысын егжей-тегжейлі, мұқият құқықтық реттеуді және құқық қолданушылардың осы салаға мұқият көзқарасын қажет етеді.

Түйін сөздер: медицина қызметкерлері, фармацевтика қызметкерлері, медицина қызметкерлерінің еңбегін реттеу, жұмыс уақыты, демалыс уақыты, еңбекақы төлеу.

DIFFERENTIATION OF THE LEGAL REGULATION OF THE WORK OF MEDICAL AND PHARMACEUTICAL WORKERS

Omarova E. B.

PhD in Law

L. N. Gumilyov Eurasian national university, Kazakhstan, Nur-Sultan

Nurushev A.Zh.

PhD in Law

Department of personnel policy of the IAM of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

Annotation. The protection of human health is one of the main state tasks of any developed state. Legal Department gives the health care system optimal control, commitment and guarantee; organizes the development of a long development programme of this device; determines the strength of the security system of citizens' health in General and on this basis, improving the forms and methods of management.

Currently, the legislation regulating the relationship in the field of medical and pharmaceutical services is a completely branched multi-level structure, the complex nature of which is mediated by the manifestation of regulatory norms of various branches of Kazakh law.

This article presents the main aspects that regulate the labor activity of medical and pharmaceutical workers. The relevance of the topic of scientific work is dictated by the obvious need for a scientific rethinking of a number of aspects of the legal regulation of the work of medical and pharmaceutical workers. The paper describes the normative acts regulating the labor relations of medical and pharmaceutical workers, reveals the role of the labor contract in the regulation of their work, analyzes the features of the legal status of medical personnel as a subject of labor relations. This topic is of interest not only from a scientific, but also from a practical point of view, which necessitates a detailed, thorough legal regulation of the work of medical workers and a more attentive attitude of law enforcement officers to this area.

Keywords: medical workers, pharmaceutical workers, labor regulation of medical workers, working hours, rest time, labor remuneration.

Настоящее исследование профинансировано Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (грант №АРО8857075)

Введение

Единство и дифференциация правового регулирования трудовых отношений, выражающиеся в сочетании и применении общих и специальных норм, рассматривались в науке трудового права и ныне остается актуальным исследование этих категорий права. Наука трудового права уделяет пристальное внимание проблемам особенностей правового регулирования труда некоторых категорий работников, анализу оснований установления специальных норм, их обоснованности.

Регулирование трудовых и непосредственно связанных с ними отношений должно происходить в строго определенном едином правовом поле. Нормы трудового права неразрывно связаны между собой, именно эти связи принято называть «единством» правового регулирования. Единство трудового права отражается в его конституционных принципах, в единых трудовых правах и обязанностях как работника (ст. 22 ТК РК), так и работодателя (ст. 23 ТК РК), обеспечении средств его реализации.

В современной правовой науке теоретиками права обращается внимание на то, что из особенностей метода регулирования трудового права выделяется единое, но в то же время дифференцированное регулирование, проявляющееся в том, что определенные трудовые права и обязанности распространяются на всех работников, и на этой базе устанавливаются особенности регулирования труда отдельных категорий работников в зависимости от объективных (условия труда) и субъективных (личность работника) факторов [1].

Исследователи в области конституционного права исходят из того, что равноправие граждан как один из ключевых принципов конституционно-правового статуса не означает их фактического равенства и не исключает влияния на объем их прав и свобод особенностей других элементов конституционно-правового статуса. Этим объясняется, что каждый из элементов конституционно-правового статуса может являться основанием дифференциации этого статуса. В качестве примера приведены наличие или отсутствие гражданства, полная или ограниченная право-, дееспособность человека, степень распространения принципа гуманизма, особенности состояния различных гарантий. Все они определены как факторы, которые являются основанием дифференциации конституционно-правового статуса лиц [2].

Основная часть

Единство трудового права определяется общими целями и задачами. Целями трудового законодательства являются установление государственных гарантий трудовых прав и свобод; создание благоприятных условий труда; защита прав и интересов работников и работодателей. Основными задачами трудового законодательства РК являются создание необходимых правовых условий, направленных на достижение баланса интересов сторон трудовых отношений, социальной стабильности, общественного согласия (п. 2 ст. 3 ТК РК).

Трудовой кодекс РК не содержит определения понятий «дифференциация», «особенности регулирования труда». Особенность – не любое (в том числе индивидуально-частное) различие, а такое различие, которое обладает устойчивыми признаками, характерными для данного явления, объекта и т.д. Не всякие различия, или так называемые особенности, в правовом регулировании являются дифференциацией, которая может проводиться только по предусмотренным трудовым законодательством основаниям и только органами, уполномоченными на

это законом. Дополнительные гарантии, льготы, компенсации, предусматриваемые для работников актами иных органов, не являются особенностями правового регулирования в смысле дифференциации.

Под особенностями необходимо понимать специфику самих трудовых отношений (их стороны, содержание трудовой функции) и условий, в которых трудовые отношения протекают (степень вредности, природно-климатические условия и т.д.), т.е. то, что объективно и постоянно присутствует в характеристике трудовых отношений, налагает на них определённую специфику. Такая специфика трудовых отношений, причиной которой являются определенные стабильно-существующие обстоятельства, служит основой для принятия особых (специальных) норм, которыми и являются нормы дифференциации правового регулирования трудовых отношений [3].

Дифференциация трудового права необходима в целях сбалансированного и эффективного правового регулирования трудовых отношений, в свою очередь, само по себе правовое регулирование трудовых отношений отвечает определенным целям и является одной из задач трудового законодательства (ст. 3 ТК РК). Социальное назначение трудового права отражает его основу и потому должно оставаться неизменным. В зависимости от конкретных социально-экономических и политических условий развития общества могут изменяться цели и задачи трудового законодательства, но в рамках социального назначения отрасли. Названные цели выражают общесоциальные черты трудового законодательства и придают социальную направленность трудовому законодательству, не исключая при этом направления его воздействия на регулируемые общественные отношения и проявления специфических функций – защитной и экономической [4].

Общим пределом дифференциации выступают также принципы отрасли трудового права. К ним относятся, прежде всего, принцип равенства прав и возможностей работника, запрета дискриминации (ст.6 ТК РК) и принцип запрета принудительного труда (ст. 7 ТК РК). Дифференциация может проводиться только в рамках самого принципа равенства, не затрагивая при этом основ правового статуса работников и не нарушая их равенства. Соблюдение такого условия является условием обоснованности в установлении тех или иных оснований дифференциации.

Как верно отмечено А.Ф. Нуртдиновой, основания дифференциации в силу обязательности согласования их с принципом равенства, а, следовательно, и соблюдения запрета дискриминации, должны быть не только объективно существующими, но и неразрывно связанными с предметом правового регулирования [5].

Субъектами трудового правоотношения, как известно, являются работник (физическое лицо) и работодатель (физическое или юридическое лицо), которых закон наделяет трудовой правоспособностью и трудовой дееспособностью. Они рассматриваются как трудовая правоспособность (правосубъектность), «единое свойство физического лица, в отличие от гражданского права, где правоспособность и дееспособность представляют собой различные правовые свойства субъектов». Соответственно, под трудовой правоспособностью, именуемой «трудовой правосубъектностью» принято понимать «единую способность физического лица быть субъектом трудового правоотношения, а также иных связанных с ним отношений» [6].

Отличительным признаком трудовой правосубъектности является, как известно, возрастной критерий, который означает, что возникновение трудовой правосубъектности связано с достижением возраста 16 лет физическим лицом, когда это лицо становится способным к систематическому труду. Этот возраст, как общее правило, установлен в ТК РК, если иное не предусмотрено трудовым законодательством (п.1 ст.31 ТК РК). В других случаях могут заключать трудовые договоры и лица, не достигшие 16-ти летнего и более низкого возраста, в порядке и на условиях, предусмотренных статьей п.2 ст.31 ТК РК. Другим характеризующим трудовую правосубъектность признаком является, как известно, волевой критерий, связанный с фактической способностью человека к труду, рассматриваемой как «физическая и психическая способности к труду, которые, однако, не могут ограничивать равную для всех трудовую правосубъектность».

В интересующей нас области охраны здоровья граждан одними из субъектов выступают «медицинский работник» (физическое лицо, имеющее профессиональное медицинское образование и осуществляющее медицинскую деятельность (п.154 ст.1 Кодекса РК от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения») и «фармацевтические работники» (физические лица, имеющие фармацевтическое образование и осуществляющие фармацевтическую деятельность) (п.272 ст.1 Кодекса РК от 7 июля 2020 года № 360-VI «О здоровье народа и системе здравоохранения») [7].

В рамках медицинской и фармацевтической деятельности принято выделять работников ведущих профессий, к которым отнесены врачи и провизоры, имеющие высшее медицинское и соответственно высшее фармацевтическое образование. Однако проведение медицинского обследования, непосредственно лечения и реабилитации в определенной мере носит взаимосвязанный характер, поэтому часть норм касается медицинских сестер и других специалистов, особенно в регулировании рабочего времени и времени отдыха, охране труда.

Глава 30 указанного Кодекса посвящена статусу медицинских и фармацевтических работников. Так, в ст. 270 определены основные гарантии, предусмотренные трудовым законодательством Республики Казахстан и иными нормативными правовыми актами, в том числе на:

- 1) создание соответствующих условий для выполнения работником трудовых обязанностей, включая обеспечение необходимыми медицинскими изделиями в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан;
- 2) повышение квалификации или изменение профессиональной квалификации за счет работодателя или бюджетных средств, предусмотренных на эти цели законодательством Республики Казахстан, при невозможности выполнять трудовые обязанности по состоянию здоровья и при увольнении работников в связи с сокращением численности или штата работников, в связи с ликвидацией организации;
- 3) оплату труда, соответствующую уровню квалификации;

4) мотивацию труда в соответствии с уровнем квалификации, со спецификой и сложностью работы, с объемом и качеством труда, а также конкретными результатами деятельности;

5) создание профессиональных объединений и участие в них;

6) страхование профессиональной ответственности за причинение вреда жизни и здоровью пациента при отсутствии небрежного или халатного отношения со стороны медицинского работника;

7) возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью при исполнении должностных обязанностей, в соответствии с законодательством Республики Казахстан;

8) осуществление частной медицинской практики и фармацевтической деятельности при наличии разрешительных документов на медицинскую и фармацевтическую деятельность;

9) беспрепятственное и бесплатное использование средств связи, принадлежащих физическим и юридическим лицам, в случае транспортировки пациента в ближайшую медицинскую организацию для оказания экстренной медицинской помощи;

10) возмещение транспортных расходов, связанных с проездом.

Далее, в п. 1 ст. 271 определены обязанности медицинских и фармацевтических работников:

1) содействовать профилактике заболеваний, укреплению здоровья, пропагандировать здоровый образ жизни среди населения Республики Казахстан;

2) оказывать медицинскую помощь в соответствии со своей квалификацией, служебными и должностными обязанностями;

3) привлекать в необходимых случаях для консультации специалистов другого профиля или более высокой квалификации;

4) соблюдать и хранить тайну медицинского работника, не разглашать сведения о болезнях, интимной и семейной жизни пациента;

5) непрерывно повышать профессиональный уровень;

6) быть зарегистрированными в Национальной системе учета кадровых ресурсов в области здравоохранения;

7) при назначении лекарственных средств выписывать рецепты на лекарственные средства в пределах своей компетенции при наличии соответствующих медицинских показаний под международным непатентованным наименованием, за исключением случаев индивидуальной непереносимости пациента.

Как видно, в отношении всех медицинских и фармацевтических работников установлена обязанность по повышению профессионального уровня. Приказом и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 11 ноября 2009 года № 691 утверждены Правила повышения квалификации и переподготовки медицинских и фармацевтических кадров, а также квалификационные требования к организациям, реализующим программы дополнительного медицинского и фармацевтического образования. Такая система позволяет медицинским и фармацевтическим работникам владеть актуальной информацией об изменениях и тенденциях в здравоохранении и применять соответствующие времени методы лечения.

Задачами дополнительного образования медицинских и фармацевтических работников является:

1) удовлетворение потребностей кадров в получении новых и обновлении теоретических знаний и практических навыков в области медицины и фармации;

2) формирование, закрепление на практике и накопление полученных теоретических знаний и практических навыков;

3) внедрение в практическое здравоохранение новых методов диагностики и лечения, основанных на научных доказательствах.

Целью повышения квалификации является обновление и углубление теоретических знаний и совершенствование практических навыков по общим и отдельным разделам медицинской или фармацевтической специальности, ее смежным дисциплинам, в соответствии с квалификационными требованиями.

Правом на занятие медицинской деятельностью владеют работники, имеющие техническое и профессиональное, послесреднее образование, высшее, послевузовское медицинское образование, подтвержденное сертификатом специалиста в области здравоохранения.

Лица, получившие медицинское образование за рубежом, допускаются к медицинской или фармацевтической деятельности после положительных результатов нострификации, оценки профессиональной подготовленности в организации, аккредитованной уполномоченным органом, с выдачей сертификата специалиста в области здравоохранения.

Оценка профессиональной подготовленности лиц, получивших медицинское образование за рубежом, проводится в соответствии с правилами оценки профессиональной подготовленности выпускников по программам медицинского образования.

Кодекс также вводит такое понятие как медицинский инцидент и механизм по его определению.

Это событие, связанное с оказанием медицинской помощи в соответствии со стандартами организации оказания медицинской помощи и с использованием технологий, оборудования и инструментов, обусловленное отклонением от нормального функционирования организма, которое может нанести вред жизни и здоровью пациента, а также привести к смерти пациента, за исключением случаев, предусмотренных административным и уголовным законодательством РК.

Как отмечается, анализ медицинского инцидента осуществляется посредством внутреннего аудита медицинской организации, а также местными органами государственного управления здравоохранением областей, городов республиканского значения и столицы, государственными органами, осуществляющими государственный контроль в сферах оказания медицинских услуг (помощи), санитарно-эпидемиологического благополучия

населения, обращения лекарственных средств и медицинских изделий, уполномоченным органом.

Ожидается, что в результате его применения это приведет к повышению безопасности пациентов, солидарной ответственности за причинение вреда жизни и здоровью пациента при отсутствии небрежного или халатного отношения;

Медицинские и фармацевтические работники осуществляют деятельность в соответствии с законодательством республики и, руководствуясь принципами медицинской этики и деонтологии, обязаны:

- содействовать профилактике заболеваний, укреплению здоровья, пропагандировать здоровый образ жизни среди населения;

- оказывать медицинскую помощь в соответствии со своей квалификацией, служебными и должностными обязанностями;

- привлекать в необходимых случаях для консультации специалистов другого профиля или более высокой квалификации;

- соблюдать и хранить тайну медицинского работника, не разглашать сведения о болезнях, интимной и семейной жизни пациента;

- непрерывно повышать профессиональный уровень;

- быть зарегистрированными в Национальной системе учета кадровых ресурсов в области здравоохранения;

- при назначении лекарственных средств выписывать рецепты на лекарственные средства в пределах своей компетенции при наличии соответствующих медицинских показаний под международным непатентованным наименованием, за исключением случаев индивидуальной непереносимости пациента.

При этом медицинские и фармацевтические работники, руководители медицинских организаций не вправе:

- участвовать в рекламе лекарственных средств и медицинских изделий;

- рекомендовать пациентам определенные объекты розничной реализации лекарственных средств и медицинских изделий в целях личной заинтересованности в получении вознаграждения за свои услуги;

- продвигать лекарственные средства и медицинские изделия с участием представителей производителей лекарственных средств и медицинских изделий или дистрибьюторов, за исключением проведения ежедневных врачебных конференций, научно-практических конференций и специализированных семинаров. Социальные гарантии.

Медицинским работникам государственных медицинских организаций, работающим в сельской местности и в поселках, городах районного значения, предусматриваются меры социальной поддержки:

- обязательное предоставление жилища по решению местных исполнительных органов, в том числе служебного, в соответствии с законодательством РК;

- обязательная выплата пособий в порядке, установленном местным исполнительным органом;

- оказание социальной поддержки по компенсациям коммунальных расходов и другие льготы по решению местных исполнительных органов;- иные меры.

Медицинские и фармацевтические работники государственных медицинских организаций имеют приоритетное право после социально уязвимых слоев населения на получение мер социальной поддержки, дополнительные льготы и стимулирующие выплаты за счет средств местных бюджетов.

Вмешательство в профессиональную деятельность медицинских и фармацевтических работников со стороны государственных органов и должностных лиц, а также граждан РК запрещается, за исключением случаев, предусмотренных Кодексом об охране здоровья нации.

При осуществлении медицинским или фармацевтическим работником профессиональной деятельности не допускаются:

- привлечение его к видам работ, не связанным с профессиональными обязанностями, за исключением случаев, предусмотренных законами страны;

- истребование у него отчетности либо информации, не предусмотренной законодательством;

- возложение на него обязанности по приобретению товаров (работ) и услуг, не предусмотренных законодательством.

Отдельной статьей в кодексе прописана тайна медицинского работника.

Так, персональные медицинские данные, информация о факте обращения за медицинской помощью, состоянии здоровья лица, диагнозе его заболевания и иные сведения, полученные при его обследовании или лечении, составляют тайну медицинского работника.

С информированного согласия пациента или его законного представителя допускается передача сведений, составляющих тайну медицинского работника, для проведения научных исследований, использования этих сведений в учебном процессе.

Предоставление сведений, составляющих тайну медицинского работника, без согласия лица допускается в следующих случаях:

- в целях обследования и лечения лица, не способного из-за своего состояния выразить свою волю, в случае отсутствия законного представителя;

- при угрозе распространения заболеваний, представляющих опасность для окружающих, в том числе при донорстве крови, ее компонентов, трансплантации органов и тканей;

- по запросу органов дознания и предварительного следствия, прокурора, адвоката и (или) суда в связи с проведением расследования или судебного разбирательства;

- при оказании медицинской помощи несовершеннолетнему или недееспособному лицу для информирования его законного представителя;

- при наличии оснований полагать, что вред здоровью гражданина РК причинен в результате противоправных деяний;
- при обнаружении у лица психических отклонений и склонностей к сексуальному насилию;
- при проведении государственного контроля качества оказания медицинских услуг (помощи), мониторинга договорных обязательств по качеству и объему медицинских услуг;
- при проведении проверок органами прокуратуры в порядке, установленном Законом «О прокуратуре»;
- по запросу специальных государственных органов в целях решения задач контрразведывательной деятельности.

При этом не является разглашением тайны медицинского работника:

- передача на хранение резервной копии электронного информационного ресурса на единую платформу резервного хранения электронных информационных ресурсов в соответствии с порядком и сроками, определяемыми уполномоченным органом в сфере обеспечения информационной безопасности, за исключением случаев, когда такие электронные информационные ресурсы содержат информацию, связанную с разведывательной, контрразведывательной деятельностью и охраняемыми мероприятиями по обеспечению безопасности охраняемых лиц и объектов, передача которой осуществляется в соответствии с законодательством РК о государственных секретах;
- обмен информацией с использованием информационно-коммуникационных технологий в целях оказания медицинской помощи и осуществления деятельности правоохранительных и специальных государственных органов.

Также не допускается подключение электронных информационных ресурсов, содержащих персональные медицинские данные физических лиц, к сетям телекоммуникаций, связывающим их с другими базами данных, без согласия физических лиц при использовании персональных медицинских данных, касающихся их частной жизни, кроме случаев, связанных с донорством крови и ее компонентов, органов (части органа) и (или) тканей (части ткани), а также запросами правоохранительных, специальных государственных органов по предоставлению информации в форме электронного документа, составляющей медицинскую тайну, о состоянии на учете лиц с психическими, поведенческими расстройствами (заболеваниями), связанными с употреблением психоактивных веществ.

Не являются нарушением тайны медицинского работника случаи, когда данные о здоровье пациента стали общедоступными по причинам, не зависящим от медицинского работника.

Заключение

Специфика регулирования трудовых отношений медицинских и фармацевтических работников в Трудовом кодексе РК определены в общей форме и раскрываются в значительной мере в иных законах и подзаконных актах. Однако это не способствует эффективности правового регулирования труда указанных работников, поэтому считаем необходимым предусмотреть главу в ТК РК путем его дополнения главой, посвященной особенностям регулирования труда, как медицинских, так и фармацевтических работников.

Как видно, к выявленным признакам, характеризующим медицинских и фармацевтических работников и объединяющим их в сфере охраны здоровья в правовую категорию можно отнести, прежде всего, один из важнейших признаков, каковым является отличие содержания трудового правоотношения, которое образуют две составляющие: первая из них – это группа прав и обязанностей работника, вступившего в трудовое правоотношение на основании трудового договора. Вторая составляющая группа прав обусловлена явлением дифференциации и свойственна содержанию трудового правоотношения только медицинского и фармацевтического работника, и в связи с этим и другими признаками можно сделать вывод об их объединении в правовую категорию.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Байтин М.И. Сущность права. Современное нормативное правопонимание на грани двух веков. Изд. 2-е и доп. – М., 2005. - С. 325.
- 2 Колюшин Е.И. Конституционное (государственное) право России: курс лекций. - М.: Изд-во МГУ, 1999. – С. 179.
- 3 Касьяненко Т.С. Единство и дифференциация правового регулирования трудовых отношений // Вестник экономики, права и социологии. - 2014. - №3. - С. 62.
- 4 Дмитриева И.К. Цели и задачи трудового законодательства и функции трудового права // Современное состояние законодательства и науки трудового права и права социального обеспечения: материалы 6-й Международной научно-практической конференции / под ред. проф. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 2010. – 720 с.
- 5 Нуртдинова А.Ф. Дифференциация правового регулирования трудовых отношений и конституционный принцип равенства // Конституционные основы трудового права и социального обеспечения: состояние и перспективы: материалы XIV Ежегодной Международной научно-практической конференции «Кутафинские чтения» / под ред. А.М. Куренного, О.А. Шевченко. – М., 2013. – С. 230-231.
- 6 О здоровье народа и системе здравоохранения: Кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34464437&doc_id2=34464437#activate_doc=2&pos=11;-89&pos2=612;-71.

REFERENCES

- 1 Bajtin M.I. Sushchnost' prava. Sovremennoe normativnoe pravoponimanie na grani dvuh vekov. Izd. 2-e i dop. – M., 2005. - S. 325.
- 2 Kolyushin E.I. Konstitucionnoe (gosudarstvennoe) pravo Rossii: kurs lekcij. - M.: Izd-vo MGU, 1999. – S.179.
- 3 Kas'yanenko T.S. Edinstvo i differenciaciya pravovogo regulirovaniya trudovyh otnoshenij // Vestnik ekonomiki, prava i sociologii. - 2014. - №3. - S. 62.

---

4 Dmitrieva I.K. Celi i zadachi trudovogo zakonodatel'stva i funkcii trudovogo prava // Sovremennoe sostoyanie zakonodatel'stva i nauki trudovogo prava i prava social'nogo obespecheniya: Materialy 6-j Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii / pod red. prof. K.N. Gusova. – M.: Prospekt, 2010. – 720 s.

5 Nurtdinova A.F. Differenciaciya pravovogo regulirovaniya trudovyh otnoshenij i konstitucionnyj princip ravenstva // Konstitucionnye osnovy trudovogo prava i social'nogo obespecheniya: sostoyanie i perspektivy: materialy XIV Ezhegodnoj Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Kutafinskie chteniya» / pod red. A.M. Kurennoho, O.A. Shevchenko. – M., 2013. – S. 230-231.

6 O zdorov'e naroda i sisteme zdravoohraneniya: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 7 iyulya 2020 goda № 360-VI // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34464437&doc_id2=34464437#activate_doc=2&pos=11;-89&pos2=612;-71.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Эльмира Бакировна Омарова - заң ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті азаматтық, еңбек және экологиялық құқық кафедрасының доценті. Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сатпаев к., 2. E-mail: elmira_bakirovna@mail.ru

Ахан Жакипбекович Нурушев - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ИМ Кадр саясаты департаменті Ведомстволық білім беруді ұйымдастыру басқармасының бастығы. Нұр-Сұлтан қ., Тәуелсіздік даңғ., 1. E-mail: ahan_n@mail.ru

Омарова Эльмира Бакировна – кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского, трудового и экологического права Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2. E-mail: elmira_bakirovna@mail.ru

Нурушев Ахан Жакипбекович - кандидат юридических наук, начальник Управления организации ведомственного образования Департамента кадровой политики МВД Республики Казахстан. г. Нур-Султан, пр. Тауелсиздик, 1. E-mail: ahan_n@mail.ru

Elmira B. Omarova - PhD in Law, associate professor of the Department of civil, labor and environmental law of the L.N. Gumilyov Eurasian national university. Kazakhstan, Nur-Sultan, Satpayev str., 2. E-mail: elmira_bakirovna@mail.ru

Akhan Zh. Nurushev - PhD in Law, Head of the Management of Organization of departmental education of the Department of personnel policy of the IAM of the Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan, Tauelsizdik Avenue, 1. E-mail: ahan_n@mail.ru.

RETURNING FOREIGN TERRORIST FIGHTERS, DEALING WITH POTENTIAL THREAT: DESIGN AND IMPLEMENT OF EFFECTIVE POLICY RESPONSES AND GERMANY EXPERIENCE

Adaliyev N.K.

Master of Law Enforcement activity, Master of International public policy and management
Department of personnel policy of the IAM of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

Annotation. Due to successful military operations of global intelligence ISIS drastically lost its control over the territory it had appropriated. According to some reports an estimated 5300 citizens and residents from 33 countries who travelled to the ISIS had different purposes, they were returning to their home – original countries with substantial combating and fighting background. Since most of the ruling part ISIS removed a potential threat still exists. Most of the countries faced with the dilemma how to tackle this sort of people from soft to tough measures. The successful strategy to dealing with the issue of returning FTFs could be focused primarily on preventing radicalized persons from travelling abroad to join terrorist organizations, and developing strategies to manage returning recruits as FTFs generally have the right to re-enter their state of origin or residence. How Germany dealing with this issue is the good example that describes within the article. There is no universal strategy and any placebo then all the countries just share their experience and develop they own approach.

Keywords: foreign terrorist fighters, strategy, ISIS, intelligence, terrorist attack, potential threat.

ШЕТЕЛДІК ТЕРРОРИСТ-СОДЫРЛАРДЫҢ ОРАЛУЫ, ЫҚТИМАЛ ҚАУІПКЕ ҚАРСЫ КҮРЕС: НӘТИЖЕЛІ ҚАРСЫ ШАРАЛАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ГЕРМАНИЯНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Н.К. Адалиев

құқық қорғау қызметінің магистрі, Халықаралық саладағы мемлекеттік басқару және саясат магистрі
Қазақстан Республикасы ІМ Кадр саясаты департаменті, Нұр-Сұлтан қ.

Аңдатпа. Әлемдік арнайы қызметтердің сәтті әскери операцияларының арқасында ДАИШ басып алған аумақты бақылауды күрт жоғалтты. Кейбір мәліметтер бойынша, ДАИШ-қа әр түрлі мақсаттар үшін барған 33 елдің 5300-ге жуық азаматтары мен тұрғындары айтарлықтай жауынгерлік тәжірибесімен туған елдеріне оралды. ДАИШ-тың басқарушы бөлігінің көп бөлігі жойылғандықтан, қауіптің ықтималдылығы әлі де бар. Көптеген елдер мұндай адамдармен қалай күресуге болатындығы туралы жұмсақ шаралардан қатаң шараларға дейін дилеммаға тап болды. Шетелдік террорист-содырлардың қайтару мәселесін шешудің сәтті стратегиясы негізінен радикалданған адамдардың террористік ұйымдарға кіру үшін шетелге сапарларының алдын алуға және қайтарылатын жалдауды басқару стратегиясын жасауға бағытталуы мүмкін, өйткені шетелдік террорист-содырлар әдетте шығу немесе тұру мемлекетіне оралуға құқылы. Осы мақалада Германияның бұл мәселені қалай шешетіні жақсы мысал ретінде сипатталған. Барлық елдер өз тәжірибелерімен бөлісу және өз көзқарастарын дамытудан басқа ешқандай әмбебап стратегия және плацебо жоқ.

Түйін сөздер: шетелдік содырлар-террористер, стратегия, ДАИШ, барлау, террористік шабуыл, ықтимал қауіп.

ВОЗВРАЩЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ БОЕВИКОВ-ТЕРРОРИСТОВ, БОРЬБА С ПОТЕНЦИАЛЬНОЙ УГРОЗОЙ: РАЗРАБОТКА И РЕАЛИЗАЦИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ ОТВЕТНЫХ МЕР И ОПЫТ ГЕРМАНИИ

Адалиев Н.К.

магистр правоохранительной деятельности, магистр государственного управления и политики в международной сфере
Департамент кадровой политики МВД Республики Казахстан, г. Нур-Султан

Аннотация. Благодаря успешным военным операциям мировых спецслужб ИГИЛ резко утратило контроль над захваченной ею территорией. По последним данным, примерно 5300 граждан и резидентов из 33 стран, которые отправились в ИГИЛ с различными целями, вернулись на родину – в родные страны со значительным боевым опытом. Поскольку большая часть руководящей части ИГИЛ устранена, все же потенциальная угроза существует. Большинство стран столкнулись с дилеммой, как бороться с такого рода людьми, используя спектр от мягких до жестких мер. Успешная стратегия решения проблемы возвращения иностранных боевиков-террористов могла бы быть сосредоточена главным образом на предотвращении поездок радикализованных лиц за границу для вступления в террористические организации и разработке стратегий управления возвращающимися рекрутами, поскольку иностранные боевики-террористы, как правило, имеют право вернуться в свое государство происхождения или проживания. То, как Германия справляется с этой проблемой, является хорошим примером, описанным в этой статье. Нет никакой универсальной стратегии и никакого плацебо, чем, когда все страны просто делятся своим опытом и разрабатывают свой индивидуальный подход.

Ключевые слова: иностранные боевики-террористы, стратегия, ИГИЛ, разведка, теракт, потенциальная угроза.

Introduction

On June 29 2014, ISIS leader Abu Bakr al-Baghdadi announced the establishment of a renewed caliphate (Islamic

State). ISIS morphed into 'Islamic State' (IS) – or Daesh, its Arabic acronym. The rapid ascent of IS made it the most successful of all current jihadist groups. Over the past three years, global society is observing the raised of ISIS (Islamic State of Iraq and Syria) that spread the terror and violence, seeded control of its territorial caliphate. Lots of concerns raised about viability of ISIS in the long term, both as a group and as an inspiration, because of successful attractive recruitment policy of inspired by propaganda. The impression of irresistible expansion since January 2014 undeniably increased IS propaganda appeal to potential volunteers. Its successful 24-hour online operation in different media sources and in political discourse emphasizing the existential threat that IS was said to represent to the West; increased the attractiveness among Western youths as a movement of winners.

Problem statement

By October of 2015 around 30 000 people travelled from more than 100 countries to Iraq and Syrian Arab Republic to join the so-called IS militant group. It is estimated that IS consist of 40% Foreign Terrorist Fighters (FTFs). It is also quite demographically diverse; the FTFs are represented by military aged men, women and children. It is estimated that at least 6600 of those fighters come from Western countries with approximately 4,000 being from Europe. Most represented countries from the Europe are Germany, France, UK and Belgium.

Recently due to successful military operations of global intelligence ISIS drastically lost its control over 98% of the territory it had appropriated; this contributes to the ability of financing their operations and the loss most of the attractive attributes. According to some reports an estimated 5300 citizens and residents from 33 countries who travelled to the ISIS had different purposes, they were returning to their home – original countries with substantial combating and fighting background.

According to the recent report of the UN Head of Counterterrorist department V. Voronkov after losing control last May 2019 under the territory of the Syria and changing of the head if ISIS still remains a potential threat [1].

The successful strategy to dealing with the issue of returning FTFs could be focused primarily on preventing radicalized persons from travelling abroad to join terrorist organizations, and developing strategies to manage returning recruits as FTFs generally have the right to re-enter their state of origin or residence.

The paper attempts to provide an understanding of the contemporary phenomena of “foreign fighters” and its potential threat for global security. Europe faces the problem of a significant and ever-growing number of individuals travelling to Syria. And one of the mainly affected countries in European region is Germany. In late September 2015, the Federal Office for the Protection of the Constitution (BfV) – the German domestic security apparatus – estimated that up to then some 4,000 European citizens had travelled to the region to join Islamic State or other terrorist groups. This number includes more than 740 German Islamists or Islamists travelling from Germany, with about one third (240 persons) already having returned to Germany. It is assumed in more than 70 cases that the returnees gained combat experience in the conflict zones. Meanwhile, at least 23 of those returnees are in custody. An estimated 120 German Islamists lost their lives in battles or suicide attacks [2].

According to resolution 2178 (2014), the Security Council defines “foreign terrorist fighters (FTF)” as follows:

«individuals who travel to a State other than their State of residence or nationality for the purpose of the perpetration, planning or preparation of, or participation in, terrorist acts or the providing or receiving of terrorist training, including in connection with armed conflict».

Even this definition is a new phenomenon, which itself appeared much earlier in various military conflicts, such as the war in Afghanistan in 1980, Bosnia and others.

Literature review

Daved Malet also gave a short definition for the term “foreign fighters” as “non-citizen of conflict states who join insurgencies during civil conflicts” [3, p. 9].

In this article, we will use a term “foreign terrorist fighter” as FTF in context of foreign terrorist fighters who joined recent conflict in Syria and Iraq and returning back to the country of origin.

Traveling to the combatant area many of the FTF had different purposes; but most of them are likely to have the most operationally experienced, lethally skilled and highly networked group. It is no doubt that most of the FTFs have being receiving unprecedented experience in the conflict zones promoting the violence such as beheading and suicide bombings, and training on variety of weapons and explosives. Even if currently there is no sufficient data about their activity this could be definitely and hot theme for the intelligence community for several decades.

Having such experience potential outcomes could appear in different aspects; such as training fighters for other theaters of war, returning home for recurring and training new generation, and new skilled terrorist who will create a potential threat for the country of origin.

The Soufan Center report defines potential threat from FTF such as:

- continuing terrorists attack;
- planning and directing terrorist activity (regardless of whether they return, relocate, or try to remain in the conflict zones);
- relocating “veteran” FTFs who create new terrorist organization or reinforce existing groups in a third country;
- returning FTFs who use their status and creditability to radicalize and recruit new terrorist networks (including from within prisons).

As it is mentioned, recruits came to the Islamic State with different prospective, escaping what they considered to be the oppression of residing among infidels, to live among believers and build the new province of faith. Another category came to fight in the ranks of the Islamic State's forces, perhaps to participate in the final battle between Muslims and unbelievers, prophesized in Sunni eschatology. Still others came to gain the training and battle experience that would enable them to assemble new organizations that would launch new jihadist fronts at home [4, p 5].

Some of the returnees, no doubt, were disillusioned by the brutal experience of life under the bloodthirsty rule of the Islamic State's merciless application of its interpretation of Islamic governance, although some foreign fighters enthusiastically participated in its barbarities. Some were traumatized by the savage warfare that marked its defeat. However some escaped with their commitment intact, determined to carry on the jihad [4, p. 5].

The United Nations Security Council Counter-Terrorism Committee Executive Directorate (CTED) issued a report (March 2018) "The Challenge of returning and relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Perspectives". That report emphasizes the main role of CTED as the strategic analysis center and providing a risk assessment of current issues, trends and developments about implementation and different aspects of Council resolutions regarding foreign terrorist fighters and global terrorist threat.

There are relatively limited options exists for the governments to deal with foreign returnees that include prohibiting return, interception and subsequent incarceration, specialized rehabilitation trough disengagement and de-radicalization programs. All of these options force to the main trade-offs between deterrence, rehabilitation, intelligence – gathering needs and cost effectiveness, not to mention taking into account different cultural and contextual realities.

There are limited options to tackle the issue of Foreign Terrorist Fighters but some approaches are deserving attention to take in consideration in implementing and designing policy in this area. Some of them usefully implemented and continuing to develop. These approaches are widely discussing among public policy experts and academia.

Prohibiting return

Even it is one of the common option implemented by most of the countries in has different advantages and disadvantages. It serves as the deterrent factor for citizens inspired by ISIS who could be considered as violators of the law, reduces the risk of foreign fighter's individuals attack in their home country. It means any actions of relation to the terrorist organizations or participation in war conflicts his would be associated with potential risk of being imprisonment, and other financial lost. However, a disadvantage of this approach is that intelligence-gathering efforts could be undermined as the returnee could provide essential information on ISIS and its operations. Returnees could be useful in propaganda inside the country in providing information for inspired to step out from radicalization, joining ISIS and avoid violence.

Interception and subsequent incarceration

Under the interception approach, the returning fighters are treated as a regular criminal/offender and prosecuted under the state's criminal justice system. If convicted, the individual would be imprisoned and subjected to regular rehabilitative efforts.

Positive effect, the individual: would be seen to be held accountable and punished for his/her offence; could in theory assist in intelligence-gathering efforts; may assist with de-radicalization/disengagement from violence initiatives by participating in different programs; and would be unable to directly carry out an attack in the home country (assuming that this was his/her future intent) while incarcerated.

But, some drawbacks of such approach are that such category of imprisoned could directly or indirectly inspire others to carry out attacks; spread their ideas and radicalize other prisoners; FTF could be unhelpful with intelligence-gathering efforts; and the overall expenditures associated with imprisonment and surveillance is high and could be potentially increased a lot.

Such method widely used by some countries and required adjust legislation and other systematic approach including multi agencies cooperation among law enforcement and other responsible organizations collaboration on the new level.

Specialized rehabilitation programs

A final approach to dealing with radicalized returnees would be to place them through specialized rehabilitation programs. This approach is currently being debated in India and is being employed in Aarhus, Denmark. According to Al-Jazeera, the Danish program is essentially a collaborative effort between the police and civil society. Not only do returning fighters from Syria get access to medical treatment "for shrapnel gunshot wounds and psychological trauma", volunteers also assist the returnees seek employment or resume studies. Other services include the provision of "support to the families of those already in Syria, ranging from helping them stay in touch via Skype [and liaison] with government officials, consulates and intelligence agencies to help get their relatives home when they decide they want to leave".

The benefits of this approach include: co-option of the returnee to assist with de-radicalization /disengagement from violence initiatives; possible de-escalation of tensions between different groups in society and between state and specific ethnic/religious groups; possible co-option of the returnee to assist with intelligence-gathering (although this is not practiced in the Danish case).

The disadvantages, however, are significant. They range from the approach's failure to deter other individuals from joining ISIS as the 'personal costs' are low (i.e. a slap -on-the-wrist); it increases the risk that the specific individual might attack a domestic target (if that is their future intent); law enforcement and surveillance costs are

high; and non-Danish ISIS fighters may be encouraging to seek 'asylum' in Denmark.

Actually, most of the countries do not have specialized de-radicalization or rehabilitation programs for jihadist inmates in their prison system. In addition, it is costly to conduct and maintain these programs. Without these programs, incarcerated travelers have few incentives to renege on their beliefs, and may attempt to build networks in prison or radicalize other prisoners.

German policy of tackling FTFs

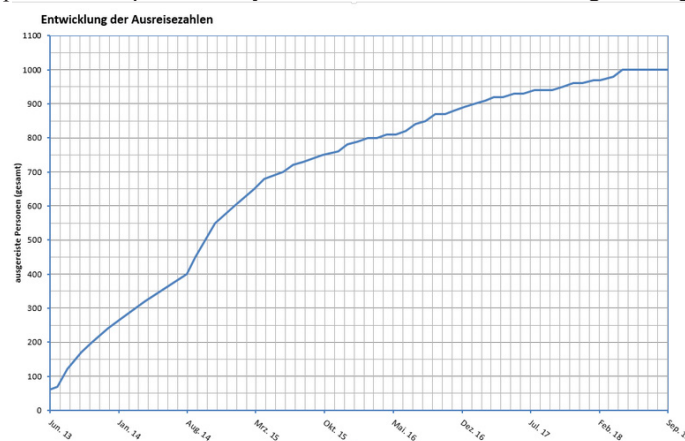
Considering provided data and potential threat, returning foreign terrorist fighters is an essential topic for European countries. According the Soufan Center data in the last ISIS fight conflict more than 5000 citizens participated, more than 1200 returned on their previous countries and around 2200 remain unknown in the conflict zone. The countries that potentially would most affected by the European returnees are the Germany and France who has more than 300 returned citizens each, and more than 1000 remains unknown [5, p. 5-6].

German's way of dealing with the returning Foreign Terrorist Fighters deserve to be shared among the countries could be affected.

The problem of FTFs is not new phenomena for the European countries and European legislation and particularly criminal case has some relevant examples of successful detention and prosecutions. But most of practice drastically changed after the 2014 attack by a returnee on the Jewish Museum in Brussels and, particularly, with the Paris attacks in 2015 involving Islamic State-linked returnees.

Most of countries from these regions have been going far beyond and develop vast of exponential measures and effective mechanisms; using more beneficial inter-agency collaboration approach. Such approach has involved all level of law enforcement and intelligence service with variety of training and model operations with different scenarios.

Figure 1. Numbers of departures as provided by the Federal Domestic Intelligence Agency (BfV)

German foreign fighter profile

After numerous investigations and case studies, German intelligence service and law enforcement authorities identified common profile of foreign terrorist fighter. Federal Criminal Police Office (BKA), the BfV and the Hessian Information and Competence Centre (Hessian Prevention Network against Salafism, HKE) scrutinized 677 cases of German Islamists who travelled abroad. The results identify the foreign fighter recruit as frequently male (about 80 per cent), young (on average aged 26, women are about three years younger), Muslim by birth (about 17 per cent are converts) and born in Germany (about 60 per cent). In almost 50 per cent of cases the person is already a criminal offender and often unemployed as well (about 20 per cent). Some recruits also have a good level of education: about ten per cent fall into each category of still attending school, having completed the German Abitur or attending a university [6, p. 52].

Official German statistics indicate that until June 2016, 784 persons had left Germany to join IS and fight abroad in Syria or Iraq. Of those 784 people, 79% were male and 21% female highlighting that the phenomenon of FTFs is not exclusively male. The average age of a recruit at the time of departure from Germany was only 25 years. The majority of persons (61%) were born in Germany, and the largest group of those born overseas (39%) migrated to Germany as children younger than 14 years of age. The majority of FTFs departing from Germany were therefore socialized (also politically) in Germany. At least 96% of those for whom data is available (624 individuals) were Salafists [7, p. 7-8].

It clear that thousands of returning radicalized fighters who participated in Syrian and Iraqi theater of war pose new security risks to the international community. Holger Muench, Head of the German Federal Criminal Police, comments in this context that those fighters who have 'already spent a long time with IS, have been exposed to brutal war experiences and established many contacts' making them a particular threat for national security. Similarly, Eichorst remarks that 'returnees often possess military training and have become more brutal as a result of their experiences in the Syrian civil war' [6, p. 54].

Germany policy adjusting to current security trends

Germany as many European countries recently facing with some new challenges and introduced new criminal legislation and amended its existing criminal laws to penalize preparatory, financial and participatory acts relating to terrorism. These attempts are in line with the UN Security Council Resolution, obligating Member States to introduce national laws penalizing actions of FTFs. The underlying aim of introducing and amending criminal laws in this area lies mainly in the deterrence of the individual from future terrorist conduct as well as the deterrence of others contemplating supporting terrorist organization by demonstrating that their actions will have (severe) legal consequences including incarceration.

Since 2015 German initiated law reform by introduction and expansion of offences penalizing preparatory, planning and financial acts relating to terrorism. For example, since 2015 planning to travel abroad with the intent to receive or provide terrorist training is punishable under German criminal law. In addition, the German Criminal Code now criminalizes collecting, keeping and providing financial means inter alia to persons intending to commit terrorist acts. Moreover, an individual commits a criminal offence in Germany where he or she initiates or maintains contact with a terrorist organization for the purpose of receiving training or carrying out terroristic activities. Next, to merely preparatory acts, actual participation in terrorist entities is a criminal offence in its own right and carries a penalty of between one and 10 years' imprisonment. Criminal offences committed during the membership in a terrorist organization, for example, murder and hijacking, are punishable under German criminal law [6, p. 60].

In 2013, RAND Corporation [8] conducted an investigation which, in an exploratory way, studied the role of the internet use in 15 cases of radicalization, extremism and terrorism that had been previously identified by UK Counter Terrorism Units. The results of the study allowed confirming the following assumptions: the internet increases opportunities and facilitates the process of radicalization, promotes propaganda and begins to be a great recruitment tool.

Most recent report compiled by the German authorities (BKA, BfV and HKE) concluded that online propaganda plays the main role in the early days of radicalization and seems to have been relevant in 30 per cent of cases analyzed in the study [9, p.11].

In general, given the sheer number of challenges which the foreign fighter phenomenon represents for Germany and Europe, it is vital to deal with the task of breaking a full cycle – from radicalization to the potential return of those who travelled to Syria. One positive factor is worthy of mention: namely, the overall number of foreign travelers has fallen, yet at the same time the number of returnees has increased. The report by the BKA, BfV and HKE therefore concludes that “the zenith of jihadist travel flow to Syria / Iraq [seems to have been] surpassed according to current assessments”. In further support of this trend and in order to adequately address the foreign terrorist fighter phenomenon, a multidimensional approach should be adopted. This should involve reliance on the integrated tools of prevention, criminal prosecution and post-rehabilitation support that places each element on an equal footing [6, p. 58].

Germany was named as one of the countries that attempt to support Foreign Terrorist Fighters return home and step into rehabilitation program. Since 2012 Several NGOs have attempted to provide support for the families whose members left the country to encourage their close relatives come back home. But lack of persuasion and affiliation with German government didn't pose trust ability to this program.

One of the approaches of preventing citizens to travel abroad is deprivation of citizenship, that was discussed in the first part of the paper. While UK and other developed countries using this approach as deterrent factor, Germany did not implement it, because it conflicts with the Constitution.

At the same time, the number of incarcerated radicalized people increased and policy experts and some public organization raised concerns about implementing rehabilitation programs in prisons. Policy experts pointed out that such program successfully conducted with Neo Nazis.

During recent years, Germany and Europe have gained a painful experience. The process of adjusting to the new challenges is in full swing and has already led to a number of successes. At the same time though, the Brussels and France attacks made clear that there is still a huge need for enhanced cooperation and exchange of information among EU member states and multi-agencies collaboration and cooperation. Irrespective of the numerous endeavors and terror plots that were foiled in Germany, however, there will not be any absolute guarantee of public security in Germany and Europe.

Conclusion

Many countries are currently puzzled how to reduce the risks posed by returning FTFs. Our data indicates that returning fighters is one of the main potential threat that could reemerge in the nearest future and widespread around the world. 2014–2016 terrorist campaign in France and Belgium that posed most lethal attack comes from a combination of returning FTFs and local confederates [10, p. 8-9].

Most of Foreign Terrorist Fighters received unprecedented combatant violent background on the theater of war that could be considered as timing bomb mechanism and potential foundation for emerging new IS affiliates. It is inevitable that current declining IS will seek in the nearest future revenge, renown and reaction.

The successful strategy to deal with the issue of returning FTFs could be focused primarily on preventing radicalized persons from travelling abroad to join terrorist organizations, and developing strategies to manage returning recruits

as FTFs generally have the right to re-enter their state of origin or residence.

An essential starting point, even before considering options, is to ascertain if the returning fighter(s) are indeed genuine. Expectedly, this would not be easy, and significant resources will have to be devoted to this. It is important also to consider the long-term implications targeting existing gaps in tackling policy and alleviates potential risks.

Regarding policy of dealing with Foreign Terrorist Fighters phenomenon Germany government share an ambiguous position by implementing legal and criminal justice approaches. Law enforcement and intelligence collect most recent data. Combination of different policy dealing with returning fighters such as incarceration, de-radicalization programs helps to tackle this problem successfully.

Nevertheless, implementation of new legal and criminal justice methods does not eliminate the problem of lack procedure of collecting sufficient evidence of participating in terrorist organization. The criminal cases end up with relatively low incarceration terms. Incarceration of radicalized persons itself poses a threat for prison inmate. Deprivation of the citizenship does not solve the problem but poses a threat for other countries and contradicts with international law. There is no successful rehabilitation program developed in Germany yet.

Provided analysis demonstrates that there is no considerate holistically approach dealing with threat of returning foreign fighters. And each individual case of returning FTF requires risk assessment to estimate weather person should have prosecuted, and (or) placed in mandatory de-radicalization program to integrate in the society. Policy maker should take responsibility for the current and future risks not escalate the problem of future FTF and let violence to spread out.

Although some observers are unconvinced that returning fighters pose a significant threat, it is, nevertheless, prudent for governments to think broadly about a response. This is especially so since resource allocation, risk management and overall national stability would ultimately be affected.

REFERENCES

1 Fevral 7, 2020. IGIL: oslableny no ne pobezhdeny. V Sovete Bezopasnosti obsudili doklad Generalnogo Sekretarya [Feb 7, 2020 ISIS: attenuated but not defeated. Security Council discusses a new report of Secretary general] // www.un.org/ru/story/2020/021372102

2 Cf. Maaßen, Hans-Georg 2015: Speech by BfV President Dr. Hans-Georg Maaßen on «Brennpunkt Nahost eine neue Gefahrendimension?» [Flashpoint Middle East – A New Dimension of Risk?], 29 Sep 2015 // <https://verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/vortraege/rede-p-handelsblatt-konferenz-2015> [30 Nov 2015]

3 Malet, David. 2013. Foreign Fighters: Transnational Identity in Civic Conflicts. New York, NY: OUP USA. P. 9.

4 Richard Barret. (2017), «Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees», The Soufan Center. P. 5. 5 Ibid. P. 5-6.

6 Kristina Eichhorst. The Return of the Terror Tourist-Foreign Terrorist Fighters as a Challenge for Germany and Europe, The Globalization of Terrorism-International Reports of the Konrad Adenauer Stiftung, (2016), p. 52.

7 Federal Criminal Police Office, Federal Office for the Protection of the Constitution and the Hesse Information and Competence Centre Against Extremism, «Analysis of the Background and Process of Radicalization Among Persons Who Left Germany to Travel to Syria or Iraq Based on Islamist Motivations», (2016), p. 7-8.

8 Von Behr I, Reding A, Edwards C, Grobbon L (2013). Radicalisation in the Digital Era. The Use of the Internet in 15 Cases of Terrorism and Extremism. RAND Corporation // http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR453.html.

9 BKA / BfV / HKE: Analyse der Radikalisierungshintergründe und - verläufe der Personen, die aus islamistischer Motivation aus Deutschland in Richtung Syrien oder Irak ausgereist sind [Analysis of the Context and Cycles of Radicalization of Individual Travellers from Germany bound for Syria or Iraq because of Islamist Motivation]. Updated 2015 // http://innenministerkonferenz.de/IMK/DE/termine/to-beschluesse/2015-12-03_04/anlage_analyse.pdf [21 Dec 2015], p.11.

10 (2018), United Nations Security Council Counter-terrorism Executive Directorate «The Challenge of returning and relocating Foreign Terrorist Fighters: Research Prospective», p. 8-9.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Адалиев Нурлан Каиржанович - магистр правоохранительной деятельности, магистр государственного управления и политики в международной сфере, начальник Управления Департамента кадровой политики МВД Республики Казахстан, и.о. доцента (по совместительству) Национальной школы государственной политики Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан. г. Нур-Султан, пр. Тауелсиздик, 1. E-mail: nu.adaliev@mvd.gov.kz

Нұрлан Кайыржанұлы Адалиев - құқық қорғау қызметінің магистрі, халықаралық саладағы мемлекеттік басқару және саясат магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Кадр саясаты департаменті Басқармасының бастығы, Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Мемлекеттік саясаттың Ұлттық мектебі доцентінің міндетін атқарушы (қоса атқарушы). Нұр-Сұлтан қ., Тәуелсіздік даңғ., 1. E-mail: nu.adaliev@mvd.gov.kz

Nurlan Adaliyev - master of Law Enforcement activity, master of International Public Policy and Management, Head of the Management of the Department of Personnel Policy of the IAM of the Republic of Kazakhstan, associate professor of National School of Public Policy Academy of Public Administration under the President of Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan, Tauelsizdik Avenue, 1. E-mail: nu.adaliev@mvd.gov.kz

СОВМЕСТНАЯ СЛЕДСТВЕННО-ОПЕРАТИВНАЯ ГРУППА КАК ФОРМА ПОЛИЦЕЙСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА НА ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Н.В. Сидорова

кандидат юридических наук, доцент

К. Сагбаева

кандидат юридических наук, доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Казахстан

Аннотация. Учитывая геополитическое положение Казахстана, наиболее актуальными представляются вопросы организации сотрудничества государств на Евразийском пространстве. Прозрачность границ, отсутствие визового режима, а также заявленные свободы передвижения товаров, услуг, капитала и рабочей силы являются не только положительными факторами для сближения государств, но и отрицательными условиями, способствующими транснационализации преступности на Евразийском пространстве. Это предопределяет необходимость своевременного реагирования государств на обозначенные проблемы посредством унификации и гармонизации национального законодательства, создания новых международно-правовых норм и новации прежних, а также совершенствования институциональных механизмов сотрудничества.

Международное сотрудничество государств на Евразийском пространстве, несмотря на сложившуюся архитектуру механизмов, подвержено нововведениям в соответствии с изменяющимися условиями глобализации. Сложившиеся формы сотрудничества органов правопорядка государств региона, постоянно совершенствуются. Одним из институтов непосредственного полицейского взаимодействия является – совместная (международная) следственно-оперативная группа, исследование правовых аспектов функционирования которой проведено в статье.

Методической основой исследования послужили общенаучные методы познания, а также методы сравнительно-правового анализа и специальные методы толкования правовых норм, которые позволили авторам обозначить правовые гипотезы, сопоставить их с имеющейся правоприменительной практикой, сформулировать обобщающие выводы и предложения, направленные на совершенствование отечественного законодательства и международно-правовых норм в сфере создания и функционирования совместных (международных) следственно-оперативных групп.

Проведенное исследование позволило авторам через призму соотношения международных договоров о правовой помощи и правовых отношениях по уголовным делам и уголовно-процессуальным нормам Республики Казахстан обозначить проблемы правовой регламентации и правоприменительной практики в сфере функционирования совместных (международных) следственно-оперативных групп. Авторами предложены подходы к их решению, сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование данного правового института.

Ключевые слова: совместная (международная) следственно-оперативная группа, международное сотрудничество, борьба с преступностью, полицейское сотрудничество, Евразийское пространство, Содружество Независимых Государств.

ЕУРАЗИЯЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ ПОЛИЦИЯЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ НЫСАНЫ РЕТІНДЕГІ БІРЛЕСКЕН ЖЕДЕЛ-ТЕРГЕУ ТОБЫ

Н.В. Сидорова

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

К. Сагбаева

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

Андатпа. Қазақстанның геосаяси жағдайын ескере отырып, Еуразиялық кеңістіктегі мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты ұйымдастыру аса өзекті мәселе болып табылады. Шекаралардың ашықтығы, визалық режимнің болмауы, сондай-ақ тауарлардың, қызметтердің, капитал мен жұмыс күшінің еркін қозғалысы мемлекеттің жақындасуының оң факторлары ғана емес, сонымен қатар Еуразия кеңістігінде қылмыстың трансұлттық таңуына ықпал ететін жағымсыз жағдайлар болып табылады. Бұл мемлекеттердің анықталған проблемаларға ұлттық заңнаманы біріздендіру және үйлестіру, жаңа халықаралық-құқықтық нормалар құру мен бұрынғыларды жаңарту, сондай-ақ ынтымақтастықтың институционалдық тетіктерін жетілдіру арқылы уақытылы жауап беру қажеттілігін алдын ала анықтайды.

Еуразиялық кеңістіктегі мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастығы, тетіктердің қалыптасқан архитектурасына қарамастан, жаһандану жағдайларының өзгеруіне сәйкес жаңа енгізілімдерге ұшырайды. Аймақ мемлекеттерінің құқық қорғау органдары арасындағы ынтымақтастықтың қалыптасқан нысандары үнемі жетілдіріліп отырады. Полициялық өзара тікелей іс-қимыл институттарының бірі қызметінің құқықтық аспектілерін зерттеу мақалада келтірілген – бірлескен (халықаралық) жедел-тергеу тобы болып табылады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі танымның жалпы ғылыми әдістері, сондай-ақ салыстырмалы құқықтық талдау

әдістері және авторларға құқықтық гипотезаларды анықтауға мүмкіндік берген құқықтық нормаларды түсіндіру, оларды қолданыстағы құқық қолдану тәжірибесімен салыстыру, бірлескен (халықаралық) жедел-тергеу топтарын құру және олардың қызметін жүзеге асыру саласындағы отандық заңнаманы және халықаралық-құқықтық нормаларды жетілдіруге бағытталған қорытындылар мен ұсыныстарды тұжырымдаудың арнайы әдістері болды.

Жүргізілген зерттеу авторларға құқықтық көмек туралы халықаралық шарттар және қылмыстық істер бойынша құқықтық қатынастар мен Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу нормалары ара қатынастарының призмасы арқылы бірлескен (халықаралық) жедел-тергеу топтардың қызмет ету саласындағы құқықтық реттеу мен құқық қолдану тәжірибесінің проблемаларын анықтауға мүмкіндік берді. Авторлармен оларды шешу тәсілдері ұсынылып, осы құқықтық институтты жетілдіруге бағытталған тұжырымдамалар мен ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: бірлескен (халықаралық) жедел-тергеу тобы, халықаралық ынтымақтастық, қылмыспен күрес, полициялық ынтымақтастық, Еуразиялық кеңістік, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы.

JOINT INVESTIGATIVE-OPERATIONAL GROUP AS A FORM OF POLICE COOPERATION IN THE EURASIAN SPACE

Sidorova N.V.

PhD in Law, associate professor

Satbaeva K.

PhD in Law, associate professor

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan

Annotation. Taking into account the geopolitical position of Kazakhstan, the most relevant issues are the organization of cooperation between states in the Eurasian space. Transparency of borders, the absence of a visa regime, as well as the declared freedom of movement of goods, services, capital and labour are not only positive factors for the convergence of the state but also negative conditions conducive to the transnationalization of crime in the Eurasian space. This predetermines the need for the timely response of states to the identified problems through the unification and harmonization of national legislation, the creation of new international legal norms and innovations of the previous ones, as well as the improvement of institutional mechanisms of cooperation.

International cooperation of states in the Eurasian space, despite the existing architecture of mechanisms, is subject to innovations in accordance with the changing conditions of globalization. The established forms of cooperation between the law enforcement bodies of the states of the region are constantly being improved. One of the institutions of direct police interaction is the joint (international) investigative and operational group, the study of the legal aspects of the functioning of which is carried out in the article.

The methodological basis of the study was general scientific methods of cognition, as well as methods of comparative legal analysis and special methods of interpreting legal norms, which allowed the authors to identify legal hypotheses, compare them with the existing law enforcement practice, formulate generalizing conclusions and proposals aimed at improving domestic legislation and internationally legal norms in the field of creation and functioning of joint (international) investigative and operational groups.

The study allowed the authors, through the prism of the relationship between international treaties on legal assistance and legal relations in criminal cases and criminal procedural norms of the Republic of Kazakhstan, to identify the problems of legal regulation and law enforcement practice in the sphere of functioning of joint (international) investigative and operational groups. The authors' proposed approaches to their solution, formulated conclusions and proposals aimed at improving this legal institution.

Keywords: joint (international) investigative-operational group, international cooperation, fight against crime, police cooperation, Eurasian space, Commonwealth of Independent States.

Введение

Происходящие в государствах изменения в политической, экономической и социальной сферах, сопряженные с интеграционными процессами, обнажают и актуализируют проблемы правового и правоприменительного характера. В этой связи актуальность проведенного исследования обусловлена его направленностью на исследование теоретических постулатов юридической науки, их сопоставление со сформированной правовой базой и сложившейся практикой международного сотрудничества государств по противодействию преступности. Представляется, что на современном этапе – важнейшим форматом полицейского сотрудничества государств является совместная (международная) следственно-оперативная группа.

Исследования правового статуса совместных следственно-оперативных групп проводились Ф.Э. Ализаде, А.Г. Волеводз, К.К. Клевцовым, П.А. Литвишко, И.П. Можяевой, И.А. Поповым, А.Ю. Цветковым и др. Однако проводимые исследования в основном относятся к более раннему периоду, и не затрагивают анализа правовых норм Соглашения о порядке создания и деятельности совместных следственно-оперативных групп на территориях государств-участников Содружества Независимых Государств от 16 октября 2015 года. Кроме того, не исследовалось казахстанское законодательство по данному вопросу. В связи с этим авторами предпринята попытка исследовать обозначенные аспекты.

Основная часть

Среди сложившихся в правовом пространстве Содружества Независимых Государств традиционных форм полицейского сотрудничества государств в противодействии преступности, следует выделить деятельность совместных (международных) следственно-оперативных групп. Юридическое закрепление данной формы сотрудничества основывается на Кишиневской конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года (далее – Кишиневская конвенция) [1] и Соглашении о порядке создания и деятельности совместных следственно-оперативных групп на территориях государств-участников Содружества Независимых Государств от 16 октября 2015 года (далее – Соглашение о ССОГ) [2].

Исходя из содержания Соглашения о ССОГ, деятельность таких групп направлена на координацию совместного расследования «взаимосвязанных преступлений», то есть преступлений совершенных одним или несколькими лицами на территории двух и более государств, или затрагивающих их интересы [2]. Проблемные аспекты данного положения:

- в научно-правовой оборот введено новое понятие «взаимосвязанные преступления», которое по своей сущности тесно корреспондирует с понятием «преступление международного характера» (или транснациональное преступление);

- в связи с новизной данного понятия в юридической литературе не исследованы вопросы соотношения указанных выше понятий, то есть насколько они коррелируют друг с другом, каковы схожие и отличительные признаки, имеется ли элемент поглощения одного понятия другим (по признаку общее и частное);

- обозначенные выше аспекты выдвигают проблему пределов юрисдикции совместной следственно-оперативной группы, то есть, распространяется ли она и на преступления международного характера как на элементы единого понятия «взаимосвязанные преступления».

Согласно Соглашению о ССОГ совместная следственно-оперативная группа – группа, созданная по согласованию центральных компетентных органов Сторон, состоящая из двух и более национальных следственных, следственно-оперативных групп компетентных органов Сторон [2].

А.Г. Волеводз выделил две возможные модели совместных следственно-оперативных групп:

1) параллельная (координированная), при которой проводится параллельное расследование двух уголовных дел на территории государств, сопровождаемое оперативным обменом информацией и доказательствами;

2) единая (интегрированная) в рамках которой создается единая совместная следственно-оперативная группа, осуществляющая совместное расследование и расположенная на территории одного государства (то есть ее члены прикомандированы или делегированы) [3].

Следует отметить, что в отличие от интегрированных совместных следственно-оперативных групп, создаваемых в государствах Евросоюза, где, как правило, делегированные члены группы наделены определенными полномочиями по осуществлению процессуальной и оперативно-розыскной деятельности на территории других сторон, в странах-участниках Содружества Независимых Государств такие группы, согласно рассматриваемому Соглашению, уголовно-процессуальным статусом не обладают, а по сути лишь координируют совместное расследование [4].

Данная особенность совместных следственно-оперативных групп, обозначенная П.А. Литвишко, подтверждается задачами, которые возлагаются на них в соответствии с Соглашением о ССОГ:

- а) согласованное раскрытие и расследование уголовных дел уполномоченными органами государств;
  - б) упрощение взаимодействия уполномоченных органов в рамках расследования уголовного дела;
  - в) информационное сопровождение расследования уголовного дела;
  - г) взаимное информирование уполномоченных органов о ходе раскрытия и расследования уголовного дела и выполнении согласованных мероприятий;
  - д) совместная проверка выдвинутых версий;
  - е) экспертное сопровождение расследования уголовного дела;
  - ж) совместное решение процессуальных и организационных аспектов хранения и передачи вещественных доказательств;
- з) направление поручений о проведении оперативно-розыскных и процессуальных мероприятий, выполнение поручений и координация взаимодействия [4].

Соглашение содержит норму, согласно которой правовое пространство запрашиваемой стороны является приоритетным, то есть в деятельности ССОГ будут применяться нормы именно этого государства, однако возможно применение норм и запрашивающего государства, в случае если это не противоречит законодательству запрашиваемой стороны и получено соответствующее ходатайство (просьба).

Несмотря на то, что Кишиневская конвенция и Соглашение о ССОГ ратифицированы многими государствами-участниками СНГ, в национальном законодательстве данных государств отсутствуют нормы о создании и деятельности совместных следственно-оперативных групп. В этой связи полагаем, что опыт Республики Казахстан в данной сфере является показательным. Так в статье 578 УПК РК раскрываются юридические основы создания и деятельности ССОГ. К числу таковых следует отнести норму о том, что на территории Республики Казахстан рассматривает и решает вопрос о создании ССОГ Генеральная про-

куратура Республики Казахстан [5].

Кроме того, согласно ст. 578 УПК РК «Следственные (розыскные) и иные процессуальные действия выполняются членами совместной следственной, следственно-оперативной группы того государства, на территории которого они проводятся» [5]. Данная норма юридически определяет пределы юрисдикции членов ССОГ и подтверждает приведенную выше цитату П.А. Литвишко. Однако подобной нормы нет в Соглашении о ССОГ, тем самым его нормы определяют косвенно пределы юрисдикции членов ССОГ, без прямой конкретизации ее рамок.

В этой связи полагаем, что на уровне национальных законодательств государств-участников Кишиневской конвенции и Соглашения о ССОГ целесообразно внести изменения и дополнения в уголовно процессуальные кодексы о создании и функционировании совместных следственно-оперативных групп.

Целесообразно также конкретизировать Соглашение о ССОГ (статью 8) нормой о пределах юрисдикции членов таких групп. За основу такой нормы предлагаем выдержку из статьи 578 УПК РК «Следственные (розыскные) и иные процессуальные действия выполняются членами совместной следственной, следственно-оперативной группы того государства, на территории которого они проводятся» [5].

Однако, это предложения совершенствования нормативной правовой базы на современном этапе в рамках превалирования координационной формы функционирования совместных следственно-оперативных групп. В перспективе следует исследовать возможность внедрения на Евразийском пространстве модели «интегрированной совместной следственно-оперативной группы», предполагающей совместные процессуальные полномочия членов ССОГ на территории государств, в чьих интересах проводится раскрытие преступления и расследование уголовных дел.

Заключение

Таким образом, несмотря на сложившуюся правовую базу создания и деятельности совместных (международных) следственно-оперативных групп, остаются проблемы юридического толкования, а также пробелы в правовой регламентации данного правового института на международном и национальном уровнях, исследование которых имеет перспективное значение в совершенствовании этой формы полицейского взаимодействия на Евразийском пространстве.

Подводя итог изложенному, следует отметить, что эффективность и востребованность совместных (международных) следственно-оперативных групп в правоприменительной практике международного сотрудничества государств зависит от множества правовых условий их создания и функционирования. В этой связи гармонизация и унификация законодательства государств имеет первостепенное значение. Однако, несмотря на относительную новизну международных норм о совместных (международных) следственно-оперативных группах, их новация тоже представляется актуальной.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Кишиневская конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 года // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1034672#pos=2;-141 (дата обращения 20.11.2020 г.).

2 Соглашение о порядке создания и деятельности совместных следственно-оперативных групп на территориях государств-участников Содружества Независимых Государств от 16 октября 2015 года // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34239740#pos=4;-57 (дата обращения 20.11.2020 г.).

3 Волеводз А.Г. Совместные (международные) расследования наркопреступлений: международно-правовые основы // Наркоконтроль. – 2015. – № 3 // <http://lawinfo.ru/catalog/contents-2015/narkokontrol/3/8506> (дата обращения 20.11.2020 г.).

4 Литвишко П.А. Создание и деятельность совместных следственно-оперативных групп в СНГ: текущий этап нормотворчества // Российский следователь. - 2010. - № 4. - С. 34–38.

5 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-227 (дата обращения 20.11.2020 г.).

REFERENCES

1 Kishinevskaia konvencija o pravovoj pomoshhi i pravovyh otnoshenijah po grazhdanskim, semejnym i ugovolnym delam ot 7 oktjabrja 2002 goda // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1034672#pos=2;-141 (data obrashhenija 20.11.2020 g.).

2 Soglashenie o porjadke sozdaniia i dejatel'nosti sovmestnyh sledstvenno-operativnyh grupp na territorijah gosudarstv-uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyh Gosudarstv ot 16 oktjabrja 2015 goda // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34239740#pos=4;-57 (data obrashhenija 20.11.2020 g.).

3 Volevodz A.G. Sovmestnye (mezhdunarodnye) rassledovanija narkoprestuplenij: mezhdunarodno-pravovye osnovy. // Narkokontrol'. – 2015. – № 3 // <http://lawinfo.ru/catalog/contents-2015/narkokontrol/3/8506> (data obrashhenija 20.11.2020 g.).

4 Litvishko P.A. Sozdanie i dejatel'nost' sovmestnyh sledstvenno-operativnyh grupp v SNG: tekushhij jetap normotvorchestva // Rossijskij sledovatel'. M.: Jurist, 2010, № 4. – S. 34–38.

5 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-227 (data obrashhenija 20.11.2020 g.).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сидорова Наталья Владимировна – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: nsidorova75@mail.ru.

Сатбаева Куралай – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Наталья Владимировна Сидорова – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш, 9. E-mail: nsidorova75@mail.ru.

Куралай Сатбаева – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Natalya V. Sidorova – PhD in Law, associate professor, associate professor of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda economic university Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, 9 Academic st. E-mail: nsidorova75@mail.ru.

Kuralay Satbaeva – PhD in Law, associate professor, associate professor of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda economic university Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, 9 Academic st. E-mail: abylai1996@mail.ru.

СОВРЕМЕННЫЕ «ПЕРЛЫ» НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

С.Н. Бачурин

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Казахско-Русский международный университет, Казахстан, г. Актөбе

Аннотация. В настоящей научной статье рассматриваются вопросы, связанные с современными казусами налогообложения физических лиц в Республике Казахстан. В 2020 году в Казахстане возникла парадоксальная ситуация, при которой тысячам гражданам были необоснованно, и самое страшное – в централизованном порядке, незаконно начислены налоговые задолженности по несуществующему движимому и недвижимому имуществу физических лиц. При законодательно существующем механизме вынесения налоговых приказов по взысканию налоговых задолженностей с физических лиц выявилось несовершенство деятельности фискальных органов Республики Казахстан, граничащих с безответственностью, формальным отношением к своим прямым обязанностям и произвольного, в отдельных случаях, трактования законов Республики Казахстан. В рамках проводимого в стране процесса цифровизации, довольно мрачными видятся дальнейшие прогнозы по эффективному использованию созданных отечественных информационных продуктов, которые призваны оптимизировать деятельность государственных органов при обращении к ним граждан с заявлениями, жалобами и так далее. В качестве примера своих авторских выводов приводятся недостатки информационной системы «ИНИС», используемой на государственном портале e-gov. Автором статьи подвергнуты критике позиция законодателя Республики Казахстан по существующему порядку взыскания налоговой задолженности, путем вынесения налоговых приказов. Законодатель страны, преследуя цель упростить работу государственных служащих по взысканию налоговой задолженности физических лиц, ликвидировал судебный порядок взыскания, введя упрощенный, наделяющий правом Департаменты госдоходов областей самостоятельно выносить налоговые приказы. На конкретном примере будет показана ситуация наступления негативных последствий такого решения со стороны законодателя, приводя в отдельных случаях к безответственности ДГД областей. Приводимые данные в статье используются на основе проведенной между автором статьи и государственными органами официальной переписки на предмет установления фактов незаконности начисления налоговой задолженности, а также подвергнут анализу и критике процессуальный порядок составления ДГД областей процессуальных документов, сформулированы современные «перлы» налогообложения физических лиц в Республике Казахстан.

Ключевые слова: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время перемен» от 01 сентября 2020 года, налоговый приказ, процессуальный документ, налог, взыскание налоговой задолженности, информационные системы, цифровизация, ответственность, Департамент госдоходов Карагандинской области Комитета госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан, анализ, комментарий, реализация прав, право, гарантии, совершенствование законодательства.

ҚАЗІРГІ ТАҢДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛАРҒА САЛЫҚ САЛУДА ЖІБЕРІЛЕТІН ӨРЕСКЕЛ ҚАТЕЛІКТЕР

С.Н. Бачурин

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақ-Орыс халықаралық университеті, Қазақстан, Ақтөбе қ.

Андатпа. Осы ғылыми мақалада Қазақстан Республикасындағы жеке тұлғаларға салық салудың қазіргі заманғы казустарына байланысты мәселелер қарастырылады. 2020 жылы Қазақстанда парадоксалды жағдай пайда болды, онда мыңдаған азаматтар негізсіз болды, ең сорақысы – жеке тұлғалардың жоқ жылжымалы және жылжымайтын мүлкі бойынша салық берешегі орталықтандырылған тәртіппен заңсыз есептелді. Жеке тұлғалардан салық берешектерін өндіріп алу бойынша салық бұйрықтарын шығарудың заңнамалық қолданыстағы тетігі кезінде жауапсыздықпен, өзінің тікелей міндеттеріне формальды қатынасымен және жекелеген жағдайларда Қазақстан Республикасының заңдарын өз бетінше түсіндірумен шектесетін Қазақстан Республикасының фискалдық органдары қызметінің жетілмегендігі анықталды. Елде жүргізіліп жатқан цифрландыру процесінің аясында азаматтар өтініш, шағым және т.б. жүгінген кезде мемлекеттік органдардың қызметін оңтайландыруға арналған отандық ақпараттық өнімдерді тиімді пайдалану бойынша одан әрі болжамдар өте айқын көрінеді. Өзінің авторлық қорытындыларының мысалы ретінде E-Gov мемлекеттік порталында пайдаланылатын «БСАЖ» ақпараттық жүйесінің кемшіліктері келтіріледі. Мақала авторы салық бұйрықтарын шығару арқылы салық берешегін өндіріп алудың қолданыстағы тәртібі бойынша Қазақстан Республикасы Заң шығарушысының ұстанымын сынға алды. Елдің заң шығарушысы мемлекеттік қызметшілердің жеке тұлғалардың салық берешегін өндіріп алу жөніндегі жұмысын оңайлату мақсатын көздей отырып, облыстардың Мемлекеттік кіріс департаменттеріне салық бұйрықтарын өз бетінше шығаруға құқық беретін оңайлатылған тәртіпті енгізе отырып, өндіріп алудың сот тәртібін жойды. Нақты мысал болады көрсетілген жағдай туындаған теріс салдарын мұндай шешім тарапынан заң шығарушының келтіріп, жекелеген жағдайларда жауапсыздығынан МҚД облыстары. Мақалада келтірілген деректер мақала авторы мен мемлекеттік органдар арасында салық берешегін есептеудің заңсыздығы фактілерін анықтау үшін жүргізілген ресми хат алмасу негізінде пайдаланылады, сондай-ақ іс жүргізу

құжаттары саласындағы МҚД жасаудың іс жүргізу тәртібі талданып, сынға алынады, Қазақстан Республикасында жеке тұлғаларға салық салудың қазіргі заманғы інжу-маржандары тұжырымдалған.

Түйін сөздер: Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 01 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауы, салықтық бұйрық, процессуалдық құжат, салық, салық берешегін өндіріп алу, ақпараттық жүйелер, цифрландыру, жауапкершілік, Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің Қарағанды облысы Мемлекеттік кірістер департаменті, талдау, түсініктеме, құқықтарды іске асыру, құқық, кепілдіктер, заңнаманы жетілдіру.

MODERN GEMS OF TAXATION OF INDIVIDUALS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Bachurin S.N.

PhD in Law, associate professor (docent)

Kazakh-Russian international university, Kazakhstan, Aktobe

Annotation. This scientific article discusses issues related to modern cases of taxation of individuals in the Republic of Kazakhstan. In 2020, a paradoxical situation arose in Kazakhstan, in which thousands of citizens were unreasonably, and, worst of all, tax debts were illegally accrued in a centralized manner on non-existent movable and immovable property of individuals. With the legislatively existing mechanism for issuing tax orders to collect tax debts from individuals, the imperfection of the activities of the fiscal authorities of the Republic of Kazakhstan, bordering on irresponsibility, a formal attitude to their direct responsibilities and arbitrary, in some cases, interpretation of the laws of the Republic of Kazakhstan, was revealed. Within the framework of the digitalization process carried out in the country, further forecasts for the effective use of the created domestic information products, which are designed to optimize the activities of state bodies when citizens contact them with statements, complaints, and so on, seem rather gloomy. As an example of their own conclusions, the author cites the shortcomings of the information system “INIS” used on the state portal E-Gov. The author of the article criticized the position of the legislator of the Republic of Kazakhstan on the existing procedure for collecting tax arrears by issuing tax orders. The legislator of the country, in pursuit of the goal of simplifying the work of civil servants in collecting tax debts from individuals, eliminated the judicial collection procedure by introducing a simplified one that empowers the departments of state revenue of regions to independently issue tax orders. On a specific example, the situation of the onset of negative consequences of such a decision on the part of the legislator will be shown, leading in some cases to the irresponsibility of the regional FGDs. The data presented in the article are used on the basis of official correspondence between the author of the article and state bodies to establish the facts of the illegality of calculating tax arrears, as well as subject to analysis and criticism of the procedural procedure for compiling DGD areas of procedural documents, formulated modern gems of taxation of individuals in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in a new reality: time of changes» dated September 01, 2020, tax order, procedural document, tax, collection of tax arrears, information systems, digitalization, responsibility, Department of State Revenues of the Karaganda region State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan, analysis, commentary, exercise of rights, law, guarantees, improvement of legislation.

Введение

В разделе IX «Цифровизация – базовый элемент всех реформ» Послания Главы государства Касым-Жомарта Токаева «Казахстан в новой реальности: время действий» от 01 сентября 2020 года четко указывается, что цифровизация – это не следование модной тенденции, а ключевой инструмент достижения национальной конкурентоспособности... Обеспечение единой системы баз данных, их дальнейшее развитие – одна из главных задач Правительства [1]. Каким образом в настоящее время достигается поставленная цель и решается одна из главных задач Правительства мы рассмотрим на примере деятельности Департамента госдоходов Карагандинской области Комитета госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан, на основе принятых им конкретных решений и вынесенных процессуальных документов.

Основная часть

Начнем с того, что в августе 2020 года гражданам Республики Казахстан повсеместно по доступным им мобильным приложениям, а также в приложении «Входящие сообщения» на государственном информационном портале e-gov.kz пришли уведомления о наличии у них налоговой задолженности. При этом, официально не раскрывалась информация о том, какая конкретно налоговая задолженность (за какое имущество – прим. С.Б.) и за какой налоговый период она образовалась.

Справочно укажу, что именно такая ситуация возникла, (а может быть была и адресно приурочена, что автором не исключается – прим. С.Б.) на фоне проводимой налоговой амнистии для физических лиц, которую подписал Президент Республики Казахстан 02 июля 2020 года [2].

С этого месяца граждане Республики Казахстан занялись процессом собирания необходимых документов, подтверждающих фактическое отсутствие такой налоговой задолженности и предоставлением их в территориальные подразделения ДГД. Не избежал подобной ситуации и автор настоящей научной статьи, которому незаконно и необоснованно была начислена налоговая задолженность, как впоследствии выяснилось, по факту владения автомашиной, которая официально была снята с регистрационного учета и продана, внимание, – 18

лет тому назад, в 2002 году! В Казахстане между тем, имелись факты, когда на имя давно умерших граждан также пришли уведомления о налоговых задолженностях. Данные случаи мы рассматривать не будем, поскольку приведение личной ситуации автора будет достаточно, чтобы не быть голословным и в целом показать ситуацию в стране с современным процессом налогообложения.

Итак, *первый современный «перл» налогообложения физических лиц в Республике Казахстан* – автоматическое формирование информационной системой «ИНИС» на государственном портале e-gov уведомлений физическим лицам о наличии налоговой задолженности с отображением лишь суммы задолженности без указания конкретного налогового периода и конкретного имущества.

Это именно «перл» налогообложения, имеющий уродливое содержание, который необходимо разобрать подробнее. Уже всем известно в Республике Казахстан, что существуют так называемые сроки давности, истечение которых влечет невозможность взыскания в данном случае налоговых задолженностей. В официальном ответе ДГД по Карагандинской области на соответствующее заявление автора настоящей статьи получен ответ следующего содержания: «начислен налог за 2019 год»... (ответ ДГД по Карагандинской области № ФЛБ-1276 от 14.12.2020 года).

Возникает вопрос, в каком же удручающем состоянии находятся базы данных государственных органов, которые не актуальны, в моем конкретно случае, более 18 лет? Этот вопрос адресуется именно Комитету государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан, поскольку ДГД по Карагандинской области указывает в вышеуказанном ответе именно его ответственным за начисление налога на транспортные средства (КБК 104402) за 2019 год, на основании сведений, предоставленных ему уполномоченным органом – Управлением административной полиции по Карагандинской области.

Кто в итоге из указанных госорганов манипулирует сведениями о движимом и недвижимом имуществе выяснить автору статьи не представилось возможным, поскольку возможности ограничены, а заявление направленное первоначально в прокуратуру Карагандинской области с решением вопроса о проверке деятельности ДГД по Карагандинской области конкретно по моей ситуации положительного результата о ее проведении получено не было. В ответе Карагандинской прокуратуры лишь указана формулировка отказа в рассмотрении заявления – не соответствует требованиям и критериям рассмотрения именно органами прокуратуры, на основании дословно «в соответствии с пунктом 1 статьи 21 Закона Республики Казахстан «О прокуратуре» органы прокуратуры рассматривают обращения при угрозе необратимых последствий (для жизни, здоровья людей и безопасности страны), а также нарушения прав неограниченного круга лиц или лиц, неспособных самостоятельно себя защитить (в силу физических, психических и иных обстоятельств). При этом указанная категория обращений рассматривается прокурорами лишь в случаях: нарушения законности или угрозы их наступления в деятельности правоохранительных и специальных государственных органов; наличия конфликта интересов в деятельности уполномоченного государственного органа либо его должностных лиц, в компетенцию которого входит рассмотрение обращения; обжалования решения и действия (бездействие) уполномоченного государственного органа либо его должностных лиц» (ответ Карагандинской прокуратуры № 2-08-20-16998 от 02.12.2020 года; Ответ Карагандинской прокуратуры № 2-08-20-18248 от 25.12.2020 года).

Между тем, уполномоченный орган по моему заявлению выдал в кратчайшие сроки справку (бумажную – прим. С.Б.) об отсутствии за мной движимого имущества по автотранспорту, по которому выставлена налоговая задолженность (Ответ УАП ДВД Карагандинской области № 1-5-9-1/57/8819-И от 21.10.2020 года), и на основании этой справки ДГД по Карагандинской области произвел редактирование данных по налогу, полностью аннулировав выставленную налоговую задолженность.

Что мешало Комитету госдоходов Министерства финансов, ДГД по Карагандинской области ориентироваться на данные уполномоченного органа, которые, как полагает автор, были направлены в том же виде, что и автору статьи на отдельное заявление? В итоге, как выясняется, бумажный документ (справка) по-прежнему, как и сто лет назад, имеет prerogative и силу для госорганов.

Ему, Комитету госдоходов или ДГД по Карагандинской области, в век цифровизации актуальнее ориентироваться, видимо, на материальный носитель информации, доказывающий правоту и налогопорядочность гражданина. Нет бумаги, никто с тобой разговаривать не будет. Нонсенс! О какой дисциплине указанных госорганов (в плане перехода от бумажного формата к электронному – прим. С.Б.) можно говорить? Более того, процесс передачи документов в электронном формате по движимому и недвижимому имуществу физических лиц находится на примитивном уровне, не позволяющем ориентировать на эффективную работу госорганы.

Так, например, 13 ноября 2020 года выносится приказ о взыскании налоговой задолженности, помещается в ИС «ИНИС», через несколько часов уже 14 ноября 2020 года налогоплательщику приходит СМС о свершившемся факте, о взыскании денежной суммы. Впоследствии отмененный ДГД по Карагандинской области свой же незаконный приказ до сих пор в ИС «ИНИС» отсутствует, никаких СМС налогоплательщику не приходит. Очевидно, что в официальном ответе присутствуют недостоверные данные с целью избежания ответственности в описываемом случае, и все направлено против гражданина Республики Казахстан. Официальными лицами ДГД по Карагандинской области констатируется, что ИС «ИНИС» не предусматривает вынесение налоговых приказов об отмене ранее вынесенных приказов с другой формулировкой, кроме как «в связи с погашением налоговой задолженности».

Налицо ситуация, когда информационная поддержка работает лишь в пользу государственных органов, а разработанные информационные продукты разработаны некачественно. Люди поэтому и обоснованно возмущены, что госорганы не слышат и не хотят слышать людей своей страны. Вот конкретный пример, очередной, указывающий на отсутствие реакции конкретного госоргана на обращения Главы государства «о слушающем государстве».

Вывод по первому «перлу» налогообложения: информационные базы государственных органов находятся минимум в неактуальном состоянии, максимум – в удручающем, способствующем возникновению коррупционных рисков, и могущих породить совершение уголовного правонарушения – минимум халатности. Информационные системы также не блещут качеством, поскольку абсолютно не коррелируют с действующим налоговым законодательством. Ни о каком взаимодействии между государственными органами по вопросам начисления налогов говорить не приходится. При таком положении вещей, прогнозы неутешительны – госорганам будет очень проблематично исполнять указание Президента Республики Казахстан по вопросу обеспечения единой системы баз данных, а также переходу от бумажной документации – лишь к электронной.

Причем, Президент четко обозначил – «нужно стремиться к отказу от использования бумаги в межведомственном взаимодействии и при общении с гражданами» [1].

Если государственные органы за 30 лет Независимости Казахстана не смогли наладить такое взаимодействие, то сколько еще нужно им времени, чтобы после смерти человека его наследники не получили в наследство «неоплаченные» налоги и налоговые задолженности? Следовательно, для начала надо привести в порядок базы данных госорганов, информационные системы, а лишь после – говорить о их каком-то дальнейшем поступательном развитии.

Совет для граждан страны – хранить документы в оригиналах, в том числе бумажный экземпляр, без срока давности (до конца своей жизни – прим. С.Б.). Поскольку в Республике Казахстан доказывать правоту умершего гражданина и отсутствие за ним налоговых задолженностей, как ни прискорбно об этом говорить, возможно, придется его наследникам. Нет бумаги, придется заплатить столько, сколько в налоговом приказе укажет по своему усмотрению ДГД области с вертикальной подачи Комитета госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан.

Далее. **Второй «перл» налогообложения** – уменьшение или увеличение сумм налоговых задолженностей по самостоятельному усмотрению должностных лиц ДГД по Карагандинской области. Да, да, именно так.

Так, в ответе ДГД по Карагандинской области № ФЛБ-1276 от 14.12.2020 года указывается: «в связи с предоставлением Вами справки с уполномоченного органа о снятии вышеуказанного транспортного средства с регистрационного учета от 14.03.2002 года произведено уменьшение налога за 2019 год»... .

О каком уменьшении налога должностными лицами ДГД по Карагандинской области может идти речь, когда такой задолженности не существовало изначально? Причем именно о произвольном уменьшении налога. Тем более, сумма налогов устанавливается действующим законодательством, или в ДГД Карагандинской области своя методика уменьшения или увеличения сумм налогов? Такой вопрос был адресован мной начальнику ДГД по Карагандинской области в отдельном заявлении с требованием указания на конкретные нормы законодательства, в соответствии с которыми произведено «уменьшение налога».

Предполагаю, что ДГД по Карагандинской области пытается малоубедительно аргументировать свою позицию в официальном ответе, маскируя свои непрофессиональные действия, совершенные ранее.

Прокуратура Карагандинской области пошла еще дальше - направило заявление в Комитет госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан.

Между тем, автором получен официальный ответ на повторное заявление автора статьи от ДГД по Карагандинской области от 30.12.2020 года за № ДГД -15-2-9-ФЛ – Б-1367/2848/. Внимание! В ответе опять присутствует формулировка «произведена корректировка исчисленной суммы налога на транспортные средства за 2019 год в сторону уменьшения», со ссылкой на статью 48 Налогового кодекса о праве пересмотреть исчисленную, начисленную сумму налогов и платежей в бюджет. О каком уменьшении налога может идти речь, если он изначально начислен незаконно и необоснованно? На этот вопрос ДГД по Карагандинской области так и не смог убедительно ответить, отрицая очевидную правоту добросовестного налогоплательщика и продолжая маскировать свою некомпетентность при толковании правовых норм.

Подтверждением доводов автора статьи служит высланный в бумажном виде в адрес заявителя налоговый приказ об отмене налогового приказа о взыскании задолженности физического лица № 22000008151 от 13 ноября 2020 года (по факту отменяет незаконный и необоснованный налоговый приказ о взыскании задолженности физического лица № 21000010242 от 13 октября 2020 года, хотя в нем отсутствуют ссылки на незаконность и обоснованность – прим. С.Б.).

И опять внимание! Этот приказ отменен, со ссылкой на статью 128 Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» от 25 декабря 2017 года № 120-VI в связи «с погашением налоговой задолженности». Очередной нонсенс и налоговый «перл», а на мой профессиональный взгляд, не побоюсь заявить, еще и неприкрытый обман или реально халатность сотрудников ДГД по Карагандинской области!

Напрашивается вопрос о том, кто погасил налоговую задолженность? Может быть добрая «фея» из ДГД

по Карагандинской области? Другого предположения у автора статьи нет, поскольку автор статьи ничего не оплачивал, никакую квитанцию в ДГД по Карагандинской области не предоставлял. О чем это говорит? Только об одном – неудачной маскировке непрофессиональных действий сотрудников ДГД по Карагандинской области, пытающихся маскировать свои непрофессиональные действия по вынесению и визированию налоговых приказов, поскольку обратите внимание еще раз на редакцию части третьей статьи 128 названного Кодекса, в котором имеются три основания для отмены налогового приказа.

Примечание (редакция части третьей статьи 128 названного Кодекса).

3. Налоговый приказ отменяется вынесшим его налоговым органом в случаях:

1) погашения физическим лицом налоговой задолженности - не позднее одного рабочего дня со дня погашения налоговой задолженности;

2) если налоговая задолженность, за непогашение которой вынесен налоговый приказ, образована в результате некорректного исчисления (начисления) налогов - не позднее одного рабочего дня со дня внесения корректировок в лицевой счет налогоплательщика;

3) нарушения порядка вынесения налогового приказа, установленного настоящей статьей, - не позднее трех рабочих дней со дня выявления такого факта.

Следовательно, вышерассмотренный налоговый приказ также вынесен, обращаю внимание, – незаконно, поскольку настоящее основание его вынесения должно быть предусмотрено пунктом вторым части третьей статьи 128 названного Кодекса. Издать такой приказ, очевидно, был бы обидным со стороны ДГД по Карагандинской области, поскольку очевидно недостатки именно государственного органа. Я уверен, что налоговый приказ был издан именно по надуманному основанию, ничем не подтвержден ДГД по Карагандинской области, дискредитирует в целом ДГД по Карагандинской области, поскольку официальные ответы на заявления автора статьи подписаны зам. руководителя ДГД по Карагандинской области. Хотя, в официальном ответе ДГД по Карагандинской области на заявление дан ответ, что «налоговый приказ № 21000010242 от 13.10.2020 года отменен с представленными некорректно сведениями уполномоченного органа» (ответ ДГД по Карагандинской области от 30.12.2020 года № ДГД -15-2-9-ФЛ –Б-1367/2848/).

Складывается ощущение, что минимум даже сотрудники одного ведомства не владеют ситуацией, которая разрослась до обращения в областную прокуратуру и Комитет госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан. Печально, конечно, других слов не найти.

Далее. **Третий «перл» налогообложения** – отсутствие эффективности в разрезе соблюдения прав человека и гражданина при решении вопроса о взыскании налоговой задолженности путем внесудебного порядка.

Законодатель, исключив судебный порядок взыскания налоговой задолженности и введя новый, упрощенный, который позволяет ДГД области выносить налоговый приказ, преследовал вполне разумную цель – упростить деятельность госоргана по взысканию налоговой задолженности с физических лиц. По факту – порождается безответственность должностных лиц ДГД, которые исправно вносят данные в свои базы данных, программа формирует уведомления, далее предупреждения, и наконец, приказ о взыскании налоговой задолженности. Все эти документы носят шаблонный характер, сроки подготовки этих документов соблюдаются четко и без учета соблюдения прав граждан. О чем идет речь? Поясню. Если гражданину не будет известно по каким-либо объективным причинам об имеющейся налоговой задолженности, то судебного приказа достаточно, чтобы с него взыскали налоговую задолженность. Если в последующем, у граждан возникнут ситуации, как у автора настоящей статьи, – свою правоту они будут отстаивать через вышестоящий госорган или суд.

Полагаю, всем читателям очевидно, что в данном случае имеется явный перекоп в предоставлении каких-либо аргументов гражданами, то есть бремя доказывания своей правоты возлагается на граждан, а не на ДГД. Вот и весь сказ. Именно поэтому, автор статьи всегда отрицательно относился к так называемым упрощенным, ускоренным производствам и в уголовном процессе Республики Казахстан, поскольку они всегда сопряжены с очевидными погрешностями, не являются эффективными в большинстве случаев, влекут ущемление прав граждан. Вышеназванный налоговый «перл» является тому лишь ярким подтверждением позиции автора.

Примечательно, что при обращении в Прокуратуру Карагандинской области по данному вопросу, последний в своих двух ответах указал, что «не использована возможность рассмотрения доводов заявителя уполномоченным органом» (подчеркнуто мной – С.Б.) (Ответ Карагандинской прокуратуры № 2-08-20-16998 от 02.12.2020 года; Ответ Карагандинской прокуратуры № 2-08-20-18248 от 25.12.2020 года). Спорная позиция, на мой взгляд.

Понятно, что установленный порядок обжалования действий районного УГД предусмотрен через ДГД по Карагандинской области, либо через суд. Но, почему собственно, ДГД должен иметь такую возможность, по мнению прокуратуры, ознакомится с доводами заявителя, а сам ДГД в свою очередь не счел необходимым выяснить доводы гражданина до вынесения незаконного налогового приказа и дать ему возможность привести аргументы?

Ответ прост, права и позиция человека при налогообложении в ДГД Карагандинской области не интересны, если человек чем-то недоволен, пусть обращается в суд. Вот к чему привела позиция законодателя об упрощении деятельности ДГД областей, исключив судебный порядок взыскания налоговой задолженности.

Наконец, **четвертый «перл» налогообложения** – деятельность ДГД областей (не только Карагандинской

области - прим. С.Б.) при вынесении налоговых приказов не предусматривает вынесения приказа об отмене ранее вынесенного незаконного приказа о взыскании налоговой задолженности с физического лица. Именно незаконного, поскольку в противном случае вынесение налоговых приказов и их отмена в последующем носит хаотичный характер, порождающий не просто правовой нигилизм у граждан, но и правовую вакханалию по отношению к гражданам со стороны ДГД Комитета госдоходов Министерства юстиции Республики Казахстан.

На момент подготовки статьи ни в декабре 2020 года, ни в январе 2021 года в ИС «ИНИС» приказ ДГД об отмене своего незаконного приказа так и не поступил, никакого СМС абоненту не пришло. Это интересная деталь, поскольку выше в статье я указал, как только был издан приказ о взыскании налоговой задолженности, а именно 13 ноября 2020 года, почти сразу же, спустя всего несколько часов, автоматически налогоплательщику пришло СМС о его вынесении.

Более того, в официальном ответе ДГД четко указано, что приказ об отмене налогового приказа о взыскании налоговой задолженности сформирован и внесен в ИС «ИНИС». Автору статьи пришлось подать новое заявление, чтобы оригинал либо копия, заверенная в установленном порядке, была направлена адресату лично в бумажном варианте, во избежание ситуации, при которой ДГД по Карагандинской области либо сам Комитет госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан сошлется на какую-либо очередную техническую проблему со своими базами и информационными системами.

Маскировать свои непрофессиональные действия и скрыть очевидные факты не получится. Мы, юристы страны, не позволим этого сделать. При получении официального ответа из Комитета госдоходов Министерства финансов Республики Казахстан не исключается ситуация, что автору настоящей статьи, возможно, придется обратиться и в суд (другие возможности решения вопроса, очевидно, уже исчерпаны – прим. С.Б.), по отмене вынесенных явно незаконных и даже формально не соответствующих Кодексу Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» от 25 декабря 2017 года № 120-VI, поскольку ДГД по Карагандинской области сделать это не удосужился, а меня как добросовестного налогоплательщика не устраивает вынесение официального налогового приказа об отмене ранее вынесенного «в связи с погашением задолженности», поскольку иначе все мои доводы о моей добропорядочности ДГД по Карагандинской области нивелируются до необоснованных.

Заключение

Проведенный анализ современного налогообложения в Республике Казахстан позволил выявить ряд серьезных проблем в деятельности отдельных государственных органов, несовершенство информационных систем, отсутствие взаимодействия между государственными органами, слабое знание государственными служащими законов Республики Казахстан, инфантильное отношение госорганов к гражданам своей страны, а в целом констатировать факт развития отрицательного отношения населения страны к деятельности госорганов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева «Казахстан в новой реальности: время действий» от 01 сентября 2020 года// https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

2 В Казахстане действует налоговая амнистия для физлиц// <https://kapital.kz/finance/89650/v-kazakhstane-deystvuyet-nalogovaya-amnistiya-dlya-fizlits.html>

REFERENCES

1 Head of State Kassym-Zhomart Tokayev “Kazakhstan in a new reality: Time” dated September 01, 2020 // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

2 V Kazakhstane nalogova amnistiya dya fizlits // <https://kapital.kz/finance/89650/v-kazakhstane-deystvuyet-nalogovaya-amnistiya-dlya-fizlits.html>

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Бачурин Сергей Николаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры «Право» Казахско-Русского международного университета (г. Актөбе). Казахстан, г. Караганда, пр. Нуркена Абдирова, д. 25, кв. 19. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Сергей Николаевич Бачурин - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), ҚазақОрыс халықаралық университетінің «Құқық» кафедрасының профессоры (Ақтөбе қ.). Қазақстан, Қарағанды қ., Нүркен Әбдіров даңғылы, 25-үй, 19-п. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Sergey Bachurin – PhD in Law, associate professor, professor of the Department of law of the Kazakh-Russian international university (Aktobe). Kazakhstan, Karaganda, Nurken Abdirov Ave., 25-19. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

THE THEORETICAL PROBLEMS OF INTERPRETATION OF CIVIL LAW CONTRACTS

Veselskaya N.R.

PhD in Law

Albekova M.G.

Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan

Annotation. The effectiveness of the legal regulation of public relations largely depends on the correct understanding of the regulatory prescriptions, methods, and techniques of their interpretation.

Despite a fairly detailed theoretical study of issues related to the application of the law, law enforcement practice had shown that in the existing conditions of the functioning of society, a new scientific interpretation and assessment of such a complex legal phenomenon as the interpretation of civil contracts is necessary.

Modern civil law attaches great importance to the verbal content. While the interpretation of the contract require some refinement and propose to create a separate chapter in the Civil Code devoted to the interpretation of civil law norms. The authors consider the wording of Art. 392 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, which, despite the fact that, basically, focuses on the use by the subject of the interpretation of several methods, nevertheless, it preserves a certain hierarchy between them and, in addition, does not take into account new methods of interpretation developed in science and established in practice.

The methodological basis of the study was the general scientific methods of cognition, as well as methods of comparative legal analysis and special methods of interpreting legal norms which allowed the authors to identify legal hypotheses, to compare them with existing law enforcement practice, to formulate generalizing conclusions and proposals aimed at improving domestic legislation on the interpretation of contractual norms.

The study allowed the authors to identify the problems of legal regulation and law enforcement practice on the interpretation of treaty norms. The authors formulated conclusions and proposals aimed at improving this legal institution.

Keywords: contract, methods of interpretation of the contract, freedom of contract, content of the contract, systematic interpretation.

АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ШАРТТАРДЫ ТҮСІНДІРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Н.Р. Весельская

заң ғылымдарының кандидаты

М.Г. Альбекова

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің тиімділігі көбінесе нормативтік жазбаларды дұрыс түсінуге және оны түсіндіретін әдістер мен тәсілдерді дұрыс қолдануға байланысты.

Құқық қолдану мәселелерінің жан-жақты теориялық зерттеліп жүргеніне қарамастан, қазіргі қоғам жағдайындағы практикада азаматтық-құқықтық шарттарды түсіндіру сияқты күрделі құқықтық құбылысты жаңа ғылыми түсіндіру және бағалау қажет екенін көрсетті.

Жаңа кезеңдегі азаматтық заңнамада сөз мазмұнына көп көңіл бөлінеді. Сондықтан шартты түсіндіру тараптардың еркі басшылыққа алынып түсінуіне мүмкіндік береді. Авторлардың ойынша, қайта қарауды қажет ететін кей шарттар түсіндірудің жаңа ережесін талап ете отырып, АҚ-те азаматтық құқықтық нормаларды түсіндіруге арналған жеке тарау құруды ұсынады. Осыған сәйкес авторлар ҚР АҚ-нің 392-бабының тұжырымын аса сауатты емес деп санайды, норманың мәні бойынша субъектіге шартты түсіндіруде бірнеше тәсілді пайдалануына бағдарланса да, олардың арасында белгілі бір иерархия сақталған, сондай-ақ, ғылымда әзірленген және практикада қалыптасқан түсіндірудің жаңа тәсілдерін ескермейді дегенге келтіреді.

Зерттеудің әдістемелік негізі ретінде танымның жалпы ғылыми әдістері, сондай-ақ салыстырмалы-құқықтық талдау әдістері және құқықтық нормаларды түсіндірудің арнайы әдістері пайдаланылды, бұл авторларға белгілі бір құқықтық гипотезаларды белгілеуге, оларды қолданыстағы құқық қолдану практикасымен салыстыруға, шарттық нормаларды түсіндірудің отандық заңнамасын жетілдіруге бағытталған жалпылама тұжырымдар мен ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Жүргізілген зерттеу авторларға шарттық нормаларды түсіндіру мәселесі бойынша құқықтық реттеу және құқық қолдану практикасы проблемаларын белгілеуге мүмкіндік берді. Авторлар мақалада зерттелген құқықтық институтты жетілдіруге бағытталған тұжырымдар мен ұсыныстар жасады.

Түйін сөздер: келісім-шарт, шартты түсіндіру тәсілдері, келісім-шарт бостандығы, шарттың мазмұны.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ДОГОВОРОВ

Весельская Н.Р.
кандидат юридических наук
Альбекова М.Г.

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Казахстан

Аннотация. Эффективность правового регулирования общественных отношений во многом зависит от правильного понимания нормативных предписаний, способов и приемов их толкования.

Несмотря на достаточно подробное теоретическое исследование вопросов, связанных с применением права, правоприменительная практика показала, что в существующих условиях функционирования общества необходима новая научная трактовка и оценка такого сложного юридического явления, как толкование гражданско-правовых договоров.

Современное гражданское законодательство уделяет большое внимание словесному содержанию. В то время как толкование должно быть направлено на уяснение воли сторон. Авторы считают, что некоторой доработки требуют правила толкования договора и предлагают создать в ГК отдельную главу, посвященную толкованию норм гражданского права. Авторы считают неудачной формулировку ст. 392 ГК РК, которая, несмотря на то, что по сути ориентирует на использование субъектом толкования нескольких способов, все же сохраняет между ними определенную иерархию и, кроме того, не учитывает новые выработанные в науке и сложившиеся на практике способы толкования.

Методической основой исследования послужили общенаучные методы познания, а также методы сравнительно-правового анализа и специальные методы толкования правовых норм, которые позволили авторам обозначить правовые гипотезы, сопоставить их с имеющейся правоприменительной практикой, сформулировать обобщающие выводы и предложения, направленные на совершенствование отечественного законодательства толкования договорных норм.

Проведенное исследование позволило авторам обозначить проблемы правовой регламентации и правоприменительной практики по вопросу толкования договорных норм. Авторами сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование данного правового института.

Ключевые слова: договор, способы толкования договора, свобода договора, содержание договора, системное толкование.

Introduction

The activity of lawyers related to the interpretation of law is an integral part of the law enforcement process. The correctness and validity of the interpretation of the rule of law is an indispensable condition for the correct implementation of the law and the rule of law.

The effectiveness of the legal regulation of public relations in many respects depends on the correct understanding of regulatory requirements, methods, and techniques for their interpretation. Therefore, we can say that the problems of interpretation of legal norms are “eternal” interest in them at certain periods of time can only increase in relation from certain moments.

Despite a fairly detailed theoretical study of issues related to the application of law, law enforcement practice has shown that in the existing conditions for the functioning of society, a new scientific interpretation and assessment of such a complex legal phenomenon as the interpretation of civil law contracts is necessary. In understanding and application certain provisions of civil law, certain difficulties are identified for overcoming, which requires further improvement of the methods and techniques of its interpretation.

The main body

The socio-economic importance of contracts is determined by their role in the system of market relations, the nature and special legal properties. In terms of view of civil law, property turnover can be represented as the commission of various kinds of transactions. First of all, this applies to entrepreneurial activity, regardless of whether it appears on trade, transport, insurance, banking and exchange operations, etc. Legislation on contracts is the main instrument of legal regulation of socio-economic relations.

Through the conclusion of contracts, independent and legally equal entities determine mutual rights and obligations, that is, the legal limits of freedom of their behavior. By entering into contracts, participants in property turnover exercise subjective civil rights, dispose of the socio-economic benefits that belong to them, and acquire benefits that previously belonged to others. That is as a result of the conclusion of contracts; certain needs of the subjects of civil turnover are satisfied.

Judicial practice had shown that in connection with a significant update of the legislative system, there is an objective necessity for a theoretical analysis and scientific generalization of the emerging realities, and, above all, those legal mechanisms, legal structures and specific legal norms that are characteristic of a market economy. Among them, undoubtedly, one of the leading places belongs to contracts.

In civil law, a number of scientific publications are devoted to certain problems of treaties, however, at present; many innovations have appeared in the legal regulation of treaties, which requires a close theoretical analysis of this institution.

According to paragraph 1 of Article 378 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, the agreement recognizes the agreement of two or more persons on the establishment, amendment or termination of civil rights and obligations [1].

The agreement has come to be widely understood in three meanings:

- as a deal. In this regard, the rules on bilateral and multilateral transactions apply to contracts;
- as a commitment. The obligations arising from the contract are subject to the general provisions on obligations unless otherwise provided by the special rules of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan on contracts;
- as a document in which the rights and obligations of the parties are fixed, if the contract requires a written form.

One of the basic principles for concluding contracts is the principle of freedom of contract. This principle is provided for in paragraph 2 of Article 380 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Citizens and legal entities are free to conclude a contract. Forcing to conclude a contract is not allowed, with the exception of cases when the obligation to conclude a contract is provided for by the Civil Code of the Republic of Kazakhstan by law or by a voluntary obligation. So, for example, having concluded a preliminary contract, the parties undertake to conclude a basic contract in the future.

The parties may conclude an agreement, both provided and not provided for by law or other legal acts. For example, agreements on the transfer of know-how are not provided for by law, but are concluded in practice as not contradicting normative legal acts.

The parties may conclude an agreement that contains elements of various agreements provided for by law or other legal acts (mixed agreement). For example, a contract for the provision of legal advice and a statement of claim combines the elements of a contract for the performance of work and the provision of services.

Furthermore, freedom of contract implies the discretion of the parties in determining the terms of the contract. In accordance with paragraph 1 of Article 382 of the Civil Code, the terms of the contract are determined at the discretion of the parties, except when the content of the relevant condition is prescribed by law or other legal acts. In cases where the condition of the contract is provided by the norm, which is applied insofar as the agreement of the parties does not establish otherwise (a dispositive norm), the parties may by their agreement exclude its application or establish a condition different from contained therein. In the absence of such an agreement, the condition of the contract is determined by the dispositive norm. Thus, Article 553 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan establishes that the hirer is obliged to maintain the property in good condition and make at his (her) own expense repairs and bear the expenses of the property, unless another is provided by law or contract. Notwithstanding the freedom of the contract, the latest must conform to the rules binding on the parties established by law and other legal acts (peremptory norms) in force at the time of its conclusion.

The existence of peremptory norms in the legislation on contracts is due to the need to protect public interests or the interests of the economically weaker party of the contract. So, in order to protect the interests of consumers, paragraph 2 of Article 387 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan establishes that the price of goods, work and services and also other provisions of a public agreement shall be established as being the same for all customers, except for the cases where legislation allows the granting of privileges for certain categories of consumers. At the same time, the needs for the further development of civil turnover may encounter such obstacles that are laid in the conditions of the concluded agreements. In order to overcome these obstacles in the Article 392 Civil Code provides for the interpretation of the terms of contracts.

Interpretation in the sense of Article 392 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan should be distinguished from the official interpretation of the norms of civil law, which is produced in accordance with Article 6 Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Interpretation of the contract in accordance with this article is made mainly by the court in case of disagreement between the parties in the understanding of a particular condition of the contract. The authors of the commentary to the Civil Code of the Republic of Kazakhstan identify three consistently applicable rules for the application of the treaty interpretation procedure:

- 1) Establishing of the literal meaning of the words and expressions contained therein, i.e. grammatical interpretation;
- 2) comparison of the relevant terms of the contract with other conditions and the meaning of the contract as a whole, that is a systematic interpretation (for example, contract condition located in «the Special Conditions» section takes precedence over the conditions located in «the General Terms» section);
- 3) clarification of the actual common will of the parties, taking into account the purpose of the contract, when the application of the first two rules does not help (if the analysis of the specific terms of the contract was based on the fact that this is a loan agreement, but the subsequent behavior of the parties showed that the debtor was not going to repay the debt, and the creditor does not demand its return, referring to a feigned transaction covering up another agreement - on the pro bono transfer of funds) [2, p.280].

Accordingly, following Article 392 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, it must be recognized that when interpreting the contract, deviating from the literal meaning is possible only in case of ambiguity of the words and expressions contained in it are ambiguous. The legislator, indeed, means the further application of logical and systematic methods of interpretation. Whereas, in the process of interpretation it is necessary to consistently use the methods of interpretation developed in science and established in practice and analyze the conclusions drawn from them. The coherent application of interpretation methods allows not only obtaining extensive information

about the object of interpretation, in this case, about the contract, which in itself helps to achieve the purpose of interpretation, how much contributes to the acquisition of knowledge of several levels, each of which extends the previous one. Which is why in the process of interpreting the contract and its conditions, it is necessary to use all methods of interpretation that can give the effective relief only in conjunction. Otherwise would mean that the court in the process of interpretation can make a decision guided by only one of the ways.

From this point of view, the wording of Article 392 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, which, despite the fact that, indeed, focuses on the use by the subject of the interpretation of several methods, nevertheless remains a certain hierarchy between them and, in addition, does not take into account new methods of interpretation developed in science and established in practice.

In the process of interpretation, the concepts of “literal interpretation” and “method of interpretation” cannot be considered in the same plane [3, p.8]. Because the concepts of “literal meaning” or “literal interpretation” speak of the purpose of the interpretation, its boundaries and scope, but not about the techniques and means that are used in the interpretation process. It is no accident that the literature on the interpretation of legal norms speaks of a grammatical rather than literal way of interpretation. In contrast we just resort to the use of interpretation methods precisely in order to find out the true content of the object of interpretation. And the question of whether such content will be limited to literal meaning or actual depends on the purpose of the interpretation.

In this regard, V.V. Vitryansky offers to clarify the meaning of the words and expressions contained in the contract, to clarify the actual common will of the parties, taking into account the purpose of the contract, and this interpretation purpose can be achieved outside the scope of the text of the contract. He also notes that the court is entitled to use the second method of interpretation of the terms of the contract only if the application of the first method has not yet determined the content of the terms of the contract [4, p.269].

No less important in the interpretation is also the clarification of the meaning of not only individual words, but also of the sentences of which the condition of the contract consists, the analysis of their general grammatical and semantic structure. And here the research of grammatical and syntactic relations existing within the sentence is of great importance.

It should also be remembered that despite the fact that it is necessary to clarify the meaning of individual words, the purpose of interpretation is still to determine the content of the contract as a whole and its individual conditions.

Using the grammatical method of interpretation, we establish a textual expression of the terms of the contract. It is difficult to agree with the opinion of the legislator that we can switch to other methods of interpretation only if the literal meaning of the terms of the contract remains unclear. In contrast, it was the use of other methods of interpretation that will help establish the actual content of the contract, so the interpretation of the contract and its terms should be continued, if only in order to verify the results of grammatical interpretation.

With the logical method of interpretation, the meaning of a separate clause of the contract is established by comparing it with other conditions and the meaning of the contract as a whole, since the logical interpretation is based on the fact that the contract is an integrated whole. Therefore, in some cases, the meaning of a single expression or a single word (or term) can be established by referring to other parts of the same contract.

Closely correlated on the above methods of interpretation are systematic and historical methods of interpretation.

The systematic method of interpretation is so closely connected with the logical method of interpretation that a clear line cannot always be drawn between them. A systematic way of interpretation is based on the logical existence of the rule of law. Their difference is at a scale of the material to be interpreted (correspondence preceding the conclusion of the contract, preliminary contract, additional agreements, etc.).

Therefore, a systematic method of interpreting a treaty is also closely related to the historical way. Despite the fact that the historical method of interpretation is emphasized by all authors and is often used in the interpretation of laws, the question of its essence and meaning remains is not fully. Describing the historical method of interpretation in relation to the interpretation of international treaties, I.S. Peretersky noted that any international agreement can be correctly understood only taking into account the relationship between the parties at the time of the conclusion of the agreement, that is, the purpose that they pursued, of the ideas that were inherent in them at that time, in the historical setting in which they acted [5, p.111]. Such an approach to the historical method of interpretation seems to be the most appropriate, as it allows tying the interpretation of the contract to the time of its conclusion, and not execution.

As noted above, the current civil law proceeds from the dominant role of the text of the contract, this must be guided, above all, in the interpretation of the contract and its terms.

Therefore it should be concluded that the formulation of paragraph 1 of Art. 392 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan on a “literal” interpretation of a treaty cannot be limited to its predominantly grammatical interpretation. The interpretation of a civil law contract is a single process, during which it is necessary to use the methods of interpretation developed in science and established in practice, which by their nature play an auxiliary methodological role.

Theoretical and legal analysis of the conditions and problems of interpretation of civil contracts in modern economic conditions has shown that the legislation in this area contains a fairly large number of gaps. This is due not only and not so much to the imperfection of the legislative technique, but to the constantly changing political

and socio-economic conditions, which attract a constant modification of civil life, which in turn raises to the emergence of new contractual forms and the modification that already exist.

Conclusion

The content of the contract (rights and obligations of its participants) is the most essential element of the obligation. In this case, the main role is played by rights and obligations that reflect the purpose of the legal relationship, the interests of its participants (property for the purposes of ownership, for temporary use, performance of work, services rendered, etc.). The direction of the obligation predetermines such rights and obligations that are common to all contracts characterized by this sign, regardless of the presence of other factors.

Since the economic and legal result that the parties are striving for determines the most essential elements of the legal mechanism, it can be concluded that the sign of orientation (rights and obligations of participants, reflecting the purpose of the legal relationship) is the main system factor. The practical significance of orientation as the main system feature is expressed in the fact that the qualification of any contract should begin with its qualification on the basis of orientation.

We believe that some refinement is required by the rules for the interpretation of the contract: modern civil legislation pays more attention directly to the verbal content, while the purpose of interpretation should be directed to understanding the will of the parties, to the purpose of the contract. Given that the process of interpretation of contractual norms is rather complicated, multi-stage, causes a lot of controversy, we consider it necessary to create a separate chapter in the Civil Code of the Republic of Kazakhstan with more detailed rules of interpretation than is done in only Article 392 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 Grahdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast') [Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General Part), December 27, 1994]: kodeks Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrja 1994 g.
- 2 Grahdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast'). Kommentarij (postatejnyj) [Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General part). Commentary (article by article)]. Kniga 2. – 2-e izd., ispr. i dop., s ispol'zovaniem sudebnoj praktiki / otv. red.: M.K. Sulejmenov, Ju.G. Basin. - Almaty: Zhety zhargy, 2003. - 532 s.
- 3 Berezina E.A. Tolkovanie dogovora kak vid juridicheskogo tolkovanija [The interpretation of the contract as a type of legal interpretation]: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - Ekaterinburg, 2001. - 24 s.
- 4 Braginskij M.I., Vitrijanskij V.V. Dogovornoe pravo. Obshhie polozhenija [Contract law. General Provisions]. Izd. 2-e. - M., 1999. - 848 s.
- 5 Pereterskij I.S. Tolkovanie mezhdunarodnyh dogovorov [Interpretation of international treaties]. - M., 1959. - 315 s.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть): кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 г.
- 2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть). Комментарий (постатейный). Книга 2. – 2-е изд., испр. и доп., с использованием судебной практики / отв. ред.: М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. - Алматы: Жеті Жарғы, 2003. - 532 с.
- 3 Березина Е.А. Толкование договора как вид юридического толкования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Екатеринбург, 2001. - 24 с.
- 4 Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения. Изд. 2-е. - М., 1999. - 848 с.
- 5 Перетерский И.С. Толкование международных договоров. - М., 1959. - 315 с.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Natalya R. Veselskaya - PhD in Law, professor of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda economic university of Kazpotrebooyuz. Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9. E-mail: veselskiy-l@mail.ru

Madina G. Albekova - senior Lecturer of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda economic university of Kazpotrebooyuz. Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9. E-mail: albekova_m@mail.ru

Наталья Романовна Весельская - заң ғылымдарының кандидаты, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының профессоры. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш., 9. E-mail: veselskiy-l@mail.ru

Мадина Гайратовна Альбекова - Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш., 9. E-mail: albekova_m@mail.ru

Весельская Наталья Романовна – кандидат юридических наук, профессор кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: veselskiy-l@mail.ru

Альбекова Мадина Гайратовна - старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: albekova_m@mail.ru.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДВОКАТУРАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Н.А. Алдабергенова

заң ғылымдарының кандидаты

Университет «Тұран», Қазақстан, Алматы қ.

Е.Е. Серімов

заң ғылымдарының кандидаты

«Bolashaq» академиясы, Қазақстан, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Қазіргі уақытта адам мен азаматтың құқығын қорғау жөніндегі міндеттерді атқаратын әр түрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес органдар, мекемелер мен қоғамдық ұйымдар бар, осы міндеттерді табысты жүзеге асыру адвокатура сияқты қоғамдық-құқықты институтсыз мүмкін емес. Соның басты өкілі - адвокат іс жүзінде құқық қорғау қызметі міндетін атқарады. Әдетте, құқық қорғау қызметі ретінде азаматтар мен ұйымдардың құқығын қорғауды мақсат ететін және заңға сәйкес заңдық ықпал ету шараларын қолдану жолымен арнайы мемлекеттік органдар жүргізетін және олар белгілеген тәртіпте мүлтіксіз сақталатын қызметті түсінеміз. Нақтылай айтқанда, әрбір адам құқық бұзушылық жасағанда қорғаушыны керек етеді. Төл Конституциямыздың 13-бабының 2-тармағы «Әркім өзінің құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға құқылы» десе, 16-бабында: «Ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы» деп осыған кепілдік берілген. Алайда, адамды қылмыскер ретінде танымас бұрын, міндетті түрде бұл қылмысты нақ соның жасағанын дәлелдеп алу керек. Ол көптеген факторларды қажетсінеді. Адвокаттың міндеті адамның жауапкершілігін жеңілдететін қиыннан қиыстырылған дәлелдемелер табумен өлшенеді. Жасыратыны жоқ, кейде еш кінәсіз адам да белгілі бір себептермен жауапқа тартылатын болады немесе оған жасаған қылмыстан артық жауапкершілік жүктеледі. Адвокат еңбегінің шарықтау шыңы осы жерде айғақталады. Адам сот алдында жауапты тағылған айып бойынша емес, жасаған қылмысы негізінде ғана жаза тартуы шарт. Сонымен бірге мақалада осы бір қажетті қызметтің пайда болу, қалыптасу, даму тарихына барынша қысқаша шолу жасалады әрі адвокаттық қызметтің даулы тұстары етене сөз болады. Негізгі ойды баяндау үшін салыстырмалы әдіс қолданылды.

Түйін сөздер: адам және азамат, құқықтық институт, адвокатура, заң көмегі, дау, қылмыстық және азаматтық істер, сот реформасы, функциялар мен міндеттер.

ПРАВОВАЯ ОСНОВА И ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ АДВОКАТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ

Алдабергенова Н.А.

кандидат юридических наук

Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

Серимов Е.Е.

кандидат юридических наук

Академия «Bolashaq», Казахстан, г. Караганда

Аннотация. В настоящее время существуют различные государственные и негосударственные органы, учреждения и общественные организации, выполняющие функции защиты прав человека и гражданина, успешная реализация этих задач невозможна без такого социально-правового института, занимающегося защитой прав, свобод и интересов доверителя в суде любыми законными способами, как адвокатура. Как правило, правовая защита - это деятельность, направленная на защиту прав граждан и организаций и осуществляемая путем применения правовых санкций в соответствии с законом и неукоснительно соблюдаемая в установленном ими порядке. В частности, п. 2 ст. 13 Конституции РК гарантирует «Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод». Также п. 3 ст. 16 определяет, что «Каждый задержанный, арестованный, обвиняемый в совершении преступления имеет право пользоваться помощью адвоката (защитника) с момента, соответственно, задержания, ареста или предъявления обвинения». Вместе с тем, прежде чем признать человека виновным в совершении преступления, необходимо доказать и назначить ему наказание, следует доказать, что именно им совершено это преступление. В этой связи обязанность защитника обеспечить профессиональную защиту прав и законных интересов лица, попавшего в орбиту правосудия. Ни для кого не секрет, что иногда невиновный человек привлекается к ответственности по определенным причинам или будет привлечен к более суровой ответственности, нежели это полагалось бы по обстоятельствам дела. Лицо должно быть привлечено к ответственности только за то правонарушение, которое оно совершило. В подобной ситуации задачей адвоката (защитника) является обеспечение прав и интересов лиц, которые подозреваются, обвиняются в совершении уголовного правонарушения, опровержение или смягчения подозрения, обвинения, а также реабилитация лиц, неправомерно подвергшихся уголовному преследованию. В данной статье также дается краткий обзор истории возникновения, становления и развития этой важной деятельности, как адвокатура, проводится сравнительный анализ искомого института,

а также рассматриваются некоторые проблемные аспекты данной профессии.

Ключевые слова: человек и гражданин, правовой институт, адвокатура юридическая помощь, спор, уголовные и гражданские дела, судебная реформа, функции и обязанности.

LEGAL BASIS AND WAY OF DEVELOPMENT OF ADVOCACY IN KAZAKHSTAN

Aldabergenova N.A.

PhD in Law

«Turan» University, Kazakhstan, Almaty

Serimov Ye.Ye.

PhD in Law

«Bolashak» Academy, Kazakhstan, Karaganda

Annotation. Currently, there are various state and non-state bodies, institutions and public organizations that perform the functions of protecting human and civil rights, the successful implementation of these tasks is impossible without such a social and legal institution that protects the rights, freedoms and interests of the principal in court by any legal means, such as the bar. As a rule, legal protection is an activity aimed at protecting the rights of citizens and organizations and carried out by applying legal sanctions in accordance with the law and strictly observed in accordance with the procedure established by them. In particular, paragraph 2 of Article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan guarantees «Everyone has the right to judicial protection of their rights and freedoms». Also, paragraph 3 of Article 16 defines that «Every detainee, arrested, accused of committing a crime has the right to use the help of a lawyer (defender) from the moment, respectively, of detention, arrest or arraignment». At the same time, before a person is found guilty of committing a crime, it is necessary to prove and impose a punishment on him, it is necessary to prove that it was he who committed this crime. In this regard, it is the duty of the defender to ensure the professional protection of the rights and legitimate interests of the person who has fallen into the orbit of justice. It is no secret that sometimes an innocent person is brought to justice for certain reasons or will be brought to a more severe responsibility than would be expected under the circumstances of the case. A person should be held accountable only for the offense that he committed. In such a situation, the task of a lawyer (defender) is to ensure the rights and interests of persons who are suspected or accused of committing a criminal offense, to refute or mitigate suspicion, charges, as well as to rehabilitate persons who have been unlawfully prosecuted.

This article also provides a brief overview of the history of the emergence, formation and development of this important activity as an advocacy, provides a comparative analysis of the desired institution, and also examines some problematic aspects of this profession.

Keywords: man and citizen, legal institute, advocacy legal assistance, dispute, criminal and civil cases, judicial reform, functions and obligations.

Кіріспе

Қазақстанда болып жатқан саяси және экономикалық жүйені демократизациялау, құқықтық, әлеуметтік мемлекет ретіндегі конституциялық жариялау азаматтардың құқығын қорғау мен заңды мүдделерін білдіруді жүзеге асырумен байланысты құқықтық институттар мен мекемелердің қызметінің түпкілікті түрде қайта құрылуын, олардың жаңаша әдіс-тәсілдермен жұмыс атқаруын қажет етеді. Бұл үрдісте жеке және заңды тұлғалардың құқығын және заңды мүдделерін қорғаумен тығыз байланысты азаматтық қоғамның институты - адвокатураның қызметін жетілдіру аса маңызды рөлге ие.

Адвокатура — бұл азаматтардың және олардың қауымдастығының негізгі құқықтарын қорғаумен байланысты қызметті жүзеге асыратын маңызды құқықтық институт. Адвокатураның неғұрлым оңтайлы ұйымдастырылуы мен заңдық тұрғыдан қорғалуы көп жағдайда әрбір адамның әл-қауаттылығы мен кәсіби жетістіктеріне тығыз байланысты деп айтуға болады. Қазақстанда құқықтық нигилизмнің де болуына орай адвокатура мен адвокатқа қатысты негативті көзқарастар әлі де бар деп айтуға болады, әсіресе құқық қорғау органдары тарапынан. Адвокат көп жағдайда қылмыскерді қорғаушы немесе дұрыс емес істі қолдаушы болып қабылданады.

Әдебиетке шолу

Ал адвокатураның негізгі қызметі адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтарын іске асыруға жәрдемдесуге, сондай-ақ дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуге арналған [1]. Адвокат заңды еркіндіктен қорғайды, сондықтан адвокаттың қызметі нақты азаматтың немесе ұйымның мүдделеріне ғана емесе, жалпы алғанда мемлекеттің және қоғамның жариялық-құқықтық мүдделеріне қатысты болып табылады. Кейінгі кездері бұл жағдайды көп адамдар түсінді, қоғамда адвокатураға деген көзқарас тез болмаса да ақырындап дұрысталып келеді. Осы тұрғыда 2018 жылы «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» қабылданған жаңа заң еліміздегі адвокатураның ары қарай дамуына жаңа серпін береді.

Орыстың белгілі зерттеушісі Е.В. Васьковскийдың айтуынша, адвокат - «қоғам қайраткері», адвокат кәсібі - «қоғамдық қызмет», ал адвокатура - «жариялық құқықтық институт» [2].

Негізгі бөлім

Адвокатура өзінің атқаратын міндеттерінің сипатына, сондай-ақ адвокаттық қызметті жүзеге асыру нысандары мен құрылымдық бөлімшілеріне, кең қызметтік көмек көрсету аясында құқық қорғау органдарымен, клиенттермен ара-қатынасына, құқықтық және әдептік реттелуімен жеткілікті түрде, күрделі әлеуметтік жүйені құрайды, сондықтан да жеке заңдық тәжірибе, оның нысандары, әдістері мен ақы төлеу тәртібі көптеген дауларды туындатады. Өркениетті елдегі адвокатураның рөлі мен әсерін бағаламауға болмайды.

Бүгінгі таңда біз адвокатура институтының шығу тегін Рим Республикасының кезеңіне және сот төрелігіндегі жарыссөздің пайда болу кезеңіне қатысты айтқанымыз жөн.

Қоғамның әділ сот төрелігіне ұмтылуы, жариялы сот және жеке адамның мүдделерін қорғау адвокатура сияқты институттың пайда болуына бастама жасады.

Адвокатураның тарихы ғасырлар тереңіне кетеді. Бұл институттың пайда болуы объективті қалыптасқан әлеуметтік, экономикалық, саяси, мәдени алғышарттарға байланысты болды.

Адвокатура институтының тарихи маңызы туралы айта келе, дәстүрлі түрде зерттеушілер адвокатура институтын талдау кезінде оның соттың қылмыстық және азаматтық істерді қарауы мен шешуі кезінде рөліне баса назар аударатынын атап өткен жөн. Дегенмен, бұл құқықтық институттың мәні әлдеқайда кең. Оның бар болуын құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның өмір сүруінің қажетті шарты ретінде бағалаған жөн. Адвокатура мемлекет мәлімдеген құқықтарды жүзеге асыруға, бұзушылықтан қорғануға мүмкіндік береді.

Егер қоғам құқықтық тәртіптің болуын қаласа, онда биліктен тәуелсіз қорғауды жүзеге асыратын институттың да болуына мүдделілік танытуы тиіс деген пікірмен келіспеу қиын.

Отандық адвокатураны қарастыру кезінде Қазақстанда кәсіби адвокатураның қалыптасуы осы институттың Ресейдегі қалыптасу тарихымен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн.

Тарих көрнекті адвокаттардың есімдерін сақтап қалды, олар тек қана кәсіби заңгерлер ғана емес, сонымен бірге әділеттілікті қолдаған қоғам қайраткерлері, мысалы, А.Ф. Кони өзінің прогрессивті идеяларымен патша шенеуніктерінің зұлымдығының құрбандарының құқығын қорғаудағы соттағы керемет сөз сөйлеу шеберлігімен белгілі болған, бұдан басқа олардың сөз сөйлеулері мен шығармалары орыс қоғамында прогрессивті көңіл-күй құруға ықпал еткен, өз дәуірлерінің мықты адвокаттары (ғалымдары) болған Н. Карабчевскийді, Ф. Плевакны, В. Спасовичті, А. Урусовты, С. Неклюдовты, т.б. атап кетуге болады.

Осы саладағы зерттеушілер Ресей империясының классикалық адвокатурасының тарихы 1864 жылы сот реформасынан кейін басталады деп санайды, бұл тұста заң шығарушы тарапынан процеске жарыспалылық бастаулары енгізілген, тараптардың құқықтары теңдестірілген және сот билігі әкімшілік биліктен бөлінген, Ресейде прокуратураның ұйымдастыру-құқықтық және функционалдық мәртебесі өзгертілген, анықтау және тергеу тәртібі өзгертілген.

Аталған реформаларға дейін қылмыстық істер тергеу және жасырын іс жүргізу тәртібімен жүргізілген. Сот мүшелерінің бірі алдын ала тергеу актілерін қарап, олардан алып үзінділер жасап, ол соттың басқа мүшелеріне ұсынылған және үкім шығару үшін процессуалдық негіз болған. Ақиқатты анықтау үшін ең маңызды кезең болып табылатын сот тергеуі болған жоқ. Сотта куәдан жауап алу туралы да, дәлелдемелерді әзірлеу туралы да сөз болған жоқ. Әрине, адвокаттардың процеске қатысуы мүмкіндігі туралы мүлде мәселе болған жоқ. Оларға тек сотталушылардың орнына бірінші инстанцияда аяқталған аз маңызды істерде «жазбалармен қолжазбаларды» жасауға уәкілеттік берілген.

Сот ісін жүргізуді дамытумен қылмыстық сотта құқық қорғау институтының алғашқы көріністері туындайды, оны сотталушыға прокурорлар және т.б. қамтамасыз етті. Сотталушының мүдделерінің сақталуын қадағалау міндеті айыпталушы қатысты сол тектік-топтық немесе ведомство өкілдерінен сайланған депутаттарға жүктелді. Депутаттар тергеуге қатысты, оның дұрыс өндірісін байқады, ал қажет болған жағдайда өз пікірін айта алады. Прокурорлар мен стряпчийлердің сотқа сотталушының кінәсіздігі туралы өз қорытындыларын ұсынуға құқығы болды.

Бос уақытта немесе отставкада болғанда жоғары емес дәрежелі мемлекеттік қызметшілер адвокаттық практикамен айналысты. «Адвокат» терминінің өзі бірінші рет 1716 жылы Петрдің Әскери Жарғысында айтылған.

Қазақстандағы адвокатура институтының өте күрделі қалыптасу тарихы бар. Бұл 1867-1868 жылдардағы реформалар барысында ұлттық және діни ерекшеліктерді ескере отырып, нақты істерді шешкен билер соттары мен қазылар соттарының сақталуымен түсіндіріледі. Дауларды шешу кезінде билер соты әдет-ғұрып құқығы пен шариғат нормаларын, ал қазылар соты – шариғат ережелерін басшылыққа алды.

XIX ғасырдың аяғындағы Қазақстандағы сот жүйесі 1886 және 1891 жылдардағы Түркістан және дала өлкелерін басқару туралы жаңадан бекітілген Ережелерге сәйкес құрылды. 1898 ж. сот реформасы адвокатураның қызметін реттеуді көздеді, сол арқылы қазақ әдет-ғұрып құқығының әрекет аясын тарылтады. Ресей империясының сот билігі Қазақстанның барлық халқына қолданылды, осыған байланысты сот ісін жүргізуге алқабилер белсенді тартылған.

Сонымен қатар, адвокатура институты қазақ қоғамында белгілі тарихи дәстүрлерге ие болды. Бүгінде белгілі қазақ әдет-ғұрып құқығының қайнар көздері қазіргі Қазақстан аумағында Ресей империясының

отарлауына дейін, кейбіреулері ХХ ғасырдың 20-шы жылдарына дейін сақталды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Жалпы, адвокатура қызметінің ұйымдық-құқықтық және функционалдық негіздері саяси оқиғалар нәтижесінде сот жүйесі мен алқабилер жойылған кезде 1917 жылдың күзіне дейін өзгеріссіз қалды.

Осылайша, адвокатура институтының барлық элементтері қоғамдық қатынастардың ерекшеліктеріне, саяси, экономикалық және мәдени жағдайларға, сондай-ақ уақыттың тиісті кезеңдерінде алғышарттар болған құқықтық негіздерге сәйкес дамыды.

1922 жылғы Адвокатура туралы ереже халыққа құқықтық көмек көрсету үшін мемлекеттік органдардың басшылығымен өзін-өзі басқару негізінде құрылған қылмыстық және азаматтық істер бойынша қорғаушылардың алқаларын ұйымдастыруды қарастырды. Алқаның басқарушы органдары жалпы жиналыс пен президиум болды. Алғаш рет адвокаттардың міндеттері анықталды, олардың негізгі мақсаты қызметкерлерге құқықтық көмек көрсету үшін төралқа ұйымдастыратын консультацияларға қатысу болып табылады. Біріншіден, осы уақыттан бастап адвокатураны қоғамдық ұйым ретінде сипаттауға болады, екіншіден, адвокатура туралы кейінгі заңнама оны қоғамдық ұйым ретінде құрудың негіз қалаушы принциптерін өзгертпеді, тек оның қызметінің демократиялық қағидаттарын жетілдірді деп айтуға болады.

1922 жылдан бастап Кеңестік Ресейдің, содан кейін КСР Одағының адвокатурасы ұйымдық құрылымда (жергілікті жерлерде заң кеңестерімен республикалық, облыстық, аймақтық адвокаттар алқаларын құру) және кадрлық қамтамасыз етуде маңызды жолдардан өтті. Бірте-бірте «негізсіз азаматтарды» және өзге де құқық қорғаушы-энтузиастарды жоғары, әдетте, заң білімі бар мамандар ығыстырды.

1939 жылдың 16 тамызында КСРО Халық Комиссарларының Кеңесі алғаш рет адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметінің өзекті мәселелерін шешкен адвокатура туралы жалпы одақтық ережені қабылдайды.

Күдіктінің және айыпталушының тергеудің бастапқы кезеңдерінде айып тағылған кезде қатысуға, күдіктіден немесе айыпталушыдан жауап алуға қатысуға, сондай-ақ олардың қатысуымен жүргізілетін өзге де тергеу іс-әрекеттеріне қатысуға, ұстау хаттамасымен, бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулымен танысуға құқық алған кәсіби қорғаушысы пайда болды; іске қатысуға жіберілген сәттен бастап қорғаушы ұсталған немесе күзетпен жүрген күдіктіден немесе айыпталушыдан бірінші жауап алынғаннан кейін олардың саны мен ұзақтығын шектемей, онымен оңаша кездесуге құқылы болды.

1990 жылғы 10 сәуірдегі «КСР Одағы мен одақтас республикалардың қылмыстық сот ісін жүргізу негізіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» КСРО заңы маңызды актіге айналды, оны іске асыру адвокаттардың, сондай-ақ қорғалушы адамдардың құқықтық жағдайын айтарлықтай өзгертті.

Қазақстанда адвокатура институтын реформалаудың негізгі кезеңдерін белгілей отырып, 1993 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы күшіне енгенге дейін (яғни 28 қаңтарға дейін) 1978 жылғы 20 сәуірдегі Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының Конституциясы (Негізгі Заңы) қолданыста болғанын атап өткен жөн. Осы Конституцияның 55-бабында: «жеке адамды құрметтеу, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау - барлық мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдар мен лауазымды адамдардың міндеті. Қазақ КСР азаматтарының ар-намысы мен қадір-қасиетіне, өмірі мен денсаулығына, жеке басының бостандығына және мүлкіне қол сұғушылықтан сот арқылы қорғалуға құқығы бар» деп атап өтілген. 158-бап айыпталушыға қорғау құқығын қамтамасыз етуді көздейді.

1991 жылы егеменді ұлттық деңгейде азаматтардың тең құқықтары мен міндеттері бекітілді. Атап айтқанда, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Заңының 6-бабында былай делінген: «Республика азаматтары өздерінің ұлтына, ұстайтын дініне, қандай қоғамдық бірлестікке жататынына, тегіне, әлеуметтік және мүліктік жағдайына, шұғылданатын қызметіне, тұрғылықты орнына қарамастан бірдей хұқықтар иеленіп, бірдей міндеткерлікте болады» [3].

Адвокатураның қызметін реттейтін кеңес заңнамасында қалыптасқан озық идеялар мен ережелердің дамуын талдау бұл ережелер егеменді Қазақстанда адвокатура институтын одан әрі дамыту және жетілдіру үшін негіз болғанын көрсетеді.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында адвокатураның қызметін құқықтық тұрғыда реттейтін «Адвокаттық қызмет және заң көмегі» туралы 2018 жылғы 5 шілдеде қабылданған заң қолданысқа ие.

Қарастырылып отырған құжаттардың ішінде 1945 жылы 26 маусымда қабылданған БҰҰ Жарғысы ерекше орын алады. Ол әр түрлі ұлттар адамдарының жынысына, тіліне, дініне қарай бөлінбестен, адам құқықтары құрметтелетін және заңның үстемдігі сақталатын жағдай жасау құқығын жариялады.

1948 жылы желтоқсанда Бас Ассамблея Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын қабылдады, онда заң алдындағы баршаның теңдігі қағидаттары бекітілді, кінәсіздік презумпциясы, бейтарап және ашық сотқа жүгіну құқығы, ең бастысы, әр түрлі елдердегі ұлттық адвокатураның қызметі үшін маңызды болып табылатын қорғау кепілдіктері бекітілді.

Келесі маңызды құжат 1966 жылы 19 желтоқсанда Нью-Йоркте қабылданған азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт болды. Бұл Пакт алдыңғы құжаттардың негізгі ережелерін растады және оларды егжей-тегжейлі сипаттады. Бұл Пактіде не туралы айтылды? Біріншіден, ол әрбір адамның бостандыққа және жеке басына ешкімнің тиіспеу құқығын бекітті. Ешкімді өз еркімен тұтқындауға немесе қамауға алуға болмайды. Тек заңда белгіленген негіздер мен тәртіпті қоспағанда, ешкімді де бас

бостандығынан айыруға болмайды. Екіншіден, оны қамауға алу себептері тұтқындау кезінде тұтқындалған әрбір адамға хабарлануы керек және оған тағылған кез-келген айып жедел түрде мәлімделуі керек керек. Үшіншіден, қылмыстық іс бойынша қамауға алынған немесе ұсталған әрбір адам шұғыл түрде судьяға немесе заң бойынша сот билігін жүзеге асыруға құқығы бар басқа лауазымды тұлғаға жеткізілуі керек. Ұсталған немесе қамауға алынған адамдар ақылға қонымды мерзімде соттық талқылауға немесе босатылуға құқылы. Сонымен бірге, сот талқылауын күтіп отырған адамдарды қамауда ұстау жалпы ереже болмауы керек, бірақ босату сотқа келуге кепілдік ұсынуға, соттың кез-келген басқа сатысына келуге және қажет болған жағдайда үкімді орындауға келуге байланысты болуы мүмкін. Қорытындылай келе, заңсыз тұтқындаудың немесе ұстаудың құрбаны болған кез-келген адам өтемақыға құқылы. Осы жағдай билік органдарына заңсыз және негізсіз тұтқындаулар үшін жауапкершілікті үнемі есте сақтауы керек екендігін қатаң ескертеді.

Келесі маңызды құжат 1950 жылы Римде қабылданды. Ол Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенция деп аталды. Бұл құжат, атап айтқанда, әр адамның бостандыққа және жеке басына қол сұқпаушылық құқығын растады. Заңда белгіленген жағдайларды қоспағанда, ешкімді де бас бостандығынан айыруға болмайды. Конвенция қылмыс жасағаны үшін айыпталған әрбір адамның келесідей құқықтары бар деп жариялады: а) тағылып отырған айыптың сипаты мен негізі туралы түсінетін тілде жедел және мұқият хабарлануға; б) қорғануға дайындалу үшін жеткілікті уақыт пен мүмкіндіктерге ие болуға; в) жеке өзі немесе өзі таңдаған қорғаушы арқылы өзін қорғауға немесе сот әділдігінің мүддесі үшін егер, қорғау көмегіне ақы төлеуге жеткілікті қаражаты болмаса, қорғаушының тегін көмегін алуға құқылы.

Аталған Конвенцияға бірнеше рет өзгертулер мен толықтырулар енгізілді (21.09.1970, 20.12.1971, 01.01.1990, 6.11.1990, 25.05.1992, 11.05.1994). Бұл өзгерістер Конвенцияның тірі механизм екенін, оның жұмыс істейтінін және практикалық қолдану кезінде анықталған кемшіліктердің жойылатындығын көрсетеді.

1988 жылы желтоқсан айында БҰҰ Бас Ассамблеясының қарарымен «Тұтқындаудың немесе қамауға алудың кез келген түріндегі барлық адамдарды қорғау қағидалар жүйесі» бекітілді. Осы қағидалар жүйесіне сәйкес, кез келген ұсталған адам адвокаттың заң көмегіне жүгінуге құқылы. Ұсталғаннан кейін көп ұзамай оған өзінің құқығы туралы құзырлы орган хабарлайды және оған осы құқықты жүзеге асыру үшін ақылға қонымды мүмкіндіктер беріледі. Егер ұсталған адамның таңдаған адвокаты болмаса, ол барлық жағдайларда, адвокаттың қызметіне ақы төлеу үшін қаражаты жетпесе де, ақы төлемей-ақ өзіне сот немесе басқа да орган тағайындаған адвокаттың қызметтерін пайдалануға құқылы.

Аталған қағида бес тармақтан тұрады: 1) ұсталған немесе қамалған адамның адвокатпен байланысу және кеңес алу құқығын қамтамасыз етеді; 2) ұсталған немесе қамауға алынған адамға өзінің адвокатымен кеңесуі үшін қажетті уақыт пен жағдайлар қамтамасыз етілуі керек; 3) тұтқындалған немесе қамалған адамның адвокатпен жүздесуі, кеңес алу және онымен кідіріссіз немесе цензурасыз және толық құпиялылық жағдайында кездесуі, заңмен белгіленген немесе заңмен белгіленген ерекше жағдайларды қоспағанда, уақытша тоқтатылуы немесе шектелуі мүмкін емес, егер сот немесе басқа да органның пікірі бойынша, бұл қауіпсіздік пен тәртіпті сақтау үшін қажет болған кездерді қоспағанда; 4) ұсталған немесе қамалған адам мен оның адвокаты арасындағы кездесулер құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне оларды көруге, бірақ оларды тыңдамауға мүмкіндік беретін жағдайларда өткізілуі мүмкін; 5) ұсталған немесе қамауға алынған адамның адвокатымен арақатынасы, егер ол жасалған немесе қасақана жасалған қылмысқа қатысы болмаса, айыпталушыға немесе қамауға алынған адамға қарсы куәлік ретінде пайдаланыла алмайды.

1996 жылы ақпанда Еуропа Кеңесінің Министрлер комитеті «Азаматтық, сауда-саттық және әкімшілік істер бойынша құқықтық көмек туралы» қарар қабылдады (18.02.1996 ж. №76). Бұл құжатты қабылдаудың мақсаты әл ауқаты нашар және әл-ауқатсыз адамдардың сот төрелігіне қол жеткізуіндегі экономикалық кедергілерді жою болып табылады. Бұл құжат үкіметтерге барлығына өз азаматтарымен бірдей шарттарда құқықтық көмек көрсетуді ұсынады.

Еуропалық Адам құқықтары сотының 1998 жылғы 4 қарашада қабылданған регламентінде әр тараптың кеңесшілер мен адвокаттардан көмек алуға құқығы бар екендігі туралы ереже бекітілген. Заңгерлердің өздері бұл процесстен алшақ емес. БҰҰ-ның қылмыстың алдын алу және құқық бұзушылармен қарым-қатынас жөніндегі VIII конгресі (Гавана, 1990 жылғы 27 тамыз-7 қыркүйек) заңгерлердің рөліне қатысты негізгі қағидаларды қабылдады. Бұл қағидаттар мүше елдер орындауға тиісті бірқатар ережелерде де тұжырымдалған. Бұл ережелер мыналарға қатысты:

- заңгерлер мен заң қызметтеріне қол жетімділік;
- қылмыстық сот төрелігіне қатысты арнайы кепілдемелер;
- біліктілік және кадрларды даярлау;
- функциялар мен міндеттер;
- заңгерлердің өз міндеттерін орындауына кепілдіктер;
- пікір және қауымдастық бостандығы;
- заңгерлердің кәсіби бірлестіктері;
- заңгерлер өз міндеттерін тиісінше орындамаған жағдайда қолданылатын тәртіптік шаралар.

1990 жылы тамызда Нью-Йоркте БҰҰ-ның VIII конгресінде адвокаттардың рөлі туралы негізгі ереже-

лер қабылданды.

Аталған құжаттар қазіргі кезде ұлттық заңнаманы жасақтаудың құқықтық негізі болып табылады.

Адвокатура туралы Қазақстан заңының негізі келесі құжаттарда қаланды: 1) Адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары туралы декларация (1991 ж. 22 қарашада РСФСР Жоғарғы Кеңесі қабылдаған); 2) Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы. ҚР Конституциясының 13-бабы әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығын бекіткен. Заңда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі. 16-бап ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалану құқығын бекітеді. Осыған ұқсас ереже Құқықтар мен бостандықтар декларациясының 37-бабында да бекітілген. Екі құжатта да бекітілген нормалар қызметтерге емес, құқықтық көмекке қатысты. Бұл жағдайда көмек білікті болуы керек, яғни оны тек мамандар көрсете алады. Бұл көмекті көрсетудің процедуралық мәселелері Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде анықталған.

Қазіргі кезеңде «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заң Қазақстандағы адвокатура қызметін реттейтін негізгі құжат болып табылады. Заң адвокаттар алқасы, адвокаттық кеңселер, заң консультациялары, адвокаттардың құқықтары мен міндеттері туралы барлық мәселелерді қамтиды. Адвокатураның қызметіне байланысты бірқатар мәселелер заңға сәйкес Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінің нұсқауларымен де реттеледі.

Корпоративтік актілерге адвокаттар алқасының жарғысы, жалпы жиналыстар (конференциялардың) шешімдері, төралқаның, тексеру комиссияларының актілері және т.б. кіреді. Адвокаттар мен адвокаттар алқасының құрылымдық бөлімшелерінің тәуелсіздігінің артуына байланысты корпоративтік актілердің рөлі артып келеді деп айтуға болады.

Қорытынды

Отандық адвокаттардың қызық та қиындыққа толы күнделікті жұмысы туралы жазылған еңбектер бірең-сараң, тіпті жоқтың қасы десе де болады. Соның ішінде адвокат еңбегінің технологиясы туралы білетініміз тіптен мардымсыз. Егер аналогия келтірсек, жасалған қылмыс туралы дәлелдемелер жинақтаудағы тергеушінің мүмкіндік арсеналы мейлінше шексіз. Адвокат болса алдын ала тергеу қорытындысының қателіктеріне, кемшіліктеріне көзі әбден жетіп тұрса да, ол тек заңға жүгініп, содан өзіне ілік, жақтас іздейді, өзінің ойлау үрдісінің темірқазық логикасына, сондай-ақ қарастырылар іс материалдарының жеке-жеке детальдарына ғана сүйеніп, тұңғыштан алып шығар жіңішке сүрлеулі жолын іздейді. Осындай шынайы қорғаушының күш-қайратының арқасында ғана әділеттіліктің туы желбіреп, кінәсіз адам қамаудан босатылады. Ендеше қоғамдағы зәрудей қажеттілігі еш күмән туғызбайтын шешендік шеберлікті меңгерген адвокаттық кәсіптің қыр-сыры нендей, оның әділетті сот жүйесіндегі алар орны қандай деген сауал зайырлы, құқықтық қоғамда ғұмыр кешкен әрбір адамды толғандырмай қоймайтыны анық.

Қорғау тактикасы — бұл қорғау қызметін оңтайлы жүзеге асыруға бағытталған ғылыми ережелер мен ұсыныстар жүйесі... Қорғау тәсілі — бұл қорғау міндетін шешу мен мақсатқа жетуге мүмкіндік туғызатын, қорғау жағдайын есепке ала отырып, қолданылатын ғылыми ұстанымдарға негізделген қорғауды анағұрлым тиімді жүзеге асыратын тәсіл... Қорғау тәсілінің ішінде білімділік, шеберлік секілді өнерге тән қасиеттер кіреді. Шеберлік, іскерлік — бұл қорғау тактикасы қызметін іске асырудың, оның тиімділігінің шарты, бірақ мазмұн элементі емес. Қорғау тактикасы шеберліксіз де қолданылады, ол қаншалықты тиімді, дұрыс таңдалып, білгірлікпен жасалды ма, мәселе сонда. Қорғау тактикасы — бұл өнер ғана емес, көбіне-көп қорғаушының жеке санасына байланысты әрекет. Білімділік пен шеберлік әдемі тілмен өрілсе ғана қуатты қаруға айналады.

Қылмыстық іс бойынша қорғауды түрлі қырынан, осы сөздің сан түрлі мазмұнынан — кең мағынада (әлеуметтік-құқықтық), тар мағынада (қылмыстық іс жүргізу) қарауға болады дей отыра, оның өте ауқымды күрмеуі қалың күрделі мәселе екенін мойындаған дұрыс.

Елден ерек адвокат қызметінің ерекшелігін, сот дауындағы өткір де қызу таластардан тұратынын жүргізілер стенограммалардан анық байқауға болады. Адвокат еңбегін төгілдіріп қарастырудың ұтымды жағы сол, оның елімізде енді-енді ғана белең ала бастаған құқықтық білімділікті жетілдірудегі, әрбір адвокаттың азаматтық белсенділікті арттырып, заңды бәрінен де жоғары ұстау бағытындағы еңбегінің үлесі зор. Егер шынайы адвокат қорғау барысында өз міндетіне барынша жауапты, шығармашылық түрде келіп, істі әділетті жүргізсе, мұндай игі істер әділетті сот мәртебесін одан сайын көтермесе, әсте төмендетпейтіні белгілі.

Мәселен, мейірімділікті кәсіби қызметінің туы еткен, жұрттың бәрі қызығатын дәрігер маман тәнді емдесе, ал адвокат адам жанының ең түкпіріндегі бұғып жатқан көлеңкелі дақтардан тазартады. Былайғы жұрттың ұғымында егер адам қылмысқа барған болса, ол тек жазалануға тиісті, оны заң алдында ақтау қажетсіз іс деп біледі. Бұл — қате пікір. Мемлекет алдымен құқық тәртібін бұзушының тірі жан иесі — адам екенін сезіну керек. Ол белгілі бір қоғамдық қызмет атқарып отырған мемлекеттің бір мүшесі, өзінің отбасының отағасы не отанасы, ақыр аяғында ол мемлекеттің азаматы. Ендеше мемлекет оған жеңіл-желпі қарамағаны жөн, өзіне жүктелген тікелей міндетін атқарып жүрген толыққанды бір мүшесінен жеріп, оны заңсыз мансұқ етпеуі тиіс. Әрбір адам ауыр қылмыс жасағанның өзінде қорғаушыны керек етеді.

Конституциямыздың 16-бабында: «Ұсталған, тұтқындалған, қылмыс жасады деп айып тағылған әрбір адам сол ұсталған, тұтқындалған немесе айып тағылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы» деп осыған кепілдік беріп отыр.

Алайда, адамды қылмыскер ретінде танымас бұрын, міндетті түрде, бұл қылмысты нақ соның жасағанын дәлелдеп алу керек. Ол көптеген факторларды қажетсінеді. Адвокат міндеті адамның жауапкершілігін жеңілдететін қиыннан қиыстырылған дәлелдемелер табумен өлшенеді. Жасырары жоқ, кейде еш кінәсіз адам да белгілі бір себептермен жауапқа тартылатын болады немесе оған жасаған қылмыстан артық жауапкершілік жүктеледі. Адвокат еңбегінің шарықтау шыңы, шабыттың ақ тұлпарын ерттеуі осы жерде паш етіліп, жарқыл қағады. Адам сот алдында жауапты тағылған айып бойынша емес, жасаған қылмысы негізінде ғана жаза тартуы шарт.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы: Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 5 шілдедегі №176-VI ҚРЗ Заңы // «Егемен Қазақстан». - 2018. - 11 шілде.

2 Васильковский Е.В. Основные вопросы адвокатской этики. - СПб., 1895.

3 Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы: Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 16 желтоқсандағы Конституциялық заңы // Қазақ ССР Жоғарғы Советінің ведомостары. - 1991. - №51. - 622-құжат.

REFERENCES

1 Advokattyk kyzmet zhane zan komegi turaly [The Law of the Republic of Kazakhstan on Advocacy and Legal Assistance]: Kazakhstan Respublikasynyn 2018 zhylygy 5 shildedegi №176-VI ҚРЗ Zany // «Egemen Qazakstan». - 2018. - 11 shilde.

2 Vas'kovskij E.V. Osnovnye voprosy advokatskoj jetiki. - SPb., 1895.

3 Kazakhstan Respublikasynyn memlekettik tauelsizdigi turaly [On the state independence of the Republic of Kazakhstan]: Kazakhstan Respublikasynyn 1991 zhylygy 16 zheltoksandagy Konstitucijalyk zany // Kazakh SSR Zhogargy Sovetinin vedomostary. - 1991. - №51. - 622-kuzhat.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нонна Алдабергенқызы Алдабергенова - заң ғылымдарының кандидаты, «Тұран» Университеті Гуманитарлық-заң факультеті «Құқықтану және халықаралық құқық» кафедрасының доценті. Қазақстан, Алматы қ., Жетісу-1 ш/а, 28-54. E-mail: nonna.aldabergen@mail.ru.

Елеужан Елемесұлы Серімов - заң ғылымдарының кандидаты, «Болашақ» академиясы жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру бөлімінің басшысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Ерубаяев көш., 16. E-mail: mr.serim@mail.ru.

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна - кандидат юридических наук, доцент кафедры «Юриспруденция и международное право» Университета «Турани». Казахстан, г. Алматы, мкр. Жетысу-1, д. 28, кв. 54. E-mail: nonna.aldabergen@mail.ru

Серимов Елеужан Елемесович - кандидат юридических наук, руководитель отделения послевузовского образования Академии «Bolashak». Казахстан, г. Караганда, ул. Ерубаяева, 16. E-mail: mr.serim@mail.ru

Nonna A. Aldabergenova - PhD in Law, associate professor of the Department of Law and International Law of the Faculty of Humanities and Law of the «Turan» University. Kazakhstan, Almaty, residential district Zhetysu-1, 28-54. E-mail: nonna.aldabergen@mail.ru

Yeuleuzhan Y. Serimov - PhD in Law, Head of the Department of Postgraduate Education of the «Bolashak» Academy. Kazakhstan, Karaganda, 16 Yerubayev street. E-mail: mr.serim@mail.ru.

ШАРУАШЫЛЫҚ НЕМЕСЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТКЕ ҚОЙЫЛАТЫН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛАПТАРДЫ БҰЗУДА ҚЫЛМЫСТЫҢ ҚҰРАМЫН САРАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.Ж. Айтимов

философия докторы (PhD)

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан, Талдықорған қ.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың бір түрі шаруашылық немесе өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзу қылмысының құрамын саралаудың ерекшеліктері қаралған. Аталмыш қылмыс тәжірибеде өте сирек кездеседі, мұны осы қылмыстың құрамына байланысты соттық тәжірибенің кездеспеуінен аңғаруға болады. Мұның себептері де жоқ емес. Мұндағы басты себеп бұл қылмыс еліміз бойынша мүлдем жасалмайды дегенде емес. Керісінше, оның құрамын саралау, жасалған қоғамға қауіпті іс-әрекетті қылмыс деп тануға мүмкіндік беретін теориялық зерттеулердің аздығы, нәтижесінде қылмыспен күрестегі органдардың осы қылмыс тұрғысындағы біліктерінің болмауынан деп білеміз. Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 324-бабының құрамын саралаудағы қиындықтың ең алғашқысы оның объектісін анықтауда екені көрсетілген. Оның басты себебі, норманың бланкеттік болуынан байқау қиын емес. Осы қылмысты жасауда субъект шаруашылық және өзге де қызметті жүргізуде қоршаған ортаны қорғаудың талаптарына қол сұғады десек, мұндай талаптар ҚР Экологиялық кодексінде және өзге де қоршаған ортаны қорғауға арналған жер, су, жер қойнауы туралы заңнамаларда жеке-жеке бекітілген. Сонымен қатар, мұндай қылмыстардың бойынша істердің болмауын оның құрамының материалдық құрам екендігінен көреміз. Қылмыстың құрамы бар деп саналуы үшін кем дегенде ірі залал, яғни мың айлық есептік көрсеткіш көлемінде қоршаған ортаға залал келтіруді талап етеді. Айлық есептік көрсеткіш көлемінің жоғары және оның мөлшерінің жыл сайын өсетінен ескерсек, статистиканың болмауына таң қалудың да қажеті жоқ деп есептейміз. Бұған қарамастан еліміздің қоршаған ортасы ластануы артып келеді және ол табиғи ресурстарды пайдалану, кәсіпорындарды орналастыруда келтірілетін залал нәтижесінде болып отырғаны анық.

Түйін сөздер: шаруашылық қызмет, экологиялық талап, экологиялық қылмыс, қоршаған орта, экологиялық қауіпсіздік

ОСОБЕННОСТИ КВАЛИФИКАЦИИ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ НАРУШЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРЕБОВАНИЙ К ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ИЛИ ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Айтимов Б.Ж.

доктор философии (PhD)

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Казахстан, г. Талдықорған

Аннотация. В научной статье рассматриваются особенности квалификации состава преступления при нарушении экологических требований к хозяйственной или иной деятельности как одного из видов экологических уголовных правонарушений. Это преступление очень редко встречается на практике, что видно по отсутствию судебной практики в зависимости от характера преступления. Есть много причин для этого. Судя по практике можно сказать, что данное преступление вообще не совершается. Но не это является основной причиной отсутствия статистики по данному преступлению. Одной из основных причин является отсутствие теоретических исследований, позволяющих признать состав общественно опасного деяния преступлением, рассмотренным 324 статьей УК РК, а также недостаточной компетентностью представителей органов, расследующих данные преступные деяния. В статье рассмотрено, что основной сложностью квалификации состава преступления по статье 324 Уголовного кодекса Республики Казахстан является определение объекта преступления. Думается, что основная его причина в бланкетности нормы. В совершении данного преступления субъект посягает на экологические требования к хозяйственной или иной деятельности, которые рассматриваются в Экологическом кодексе РК, также в земельном, водном и других законодательствах, регулирующих защиту окружающей среды. А также отсутствие уголовных дел по статье 324 УК РК связано с материальным составом преступления. Для того чтобы признать, что имеется состав преступления, необходимо причинение крупного ущерба окружающей среде в размере одной тысячи месячных расчетных показателей. Если учесть, что месячный расчетный показатель в размере одной тысячи велика и размер МРП с каждым годом растет, то можно не удивляться отсутствию статистики по данному преступлению. Несмотря на это, загрязнение окружающей среды страны с каждым годом растет, и мы уверены, что это во многом в результате нарушения экологических требований при использовании природных ресурсов, размещении предприятий.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, экологические требования, экологическое преступление, окружающая среда, экологическая безопасность.

FEATURES OF QUALIFICATION OF THE COMPOSITION OF THE CRIME IN VIOLATION OF THE ECOLOGICAL REQUIREMENTS FOR ECONOMIC OR OTHER ACTIVITY

Aitimov B.Zh.

Doctor of Philosophy (PhD)

Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan, Talykorgan

Annotation. The scientific article discusses the features of qualifying corpus delicti in violation of environmental requirements for economic or other activities, as one of the types of environmental criminal offenses. This crime is very rare in practice, as can be seen from the lack of judicial practice, depending on the nature of the crime. There are many reasons for this. Judging by practice, we can say that this crime is not committed at all. But this is not the main reason for the lack of statistics on this crime. One of the main reasons is the lack of theoretical research to recognize the composition of a socially dangerous act as a crime, considered by Article 324 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, as well as the insufficient competence of representatives of bodies investigating these criminal acts.

The article considers that the main difficulty in qualifying the corpus delicti under Article 324 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is the determination of the object of the crime. It seems that its main reason is the blanketness of the norm. In committing this crime, the subject encroaches on the environmental requirements for economic or other activities, which are considered in the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, as well as in the land, water and other legislation regulating the protection of the environment. And also the absence of criminal cases under Article 324 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is associated with the material corpus delicti. In order to recognize that there is a crime, it is necessary to inflict major damage to the environment in the amount of one thousand monthly calculation indices. If we consider that the monthly calculated indicator of one thousand is large and the size of the MCI is growing every year, then one should not be surprised at the lack of statistics on this crime. Despite this, environmental pollution of the country is growing every year, and we are sure that this is largely a result of violation of environmental requirements when using natural resources, the location of enterprises.

Keywords: economic activity, environmental requirements, environmental crime, environment, environmental safety

Кіріспе

Қоршаған ортаның басқа да жағымсыз әсерлері сияқты қоршаған ортаның ластануы адамның шаруашылық іс-әрекеті процесінде пайда болады. Қалай болғанда да, тұрғын немесе өндірістік ғимараттар салуда, коммуникациялар жүргізуде, өндірістік кәсіпорындардың жұмыс істеуі барысында, тасымалдау, егін алқабын агрохимиялық өңдеу кезінде қоршаған ортаға әсер етпей қоймайды, алайда мұндай әсерден болатын зиянды азайтпай болмайды.

Сондықтан да, заңнамада қоршаған ортаны шаруашылық немесе басқа да қызметтер (өзге де қызмет – бұл тұрмыстық, тұтынушылық қызметтер, оның нәтижесінде көп мөлшерде қалдықтар пайда болады, сондай-ақ бұл ғылыми қызмет, себебі ол көбінесе ядролық не басқа да сынақтармен байланысты болып келеді және де бұл қорғаныс кешенінің шаруашылық қызметі) процесінде келтірілетін зияннан қорғауға ерекше көңіл бөлінеді. Заңда белгіленген экономикалық реттеу әдістері, қоршаған ортаға әсер етудің нормативтері, экологиялық мониторинг, экологиялық бақылау жүргізу, тұрғындардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру және де құқық бұзушыларға жауапкершілік шараларын қолдану осы мақсатқа қызмет етеді.

2007 жылғы 9 қаңтарда қабылданған №212 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 8-бөлімі шаруашылық және басқа да қызметті жүргізуде қоршаған ортаны қорғаудың талаптарына арналған [1]. Бұл талаптарды шартты түрде төмендегідей бөліп қарастыруға болады:

- 1) шаруашылық және басқа қызметтерге қойылатын жалпы талаптар;
- 2) жекелеген шаруашылық салаларына ерекше талаптар;
- 3) қауіпті заттармен жұмыс істеу және олардың айналымына қойылатын талаптар;
- 4) қалдықтармен жұмыс жасау және олардың айналымына қойылатын талаптар.

Жоғарыда көрсетілген шаруашылық не өзге де қызметті жүргізуге қойылатын экологиялық заңнаманың жалпы талаптарын бұзу 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 324-бабының құрамында қаралған [2].

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 10-бабы қылмыстық құқық бұзушылықтың қылмыс және қылмыстық теріс қылық сияқты түрлерінің ұғымдарын қарастырған. Қолданыстағы Қылмыстық кодекстің 324-бабын жоғарыда аталған 10-баптың нормаларына сәйкес талдайтын болсақ, қоғамға қауіптілік дәрежесіне қарай қылмыс болып табылатынын байқауға болады. Себебі, 324-баптың құрамына сәйкес шаруашылық немесе басқа да қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзу ірі залалға немесе адамның денсаулығына зиян келтіруі тиіс [2]. Бұдан байқайтынымыз, шаруашылық не өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзу қоғамға қауіпті іс-әрекет ретінде болмашы ғана зиян алып келмейді, ірі залалға алып келуі тиіс. Сонда ғана ол қылмыс деп танылып, ҚР Қылмыстық кодексінің 324-бабының құрамында қаралған қоғамға қауіпті іс-әрекетті құрайды. Сонымен қатар, жазаланушылығына қарай да 324-бапты қылмыс деп танимыз. Мұндағы шаруашылық немесе өзге де қызметтерге қойылатын экологиялық талаптарды бұза отырып, ірі залал немесе адам денсаулығына зиян келтіргені үшін 3 мың АЕК мөлшерінде

айыппұл салуға, не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, 800 сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, бас бостандығын шектеуге, бас бостандығынан айыруға жазаланады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 11-бабына сәйкес қылмыстар сипаты және қоғамға қауіптілік дәрежесіне қарай онша ауыр емес, ауырлығы орташа, ауыр және аса ауыр болып бөлінеді. Біз қарастырып отырған, ҚР ҚК-нің 324-бабының 1-бөлігі санатына қарай ауырлығы орташа қылмыс болып табылады. Себебі, қылмыс кінәнің қасақана нысанында жасалады және ол үшін 3 жылға дейінгі мерзімде бас бостандығынан айыру жазасы көзделеді. ҚР ҚК-нің 324-бабының 2-бөлігі ауырлататын құрам болғандықтан (аса ірі залал келтіреді, адам өліміне не адамдардың жаппай сырқаттануына алы келуі тиіс), 3 жылдан 7 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы қарастырыла отырып, ауыр қылмыс ретінде танылған.

2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 324-бабының құрамын төмендегідей мысалды саралай отырып қарастырамыз. «Қазақстан» телеарнасының Батыс Қазақстандағы тілшісінің хабарлауынша, «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жахановтың бұйрығымен бұрғылау қалдықтары 2010-2012 жылдар аралығында елді-мекендердің маңына төгіліп келген. Бұл «Рожков» кен орнын бұрғылау кезінде пайда болған зиянды заттар. Салдарынан қоршаған ортаға 911 млн-нан астам шығын келтірген [3].

ҚР ҚК-нің 324-бабында қаралған қылмыстың негізгі тікелей объектісі болып шаруашылық не өзге де қызметтерге қойылатын жалпы экологиялық талаптарды қамтамасыз етумен байланысты қоғамдық қатынастарды атаймыз [4, б. 313]. Дәлірек айтсақ, жоғарыдағы мысал ретінде алынған хабарламадағы қылмыскер А. Жаханов 2007 жылғы 9 қаңтарда қабылданған №212 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 288-бабында қаралған мұнай өнеркәсібі қалдықтарымен жұмыс істеу кезіндегі жалпы экологиялық талаптарды орындаумен қорғалатын экологиялық қатынастарға қол сұққан. Азамат А.Жаханов ҚР Конституциясының 38-бабында көзделген міндеттерін мұнай өнеркәсібі шаруашылығында қасақана орындамау арқылы қоршаған ортаға аса ірі залал келтірген. Бұл өз кезегінде мұнай қалдықтары төгілген елді-мекендердің тұрғындарының қолайла қоршаған ортада өмір сүру құқығын бұзған, сол арқылы мемлекеттің экологиялық қауіпсіздігіне қол сұққан. Қылмыстың заты қоршаған ортаға келтірген аса ірі залалды атаймыз.

Объективтік жағы төмендегідей міндетті белгілермен сипатталады:

а) 324-баптың диспозициясында қаралған қызметтердің біреуін болса да жүзеге асыру барысында экологиялық талаптарды бұзуға алып келген іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік). Бұл мынандай қызметтер болуы мүмкін: табиғи ресурстарды пайдалану, кәсіпорындарды, құрылысты не өзге де объектілерді жобалау, оларды орналастыру, салу не реконструкциялау, пайдалануға беру, не пайдалану, өнеркәсіп, энергетика, сондай-ақ көлік не байланыс объектілері, ауылшаруашылығы мақсатындағы және де мелиорация объектілерін пайдалану, қалалар мен өзге де елді-мекендерді салу кезінде әскери не қорғаныс объектілері, ғарыш қызметі т.б. Іс-әрекеттің аралас нысанында көбірек кездесуі мүмкін. Экологиялық қауіпсіздік талаптарын бұзуда жасалған әрекеттер мен тікелей жасалған тыйымдарды немесе талаптардағы нұсқауларды орындамаудағы әрекетсіздік. Жоғарыдағы мысалға сәйкес «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жаханов мұнай өнеркәсібі шаруашылығы қызметі барысында пайда болатын қалдықтарды сақтауда экологиялық және санитарлық талаптарды сақтамай, елді-мекендерді аумағына төгуге бұйрық беру арқылы әрекет (әрекетті алдын ала жоспарлайды, қалдықтарды төгетін орындарды алдын ала белгілейді, елді-мекен аумақтарына төгуге бұйрық береді) жасаса, оларды кәдеге жарату мен қайта өңдеуде, қауіпсіз жоюдың іс-шараларын қарастырмау (арнайы полигондар салуды жоспарлау, оны оған қаражат бөлу, оны салу мен қалдықтарды қауіпсіз жою жөніндегі міндеттерді орындамау) арқылы әрекетсіздік танытқан;

ә) қоршаған ортаға алып келген не алып келуі мүмкін кем дегенде ірі залалмен (2-бөлігінде аса ірі залал) немесе адамның денсаулығына зиян (жеңіл не орта, тіпті ауыр болғанының ешқайсысы маңызды емес) келтірумен, сондай-ақ адамның өліміне алып келуімен, не адамдардың жаппай сырқаттануымен көрініс табатын қоғамға қауіпті зардап. Мысалға сәйкес заңды тұлғаның директоры А. Жаханов қоршаған ортаға 911 млн көлемінде залал келтірген. Бұл ҚР ҚК-нің 3-бабы 3-тармағына сәйкес жиырма мың АЕК-тен жоғары болғандықтан аса ірі залал деп есептеледі. Сондықтан да, «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жахановтың іс-әрекеті ҚР ҚК-нің 324-бабы 2-тармағына сәйкес сараланады;

б) 324-баптың диспозициясында көзделген қызметтерді жүзеге асыру барысында экологиялық талаптарды бұзуға алып келген іс-әрекет пен орнаған қоғамға қауіпті зардаптың арасындағы себепті байланыс. Бұл жасалған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер мен келтірілген зардаптың арасындағы заңға сәйкес, қажетті байланыстарды анықтау арқылы жүзеге асырылады. Мысалға сәйкес, «Қазақстан» телеарнасының Батыс Қазақстандағы тілшісінің хабарламасынан мұндай байланыс атап айтылған жоқ. Алайда, егер «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А.Жахановтың мұнай қалдықтарын елді-мекен аумағына төгу арқылы қоршаған ортаға 911 млн-ға жуық зиян келтіруі себебін анықтап көрсек, мұның мұнай қалдықтарын қауіпсіз жою немесе кәдеге жарату, қайта өңдеу іс-шараларын қарастырмауда оған кетіретін шығынды үнемдеу, сол арқылы пайда көру екенін байқауға болады. Алайда қылмысты саралауда мұндай ниеттің болған не болмағаны маңызды емес.

Қылмыс 324-баптың диспозициясында көзделген қоғамға қауіпті зардаптардың біреуінің болса да орнаған жағдайда аяқталған деп саналады. Яғни шаруашылық не басқа да қызметтерді жүргізуде экологиялық

талаптарды бұзу ғана маңызды емес, міндетті түрде қоғамға қауіпті зардап туындауы не зардаптың туындауына әкеп соғуы қажет немесе адамның денсаулығына зиян келтіруі тиіс. Мұндай қоғамға қауіпті зардап ретінде қоршаған ортаға ірі залал келуін не келтіру қаупін тудыруды талап еткен. Ірі залал деп ҚР ҚК-нің 3-бабы 3-тармағына сәйкес қоршаған ортаны қалпына келтіру үшін немесе табиғи ресурстардың тұтынушылық қасиеттерін қалпына келтіру мақсатында қажетті 1000 АЕК-тен асатын мөлшердегі құндық көрінісін айтамыз [2].

Ірі залал келтіруге әкеп соғуы мүмкін жағдайлар деп шаруашылық не өзге де қызметтерді жүргізуде экологиялық талаптарды бұзады, алайда қылмыс әшкере болған уақытта қоршаған ортаға әлі ірі залал келмеген жағдайларды атаймыз.

324-бап диспозициясында адамның денсаулығына зиянның келуінің мөлшері қарастырылмаған. Демек, денсаулыққа зиянның жеңіл, орта немесе ауыр болуы шарт емес деп есептейміз.

Осы баптың 2-тармағы ауырлататын мән-жайларды қарастырған. Оған сәйкес, аса ірі залал келтіруі немесе адам өліміне, сондай-ақ адамдардың жаппай сырқаттануына алып келуі тиіс. Мұндағы аса ірі залал деп ҚР ҚК-нің 3-бабының 3-тармағына сәйкес қоршаған ортаны қалпына келтіру үшін немесе табиғи ресурстардың тұтынушылық қасиеттерін қалпына келтіру мақсатында қажетті шығынның 20000 АЕК-тен асатын мөлшердегі құндық көрінісін айтылады [2]. Сонымен қатар, шаруашылық не өзге де қызметтерді іске асыруда экологиялық талаптарды бұзу нәтижесінде бір адамның өліміне алып келуі немесе үш адамнан артық адамдардың сырқаттануына алып келуі де ауырлататын мән-жай ретінде қаралады.

2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 15-бабы 1-тармағына сәйкес бұл қылмыстың субъектісі болып 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға. Яғни жалпы белгілеріне сәйкес қылмыс субъектісі 16 жасқа толуы және де өзінің іс-әрекетіне жауап бере алу мүмкіндігіне ие болуы қажет. ҚР ҚК-нің 324-бабының диспозициясының мазмұнына сәйкес қылмыс субъектісі кез келген кінәлі тұлға емес, арнайы субъект. Яғни өзінің қызметтік немесе лауазымдық жағдайына байланысты немесе ерекше тапсырмаға байланысты шаруашылықтың түрлі қызметтерін жүргізуде экологиялық қауіпсіздік талаптарын сақтауға жауапты тұлға. «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жаханов өзінің басшылық қызметіне сәйкес мұнай өнеркәсібі шаруашылығын жүргізуде мұнай қалдықтарын сақтау мен оны қауіпсіз жою, кәдеге жарату мен қайта өңдеу жөніндегі шараларды жүргізуге міндеттелген адам. Осыдан байқайтынымыз, шаруашылық не өзге қызметтегі басшылық қызметті атқаратын немесе осындай экологиялық талаптарды сақтау міндеті жүктелген адам қылмыстың субъектісі ретінде танылады.

Қылмыстың субъективті жағы кінәнің екі нысанындағы іс-әрекеттерді жасауда көрініс табады. Іс-әрекетті жасауда кінәнің қасақана нысанында болса, оның қоғамға қауіпті зардаптарының туындауына қатысты абайсызда нысанында жасалады. Яғни «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жаханов мұнай қалдықтарын елді-мекендердің маңына төгудің заңсыз екенін білді, себебі мұнай өнеркәсібі шаруашылығымен айналысқан ол мұнай қалдықтарымен жұмыс жасауда заңнамада экологиялық талаптар қарастырылғанын біледі, қалдықтарды қауіпсіз көмуге байланысты шараларға кететін шығындарды үнемдегісі келіп, мұнай қалдықтарын елді-мекен аумақтарына төгуге бұйрық берді. Осы іс-әрекеті кінәнің қасақана нысанының тікелей түрімен жасалған іс-әрекет болып табылады. Сондай-ақ, А. Жаханов өз іс-әрекетінің нәтижесінде қоршаған ортаға аса ірі көлемде зардаптардың келуін болжап білді, бірақ бұған жеткілікті негіздерсіз менмендікпен оларды болдырмауға болады деп есептеген немесе болжап білмеген күнде де, оларды болжап білуге тиісті тұлға болған. Мұндай қоғамға қауіпті зардаптарының туындауына қатысты келтірілген зардап кінәнің абайсызда нысанында жасалды деп танылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 22-бабына сәйкес тұтастай алғанда мұндай қылмыстар қасақана жасалған деп есептеледі.

Шаруашылық не өзге де қызметтер жүргізуде экологиялық талаптарды бұзу бірнеше рет болуына қарамастан жеке құрамдағы (жай) бір қылмыс ретінде ғана қаралады. Яғни, мұндағы маңызды жағы мұнай қалдықтарының бір немесе бірнеше рет төгілуі емес. Келтірілген зиянның мөлшеріне байланысты болады. ҚР ҚК-нің 324-бабында қаралған қылмыс көбіне көп ҚР ҚК-нің 13-тарауында көзделген өзге де экологиялық қылмыстармен қатар жасалып, қылмыстардың жиынтығында қаралады.

ҚР ҚК-нің 324-бабының диспозициясында бұл қылмыстың сыбайлас қатысушылықпен жасалуы қарастырылмаған. Сондықтан да шаруашылық не өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзуда қылмыстың арнайы субъектісі жеке дара жасайды. Оның бұйрығымен бұл талаптарды бұзуға әрекет жасаған, ол талаптарды сақтауға қызметтік немесе лауазымдық жағдайына байланысты немесе ерекше тапсырмаға байланысты шаруашылықтың түрлі қызметтерін жүргізуде экологиялық қауіпсіздік талаптарын сақтауға жауапты емес тұлға бұл қылмыстың сыбайлас қатысушысы деп есептелмейді. Жоғарыдағы мысалға сәйкес «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жаханов мұнай қалдықтарын елді-мекен маңына төгуге бұйрық берген. Оны жүзеге асырған мұнай тасымалын жүзеге асыратын көлік жүргізушілері немесе бұрғылау қызметкерлері бұл қылмысқа қатысты деп есептелмейді.

ҚР ҚК-нің 324-бабында көзделген іс-әрекеттерді жасап, қоғамға қауіпті зардаптарға алып келгені үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығын шектеу немесе бас бостандығынан айыру сияқты жазаның негізгі түрлерімен қатар, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру сияқты қосымша түрі де қаралған. Айыппұл салу, түзеу

жұмыстары АЕК-тің 3000 мөлшерінде белгіленсе, 800 сағатқа дейінгі мөлшерде қоғамдық жұмыстарға тарту белгіленген. Бас бостандығын шектеу 3 жылға дейінгі мөлшерде, ал бас бостандығынан айыру жазасы 3 жыл, 3 жылдан 7 жылға дейінгі мөлшерде қаралған. Белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі қосымша жаза 2 жылға дейін, ауырлататын мән-жайда 3 жылға дейін деп қарастырылған. Жоғарыда қаралған мысалға сәйкес «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жахановтың іс-әрекеті аса ірі залал келтіргені үшін ҚР ҚК-нің 324-бабының 2-тармағы бойынша сараланып, оған 3 жылдан 7 жылға дейінгі мерзімде бас бостандығын айыру түріндегі жаза тағайындалады. Және де оған соттың шешімімен алдағы уақытта 3 жылға дейінгі мерзімге заңды тұлғаның басшы қызметін атқару құқығынан айыру түріндегі жаза тағайындалуы мүмкін. Егер де «Мұнай Автотранс» ЖШС-нің директоры А. Жаханов ҚР ҚК-нің 53-бабының 1-бөлігінің 6-тармақшасына сәйкес қылмыс салдарынан келтірілген зиянның орнын толтырған, сондай-ақ осы баптың 1-тармағының 11-тармақшасына сәйкес шын ниетпен өкінген, айыбын мойындаған жағдайда жаза тағайындау кезінде жеңілдететін мән-жайлар ретінде ескерілуі мүмкін.

Сондай-ақ, жоғарыда көрсетілген жағдайлар азамат А. Жахановты ҚР ҚК-нің 65-бабы 1-тармағына сәйкес қылмыстық жауаптылықтан босатуға алып келуі мүмкін жағдай болып саналады. Себебі, ҚР ҚК-нің 324-бабының құрамындағы қылмысты алғаш рет жасаған адам айыбын мойындап, қылмыспен келтірілген зиянды қалпына келтіруі ескеріле отырып шынайы өкінді деп есептеледі және де қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін. Сонымен бірге, ҚР ҚК-нің 67-бабында көзделгеніндей процестік келісімнің талаптарын орындаған жағдайда қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкіндігі де бар.

Қылмыстық құқық бұзушылық құрамының түрлеріне қарай жіктейтін болсақ [5, б. 67.], ҚР ҚК-нің 324-бабын төмендегіше қарастырамыз:

Қоғамға қауіптілік дәрежесіне қарай қылмыс негізгі және ауырлататын құрамдардан тұрады. Негізгі құрамда «Шаруашылық немесе өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзу» қылмысының негізгі белгілері айқындалған. Онда мұндай экологиялық талаптар қойылатын қызмет түрлері, және бұзған жағдайда алып келуі тиіс зардаптардың бастапқы мөлшері сипатталады. ҚР ҚК-нің 324-бабының 2-тармағы ауырлататын құрам ретінде қаралған. Мұнда келтірілген зиянның мөлшері артады немесе адам өліміне, адамдардың жаппай сырқаттануына алып келеді.

Сипатталу тәсіліне қарай қылмыс күрделі құрамдағы қылмыс деп танылады. Себебі мұнда қылмыстың құрамының объективті жағы күрделенеді. Яғни, субъект шаруашылық не басқа да қызметтерге қойылатын экологиялық талаптарды бұза отырып, келтіретін залалдардың бірнешеуі қарастырылады. Бұл қоршаған ортаға келтірілген ірі (аса ірі) залал, адам денсаулығына келтірілген зиян, адамның өлімі не адамдардың жаппай сырқаттануы болуы мүмкін.

Құрылысына қарай қылмыс материалдық құрам болып табылады. Яғни шаруашылық немесе басқа да қызметке қойылатын экологиялық талаптарды бұзу жеткіліксіз. Мұндағы қылмыс құрамы қоршаған ортаға кемінде ірі залал, адам денсаулығына зиян, аса ірі залал, адам өлімі немесе адамдардың жаппай сырқаттануына алып келуін талап етеді.

Қорытынды

Жоғарыда ҚР Қылмыстық кодексінің 324-бабының қылмыс құрамын саралаудың негізгі сәттері айқындалды. Ізденіс нәтижесінде мұндай қылмыс бойынша соңғы жылдарда мүлдем статистика жоқ екендігін байқадық. Алайда бұл бізде қоршаған ортаның жағдайы жақсы және шаруашылық қызметі нәтижесінде ешқандай залал келтірмейді дегенді білдірмейді. Сондықтан да, болашақ зерттеулер үшін 324-баптың қылмыс құрамын анықтаудың негізгі ерекшеліктеріне тоқтауға тырыстық. Нәтижесінде:

а) қылмыс құрамының объектісін анықтау үшін істі қарауға алған органның, лауазымды тұлғаның арнайы экологиялық білімдері мен дағдыларының жеткілікті болуын талап етеді;

ә) қылмыстың объективтік жағының қоғамға қауіпті іс-әрекетін дәлелдеуде еңбек заңнамасына сәйкес лауазымды тұлғаның міндеттері жүйесін қарастыра отырып талдануы қажеттігі анықталды. Себебі, әрекетсіздік не әрекет деп санау үшін кәсіпорынның не оның орналастыруға рұқсат беретін адамның құқықтары мен міндеттері жүйесін анықтап алмаса болмайды;

б) келтірілген қоғамға қауіпті зардаптың мөлшерін төмендетудің маңызы зор, олай болмаған жағдайда 1000 айлық есептік көрсеткішке дейінгі залал келтіретін мұндай іс-әрекеттер әкімшілік құқық бұзушылық ретінде есептеліп, қоршаған ортаға қалпына келтіруге мүмкіндік бермейтіндей (25-60 АЕК) мөлшерде айыппұл төлеумен шектеледі;

в) ҚР ҚК-нің 324-бабының диспозициясының мазмұнына сәйкес қылмыс субъектісі кез келген кінәлі тұлға емес, арнайы субъект. Яғни өзінің қызметтік немесе лауазымдық жағдайына байланысты немесе ерекше тапсырмаға байланысты шаруашылықтың түрлі қызметтерін жүргізуде экологиялық қауіпсіздік талаптарын сақтауға жауапты тұлға;

г) аталмыш бап бойынша қылмыстар кінәнің екі нысанымен жасалатын қылмыстар болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы

№212 кодексі // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000212_

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

3 Экологиялық қылмыс жасаған азамат жазаланды // <https://www.youtube.com/watch?v=9QIcPIhmyzg>

4 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлік: оқулық. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – Б. 313.

5 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлік: оқулық.. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. –Б. 67.

REFERENCES

1 Kazakhstan Respublikasynyn Ekologialyq kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2007 jylgy 9 kantardagy №212 kodeksi // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000212_

2 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 jylgy 3 shildedegi №226-V KRZ kodeksi // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

3 Ekologialyq kylmys jasagan azamat jazalandy // <https://www.youtube.com/watch?v=9QIcPIhmyzg>

4 Agybaev A.N. Kylmystyk kukyk. Erekshe bolik: okulyk. – Almaty: Jeti Jargy, 2015. – B. 313.

5 Agybaev A.N. Kylmystyk kukyk. Jalpy bolik: okulyk. – Almaty: Jeti Jargy, 2015. –B. 67.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Болат Жолдасбекович Айтимов - философия докторы (PhD), І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан, Талдықорған қ., І. Жансүгіров к., 187а. E-mail: bola_30081978@mail.ru

Айтимов Болат Жолдасбекович - доктор философии (PhD), заведующий кафедрой уголовно-правовых дисциплин Жетысуского университета им. И.Жансугурова. Казахстан, г.Талдыкорган, ул. И.Жансугурова 187а. E-mail: bola_30081978@mail.ru

Boлат Zh. Aitimov - Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Legal Disciplines Zhetysu University named after I. Zhansugurov. Kazakhstan, Taldykorgan, 187a Zhansugurova str. E-mail: bola_30081978@mail.ru

ПРОФИЛАКТИКА УБИЙСТВА МАТЕРЬЮ НОВОРОЖДЕННОГО РЕБЕНКА: УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

С.К. Кумисбеков

доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Е.Н. Байгундинов

магистр юриспруденции

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Казахстан, г. Семей

Д.А. Амангельдиев

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. На данный момент существует довольно точное представление о том, кто совершает убийство новорожденного ребенка, почему и какими средствами: убийство новорожденных обычно совершается женщинами, которые часто скрывают беременность, рожают вне больницы, а затем душат или топят нежеланного новорожденного, прежде чем спрятать труп. Данная статья посвящена вопросам профилактики убийства матерью новорожденного ребенка. Уделяется внимание социальным, демографическим, психологическим причинам совершения данного вида преступления. В уголовном законодательстве нет четкого определения понятия «состояние психического расстройства». Составлен примерный социальный портрет матери, убивающей своего новорожденного ребенка. Таким образом, исследование специфических свойств данного преступления, свойственных только данному преступному посягательству на жизнь новорожденного, а также относительную новизну исследуемого преступления, следует признать актуальность изучения уголовно - правовой и криминологической характеристик убийства матерью новорожденного, как для теории, так и для современной правоприменительной практики.

Исследованы уголовно-правовые и криминологические вопросы, особое внимание уделено причинам убийства матерью новорожденного ребенка, при этом высказано предположение, что причиной этого преступления является отсутствие у матери инстинкта материнства, что носит биологический характер и является необходимым условием продолжения человеческого рода. Приведены данные, характеризующие личность виновных и обстоятельства совершаемых ими преступлений. Выделяются внешние обстоятельства, выступающие в роли условий, толкающих женщин к этому деянию. Удушение и утопление являются распространенными методами убийства младенца, хотя используются многие другие средства, включая голодание, колющие или режущие действия, обнажение младенца в неподходящих температурных условиях, грубое нападение, отравление газом, ошпаривание, отравление и дефенестрация. Выделены социально-демографические данные о личности женщин, убивших новорожденных.

Ключевые слова: неонатид, критерии новорожденности, психотравмирующая ситуация, психическое расстройство, вменяемость.

ЖАҢА ТУҒАН БАЛАНЫ АНАСЫНЫҢ ӨЛТІРУІНІҢ АЛДЫН АЛУ: ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

С.К. Күмісбеков

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Е.Н. Байгундинов

заңтану магистрі

Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Қазақстан, Семей қ.

Д.А. Амангельдиев

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Неге және қандай құралдармен, кім жаңа туған баланы өлтіру қылмысын жасайтыны туралы қазіргі таңда нақты ойлар бар: жүктілігін жасырған, емханадан тыс жерде босаңғандар, әдетте жаңа туған баланы өлтіру әйелдер жасайды, олар мәйітті жасырмас бұрын, қаламайтын жаңа туған баланы тұншықтыру немесе суға батыру арқылы жүзеге асырады.

Бұл мақала жаңа туған баланы анасының өлтіруінің алдын алу мәселелеріне арналған. Осы қылмыс түрінің жасалуына әсер ететін әлеуметтік, демографиялық, психологиялық себептерге көңіл бөлінеді. Қылмыстық заңнамада «психологиялық күйзеліс жағдайы» түсінігіне нақты анықтама берілмеген. Жаңа туған баласын өлтіруші ананың әлеуметтік портреті жасалған.

Сөйтіп жаңа туған нәрестенің өміріне осы қылмыстық қол сұғушылыққа ғана тән қылмыстың ерекше қасиеттерін бөліп алуға болады. Сондай-ақ зерттелетін қылмыстың жаңашылдығы ананың жаңа туған нәрестені өлтіруінің

қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттамаларын теория үшін де, қазіргі құқық қолдану практикасы үшін де өзекті болып келуінде. Жаңа туған баланы анасының өлтіруінің қылмыстық-құқықтық және криминологиялық мәселелері зерттеледі, анасының баласын өлтірудің себептерінің біріне аналық инстинктің жоқтығы жатқызылады. Осы қылмысты жасайтын тұлғалардың жағдайлары мен қылмысты жасауға итермелейтін себептер сараланады. Тұншықтыру және суға батыру жаңа туған нәрестені өлтірудің кең тараған әдістері болып табылады, бірақ басқа да түрлері қолданылуы мүмкін: аш қалдыру, пышақтау немесе кесу әрекеттері, салқын температурада нәрестені қалдыру, газбен уландыру, ыстық буға күйдіру, уландыру және дефенестрация. Жаңа туылған баласын өлтіретін әйелдердің тұлғасы туралы әлеуметтік-демографиялық мәліметтер беріледі.

Түйін сөздер: неонатид, жаңа туған бала критерийлері, психотравматикалық жағдай, психикалық ауытқулар, есі дұрыстық.

PREVENTION OF MOTHER'S KILLING OF A NEWBORN CHILD: CRIMINAL AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS

Kumisbekov S.K.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov

Baigundinov Y.N.

master of jurisprudence

Kazakh Humanitarian Law Innovative University, Kazakhstan, Semey

Amangeldiyev D.A.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybaev

Annotation. At the moment, there is a fairly accurate idea of who is killing a newborn baby, why and by what means: killing of newborns is usually committed by women who often hide the pregnancy, give birth outside the hospital, and then strangle or drown the unwanted newborn before hiding the corpse.

This article is devoted to the prevention of the killing of a newborn child by a mother. Attention is paid to the social, demographic, psychological reasons for committing this type of crime. There is no clear definition of the concept of "mental disorder" in the criminal law. A rough social portrait of a mother killing her newborn child has been compiled.

Thus, the study of the specific properties of this crime, inherent only to this criminal encroachment on the life of a newborn, as well as the relative novelty of the crime under study, should recognize the relevance of studying the criminal - legal and criminological characteristics of the mother's murder of a newborn, both for theory and for modern law enforcement practice.

Criminal law and criminological issues are investigated, special attention is paid to the reasons for the killing of a newborn child by a mother, while it is suggested that the reason for this crime is the mother's lack of the mother's instinct, which is biological in nature and is a necessary condition for the continuation of the human race. The data characterizing the personality of the perpetrators and the circumstances of the crimes committed by them are given. External circumstances are highlighted, which act as conditions that push women to this act.

Strangulation and drowning are common methods of killing an infant, although many other means are used, including fasting, stabbing or cutting, exposing the infant to inappropriate temperature conditions, violent assault, gas poisoning, scalding, poisoning, and defenestration. Highlighted socio-demographic data on the personality of women who killed newborns.

Keywords: neonaticide, newborn criteria, traumatic situation, mental disorder, sanity.

Ведение

Сегодня во всем мире огромное значение уделяют наилучшим интересам ребенка, а убийства детей, в том числе и новорожденных, являются уголовно наказуемым преступлением, зачастую, совершенного с особым холоднокровием и цинизмом. Прежде чем перейти к сути исследуемой проблематики необходимо, в первую очередь, определиться с терминами, которые в данном случае являются основой для дальнейших научных дискуссий. Так, Всемирная организация здравоохранения дает следующее определение новорожденного – это ребенок в возрасте до 28 дней.

Медицинская энциклопедия также приводит соответствующую дефиницию новорожденного [1]. На протяжении этого периода жизни ребенок подвергается самому высокому риску смерти, поэтому обеспечение надлежащего кормления и ухода имеет решающее значение для того, чтобы повысить шансы ребенка на выживание и заложить основы для здоровой жизни [2]. Стоит отметить, что термин «неонатид» – убийство новорожденного ребенка – был введен П. Резником [3, с. 1414]. Ученый подчеркивает, что практически все убийства новорожденных совершаются неонатидными матерями, часто являющимися молодым незамужними женщинами с нежелательной беременностью, не получающие дородовой помощи.

Обзор мировой психиатрической литературы по материнскому детоубийству, проведенный П. Резником [3, с. 1416], показал, что у матери с филицидом часто бывают депрессии, психозы, предшествующее психиатрическое лечение и суицидальные мысли. В настоящее время, к примеру, Соединенное Королевство Великобритании применяет Закон о детоубийстве 1938 года, согласно которому наказание за убийство

ребенка в возрасте до 1 года, совершенное его матерью, приравнялось к непредумышленному убийству [4]. Аналогичные законы действуют в Канаде, Ирландии, Австралии, Новой Зеландии, Бразилии, Дании, Швеции. Эти законы предполагают рождение ребенка и лактацию как основание для психического расстройства, несмотря на отсутствие каких-либо научных оснований для этого убеждения. Обвиняемой женщине не нужно доказывать, что она фактически стала недееспособной из-за психоза во время детоубийства, поскольку предполагается, что ее психическое состояние было нарушено в результате родов. Кроме того, охват установлен произвольно и составляет 1 год, несмотря на то, что Всемирная организация здравоохранения определяет послеродовой период на протяжении всего 6 недель. Поскольку законы ошибочно основаны на устаревших предположениях о биологии, они не могут, по мнению Г. Стренгла, распространяться на сегодняшние реалии, что делает законы изначально предвзятыми. Такие нормативно-правовые акты в значительной степени отвергают идею о том, что женщина может убить своего младенца по причинам, не связанным с психическим заболеванием. В результате большинство женщин в этих странах, убивающих своих младенцев подвергаются консультированию, лечению и различным работам, но не тюремному заключению [5, с. 703].

В своих исследованиях Д. Сит, А. Ротшильд и К. Виснер приводят доказательства того, что для большинства женщин послеродовой год не является опасным с биологической или психологической точки зрения.

Весьма небольшая группа женщин, у которых есть предрасположенность к психозу или мании, может иметь выраженные симптомы в течение этого периода времени, но данные убедительно свидетельствуют о том, что эти женщины проявляли свои симптомы независимо от послеродового состояния [6, с. 355].

Результативность противостояния убийствам матерями новорожденных детей зависит в большей мере от правильной юридической оценки данного преступного деяния. Вследствие отсутствия единых показателей для оценивания содеянного преступления происходят частые недоработки при квалификации убийств новорожденных. Также возникает вопрос о том, кто считается новорожденным, недостаточно однозначно определено понятие «последующий период» в статье 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан, более того, правоведы не находят четкого консенсуса в понимании субъективной стороны данного вида уголовного преступления. В данном контексте возникает необходимость более детального рассмотрения уголовно-правовых и криминалистических проблем убийства матерью новорожденного ребенка. Для проведения комплексного исследования избранной тематики были поставлены следующие основные задачи: а) изучить юридическую конструкцию уголовно-правовой нормы, определяющей ответственность за убийство матерью новорожденного ребенка в Республике Казахстан; б) рассмотреть состояние, структуру, динамику убийства матерью новорожденного ребенка; в) проанализировать причины, способствующие убийству матерью новорожденного ребенка; г) изучить психологические характеристики, относящиеся к матерям, убивающим своих новорожденных детей; д) определить основные уголовно-правовые и криминалистические проблемы убийства матерью новорожденного ребенка и возможные пути устранения причин и условий убийства новорожденных.

Основная часть

По данным Комитета правовой статистики при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, в 2019 году было зарегистрировано 85 случаев совершения противоправных деяний, инкриминирующих статью 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Убийство матерью новорождённого ребёнка» в Едином реестре досудебных расследований (ЕРДР) [7]. Следует отметить, что данной ситуации присуща высокая степень латентности убийства, что позволяет лишь с достаточной степенью условности оценить масштабы распространенности данного деяния.

Относительно общественной опасности соответствующего преступления можно заключить, что она находит свое выражение в попрании абсолютного права человека на жизнь, которая принадлежит ему с рождения. Объектом убийства новорожденного выступает жизнь младенца, длительность периода которого в педиатрии признается равной четырем неделям (28 календарных дней), в акушерстве – семь дней, в судебной медицине – 24 часа, в теории уголовного права составляет один месяц. Согласно данным судебной практики в основном соответствующие убийства происходят в день рождения ребенка. При квалификации деяния по статье 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан учитывается новорожденность ребенка, которая следует из современных педиатрических критериев судебно-медицинской экспертизы.

Г. Рустимова указывает на то, что вывод о жизнеспособности новорожденного младенца должен основываться на данных о степени его доношенности, отсутствии пороков развития или внутриутробных заболеваний, несовместимых с жизнью. В этой связи важным фактором выступает установление живорожденности или мертворожденности ребенка. Живорожденность считается доказанной, если посредством жизненных проб, гистологических, рентгенологических, спектрографических, биохимических и других исследований установлена внутриутробная жизнь младенца [8, с. 73].

На основании вышеизложенного, можно прийти к выводу о том, что для наступления ответственности по статье 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан необходимо, чтобы плод соответствовал медицинским критериям, характеризующим сформированность организма ребенка, имело место начало физиологических родов, при этом ребенок должен родиться живым, невзирая на факт дальнейшей жизнеспособности.

В отношении времени смерти в уголовном-праве признан тот факт, что «концом жизни человека является наступление биологической смерти, когда вслед за остановкой сердца наступают необратимые процессы распада клеток коры головного мозга [8, с. 73].

Объективная сторона деяния выражается в убийстве матерью своего новорожденного ребенка, как во время родов, так и в последующий период, совершенное в условиях психотравмирующей ситуации или в состоянии психического расстройства, не исключающей вменяемости. Как известно, объективная сторона составов преступлений выражена в виде действия либо бездействия. Бездействие провоцирует образование обстановки, при которой неминуемо создаются условия для беспрепятственного влияния иных разрушительных сил. Соответственно эта ситуация, пресечь разрушительное действие которой должен был субъект преступления, в условиях его бездействия и провоцируют общественно опасный результат [9, с. 163].

Субъектом данного преступления является женщина-мать новорожденного, достигшая 16-летнего возраста. Субъективная сторона данного убийства характеризуется умышленной виной. Умысел может быть прямым или косвенным. Уголовный кодекс Республики Казахстан относит преступление, совершенное с внезапно возникшим умыслом к менее опасным. К таким преступлениям относится и убийство матерью новорожденного ребенка, так как причиной выделения данного преступления в самостоятельный состав послужило то обстоятельство, что во время родов или непосредственно после них роженица в условиях психотравмирующей ситуации может испытывать психическое расстройство вызванное родами, не исключающее вменяемости. Мотивы убийства матерью новорожденного ребенка не оказывают влияния на квалификацию, они напрямую связаны с определенными чертами личности преступника и обстоятельствами окружающей среды.

Психотравмирующей ситуацией в таких случаях необходимо признавать обстоятельства, отрицательно воздействующие на состояние психики родившей женщины. В уголовном праве Республики Казахстан нет четкого определения понятия состояния психического расстройства.

Большинство убийств новорожденных совершается в квартирах, частных домах, общежитиях по месту жительства матери, а также у знакомых, родственников как в своем населенном пункте, так и за его пределами. Как правило, при убийстве новорожденного какие-либо специальные орудия и средства не используются по причине слабости и незащищенности новорожденного. Судебно-медицинская экспертиза в данном случае будет включать в себя расширенную и сложную деятельность, обычно вызванную действиями матери с момента рождения до момента нанесения увечий, сокрытия или смерти. Удушение и утопление являются распространенными методами убийства младенца, хотя используются многие другие средства, включая голодание, колющие или режущие действия, обнажение младенца в неподходящих температурных условиях, грубое нападение, отравление газом, ошпаривание, отравление и дефенестрация.

Проведенное исследование статистической информации по данной категории уголовных дел в Республике Казахстан М. Ержановым показывает, что большинство женщин, совершивших убийство своих новорожденных детей, находились в возрасте от 20 до 40 лет [10, с. 330].

Так, убийство новорожденных в возрасте от 16 до 20 лет совершено 12 % женщин, в возрасте от 20 до 25 – 31%, от 25 до 35 – 39%, с 35 до 45 – 18 % [11]. Можно сделать вывод о том, что наиболее криминогенно активной группой при убийстве матерью новорожденного ребенка являются лица, достигшие 25-35 лет.

Матери-убийцы новорожденных характеризуются низким уровнем образования, необщительные, часто не имеют друзей, незамужние, вся их жизнь проходит внутри родительской семьи с ее ценностями и требованиями. Ю.М. Антонян особо отмечает «стабильное» неблагополучное положение несовершеннолетних женского пола из необеспеченных и малообеспеченных семей, которым почти закрыт доступ к модной одежде и другим престижным вещам [12, с. 15]. Учеными обосновано, что есть матери-убийцы, которые вели аморальный образ жизни, который привел к нежелательной беременности. Согласно данному исследованию, 90% матерей-убийц проживали в том же районе где и был обнаружен труп новорожденного, 1% являлись лицами без определенного места жительства, и 3% специально выезжали в другие районы непосредственно перед родами, в целях сокрытия рождения ребенка. Большинство женщин, осужденных по статье 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан, до убийства своего новорожденного ребенка не имели судимости. Также, по данным вышеуказанного исследования, среди убийц новорожденных отсутствуют государственные служащие, сотрудники экономического сектора, а также работники интеллектуального труда с высоким культурным и образовательным уровнем. Соответствующие показатели указывают на тот факт, что такое соотношение лиц различных социальных слоев имеет прямое отношение не только к образованию, но и к материальной стороне.

Рассматривая причины и условия совершения убийства матерью новорожденного ребенка, можно прийти к выводу, что данная ситуация складывается из причин и условий, характерных для общих показателей преступности в Республике Казахстан. В данной связи можно указать следующее: спад производства, рост безработицы, обострение миграционных процессов, инфляция, жесткие законы бизнеса. Причинами и условиями, способствующими росту женской преступности становятся: неуверенность в себе, конфликтные ситуации в семейной жизни и бытовой сфере, тяжелая, малоквалифицированная работа, либо отсутствие таковой, и т.д. Специфика причин и условий убийства матерью новорожденного ребенка заключается в

следующем: несостоявшийся брак, обман отцом ребенка, невозможность проведения аборта ввиду длительного срока беременности либо по иным медицинским показателям, ненадлежащее выполнение своих обязанностей некоторыми работниками здравоохранения, низкий уровень полового воспитания, низкий общеобразовательный и культурный уровень, страх перед трудностями, боязнь огласки нежелательной беременности. В свою очередь, личности матери-убийце характерны следующие черты, которые отличают ее от законопослушных граждан и от других преступников. К таким особенностям относятся слабая способность к адаптации, повышенная тревожность, импульсивность, агрессивность, замкнутость,ходящая до отчужденности, неумение использовать положительный опыт (как свой, так и окружающих) и прогнозировать будущее. Подводя итог вышесказанному, можно заключить следующее:

1. Право на жизнь является непосредственным объектом посягательства при убийстве матерью новорожденного ребенка в Республике Казахстан.

2. При квалификации деяния по статье 100 Уголовного кодекса следует учитывать новорожденность ребенка, которая определяется в соответствии с современными педиатрическими критериями судебно-медицинской экспертизой.

3. Состав рассматриваемого преступления может иметь место лишь в случаях убийства матерью своего новорожденного ребенка, при этом объектом убийства, предусмотренного статьей 100 Уголовного кодекса Республики Казахстан, считается право на жизнь ребенка с момента начала физиологических родов и действие этой статьи ограничивается временем, в промежутке которого у роженицы происходят физиологические процессы, вызванные родами и усиленные психотравмирующей ситуацией, влияющие на ее психическое состояние.

4. Исследования, связанные с таким «женским» видом преступности, как убийство матерью новорожденного ребенка, в Казахстане практически отсутствуют. Понятию «состояние психического расстройства» не дано четкого определения в уголовном законодательстве исследуемого государства.

5. На основании проведенного исследования можно сделать вывод, что убийство матерью новорожденного ребенка присуще социальной группе с низким общеобразовательным и культурным уровнем, квалифицированные работники более защищены от присущих издержек при социально-экономических преобразованиях.

6. Можно определить примерный социальный портрет матери, убивающей своего новорожденного ребенка, как правило, это: женщина 20-35 лет, со средним образованием, ранее не судима, занята низкоквалифицированным трудом, либо безработная, возможно студентка, не замужем, не имеет нормального (по санитарным нормам) жилья, материальный доход ниже прожиточного минимума, находится в жесткой зависимости от ситуации.

Как и в случае с любой системой типологий, по мнению Т. Портер и Х. Гевин, существует проблема совпадения – дела, которые являются сложными и не вписываются ни в одну категорию. Например, американская пресса недавно опубликовала историю о женщине, страдающей хронической шизофренией, которая убила своего младенца после драки с отцом ребенка. Соответственно возникает вопрос классификации причины данного деяния: из-за психического заболевания или из мести [13].

Суды последовательно выносят более мягкие приговоры женщинам, осужденным за детоубийство, чем мужчинам, осужденным за то же преступление [14, с. 250]. При этом мужчин, убивших ребенка, заключают в тюрьму. Однако женщинам с неонатическими способностями присваивается более сложный и гендерно-ориентированный характер.

Заключение

Право на жизнь является непосредственным объектом посягательства при убийстве матерью новорожденного ребенка в Республике Казахстан. При квалификации деяния по статье 100 Уголовного кодекса следует учитывать новорожденность ребенка, которая определяется в соответствии с современными педиатрическими критериями судебно-медицинской экспертизой. На основании проведенного исследования можно внести соответствующие предложения: к преступлениям, за которые предусматривается уголовная ответственность с четырнадцатилетнего возраста, необходимо отнести также убийство матерью новорожденного ребенка; в связи с развитием инновационных технологий в медицине, в качестве субъекта убийства матерью новорожденного ребенка желательно использовать определение «роженица» или «родильница». Понятию «состояние психического расстройства» не дано четкого определения в уголовном законодательстве Республики Казахстан, а исследования, которые связаны с убийством матерью новорожденного ребенка, в Казахстане практически отсутствуют. Эти женщины, вероятно, будут иметь серьезные психиатрические проблемы до конца своей жизни, независимо от их деторождения, поскольку психоз не является результатом колебаний уровня материнского гормона. В этой связи возникает необходимость имплементации результатов научных исследований зарубежных правоведов и специалистов в области психиатрии в процесс изучения психотипа матери, убивающей своего новорожденного младенца. Хотя это позволит лучше понять причины неонатического, до сих пор отсутствует четкая концептуальная концепция того, как предотвратить эти преступления. Сайты социальных сетей становятся обычным местом общения для женщин моложе 30 лет и могут быть полезны для повышения осведомленности молодых людей о

скрытой беременности и рисках неонатцида. Персонал школы может быть проинформирован о признаках скрытой беременности, особенностях вопросов планирования семьи. Весьма важным является факт того, чтобы суды и политики сосредоточили свое внимание на проблемах рыцарского правосудия, гендерных аспектах, а также на возможности серийных или повторных убийств новорожденных.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Medical Encyclopedia // https://dic.academic.ru/contents.nsf/enc_medicine (Дата обращения 04.12.2020).
- 2 World Health Organization. Health Issues. Newborns, infants // https://www.who.int/topics/infant_newborn/ru/ (Дата обращения 04.12.2020).
- 3 Resnick P.J. (1970). Murder of the newborn: a psychiatric review of neonaticide. *The American Journal of Psychiatry*, 126 (10), P.1414-1420.
- 4 UK Public General Acts. Infanticide Act 1938 // <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/1-2/36/section/1> (Дата обращения 21.12.2020).
- 5 Stangle H. (2008). Murderous Madonna: Femininity, violence, and the myth of postpartum. P. 700-733.
- 6 Sit D., Rothschild A.J., Wisner K.L. (2006). A review of postpartum psychosis. *Journal of Women's Health*, 15. P. 352-368.
- 7 Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/documents/details/54996?lang=ru> (Дата обращения 09.12.2020).
- 8 Рустемова Г.Р. Медико-правовые проблемы трансплантации органов и тканей человека. – Алматы: Санат, 1998. - 128 с.
- 9 Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. Н.И. Ветрова, Ю.И. Ляпунова. - М.: Новый юрист, KnoRus, 1997. - 592 с.
- 10 Ержанов М.Е. Проблемы предупреждения убийства матерью новорожденного ребенка // *Современная наука: актуальные вопросы и перспективы развития: мат-лы Междунар. науч.-прак. конф. - София, 2019. – С. 329-336.*
- 11 Комитет по правовой статистике и специальным учетам // <https://www.qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/MainMenu> (Дата обращения 09.12.2020).
- 12 Дубинин С.Н. Алкоголизм как одна из форм девиантного поведения несовершеннолетних подростков и меры борьбы с алкоголизацией несовершеннолетних подростков // «Гылым - Наука». - 2014. - №4 (43). – С. 8-16.
- 13 Porter T., Gavin H. Infanticide and Neonaticide: A Review of 40 Years of Research Literature (Дата обращения 12.12.2020).
- 14 Putkonen H., Collander J., Weizmann-Henelius G., Eronen M. (2007). Legal outcomes of all suspected neonaticides in Finland 1980-2000. *International Journal of Law and Psychiatry*. P. 248-254.

REFERENCES

- 1 Medical Encyclopedia // https://dic.academic.ru/contents.nsf/enc_medicine (Data obrashcheniya 09.12.2020)
- 2 World Health Organization. Health Issues. Newborns, infants. // https://www.who.int/topics/infant_newborn/ru/ (Data obrashcheniya 09.12.2020).
- 3 Resnick, P.J. (1970). Murder of the newborn: a psychiatric review of neonaticide. *The American Journal of Psychiatry*, 126 (10). P.1414-1420.
- 4 UK Public General Acts. Infanticide Act 1938 // <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/1-2/36/section/1> (Data obrashcheniya 21.12.2020).
- 5 Stangle H. (2008). Murderous Madonna: Femininity, violence, and the myth of postpartum. P. 700-733.
- 6 Sit D., Rothschild A.J., Wisner K.L. (2006). A review of postpartum psychosis. *Journal of Women's Health*, 15. P. 352-368.
- 7 Komitet po pravovoy statistike i spetsial'nyy ucheta General'noy prokuratury Respubliki Kazakhstan // <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/documents/details/54996?lang=ru> (Data obrashcheniya 09.12.2020).
- 8 Rustemova G.R. Mediko-pravovyye problemy transplantatsii organov i tkaney cheloveka. - Almaty: Sanat, 1998. - 128 s.
- 9 Ugolovnoye pravo. Obshchaya chast': uchebnyy / pod red. N.I. Vetrova, Yu.I. Lyapunova. - M.: Novyy yurist, KnoRus, 1997. - 592 s.
- 10 Yerzhanov M.Ye. Problemy preduprezhdeniya ubiystva mater'yu novorozhdennoy rebenka // *Sovremennaya nauka: aktual'nyye voprosy i perspektivy razvitiya: mat-ly Mezhdunar. nauch.-prak. konf. - Sofiya, 2019. - S. 329-336.*
- 11 Komitet po pravovoy statistike i spetsial'nyy ucheta // <https://www.qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/MainMenu> (Data obrashcheniya 09.12.2020).
- 12 Dubinin S.N. Alkogolizm kak odna iz form deviantnogo povedeniya nesovershennoletnikh podrostkov i mery bor'by s alkogolizatsiyey nesovershennoletnikh podrostkov // «Gylm - Nauka». - 2014. - №4 (43). - S. 8-16.
- 13 Porter T., Gavin H. Infanticide and Neonaticide: A Review of 40 Years of Research Literature (Data obrashcheniya 09.12.2020).
- 14 Putkonen H., Collander J., Weizmann-Henelius G., Eronen M. (2007). Legal outcomes of all suspected neonaticides in Finland 1980-2000. *International Journal of Law and Psychiatry*. P. 248-254.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Кумисбеков Серикказы Кумисбекулы – доктор философии (PhD), доцент кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru

Байгундинов Елдос Нагымбаевич - магистр юриспруденции, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета. Казахстан, г. Семей, ул. Абая, 94. E-mail: ben_semcity@mail.ru.

Амангельдиев Дархан Амангельдиевич – доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

Серікказы Күмісбекұлы Күмісбеков – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жалпы заң пәндері кафедрасының доценті. Қарағанды қ., Ермеков көш., 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru

Елдос Нагымбаевич Байгундинов – заңтану магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Семей қ., Абай көш., 94. E-mail: ben_semcity@mail.ru.

Амангельдиев Дархан Амангельдіұлы – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даң., 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru.

Serikkazy K. Kumisbekov – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov. Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru.

Yeldos N. Baigundinov – master of jurisprudence, senior lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Kazakh Humanitarian Law Innovative University. Kazakhstan, Semey, Abay str., 94. E-mail: ben_semcity@mail.ru

Darkhan A. Amangeldiyev – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabylbaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru.

ҚАРЖЫЛЫҚ (ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ) ПИРАМИДАНЫ ҚҰРУ ЖӘНЕ ОҒАН БАСШЫЛЫҚ ЕТУ ҚЫЛМЫСЫН САРАЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Ә. Биебаева

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясы, Нұр-Сұлтан қ.

А.М. Калгужинова

құқықтану магистрі

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан

Андатпа. Соңғы жылдары қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету экономикалық қызмет саласындағы жиі тіркелетін қылмыстар қатарына кірді. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 217-бабын қолдану тәжірибесінде белгілі бір қиындықтар мен әркелкілік бар екенін ескере отырып, мақала авторлары аталған бапта көзделген қылмыс құрамының объективтік белгілерінің нақты мазмұнын ашуға, үнемі құбылып отыратын қаржылық пирамидалар қызметінің жаңа көріністеріне құқықтық баға беруге және әрбір қатысушының әрекеттерін дұрыс саралаудың маңызын көрсетуге талпыныс жасаған.

Мақаланың негізгі бөлімінде қарастырылып отырған қылмыстың негізгі құрамының объективтік жағын құрайтын балама іс-әрекеттердің әрқайсысы жеке-жеке талданып, пирамиданы құру, пирамидаға басшылық ету және оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету әрекеттерінің анықтамасы тұжырымдалады; пирамиданың құрылымдық бөлімшелерінің сипаттамасы беріліп, олар топтастырылады. Авторлар халықаралық деңгейдегі қаржылық пирамидалардың құрылымдық бөлімшесіне олардың Қазақстандағы өкілдіктерін, ал мемлекетішілік деңгейдегі қаржылық пирамидалардың құрылымдық бөлімшесіне дербес кеңес беру офистерін жатқызады. Аталған мән-жайларды мұқият анықтап, дұрыс бағалау, авторлардың пікірінше, қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қатардағы қатысушыларын қылмыстық жауаптылыққа тарту түріндегі келеңсіз тәжірибенің жолын кесуге септігін тигізе алады.

Қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық етудің өмірде ұшырасатын нақты көріністерінің қатарында пирамиданы жарнамалау, жаңа салымшаларды тартуға бағытталған жарнамалық және оқыту бағытындағы іс-шараларды ұйымдастыру және оларға қатысу сипатталады. Авторлар осындай әрекеттерді жасаған адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігі олардың қызметінің мақсаттары мен ауқымына тәуелді деген қорытындыға келеді.

Қаржылық (инвестициялық) пирамида салымшыларынан түскен қаражатты қайта үлестіру түріндегі әрекеттер пирамиданың немесе оның құрылымдық бөлімшесінің мүлкін басқару өкілеттігі берілген адамның ғана қолынан келетінін ескере отырып, авторлар осындай әрекеттерді жасаған адамдар не қаржылық пирамидаға, не оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық еткені үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылуы керек деп санайды.

Түйін сөздер: пирамида құру, басқару, қаржылық (инвестициялық) пирамида, пирамиданың құрылымдық бөлімшелері, саралау.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ КВАЛИФИКАЦИИ СОЗДАНИЯ И РУКОВОДСТВА ФИНАНСОВОЙ (ИНВЕСТИЦИОННОЙ) ПИРАМИДОЙ

Биебаева А.А.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Академия правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан, г. Нур-Султан

Калгужинова А.М.

магистр правоведения

Қарагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, Казахстан

Аннотация. В последние годы создание и руководство финансовой (инвестиционной) пирамидой вошло в число наиболее часто регистрируемых преступлений в сфере экономической деятельности. Учитывая наличие определенных трудностей и разночтений в практике применения статьи 217 Уголовного кодекса Республики Казахстан, авторы статьи попытались раскрыть конкретное содержание объективных признаков состава преступления, предусмотренного данной статьей, дать правовую оценку новым проявлениям деятельности постоянно мимикрирующих финансовых пирамид, продемонстрировать значение правильной квалификации действий каждого из соучастников.

В основной части статьи пранализированы альтернативные действия, образующие объективную сторону рассматриваемого преступления, и сформулированы определения создания пирамиды, руководства пирамидой и руководства ее структурным подразделением; дается характеристика структурным подразделениям финансовой (инвестиционной) пирамиды, проведена их классификация. Авторы относят к структурным подразделениям финансовых пирамид международного уровня их представительства в Казахстане, а к структурным подразделениям финансовых пирамид внутригосударственного уровня – самостоятельные консультационные офисы. По мнению авторов, детальное установление и правильная оценка указанных обстоятельств может способствовать

пресечению неприглядных фактов привлечения к уголовной ответственности рядовых участников финансовой (инвестиционной) пирамиды.

В числе конкретных проявлений создания и руководства финансовой (инвестиционной) пирамидой рассмотрены рекламирование пирамиды, организация мероприятий рекламного и обучающего характера, направленных на привлечение новых вкладчиков, и участие в них. Авторы приходят к выводу, что возможность привлечения к уголовной ответственности лиц, совершивших указанные действия, зависит от целей и масштабов их деятельности.

Поскольку действия по перераспределению средств, поступивших от вкладчиков, могут совершаться только лицами, наделенными полномочиями по управлению имуществом пирамиды или ее структурного подразделения, авторы считают, что лица, совершившие подобного рода действия, подлежат уголовной ответственности за руководство либо пирамидой, либо ее структурным подразделением.

Ключевые слова: создание, руководство, финансовая (инвестиционная) пирамида, структурные подразделения пирамиды, квалификация.

PROBLEMATIC ISSUES OF QUALIFICATION FOR CREATING AND MANAGING A FINANCIAL (INVESTMENT) PYRAMID

A. Biybayeva

PhD in Law, associate professor

Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

A. Kalguzhina

master in Law

Karagandy University named after academician E.A. Buketov, Kazakhstan

Annotation. In recent years, the creation and management of a financial (investment) pyramid has become one of the most frequently recorded crimes in the field of economic activity. Given the presence of certain difficulties and inconsistencies in the application of article 217 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan, the authors attempted to disclose the specific content of the objective signs of a crime under this article, to give a legal assessment to new manifestations of activity constantly mimic pyramid schemes, to demonstrate the value of correct qualification of actions of each of the partners.

In the main part of the article, alternative actions that form the objective side of the crime under consideration are analyzed, and definitions of creating a pyramid, guiding the pyramid and managing its structural division are formulated; the structural divisions of the financial (investment) pyramid are characterized, and their classification is carried out. The authors refer to the structural divisions of international financial pyramids as their representative offices in Kazakhstan, and to the structural divisions of domestic financial pyramids – independent consulting offices. According to the authors, a detailed identification and correct assessment of these circumstances can help to prevent unsightly facts of bringing to criminal responsibility ordinary participants of the financial (investment) pyramid.

Among the specific manifestations of the creation and management of a financial (investment) pyramid, the advertising of the pyramid, the organization of advertising and training events aimed at attracting new investors, and participation in them are considered. The authors conclude that the possibility of bringing to criminal responsibility the perpetrators of these actions depends on the goals and scope of their activities.

Since actions to redistribute funds received from depositors can only be performed by persons authorized to manage the property of the pyramid or its structural division, the authors believe that persons who have committed such actions are subject to criminal liability for the management of either the pyramid or its structural division.

Keywords: creation, management, financial (investment) pyramid, structural divisions of the pyramid, qualification.

Кіріспе

Жаңалықтардан кезекті қаржылық пирамида «күйіп кетіп», маңдай терімен тапқан қаражатынан айырылған мыңдаған адамның сан соғып қалғанын жиі естиміз. Жағдайдың ушығып тұрғанын ресми статистика да қуаттайды: республика көлемінде соңғы бес жылда 444 қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету оқиғасы тіркелген [1].

Қаржылық пирамида құру оған басшылық ету туралы істердің өзіндік ерекшеліктерінің қатарында жәбірленушілер санының көп болуын және осындай қылмыстармен қомақты материалдық залал келтірілетінін атауға болады. Әдетте, бір қылмыстық іс аясында құқық қорғау органдарына арызданған адамдардың саны ондап, жүздеп саналады, кейде тіпті мыңнан да асып кетеді. Қаржылық пирамидалардың қармағына іліккен адамдардың бірсыпырасы құқық қорғау органдарының көмегіне жүгінбейді, өйткені олардың кейбіреуі өздерінің қаржылық сауатсыздығынан ұялса, басқалары оңай олжаға ұмтылысын, ашкөздігін жария еткісі келмейді, ал басым көпшілігі пирамидаға салған салымдарын өндіріп алу мүмкіндігіне сенбейді. Материалдық залал мөлшеріне келетін болсақ, соңғы үш жылда тек қана аяқталған қылмыстық істер бойынша келтірілген залал 8,3 млрд теңгеден асқан, осы соманың 5 проценті ғана өндіріліп алынған [2].

Қаржылық пирамидалардың көмегімен халықтың есебінен байығысы келген адамдардың қоғамдық қауіпті әрекеттеріне тосқауыл болу міндеті қылмыстық заңның қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету үшін жауаптылық көздейтін нормасына жүктелген. Аталған қылмыстық-құқықтық норманы қолдану тәжірибесінде, атап айтқанда қылмыс құрамы белгілерінің нақты мазмұнын ашу мәселесінде, үнемі құбылып, түрленіп отыратын пирамида қызметінің жаңа көріністеріне құқықтық баға беру мәселесінде, кінәлілердің

әрекеттерін дұрыс саралау мәселесінде белгілі бір қиындықтар мен әркелкілік бар. Бұл жайт қылмыстың осы түрімен пәрменді және нәтижелі күресуге, қылмыстық заңның алдын алушылық әлеуетін сарқа пайдалануға мүмкіндік бермейді.

Негізгі бөлім

Қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету қылмысының объективтік жағының белгілері

ҚР ҚК-нің 217-б. 1-бөлігімен көзделген қылмыстың объективтік жағын келесідей белсенді іс-әрекеттер құрайды: а) қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру; ә) қаржылық (инвестициялық) пирамидаға басшылық ету; б) қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету.

Келтірілгендердің ішінде соңғы екі іс-әрекеттің дербестігі күмән туғызбайды, өйткені олардың арасында «немесе» шылауы тұр. Бірінші іс-әрекет соңғы екеуінен «сол сияқты» деген тіркеспен ажыратылған, бұл тілдік құрал осы іс-әрекеттердің өзара бір деңгейдегі ұғымдар екенін білдіреді.

Қарастырылып отырған қылмыстық-құқықтық норманың диспозициясын грамматикалық талдау онда сипатталған қылмыс құрамының объективтік жағы үш түрлі балама іс-әрекеттен тұратынын баяндайды. Іс-әрекеттердің баламалылығы аяқталған қылмыс құрамы болуы үшін қылмыскердің заңда көрсетілген әрекеттердің біреуін, екеуін немесе бәрін бірге жасағаны маңызды емес екенін білдіреді.

Әдетте, заң шығарушы балама әрекеттерді қамтитын құрамдарды түзуге бір әрекет екінші бір әрекетке ұласып кететін жағдайларда жүгінеді [3, б. 36]. Айталық, қаржылық пирамиданы құрған адам оны құрумен шектелмейді, құрылған пирамиданың одан кейінгі жұмысын қамтамасыз етіп, жолға қоюды да ойластырады.

Қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру деп нені түсіну керектігі заңның өзінде нақтыланған – «тартылған қаражатты қабылдаған міндеттемелерді қамтамасыз ететін кәсіпкерлік қызметке пайдаланбай, жеке және (немесе) заңды тұлғалардың ақшасын немесе өзге мүлкін не оған құқығын қайта бөлу және бір қатысушыларды басқалардың жарналары есебінен байыту арқылы осы активтерді тартудан табыс алу (мүліктік пайда табу) жөніндегі қызметті ұйымдастыру».

Бұл заңнамалық түсінідірмедегі түйін сөз – негізін қалау, жаңадан құру, орнату мағынасын арқалайтын «ұйымдастыру» сөзі. Демек құру деп өзінің нәтижесінде қаржылық (инвестициялық) пирамиданың іс жүзінде пайда болуына алып келген бастапқы белсенді іс-әрекеттердің кез келген кешенін жасау саралануы керек. Мысалы, пирамиданың тәсімін және маркетинг жоспарын егжей-тегжейлі әзірлеу; кепілді түрде инвесторлардың қызығушылығын тудыра алатын керемет инвестициялық аңыз ойлап табу; сыбайластарды немесе алғашқы инвесторларды іздестіру; пирамиданы сырт көзге заңды экономикалық қызмет қылып көрсететін құжаттарды әзірлеу; кәсіпкерлік субъектісін мемлекеттік тіркеу; үй-жайларды және басқа мүлікті жалдау; әлеуетті инвесторларды тарту әдістемесін әзірлеу және т.т.

Қаржылық (инвестициялық) пирамидаға *басшылық ету* деп ол құрылғаннан кейінгі оның қызметіне қатысты шешімдер қабылдаумен байланысты іс-әрекеттерді түсіну керек: қызмет ауқымын кеңейту; құрылымдық бөлімшелердің жұмысын үйлестіру мен бақылау; басқарушы персонал арасындағы міндеттерді бөлу, жарнамалық және оқыту іс-шараларын ұйымдастыру; веб-сайттарды жүргізу; түскен кірістерді қайта бөлу және т.б.

Қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне *басшылық ету* деп нақ осындай, бірақ ауқымы тарлау іс-әрекеттерді түсінген жөн. Әдетте, қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қызметіне оны құрған адам (адамдар) басшылық етеді. Алайда құрушы мен басқарушы тұлғалары сәйкес келмеуі де мүмкін. Әдебиетте заманауи пирамидаларды құрушылар жаңа қатысушылардың жеткілікті санын тартқан соң, оның құрамынан шығып, басқа қатысушыларды басшы етіп қалдыратыны туралы айтылады [4], бұл болса, қаржылық пирамиданың бастапқы, шынайы құрушыларын қылмыстық жауаптылыққа тартуды айтарлықтай қиындатып жібереді.

Сонымен, құру мен басшылық ету – қаржылық (инвестициялық) пирамиданы ұйымдастыруға және оның одан кейінгі жұмысын қамтамасыз етуге бағытталған іс-әрекеттер болып табылады. Осы орайда Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасы тұрғысынан қаржылық (инвестициялық) пирамидаға *қатысу* қылмыстық заңмен қудаланбайтынын еске сала кеткіміз келеді.

«Қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілері» қылмыстық іс бойынша дәлелденуге жататын мән-жайлардың қатарына кіретіндіктен (ҚР ҚПК-нің 113-бабы), процестік актілерде әрбір айыпталушыға қатысты қылмыс құрамының объективтік жағын құрайтын балама әрекеттердің қайсысы бойынша айып тағылатындығы нақты көрсетілуі керек. Өкінішке орай, сот-тергеу тәжірибесінде іс бойынша әрбір сотталушының (айыпталушының) жасаған әрекеттерінің сипаты мен ауқымы, қылмыстың мақсаттарына қол жеткізудегі маңызы, келтірілген немесе ықтимал зардаптардың мөлшеріне әсері бойынша ерекшеленетіні анықталғанына қарамастан, сотталушылардың (айыпталушылардың) барлығына барлық балама әрекеттер бойынша (пирамиданы құру; пирамидаға немесе оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету) айып тағылады.

Істің фигуранттарына ҚР ҚК-нің 217-баб. 1-бөлігімен көзделген қылмыстың объективтік жағын құрайтын балама іс-әрекеттердің нақты нысаны бойынша айып тағу туралы мәселені айқын шешіп алудың маңызын осы баптың ескертуінде бекітілген норма еселеп арттырады. Ескертуде белгілі бір шарттар орындалған жағдайда: а) қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құруға көмектескен адам; ә) қаржылық (инвестициялық) пирамидаға басшылық еткен адам; б) қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық еткен адам қылмыстық жауаптылықтан босатылады деп көрсетілген және императивті түрде бұл ынталандырушы норманың күші қаржылық (инвестициялық) пирамиданы ұйымдастырған (яғни, құрған) адамға жүрмейтіні бекітілген.

Қаржылық (инвестициялық) пирамида құрудың, оған немесе оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық

етудің нақты көріністері

Қаржылық (инвестициялық) пирамиданы жарнамалау, салымшыларды тартуға бағытталған іс-шараларды ұйымдастыру және оларға қатысу

Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес халықтың қаржылық ресурстарын тартуға қаржылық реттеушінің талаптарына жауап беретін және ҚР Ұлттық Банкінің тиісті лицензиялары бар банктердің және микроқаржылық ұйымдардың ғана құқығы бар. Өзге жеке және заңды тұлғалардың инвесторлардан (салымшылардан) қаражат алу жөніндегі іс-әрекеттері көрінеу заңсыз болып табылады. Бірақ бұл іс-әрекеттер қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құрушылар немесе оған не оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық етушілер тарапынан жасалған жағдайларда ғана қылмыстық-құқықтық тұрғыдан қудаланады.

Компанияның қызметін белсенді түрде жарнамалау әдебиетте қаржылық пирамиданың негізгі сапаларының қатарында аталады [5], өйткені пирамиданың іргетасын қалаған инвесторлардың (салымшылардың) бір бөлігінің алдындағы міндеттемелерді орындау тек жаңа инвесторларды (салымшыларды) тарту арқылы мүмкін болады.

1999 жылғы 23 шілдедегі «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» ҚР Заңының 14-бабы, 2003 жылғы 19 желтоқсандағы «Жарнама туралы» ҚР Заңының 13-бабы қаржылық (инвестициялық) пирамиданың қызметін жарнамалауға тыйым салады. 2014 жылғы 5 шілдедегі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы ҚР Кодексінің 150-бабы қаржылық (инвестициялық) пирамида қызметінің жарнамасын шығарған, таратқан және орналастырған тұлғалардың әкімшілік жауаптылығын көздейді. Соған қарамастан, заманауи Қазақстанда қаржылық пирамидалардың қызметіне қызығушылық тудыруға бағытталған ашық немесе бүркемеленген ақпарат «Фейсбук», «Инстаграм», «Телеграмм» сияқты элеуметтік желілер арқылы таратылады.

Сонымен қатар, компания қызметінің ақылға қонымдылығы және инвестициялық тартымдылығы туралы ақпарат әр түрлі іс-шараларды (конференция, жиналыс, тренинг, семинар немесе лидершип) ұйымдастыру арқылы таратылады. Аталған іс-шараларда компанияның жетекшілері, шақырылған танымал қонақтар компанияның жағымды имиджін растайды, ал ең «жолы болғыш» инвесторлар (салымшылар) компанияның сенімділігін өзін мысалға келтіре отырып дәлелдейді және уәжді (мотивациялық) сөз сөйлейді. Олардың қатарына қаржылық пирамиданың өнімін (мысалы, инвестициялық портфельді), компьютерлік технологияларды, графиканы, бейне-материалдарды және музыканы қолдана отырып, қабылдауға неғұрлым ыңғайлы түрде ұсынудың маркетингтік құралы болып табылатын презентацияны да жатқызуға болады.

Адамдардың айқындалмаған аясына бағышталған болғандықтан, ақпаратты таратудың келтірілген тәсілдері жарнамалау ұғымына сәйкес келеді. Осындай жарнамалаудың түпкі мақсаты – жаңа инвесторларды (салымшыларды) тарту. Ақпаратпен өз туыстары мен таныстарының тар аясында оларды «табысты бизнеске» тарту мақсатында бөліскен қаржылық пирамиданың қатардағы қатысушыларының әрекеттері болса, жарнамалау деп бағалана алмайды.

Жарнамалау және оқыту сипатындағы жоғарыда аталған іс-шараларды (конференция, жиналыс, тренинг, семинар, презентация немесе лидершип) ұйымдастырушылардың әрекеттері олардың масштабына қарай не қаржылық (инвестициялық) пирамидаға, не оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету деп сараланады. Осындай іс-шараларға қатысқан қаржылық пирамиданың қатардағы салымшыларының әрекеттері ҚР ҚК-нің 217-бабымен қамтылмайды.

Пирамида аясындағы қызметінде белгілі бір нәтижелерге жеткен инвесторлар өз офистерін ашып, жаңа салымшыларды тартады. Осындай офистерді ашу рәсімін өткізгенде қаржылық пирамида салымшылары осы іс-шараға қатысуы мүмкін. Соңғылардың іс-әрекеттеріне қылмыстық-құқықтық баға бергенде осы қатысудың мақсаттарын басшылыққа алу керек. Егер қатысудың мақсаты жаңадан ашылып жатқан офистер мен қаржылық салымдарды бақылау немесе клиенттер (салымшылар) ағымын арттыру үшін компанияға мүшеліктің артықшылықтарын жарнамалау болса, онда бұндай іс-әрекеттер ҚР ҚК-нің 217-бабымен көзделген қылмыстың қаржылық (инвестициялық) пирамидаға немесе оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету нысанындағы объективтік жағын құрайды. Өзге салымшылардың жаңа офистерді ашу рәсіміне басқа мақсаттарда (мысалы, қосымша ақпарат алу, тәжірибе алмасу, моральдық қолдау көрсету және т.б. үшін) қатысуы қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және басқару деп қарастырыла алмайды.

Қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшелері, олардың түрлері және оларға басшылық етудің әдіс-тәсілдері

Азаматтық-құқықтық мағынада заңды тұлғаның оқшауланған құрылымдық бөлімшелеріне филиалдар мен өкілдіктер жатады (ҚР АҚ-нің 43-бабы). Алайда, криминалды мінез-құлыққа қызметтің заңды түрлеріне қойылатын талаптар тұрғысынан қарауға болмайды. Осы орайда ҚР ҚК-нің 217-бабында «құрылымдық бөлімше» тіркесін заң шығарушы жалпы қолданыстағы мағынасында пайдаланған деп пайымдауға негіз бар: ұйымның белгілі бір функционалдық міндеттерді орындауға жауапты қызметкерлерін біріктіретін құрылымдық бөлігі. Жұмыстың белгілі бір бағыттарына жауапты адамдарды белгілей отырып, тармақталған ішкі құрылымға деген қажеттілік қаржылық пирамида құлашын кең жайып, қомақты масштабқа жеткенде туындайды.

Халықаралық деңгейдегі қаржылық пирамидалардың құрылымдық бөлімшесіне олардың Қазақстандағы өкілдіктерін, ал мемлекетшілік деңгейдегі қаржылық пирамидалардың құрылымдық бөлімшесіне дербес кеңес беру офистерін жатқызуға болады. Кеңес беру офистері, әдетте, үгіт-насихат жұмыстарымен, жаңа салымшыларды тарту және кеңес берумен, олардан түскен қолма-қол ақшаны қабылдау, сақтау және тапсырумен, жаңа салымшыларды сайтта тіркеп, жеке кабинет ашумен және т.б. шұғылданады. Осылайша қаржылық пирамиданың басшылары мен қатардағы қатысушыларының арасында байланыстырушы буын болып табылатын кеңес беру офистерінен құрылымдық бөлімшелерге тән белгілердің барлығын көруге болады.

Жалпы, қаржылық пирамидалар ешқашан өздерін ресми түрде қаржылық пирамида деп атамайды. Олар үнемі

жағдайға бейімделіп, құбылып отырады: өз қызметін желілік маркетингтік ұйым, элиталық клуб, инновациялық компания, қайырымдылық қоры, өзара көмек жобасы, тұтынушылар (тұрғын үй, құрылыс) кооперативі, ICO (криптовалюта сатып инвестиция тарту) атауларымен бүркемелейді.

Көптеген жағдайларда қаржылық пирамидалар өз қызметін желілік маркетинг принциптерін қолдана отырып жүзеге асырады. Желілік маркетинг – тауарлар мен қызметтерді сатудың тәуелсіз дистрибьюторлар (сату агенттері) желісін құруға негізделген тұжырымдамасы, олардың әрқайсысы өнімді сатудан басқа, жаңа тұтынушыларды тартумен де айналысуға тиіс [6]. Алайда желілік маркетингтің қаржылық пирамидадан түбегейлі айырмашылығы – агенттердің табысы тартылған клиенттер санына емес, сату көлеміне тікелей тәуелді.

Өз қызметін желілік маркетинг принциптерін қолдана отырып жүзеге асыратын қаржылық пирамидалардағы желілік маркетингтің тарамдарын қаржылық пирамиданың құрылымдық бөлімшелері деп тануға болады деген пікірдеміз.

Салымшылардың белгілі бір санын тартып, оларды өзінің артынан тіркеген қаржылық пирамиданың қатысушысын пирамиданың құрылымдық бөлімшесінің басшысы деп тану мүмкіндігі туралы мәселені шешкенде салымшыларды тарту қандай әдіс-тәсілдердің көмегімен іске асырылғанын, сондай-ақ тартылған адамдардың санын есепке алу керек. Егер салымшыларды тарту кеңес беру офистері арқылы компанияның қызметін адамдардың айқындалмаған тобының арасында жарнамалау, салымшылардың жарналарын қабылдау, сақтау, тапсыру жолымен жүзеге асырылса, онда бұндай әрекеттер қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету деп танылуы тиіс. Ал егер тарту кеңес беру офистерін ашпай, өз туыстары мен таныстарының тар аясына қатысты жүргізілсе, онда бұл адамдар қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық етті деп айыптала алмайды. Салымшының өз туыстары мен жақын таныстарын ғана тартуы жанама түрде бұл адамның компанияның іс жүзінде қаржылық пирамида болып табылатынын білмегенін айғақтайды.

Қаржылық (инвестициялық) пирамида салымшыларынан түскен қаражатты қайта үлестіру, бір салымшылардың екінші салымшылар есебінен баюы

Тартылған қаражатты немесе өзге мүлікті қайта үлестіру және бір салымшылардың екінші салымшылардың жарнасы есебінен баюы қаржылық (инвестициялық) пирамиданың мәнін ашатын ерекшелік белгісі болып табылады. Оның бұл қасиеті заңнамалық анықтамада сипатталған және қызметтің бұл түрін заңды кәсіпкерлік қызметтен ажыратуға мүмкіндік береді. Кейде қаржылық пирамидалар өздерінің қызметінің заңсыз сипатын бүркемелеу және өмір сүру уақытын ұзарту үшін қосымша бір заңды қаржылық-экономикалық қызметпен (тауар сату, қызметтер көрсету) шұғылданауы мүмкін. Бірақ осындай жағдайларда қосымша қызмет түрінен түсетін табыстар салымшылардың қаражатын тартудан түскен табыстарға қарағанда көптеген есе төмен болады.

Активтерді қайта үлестіру – қаржылық пирамиданың қатардағы қатысушысының қолынан келмейтін іс-әрекет. Объективті түрде осындай іс-әрекетті тұтастай қаржылық пирамиданың немесе оның құрылымдық бөлімшесінің мүлкін басқару өкілеттігі берілген адам ғана жасай алады. Олай болса, тартылған қаражатты қайта үлестіру оның ауқымын ескере отырып, не қаржылық пирамидаға басшылық ету, не қаржылық пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету деп саралануға тиіс.

Ал қаржылық пирамиданың осындай қайта үлестірудің нәтижесінде басқа салымшылар есебінен байыған қатардағы салымшыларының әрекеттері өздігінен қаржылық пирамидаға, оның құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету деп қарастырыла алмайды.

Қорытынды

Құру деп өзінің нәтижесінде қаржылық (инвестициялық) пирамиданың іс жүзінде пайда болуына алып келген бастапқы белсенді іс-әрекеттердің кез-келген кешенін түсіну керек. Қаржылық (инвестициялық) пирамидаға басшылық ету деп ол құрылғаннан кейінгі оның қызметіне қатысты шешімдер қабылдаумен байланысты іс-әрекеттерді, ал қаржылық (инвестициялық) пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету деп нақ осындай, бірақ ауқымы құрылымдық бөлімшемен шектелетін іс-әрекеттерді түсінген жөн.

Қылмыстық істер бойынша процестік құжаттарда әрбір айыпталушы немесе сотталушыға ҚР ҚК-нің 217-бабында көзделген қылмыс құрамының объективтік жағын құрайтын балама әрекеттердің нақты қай түрі бойынша айып тағылғаны нақты көрсетілуге тиіс.

Салымшыларды тарту, қаражат жинау және үлестіру, пирамиданың қызметін жарнамалау, жарнамалық және оқыту сипатындағы іс-шараларға қатысу, сондай-ақ басқа салымшылардың кеңсе ашу рәсімінде болу жөніндегі іс-әрекеттерді ҚР ҚК-нің 217-бабы бойынша саралау мүмкіндігі осындай қызметтің мақсаттары мен ауқымына тәуелді.

Халықаралық деңгейдегі қаржылық пирамидалардың құрылымдық бөлімшесіне олардың Қазақстандағы өкілдіктерін, ал мемлекетішілік деңгейдегі қаржылық пирамидалардың құрылымдық бөлімшесіне дербес кеңес беру офистерін жатқызуға болады. Кеңес беру офистері атқаратын міндеттердің сипаты оларды басшылар мен қатардағы қатысушылар арасында байланыстырушы буын болып табылатын қаржылық пирамиданың салыстырмалы түрде дербес құрылымдық бөлімшелері деп тануға негіз береді. Өз қызметін желілік маркетинг принциптерін қолдана отырып жүзеге асыратын қаржылық пирамидаларда желілік маркетингтің тарамдарын қаржылық пирамиданың құрылымдық бөлімшелері деп тану орынды.

Объективті түрде активтерді қайта үлестіру жөніндегі іс-әрекетті тұтастай қаржылық пирамиданың немесе оның құрылымдық бөлімшесінің мүлкін басқару өкілеттігі берілген адам ғана жасай алады. Осындай іс-әрекеттерді олардың ауқымын ескере отырып, не қаржылық пирамидаға басшылық ету, не қаржылық пирамиданың құрылымдық бөлімшесіне басшылық ету деп саралау керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Отчет № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях». Раздел 1. «Сведения о зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2015-2019 годы // Официальный сайт Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://qamqor.gov.kz/> (Дата обращения: 30.09.2020).
- 2 Финансовые пирамиды в Казахстане. 180 уголовных дел за последние три года // <https://informburo.kz/stati/finansovye-piramidy-v-kazahstane-180-ugolovnyh-del-za-poslednie-tri-goda.html> (Дата обращения: 30.09.2020).
- 3 Тарасова Ю.Е. Единичные сложные преступления и множественность преступлений: критерии разграничения // Вестник Московского университета. Сер.11. Право. - 2017. - №6. - С.29-39.
- 4 Черникова В.В. Оценка эффективности введения уголовной ответственности за организацию финансовых пирамид // <http://conf.omua.ru/content/ocenka-effektivnosti-vvedeniya-ugolovnoy-otvetstvennosti-za-organizaciyu-finansovyh-piramid> (Дата обращения: 30.09.2020).
- 5 Белицкий В.Ю. Формирование понятия мошенничеств, совершенных по принципу «финансовых пирамид» // <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovanie-ponyatiya-moshennichestv-sovershennyh-po-printsipu-finansovyh-piramid> (Дата обращения: 30.09.2020).
- 6 «Multilevel Marketing». Encyclopedia of Small Business. 2007. Encyclopedia.com // <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2687200391.html> (Дата обращения: 30.09.2020).

REFERENCES

- 1 Otchet № 1-M «O zaregistrovannyh ugolovnyh pravonarushenijah». Razdel 1. «Svedeniya o zaregistrovannyh ugolovnyh pravonarushenijah» za 2015-2019 gody // Oficial'nyj sajt Komiteta po pravovoj statistike i special'nyh ucheta General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan // <https://qamqor.gov.kz/> [in Russian].
- 2 Finansovye piramidy v Kazahstane. 180 ugolovnyh del za poslednie tri goda // <https://informburo.kz/stati/finansovye-piramidy-v-kazahstane-180-ugolovnyh-del-za-poslednie-tri-goda.html> [in Russian].
- 3 Tarasova, Ju.E. (2017). Edinichnye slozhnye prestupleniya i mnozhestvennost' prestuplenij: kriterii razgranicheniya [Single complex crimes and multiple crimes: criteria for differentiation] // Vestnik Moskovskogo universiteta – Bulletin of the Moscow University, 6, 29-39 [in Russian].
- 4 Chernikova V.V. Ocenka jeffektivnosti vvedeniya ugolovnoj otvetstvennosti za organizaciyu finansovyh pyramid // <http://conf.omua.ru/content/ocenka-effektivnosti-vvedeniya-ugolovnoy-otvetstvennosti-za-organizaciyu-finansovyh-piramid> [in Russian].
- 5 Belickij V.Ju. Formirovanie ponjatija moshennichestv, sovershennyh po principu «finansovyh pyramid» // <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovanie-ponyatiya-moshennichestv-sovershennyh-po-printsipu-finansovyh-piramid> [in Russian].
- 6 «Multilevel Marketing». Encyclopedia of Small Business. 2007. Retrieved from Encyclopedia.com // <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2687200391.html> [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ардақ Әлімханқызы Биебаева - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясының қылмыстық-құқықтық пәндер ғылыми-білім беру орталығының директоры. Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Бейбітшілік даңғ., 46. E-mail: ardak_22@mail.ru.

Айгуль Майлыбаевна Калгужина - құқықтану магистрі, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Университетская көш., 28. E-mail: aigul.kalguzhinova@ksu.kz.

Биебаева Ардақ Алимхановна - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, директор Научно-образовательного центра уголовно-правовых дисциплин Академии правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан. Казахстан, г. Нур-Султан, пр. Бейбитшилик, 46. E-mail: ardak_22@mail.ru.

Калгужина Айгуль Майлыбаевна - магистр правоведения, старший преподаватель кафедры уголовного права, процесса и криминалистики Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова. Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28. E-mail: aigul.kalguzhinova@ksu.kz.

Ardak Biyebayeva - PhD in Law, associate professor, director of the Scientific and Educational Center for Criminal Law Disciplines of Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan, 46 Beibitshilik avenue. E-mail: ardak_22@mail.ru.

Aigul Kalguzhinova - master in Law, senior lecturer of the Department of Criminal Law, Process and Criminalistics of the Karagandy University of the name of academician E.A. Buketov. Kazakhstan, Karaganda, 28 Univeritetskaya street. E-mail: aigul.kalguzhinova@ksu.kz.

SOME ISSUES OF DIGITALIZATION OF NOTARY ACTIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Khakimova G.

PhD in Law

Kostanay regional university named after A. Baitursynov, Kazakhstan

Annotation. The article reveals the issues of digitalization of notary actions in the Republic of Kazakhstan, including the main prospects in this direction. The timeliness of the topic is that the role of digital technologies in the modern world in all spheres of life is increasing every day. The current period of development of the legal system is associated with the active use of new digital technologies. “Digitization” of legal institutions and services, promotion of new legal definitions, mechanisms and legal structures to optimize changes caused by modern digital technologies, while preserving the legal environment, is the most important task of modern legal science.

The transition to digitalization of legal services has also actively affected notary activities. The notary public, as a legal institution for providing qualified legal assistance that protects the rights and legitimate interests of individuals and legal entities, requires the use of specially protected digital solutions. Over the past decade, the notary system of the Republic of Kazakhstan has undergone significant changes that have had a positive impact on the process of optimizing and improving notarial actions. The main goal of the development of digital technologies is to introduce mechanisms in modern conditions that would become real tools for protecting the rights of individuals and legal entities, and facilitate and simplify legal procedures for citizens.

However, further development of electronic services should guarantee the security and confidentiality of information, as well as the safety of legally significant information.

Keywords: notary, state program, notary activity, digitalization, notary system, legislation.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ НОТАРИАТТЫҚ ҚЫЗМЕТІН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Г.Е. Хакімова

заң ғылымдарының кандидаты

А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының нотариаттық қызметін цифрландыру мәселелері, оның ішінде осы бағыттағы негізгі перспективалар ашылады. Тақырыптың өзектілігі қазіргі әлемде өмірдің барлық салаларында цифрлық технологиялардың рөлі күн сайын артып келеді. Құқықтық жүйені дамытудың ағымдағы кезеңі жаңа цифрлық технологияларды белсенді қолданумен байланысты. Құқықтық институттар мен қызметтерді «цифрландыру», құқықтық ортаны сақтай отырып, қазіргі заманғы цифрлық технологиялармен негізделген өзгерістерді оңтайландыру үшін жаңа құқықтық анықтамаларды, тетіктер мен құқықтық құрылымдарды ілгерілету қазіргі заң ғылымының маңызды міндеті болып табылады.

Заң қызметтерін цифрландыруға көшу нотариаттық қызметті де белсенді қозғады. Нотариат жеке, заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін білікті заң көмегін көрсету жөніндегі құқықтық институт ретінде ерекше қорғалған цифрлық шешімдерді қолдануды талап етеді. Соңғы он жыл ішінде Қазақстан Республикасының нотариат жүйесінде нотариаттық қызметті оңтайландыру мен жетілдіру процесіне оң ықпал еткен елеулі өзгерістер болды. Цифрлық технологияларды дамытудың басты мақсаты қазіргі заманғы жағдайларда жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын қорғаудың нақты құралдарына айналатын, азаматтардың заң рәсімдерін жеңілдететін тетіктерді енгізу болып табылады.

Алайда, электрондық сервистерді одан әрі дамыту ақпараттың қауіпсіздігі мен құпиялылығын қамтамасыз етуге, сондай-ақ заңдық маңызы бар мәліметтердің сақталуына кепілдік беруге тиіс.

Түйін сөздер: нотариат, мемлекеттік бағдарлама, нотариаттық қызмет, цифрландыру, нотариаттық жүйе, заңнама.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Хакимова Г.Е.

кандидат юридических наук

Костанайский региональный университет им. А. Байтұрсынова, Казахстан

Аннотация. В статье раскрываются вопросы цифровизации нотариальной деятельности Республики Казахстан, в том числе основные перспективы в данном направлении. Актуальность темы заключается в том, что роль цифровых технологий в современном мире во всех сферах жизнедеятельности возрастает с каждым днем. Текущий период развития правовой системы связан с активным применением новых цифровых технологий.

«Оцифровки» правовых институтов и услуг, продвижение новых правовых определений, механизмов и правовых структур для оптимизации изменений, обусловленных современными цифровыми технологиями, с сохранением правовой среды, является важнейшей задачей современной юридической науки.

Переход к цифровизации юридических услуг активно затронул и нотариальную деятельность. Нотариат как правовой институт по оказанию квалифицированной юридической помощи, обеспечивающий защиту прав и законных интересов физических, юридических лиц, требует применения особо защищенных цифровых решений. На протяжении последнего десятилетия в системе нотариата Республики Казахстан произошли существенные изменения, оказавшие положительное влияние на процесс оптимизации и совершенствования нотариальной деятельности. Главной целью развития цифровых технологий является внедрение в современных условиях механизмов, которые стали бы реальными инструментами защиты прав физических и юридических лиц, облегчили и упростили гражданам юридические процедуры.

Однако, дальнейшее развитие электронных сервисов должно гарантировать обеспечение безопасности и конфиденциальности информации, а также сохранность юридически значимых сведений.

Ключевые слова: нотариат, государственная программа, нотариальная деятельность, цифровизация, нотариальная система, законодательство.

Introduction

The formation of a fundamentally new technological environment based on modern digital technologies has a significant impact on the economy, politics and social processes of the modern world. The impact of the modern technological revolution (the "digital revolution") has spread, including to the legal system, both at the national and international levels. The impact of digital technologies determines the need to develop modern legal regulation using digital objects, digital technology platforms, and new types of digital legal services. The widespread use of modern digital technologies contributes to the formation of a new technological regulatory environment and, at the same time, actualizes the problem of adapting legal regulation to the possibilities of using digital technologies in the provision of legal services, legal protection and the use of modern results of intellectual activity in the field of digital technologies.

The main goal of the current state program «Digital Kazakhstan» is to improve the quality of life of the population through the progressive development of the digital ecosystem and the competitiveness of the country's economy [1]. Moreover, in the framework of the State program "Digital Kazakhstan", the government is working on the digitization of legal services and the transition to a «digital state», where the key focus will be the predominant provision of public and legal services in electronic form.

Main part

The process of digitalization has also actively affected notary activities. The notary public, as a legal institution for providing qualified legal assistance that protects the rights and legitimate interests of individuals and legal entities, requires the use of specially protected digital solutions [2, p. 8].

It is worth noting that digitalization in Kazakhstan was started in December 2009, when the «unified notary information system «e-notary» (hereinafter - UNIS) was introduced) «E-notary», which has improved the efficiency of notarial activities. Since 2011, UNIS has been operating throughout the Republic. All notaries in the country are registered in UNIS, and the system contains information about more than 73 million notarial actions. The fact of performing a notarial act can be verified by a notary through UNIS. Since 2018, a service for checking powers of attorney and open inheritance cases registered by notaries in the system has been implemented and made publicly available. To date, the system is integrated with the following database information systems, which allows the notary, while at the workplace, to get almost all the necessary information for their work, and instantly:

- the system «Individuals», where the notary establishes the identity of those who applied for the notarial act, checking the identity documents of the persons who applied for the notarial act, issued by the authorized bodies of the Republic of Kazakhstan. When applying, the status of legal capacity of an individual is also checked, and the request is immediately sent to the information system «Civil status records», from which complete information about the person is received, including date of birth, gender, status of the person, information about marital status, address of residence, passport data. At the same time, information about an individual can be obtained with only one IIN (individual identification number);

- the system «Legal entities», through which the notary receives information about the legal capacity of a legal entity, including a foreign branch (representative office) registered in the territory of the Republic of Kazakhstan. This system provides information about the full name, certificate number, date of registration, form of ownership, information about the Manager, and information about the participation of foreign legal entities. You can get information about a legal entity with only one BIN (business identification number);

- real estate Register system. If a person makes a real estate transaction in a notarized form, they receive a full range of services in a single window. The process of registration of ownership of real estate is automated, information about the ownership of property, encumbrances, technical characteristics are available to the notary on request in online mode. After registering the transaction, the notary sends the transaction for registration in the state register of real estate. This service allows you to register real estate rights in just 1 day. It also uses the

electronic service “e-government Payment gateway”, through which the notary receives a receipt for payment of the fee for registration of the right to real estate, and then it is possible to attach the paid receipt for sending it to the state. Back to the email address of the notary and the buyer receives an electronic notification that from today the buyer is the owner of the property. Statistics show the attractiveness and convenience of the notary form of real estate transactions for the population;

- automated information system “Service center” of the administrative police Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. Through this service, the notary can check the encumbrances on the car for transactions with motor vehicles;

- information system of the “Unified accumulative pension Fund”. When opening an inheritance case, the notary can make a request through UNIS to the UAPF to obtain information about the availability and amount of pension savings for further inclusion in the inheritance mass. The system’s capabilities are constantly expanding. Since 2017, UNIS has introduced a new module that facilitates the work of notaries within the framework of implementing the provisions Of the law of the Republic of Kazakhstan “on countering the legalization (laundering) of proceeds from crime and the financing of terrorism” [3]. Being the subject of financial monitoring, the notary provides timely information to the FMC MF RK of suspicious and threshold transactions with funds (real estate), other property subject to financial monitoring to counteract legalization (laundering) of incomes obtained in a criminal way and financing of terrorism.

The state expanded the competence of notaries, and gave us part of the judicial functions for collecting money and movable property by making an Executive inscription. In this regard, it was decided to integrate the UNIS system with the AIS of “enforcement bodies”, which is currently completed. As part of this interaction, the notary, having made an Executive inscription, electronically sends to the AIS “enforcement bodies”. The recoverer does not need to apply to the bailiff separately. He can specify a specific person who will be engaged in debt collection, or the system itself will distribute the enforcement inscription on the territory.

At the same time, amendments were made to the Civil code of the Republic of Kazakhstan and the law “on notaries”, expanding the grounds for using the notary’s Deposit [4]. In particular, the right to use it is granted by agreement of the parties. Taking into account the proposals of the National Bank to reduce cash turnover and develop non-cash payments, the possibility of electronic interaction of information systems of second-tier banks and UNIS for transferring real estate transactions to non-cash payments is currently being considered, as is the case in the legal systems of Germany and France. When concluding a real estate purchase and sale agreement, the buyer, by agreement of the parties, deposits money to the notary, while the seller receives it only after registering the ownership of the buyer.

Since January 2016, the legislation has been supplemented with a provision according to which the written form of the transaction is made on paper or in electronic form.

The main goal of the development of digital technologies is to introduce mechanisms in modern conditions that would protect the population from fraudulent schemes, become real tools for protecting property rights, and facilitate and simplify legal procedures for citizens.

In 2018 the Republican chamber of notaries and the Ministry of justice of Kazakhstan in the framework of the execution of an order of Council for legal policy under the presidential Administration of the Republic of Kazakhstan on improvement of law enforcement and economic legislation and practice of its application of 22 December 2017 was analyzed the prospects of development of the Notariat in the introduction of digital technologies, including those based on “artificial intelligence”, in legal institutions. In particular, the experience of the development of the notary Institute in the OECD countries (France, Germany, Estonia, Lithuania) was studied. Promising directions for expanding the powers of notaries are seen as giving notaries the functions of registrars of rights to real estate, the introduction of the extraterritorial principle in real estate transactions, the possibility of making transactions online [5, p.129].

Conclusion

The active use of digital technologies is one of the important priorities for the development of the Institute of notaries [6]. The main promising directions in the field of digitalization of notarial activity:

- preservation of electronic versions of notarized documents and notarized documents;
- use of individual document codes, including the possibility of placing a QR code on a notarized document in order to ensure the authenticity of this document;
- transfer of office work to an electronic format, including maintaining an electronic archive, a single electronic notary register, which will replace paper journals;
- expanding the range of notarial actions that can be fully performed in electronic form, without the personal presence of the interested person at the notary, while the electronic document has a similar legal force.

Regarding the latter direction, it seems necessary to abolish the paper register and maintain only the electronic one in order to eliminate the duality of the notary registration system that is currently used in Kazakhstan. Notaries must be granted the right to make electronic transactions in writing, which will be signed by the parties and the notary using an electronic digital signature.

The notary office of Kazakhstan has great prospects for the development of electronic services in order to

optimize and improve notarial activities and ensure the safety of legally significant information. Ensuring the security and confidentiality of information is an absolute factor in the digitalization of notarial activities. In modern realities, in the context of a pandemic, it is important to accelerate the transition to “digital notary actions”. However, such an important stage as checking the presence of the will of the applicant and explaining to him the consequences of notarial actions can not be provided by any technique.

Today, the notary is an important institution of the legal society, ensuring the protection of the rights and legitimate interests of participants in civil legal relations [7, p.38]. Actions of notary or other authorized official person in committing some kind of the notarial service must be based on the provisions of law. Only observing all requirements of the legislation, it is possible to guarantee that the made notarial action will be undisputed further in a judicial proceeding and will become a guarantee of legality of the arisen rights and duties for the citizens, who addressed for notarial service.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Государственная Программа «Цифровой Казахстан»: утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37168057
- 2 Жанабилова А. Особенности развития независимого нотариата в Казахстане // Бюллетень нотариуса. - 2002. - № 5. - С. 8-10.
- 3 О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма: Закон Республики Казахстан от 28 августа 2009 года № 191-ІВ // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30466908
- 4 О нотариате: Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155-І (с изм. и доп. по сост. на 03.07.2020 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008028
- 5 Уильям Бернам. Правовая система США. 3-й выпуск. - М., 2006. - 1216 с.
- 6 Елекеев И. Становление и перспективы развития нотариата в Казахстане // Бюллетень нотариуса. - 2002. - № 5. - С. 4-7.
- 7 Khakimova G. Peculiarities of the disciplinary responsibility of private notaries // Международный научный журнал «Ғылым-Наука». - 2019. - №2(61). - С. 38-43.

REFERENCES

- 1 Gosudarstvennaya Programma «Cifrovoy Kazahstan»: utverzhdena postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 dekabrya 2017 goda № 827 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37168057
- 2 Zhanabilova A. Osobennosti razvitiya nezavisimogo notariata v Kazahstane // Byulleten' notariusa. - 2002. - № 5. - S. 8-10.
- 3 O protivodejstvii legalizacii (otmyvaniyu) dohodov, poluchennyh prestupnym putem, i finansirovaniyu terrorizma: Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 avgusta 2009 goda № 191-IV // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30466908
- 4 O notariate: Zakon Respubliki Kazahstan ot 14 iyulya 1997 goda № 155-I (s izm. i dop. po sost. na 03.07.2020 g.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1008028
- 5 Uil'yam Bernam. Pravovaya sistema SSHA. 3-j vypusk. - M., 2006. - 1216 s.
- 6 Elekeev I. Stanovlenie i perspektivy razvitiya notariata v Kazahstane // Byulleten' notariusa. - 2002. - № 5. - str. 4-7.
- 7 Khakimova G. Peculiarities of the disciplinary responsibility of private notaries // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Gylym - Nauka». - 2019. - №2(61).- S. 38-43.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Gulnara Khakimova - PhD in Law, associate professor of the Department of civil law and procedure of the Kostanay regional university named after A. Baitursynov. Kazakhstan, Kostanay, Baitursynov street, 47. E-mail: gulnara.hakimova@mail.ru

Гүлнара Еркінқызы Хәкімова - заң ғылымдарының кандидаты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті азаматтық құқық және процесс кафедрасының доценті. Қазақстан, Қостанай қ., Байтұрсынов к., 47. E-mail: gulnara.hakimova@mail.ru

Хәкімова Гүльнара Еркеновна - кандидат юридических наук, доцент кафедры гражданского права и процесса Костанайского регионального университета им. А. Байтұрсынова. Казахстан, г. Костанай, ул. Байтұрсынова, 47. E-mail: gulnara.hakimova@mail.ru

SOME ISSUES OF SOCIAL ORIENTATION OF OUR STATE**Karzhasova G.B.**

PhD in Law

Yeleubekova N.Y.

master in Law

Abiyev E.S.

master in Law

Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan

Annotation. The article discusses features of the social state, circumstances, on ways of formation of development of Kazakhstan as a social state, social responsibility of the state to the population, the contribution of the government in the development of the welfare state, rights and freedoms of man and citizen, protection of social rights, social freedom.

The article discusses the circumstances of the formation of a social state, problems and prospects of development of the Republic of Kazakhstan - discusses issues related to the importance of the welfare state as a social state that provides a decent life for its citizens, ways of conflict resolution to the development of the welfare state, the essence and characteristics of the welfare state, the legal content of the human right to a decent life, satisfaction of human needs and the needs of the individual, providing material and spiritual needs, improvement of moral development, normative-legal framework of «decent human life».

The main idea of the social state is the political and legal improvement of society based on the principles of humanism, the implementation of comprehensive activities, the creation of conditions for the development of civil society, the creation of decent living conditions for each member of society, the protection of legal rights and freedoms.

Keywords: social state, state power, population, society, rights and freedoms, protection of social rights, social freedom, responsibility.

МЕМЛЕКЕТІМІЗДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК БАҒЫТҚА МӘН БЕРУДЕГІ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Г.Б. Қаржасова, философия докторы (PhD)

Н.Е. Елеубекова, заң ғылымдарының магистрі

Е.С. Абиев, заң ғылымдарының магистрі

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада әлеуметтік мемлекеттің ерекшеліктері, Қазақстан Республикасының әлеуметтік мемлекет ретінде дамуының қалыптасу жолындарына қатысты мән-жайлар, мемлекеттің халық алдындағы әлеуметтік жауапкершілігі, мемлекеттік биліктің әлеуметтік мемлекетті дамытудағы үлесі, адам және азаматтардың құқықтар мен бостандықтары, әлеуметтік құқықтардың қорғалуы, әлеуметтік еркінділік мәселелері талқыланады.

Әлеуметтік мемлекетке тән белгілерге Қазақстан Республикасы мысалында қысқаша талдау жасағанда біздің аңғарғанымыз, мемлекеттің халық алдындағы әлеуметтік жауапкершілігін сезініп отырғандығы. Әлеуметтік жауапкершілік саясаттағы өте маңызды шарт. Өйткені әлеуметтік жауапкершілік пен әділеттілік қоғамның әлеуметтік еркіндігінің өлшемі болып табылады. Сондықтан қоғамда әлеуметтік еркіндік орнауы үшін, жеке адамдардың дамуына бірдей жағдай жасалу үшін биліктегі саяси элита әрдайым әлеуметтік жауапкершілікті терең сезініп, оны үнемі нақты істермен дәлелдеп отыруы қажет.

Әлеуметтік мемлекет - мемлекеттің конституциялық-құқықтық мәртебесінен бастау алатын, өз кезегінде адам және азаматтардың экономикалық және әлеуметтік құқықтары мен бостандықтары үшін конституциялық кепілдік беретін мемлекеттің түрі. Бұл дегеніміз, мемлекет өз кезегінде, қоғам үшін қолайлы жағдай қалыптастыру бағытында қызмет жасайды және қисынсыз әлеуметтік айырмашылықты жоюға немесе мүлдем тоқтату жолдарын жетілдіруді көздейді.

Түйін сөздер: әлеуметтік мемлекет, мемлекеттік билік, халық, қоғам, құқықтар мен бостандықтар, әлеуметтік құқықтарының қорғалуы, әлеуметтік еркінділік, жауапкершілік

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ НАШЕГО ГОСУДАРСТВА

Каржасова Г.Б., доктор философии (PhD)

Елеубекова Н.Е., магистр юридических наук

Абиев Е.С., магистр юридических наук

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Казахстан

Аннотация. В статье обсуждаются особенности социального государства, обстоятельства, касающиеся путей становления развития Республики Казахстан как социального государства, социальная ответственность государства перед народом, вклад государственной власти в развитие социального государства, права и свободы человека и граждан, защита социальных прав, социальная свобода.

При кратком анализе особенностей, присущих социальному государству, на примере Республики Казахстан мы видим, что государство осознает социальную ответственность перед народом. Социальная ответственность - очень важное условие в политике. Ведь социальная ответственность и справедливость являются мерой социальной свободы общества. Поэтому для того, чтобы в обществе царила социальная свобода, создавались равные условия для развития личности, политической элите во власти необходимо всегда глубоко осознавать социальную ответственность и постоянно доказывать ее конкретными делами.

Социальное государство - вид государства, исходящий из конституционно-правового статуса государства, в свою очередь обеспечивающий конституционные гарантии экономических и социальных прав и свобод человека и граждан. Это означает, что государство, в свою очередь, действует в направлении создания благоприятных условий для общества и стремится к совершенствованию путей устранения или прекращения иррационального социального различия.

Ключевые слова: социальное государство, государственная власть, население, общество, права и свободы, защита социальных прав, социальная свобода, ответственность.

Introduction

All we do to strengthen our country's independence is to strengthen our state, strengthen our independence, and improve the welfare of our people. During this time, one of the main goals of the reforms of the Republic of Kazakhstan is to create a social state, the essence of which cannot be explained by any ordinary person. Because the proposed idea is widespread in the public consciousness of the population, in everyday life at a very low level. In any case, to a certain extent, the people should be clearly aware of the concept of the social state, its properties, characteristics, characteristics and functions. Therefore, the issue of the social state is one of the most urgent and important issues.

The main idea of the welfare state is a political and legal improvement of society based on humanist principles, the implementation of integrated activities, creation of conditions for development of civil society, the pursuit of real expansion of the content of civil rights and freedoms, legally proclaimed social state on the track of prosperity, create worthy conditions for the life of every member of society.

A particularly telling situation, a high standard of living of the population-in conditions of social insecurity, the structure of human rights and freedoms changes, people's political activity decreases, distrust of the state arises, negligence in politics increases, and concepts of distrust of legal guarantees of rights and freedoms are formed.

A social state is a type of state that begins with the consular legal status of a state, which, in turn, constitutionally guarantees economic and social rights and freedoms of individuals and citizens. This means that the state, in turn, will function in the direction of creating favorable conditions for society, and assumes the elimination of unjustified social differences or improving ways to stop them.

In a brief analysis of the characteristics characteristic of a social state, for example, the Republic of Kazakhstan, we see that the state is aware of social responsibility to the people. Social responsibility is a very important condition in politics. After all, social responsibility and justice are the criteria for social freedom of society. Therefore, in order to establish social freedom in society and create equal conditions for the development of individuals, the political elite in power must always feel deeply social responsibility and constantly prove it by concrete actions.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan, adopted in 1995, defines the prerequisites and basic principles for building a social and legal state: «1. The Republic of Kazakhstan asserts itself as a democratic, secular, legal and social state, the highest values of which are the person, his life, rights and freedoms» [1]. The formation of a social and legal state, enshrined in the Constitution, as a direction of state development of the Republic of Kazakhstan, requires the implementation of basic principles. Among them, special attention should be paid to the division of power into legislative, Executive and judicial. It also contains other requirements of the social and legal state. In fact, the rule of law, the Assessment of human rights and freedoms as the highest value, the mutual responsibility of the state and the individual and the conditions for its implementation are the main tasks of the legislative and Executive authorities. The law and other normative legal acts, control over the execution of the tasks of the judiciary. The effectiveness and efficiency of the division of power are manifested in the interaction of the legislative and Executive branches. These two branches of government can not achieve a strict level of correlation, the contradiction between them is a source of desire for the rule of law, improving the institutions of democracy. In this case, there is a certain pattern. The development of the legislature, parliamentarism, which is the core of democratization of the society, curbed Executive power, improvement of mechanisms which is indicative of the level of democratization of society. The formation of a social and legal state in the country is carried out in parallel with the improvement of parliamentarism, Parliament, and its activities [2].

To date, we can conclude that the Republic of Kazakhstan as a social state. However, there is a low level of activity in demanding civil and social rights of the population, so the state, taking into account this factor, should actively protect the social rights of the population on its own. We believe that when establishing a social state, it is necessary to strictly take into account not only Western dimensions, but also the peculiarities of the mentality of our nation and people.

Materials and methods

The methodological basis of the work is the universal dialectical method of knowledge and personal-scientific methods that begin with it: formal-legal, system-structural, historical, concrete-social, comparative.

These methods of analysis allowed us to determine the social responsibility of the state to the population, the place, role and essence of human and civil rights and freedoms.

Results

The creation of a social state in the Republic of Kazakhstan means a new step in state construction, that is, a transition to the nature of the state, in which special attention is paid to measures related to ensuring decent living conditions for its citizens, protecting social status, and meeting material and spiritual needs. This issue is being addressed through the redistribution of national income in favor of the poor, employment, labor protection, education, health, culture of the entire society, and so on. In the process of implementing development policies, it makes every effort to reduce economic, social and other inequalities in society, washing and flushing [3, p. 88].

Economic progress cannot independently guarantee the well-being of our citizens. It is not difficult to imagine that in a thriving economy, the number of sick people increases from year to year due to improper health care and environmental pollution. As we build our society, efforts must be made to ensure that our citizens are healthy for the rest of their lives and that their natural environments are clean. World experience shows that the steps taken by the state, on the one hand, to prevent diseases, and on the other hand, to promote a healthy lifestyle are an important factor affecting the health of the population. Disease prevention refers to the use of clean water and associated gas, the availability of treatment systems, the reduction of objects that pollute the environment and cause environmental harm, and similar measures to reduce other hazards.

Promoting a healthy lifestyle each of us should engage in physical culture, eat properly, install drugs, tobacco and alcohol, observe hygiene and sanitation measures, etc. aimed at. In the absence of sufficient funds, the country's strategy for disease control and health promotion begins with preparing our citizens for a healthy lifestyle. It is necessary to carry out effective information activities that promote a healthy lifestyle and proper nutrition, hygiene and sanitation rules. It should include: fighting drug addiction and drug trafficking. The penalties for drug importation and distribution should be increased and the death penalty should be imposed, as in a number of countries, including Malaysia and Singapore. Drugs are a very specific and extractive industry, so to what extent the application of moral principles is a big problem here. At the beginning of the scale was the life of the person who delivers and distributes it, and at the beginning-the life of drug users, "with which" the Fund was created; reducing the consumption of tobacco and alcohol. It does not require proof that Alcohol and tobacco are harmful to human life. International experience offers several lessons, starting with the introduction of taxes on alcohol and tobacco, as well as special taxation on treatment for alcoholism. We must conduct a balanced policy on this issue. In order not to get into a negative result, both the flow of contraband and the increase in crime, you need to weigh and count several times. In the beginning, advertising of alcohol and tobacco should be banned everywhere and finally. Smoking should be thoroughly thought out, gradually removed from public places, without exposing it to abuse. This should start with government buildings and institutions to become an example for others. In industrialized countries, the number of alcohol abusers and smokers is declining, as entrepreneurship is the proportion of healthy people. One of the most effective ways is to transfer your lifestyle from negative habits to sports. The protection of the health of mothers and children should be in the direct attention of our state, health authorities, and the public. Over time, as income increases, funds are allocated to provide state support to mothers and children in a favorable form both for the state and for an effective demographic policy to support the family, and at the local level it is necessary to find new ways to support the family, pregnant women and raising children. It is necessary to carefully analyze ways to strengthen the institution of marriage and the family, to solve the problems of single mothers. If we want to be a highly moral society, we must strengthen the responsibility of spouses to themselves, and most importantly to their children. If parents take care of children, and children take care of their older parents, when a woman is respected in the family and society-do not worry about the country. These proposals have always been characteristic of the people of Kazakhstan, and they must be activated and fully protected. The public should show the right decision here, which should be reflected in the family law. It is necessary to emphasize parents who create a healthy lifestyle, thereby showing children an example. Employers are encouraged to seek appropriate forms of encouragement from this point of view; to improve nutrition, environment and ecology. The poor environmental situation today is due to a significant percentage of deaths, and in some regions the situation is difficult. A third of our compatriots use low-quality drinking water. Insufficient and improper nutrition also leads to negative demographic consequences. Therefore, each of us should pay special attention to nutrition and drinking water. Our specialists should not try to explain through the media how to eat properly, how to create your diet depending on the degree of income, follow modern rules of personal hygiene, how not to harm the poor quality of drinking water. Environmental, sanitary and epidemiological services and standardization bodies should work in accordance with the priorities of the set goals. All suppliers and manufacturers of any low-quality food products, environmental pollutants must be reliably and plastically blocked. Heads of government departments should set an example. In addition, priests and other dignitaries of the society are encouraged to join the process. These are serious problems. As you know,

---

the health of people and the lives of thousands of our compatriots are directly linked to these events.

Discussion

The beginning of the norms of social and political law of the steppe society of the Kazakh people is due to the origins of the development of the Kazakh khanate. At the same time, «the old way of Yessim Khan, private Life of Kassym Khan, and Zhety jargy code of laws of Taukhe Khan» on the topic that. It is undeniable that in the Khan's era of the Kazakh people, the concepts of socio - political, democratic, and civil society were not fully disclosed, and the prerequisites were formed. We see that this law, which forbids or obliges it, but without changing society, reaches to the present day the concepts set forth in ancient laws. In this era, we looked for the social values of people and citizens, as well as in the totality of traditions left by the inherited grandfather-child. At the same time, we can say that such concepts as land dispute, widow dispute, Asar, barymta, brotherhood and loyalty.

In all scientific works of Sh. Ualikhanov, in particular, the current social problems in the Kazakh society are studied: «about the field and settlement of Kazakhs», «records on judicial reform», «about Bayanaul district», «about the management system and political situation of the region», «about Islam in the Sahara « and others.

The Patriarchal-feudal society in which the Kazakhs lived, notes that the evolutionary path of development carried out by all peoples. The evolutionary development of Kazakh society, as in other countries, is a rise to the highest stage of development of the country. It has proved that it has a socio-economic Foundation. We occupy the first place in terms of wealth, because of the large number of people among all the burtany tribes that became part of the «Russian power». I think that further prosperity will be shared by our Kazakhs.»

Among the ongoing reforms in the Kazakh society, only the reform that contributes to improving human life is useful, and the reform that hinders the achievement of this goal is “harmful”. Therefore, he refuted any reformism that could not achieve this goal. The Kazakh people consider it necessary to reform the “economic and social « aspects of public life. According to Sh. Ualikhanov, morality, profitability and economic growth in society are economic and social reform, which « is directly related to the most important needs of the population of reforms, and political reforms should be used as a tool for implementing the necessary economic reforms, since each individual and all mankind strive for the only ultimate goal of their development - to rehabilitate their material well-being and this is the trend itself” [4, p. 185].

Social views of Chokan O. Comte, G. Spencer is identical to the opinions of Western sociologists. Chokan did not remain within their concepts. On some social issues of the society, they advanced. Therefore, Shokan's ideas in the social and legal sphere make a huge contribution to social science.

As Shokan drew attention to the Kazakh society, one of its first researchers was Y. Altynsarin. He knew very well the Kazakh society, which preserved the feudal and tribal stage of historical development: «this talented, wise people should be given the right orientation to the path of spiritual and social development, but, nevertheless, the Asa needs». Ibray Altynsarin is convinced that only through the correct solution of these tasks, the Kazakh society will become one of the civilized countries. In this regard, the Kazakh people are included in one of the most important measures aimed at the development of education. Due to the fact that currently there is no organization, no organization, no organization, no organization, no organization, no organization, no organization, no organization, no other organization in Kazakhstan. Therefore, he devoted his twenty-year life to educating the younger generation [5, p. 223].

The formation of social and legal views of Abay contributed to the work of democratic revolutionaries and sociologists in Western Europe. Abay has become familiar with Spencer's sociological works, translated into Russian, and accepts her evaluation theory. Most often thought of the words of edification Abaya is a way of life swarming and poems of the times. The twentieth black speech says: “the world does not stand smoothly”, in the poem: «humanity changed in a day» and looks with great confidence at the fact that the Kazakhs, who lead a Patriarchal and feudal construction, are moving to a new society.

The social and legal worldview of the great Abai sought to reveal the social significance of the law in accordance with the norms that have developed in the minds of the Kazakh people who lived in the steppe region. The proof of this was that on October 21, 1868, the supremacy of the Kingdom of Russia «Temporary position for the management of the Ural, Turgay, Ak-mola and Semipalatinsk regions» was Supreme. At the same time, the great Abai was the Chairman of the Biy Congress. At the same time, it should be noted that the collection of laws written by Abai is the main way to improve the social and legal qualifications of society, systematization of its social norms and full-fledged Kazakh steppe life [6, p. 233].

Russian lawyer C. A. Avakiyan according to the social state is the dependence of the state on civil society, that is, it considers not only the economic issues of citizens, considered as a social interest, but also the overall set of legal, political, and cultural values [7, p. 388]. This form of state activity is the consolidation of social justice in society, on the General welfare. It, in turn, provides for the establishment and preservation of peace in society by preventing or equalizing property and other non-property social inequality, as well as providing assistance to the weak and vulnerable, creating conditions for employment for all people and citizens, and developing other sources of their own formation, creating favorable conditions for human life.

Domestic lawyers G. Sapargaliev and A. C. Ibraeva according, that in the formation of a social state - a

welfare society, the most reasonably integrated approach of freedom and power is considered, implemented in order to ensure the well-being of the individual. Labor productivity, social justice, social cooperation provides for the allocation of resources. The social state has a high status as an instrument implemented in order to form the harmonization of relations between society and state institutions [8, p. 203]. For the practical development of social justice and social cooperation, the following set of issues should be considered. As for the real ones: increasing the responsibility of persons with a high degree of socially vulnerable segments of the population by taking care of the General low-income persons; taking care of healthy persons with the sick; taking care of able-bodied persons with low working capacity or completely disabled.; we say that the social rights and opportunities of men and women ensure universal, i.e. equal opportunities.

Conclusion

Since the country gained independence, the state has paid great attention to the social direction, because we have chosen a market-oriented social course.

But the social policy pursued in the country, of course, depends on the financial capabilities of the state and economic development. The growth of the economy in recent years has increased the amount of funds invested in the social sphere. All this ultimately depends on the constructive policy of the state aimed at improving the social situation of the population.

Currently, the government of the Republic of Kazakhstan gives priority to social policy. These include: preventing a decrease in the level of income of the population, increasing the economic interests of employees, and reforming the social sphere. One of the important issues of social policy is the problem of poverty. This is mainly due to unemployment. For this purpose, it is planned to provide employment, stabilize the standard of living of Kazakhstanis and monitor the fair distribution of income. It also provides social assistance to low-income segments of the population: large families, the disabled, pensioners, and the unemployed. In order to provide them with social assistance, it is necessary: increase the amount of benefits and pensions, and help the homeless with housing issues. Thus, social policy includes: social protection of the population, regulation of health, education, culture, labor, migration, pensions and benefits. These issues are handled by state bodies: the Ministry of internal Affairs, the Ministry of education and culture, the Ministry of defense, non-governmental organizations: charitable foundations, non-governmental pension funds and other funds. The social sphere of society plays a key role in the development of the state in the reform direction, and the social organization trains specialists who provide effective social respect and social protection of the population.

To date, all the real possibilities of the state social service are provided and created in the direction of the personal interests of citizens of the Republic of Kazakhstan. Ways to solve the problems of modernization are implemented in various directions, in accordance with the relevance and severity, significance. In his latest Message to the people of Kazakhstan and the priority directions of "Strategy-2050", the goals set by the Head of state were defined, new tasks were set and recommendations were made to improve it. The new economic policy of Kazakhstan or a large-scale development program "Nurly Zhol" began on the instructions of the President [9].

Summing up, we can state that the issues of creating a social state in the country are a new step in state construction. Currently, we are actively working to activate it in all areas of our country. In particular, in order to create social stability and create a system of social protection of the population, many measures are being taken in the sphere of social security of the population. This is proof that finding the optimal balance between ensuring economic success and public goods is a vital, fundamental problem for Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiasy: 1995 jylgy 30 tamyzda kabyldangan (23.03.2019 j. berilgen ozgeristeri men tolyqtyrularymen kosa) [Constitution of the Republic of Kazakhstan. August 30, 1995 (with changes and additions as of 23.03.2019)] // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> [in Kazakh].
- 2 Au T.I., Veselskaya N.R. Constitutional and legal approaches to understanding society at the present stage // «Gylym-Nauka». – 2019. - No. 3 (62). – B. 88.
- 3 Au T.I., Dubrova N.B., Veselskaya N.R. Stanovlenie socialnogo gosudarstva v RK: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya [Formation of the social state in the Republic of Kazakhstan: current state and prospects of development]: monograph. – Karaganda: KEUK, 2015 [in Russian].
- 4 Ualikhanov Sh. Kop tomdyq shygarmalar jynagy [Collection of multi-volume works]. - Almaty, 2010 // <http://classic.nlrk.kz/>
- 5 Altynsarın Ybyrai. Tandamaly shygarmalary [Selected works]. - Almaty «Gylym», 1994 // <http://classic.nlrk.kz/>
- 6 Bulgakova D.A. Memleket jane kuckyk tarihy: oku-adistemelik kural [History of state and law: educational and methodical manual] / D.A. Bulgakova, A.J. Istaeв. - Almaty: Zan adebieti, 2004 // <http://catalog.karlib.kz/>.
- 7 Avakiyan S.A. Konstitutsionnoe pravo Rossiі [Constitutional law of Russia]: V 2 tomah. 5-e izd., pererab. 1 dop. - M., 2014. – T. 1. – 388 p. [in Russian].
- 8 Sapargaliev G., Ibraeva A.S. Memleket jane kuckyk teoriasy [Theory of state and law]: okulyk. 3-basylym. - Astana, 2014. - 203 p. [in Kazakh].
- 9 Kazakhstan ja jahandyk naky aualda: osim, reformalar, damu: Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti - Elbasy N.A. Nazarbaevtyн Kazakhstan halkyna Joldaуy. 2015 jylgy 30 qarasha [Kazakhstan in the new global reality: growth, reform, development: Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people] // *РЫЛЫМ* №1 (68) 2021

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған (23.03.2019 ж. берілген өзгерістері мен толықтыруларымен қоса) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.
- 2 Ау Т.И., Весельская Н.Р. Constitutional and legal approaches to understanding society at the present stage // «Ғылым - Наука». – 2019. – №3 (62). – С. 88.
- 3 Ау Т.И., Дуброва Н.Б., Весельская Н.Р. Становление социального государства в РК: современное состояние и перспективы развития: монография. – Караганда: КЭУК, 2015. - 196 с.
- 4 Уалиханов Шоқан. Көп томдық шығармалар жинағы. - Алматы, 2010 // <http://classic.nlrk.kz/>
- 5 Алтынсарин Ыбырай. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: «Ғылым», 1994 // <http://classic.nlrk.kz/>
- 6 Булгакова Д.А. Мемлекет және құқық тарихы: оқу-әдістемелік құрал / Д.А. Булгакова, А.Ж. Истаев. - Алматы: Заң әдебиеті, 2004 // <http://catalog.karlib.kz/>.
- 7 Авакьян С.А. Конституционное право России: В 2 томах. 5-е изд., перераб. и доп. - М., 2014. – Т. 1. – 388 б.
- 8 Сапарғалиев Ғ, Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық. 3-басылым. - Астана, 2014. – 203 б.
- 9 Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму: Қазақстан Републикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2015 жылғы 30 қараша // BNews.kz.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Гүлдана Батырбаевна Қаржасова - философия докторы (PhD), Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің «Жалпықұқықтық және арнайы пәндер» кафедрасының доценті. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш., 9. E-mail: GKB24@mail.ru

Ержан Сапарғалиевич Абиев - заң ғылымдарының магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің «Жалпықұқықтық және арнайы пәндер» кафедрасының оқытушысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш., 9. E-mail: abiev93@mail.ru

Назгүл Елеубекқызы Елеубекова - заң ғылымдарының магистрі, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің «Жалпықұқықтық және арнайы пәндер» кафедрасының оқытушысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш., 9. E-mail: neleubekova@mail.ru

Каржасова Гульдана Батырбаевна - доктор философии (PhD), доцент кафедры «Общеюридические и специальные дисциплины» Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: GKB24@mail.ru

Абиев Ержан Сапарғалиевич - магистр права, преподаватель кафедры «Общеюридические и специальные дисциплины» Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: abiev93@mail.ru.

Елеубекова Назгүл Елеубекқызы - магистр права, преподаватель кафедры «Общеюридические и специальные дисциплины» Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: neleubekova@mail.ru

Guldana B. Karzhasova - Doctor of Philosophy (PhD), associate professor of the Department of «General Legal and special disciplines» of the Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, 9 Akademicheskaya street. E-mail: GKB24@mail.ru.

Yerzhan S. Abiev - master in Law, teacher of the Department «General Legal and special disciplines» of the Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, 9 Akademicheskaya street. E-mail: abiev93@mail.ru.

Nazgul Ye. Yeleubekova - master in Law, teacher of the Department «General Legal and special disciplines» of the Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, 9 Akademicheskaya street. E-mail: neleubekova@mail.ru

«ҚОҒАМДЫҚ ОРЫН» ҰҒЫМЫНЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӨНІНДЕ**А.А. Әбделі**

заң ғылымдарының магистрі

М.А. Жұмашев

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аннотация. Мақалада әкімшілік құқықтағы «қоғамдық орын» түсінігі талданып, қоғамдық орындарда жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алудың қолданыстағы әкімшілік-құқықтық құралдарын жетілдіру мәселесі сөз болады. Авторлардың пайымдауынша, қоғамдық орын - қоғамдық қарым-қатынас, адамдардың өмірлік мақсаттарына қол жеткізу үшін және әр түрлі өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін адамдардың кез келген тобы үшін еркін қолжетімді өзара іс-қимыл (болу) орны, сондай-ақ олардың нақты болу орны. Қоғамдық орында жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтарды алдын алу үшін алдымен оның түсінігін ұғып алған жөн, басқаша айтқанда, қоғамдық орында жасалған, қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында пайда болатын, қоғамдық қатынастарға қол сұғатын, құқыққа қарсы, қасақана, айыпталатын және жазаланатын әкімшілік әрекет екенін құқықтық қоғамның әрбір азаматы білуі тиіс. Мақала авторларының көздейтін мақсаты да сол – қоғамдық орынның түсінігін беру. Ол үшін бұл тарапта алыс-жақын шетел ғалымдарының зерттеу еңбектерінде талдауға түсетін түсініктерге, пікірлерге шолу жасайды. Мұндай ұстанымның маңыздылығы әкімшілік құқық аспектісінде қарастырылған мәселенің өзектілігімен және жаңалығымен өлшенеді және қоғамдық орындарда қоғамға қарсы әрекеттер жасайтын адамдарға қатысты әкімшілік-құқықтық құралдарды қолдану және іске асыру механизмінің ерекшеліктері туралы ғылыми білімді кеңейтуге ықпал жасайтыны да сөзсіз. Авторлар сондай-ақ қоғамдық орындарда туындайтын қоғамдық қатынастарды әкімшілік-құқықтық нормалармен реттеудің жай-күйі мен үрдістері қайта пайымдалса, қоғамдық орындарда құқық бұзушылықтар жасайтын тұлғаларға ықпал ету көзделетін әкімшілік құқық нормалары жаңартыла түссе; қоғамдық орындарда құқық бұзушылықтардың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайлар ішкі істер органдарының, соның ішінде жергілікті полиция қызметі қызметкерлерінің жұмысына айтарлықтай жәрдем болары анық деген байлам түйеді. Ал мұндай тоқтамдардың Қазақстан Республикасында құқықтық қоғамның қалыптасуына ықпал ететіні шындық.

Түйін сөздер: құқық, құқық бұзушылық, қоғам, қоғамдық орын, әкімшілік кодексі, тарау, бап.

О ПОНЯТИИ «ОБЩЕСТВЕННОЕ МЕСТО»

Әбделі А.А.

магистр юридических наук

Жумашев М.А.

магистр юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье проанализировано понятие «общественное место» в административном праве и затронуты вопросы совершенствования действующих административно-правовых инструментов профилактики правонарушений, совершаемых в общественных местах. По мнению авторов, общественное место - это место общественных отношений, взаимодействия (пребывания), свободно доступное для любой группы людей для достижения жизненных целей и удовлетворения различных жизненных потребностей людей, а также место их фактического пребывания. Для предупреждения административных правонарушений, совершаемых в общественном месте, каждому гражданину правового общества следует сначала разобраться в его понимании, иными словами, каждый гражданин правового общества должен знать, что совершенное в общественном месте административное деяние, возникающее в сфере охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности, посягающее на общественные отношения, является противоправным, умышленным, обвиняемым и наказуемым. Цель, которую преследуют авторы статьи, - дать представление об общественном месте. Для этого дается обзор понятий, мнений, которые попадают под анализ в исследовательских работах ученых ближнего и дальнего зарубежья. Значимость такой позиции измеряется актуальностью и новизной рассматриваемой проблемы в аспекте административного права и, несомненно, будет способствовать расширению научных знаний об особенностях механизма применения и реализации административно-правовых средств в отношении лиц, совершающих антиобщественные действия в общественных местах. Авторами также переосмыслены состояние и тенденции регулирования общественно-правовых отношений, возникающих в общественных местах, обновлены нормы административного права, предусматривающие воздействие на лиц, совершающих правонарушения в общественных местах; причины и условия, способствующие совершению правонарушений в общественных местах, созданы сотрудниками органов внутренних дел, в том числе местной полицейской службы. А то, что это способствуют формированию правового общества в Республике Казахстан - это реальность.

Ключевые слова: закон, правонарушение, общество, общественное место, административный кодекс, глава, статья.

ABOUT THE CONCEPT «PUBLIC PLACE»

Abdali A.A.
master in Law
Zhumashev M.A.
master in Law

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The article analyzes the concept of “public place” in administrative law and addresses the issues of improving the existing administrative and legal tools for preventing offenses committed in public places. According to the authors, a public place is a place of social relations, interaction (stay), freely accessible to any group of people to achieve life goals and meet various life needs of people, as well as the place of their actual stay. To prevent administrative offenses committed in a public place, every citizen of the legal society should first understand its understanding, in other words, every citizen of the legal society should know that an administrative act committed in a public place that occurs in the field of protecting public order and ensuring public security, encroaching on public relations, is illegal, intentional, accused and punishable. The purpose of the article is to give an idea of a public place. For this, this side provides an overview of the concepts and opinions that fall under the analysis in the research works of scientists from near and far abroad. The significance of this position is measured by the relevance and novelty of the problem under consideration in the aspect of administrative law and will undoubtedly contribute to the expansion of scientific knowledge about the features of the mechanism of application and implementation of administrative and legal means in relation to persons who commit anti-social actions in public places. The authors also rethink the state and trends in regulating social-legal relations that arise in public places, update the rules of administrative law that provide for the impact on persons who commit offenses in public places; the reasons and conditions that contribute to the Commission of offenses in public places are created by employees of internal affairs body, including the local police service. And the fact that this contributes to the formation of a legal society in the Republic of Kazakhstan is a reality.

Keywords: law, offence, society, public place, administrative code, chapter, article, etc.

Кіріспе

Кезінде Тұңғыш Президентіміз Н.Ә Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» деп аталатын Жолдауында «Мемлекет тәртіпсіздікке мүлдем төзбеушілік принципін ұстануға тиіс» - деп көрсеткен болатын [1].

Дамыған қоғамның айқын көрінісі қай кездеде тәртіп пен реттіліктен, жайлы кіреберістен (подъезден), жинақы ауладан, таза көшеден және жарқын жүзді адамдардан көрініп тұрады. Осыған орай Елбасы: «Біз ең ұсақ құқық бұзушылықпен, бұзақылықпен, мәдениетсіздікпен ымыраға келмеуіміз керек, өйткені, осының өзі қоғам тыныштығын бұзады, өмірдің сапасына селкеу түсіреді. Тәртіпсіздік пен бетімен кетушілікті сезіну одан да елеулі қылмыстарға жол ашады. Ұсақ құқық бұзушылыққа төзбеу ахуалы – қоғамдық тәртіпті нығайтуға, қылмыспен күреске бастайтын маңызды қадам», - деп атады [2].

Мүлдем төзбеушілік тіпті ең елеусіз құқық бұзушылықты да, мейлі ол қоқыс шығаруда болсын-ақ, бұл құбылысқа азаматтардың көнбеуі немесе ымыраға келмеуі болып табылады. Өйткені бұл қоғам ахуалын бұзады. Ал бейберекетсіздікті сезіну қоғамда неғұрлым ауыр құқық бұзушылықтар жасауға түрткі болады. Ендеше ұсақ бұзақылық та ұсақ-түйек қатарына жатпайтыны анық. Біз осы төңіректе сөз қозғағымыз келеді. Әкімшілік құқық бұзушылық дегеніміз Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық кодексіне «қоғамдық орындарда былапыт сөйлеу, жеке адамдарға қорлап тиісу, тұрғын үй-жайларды қорлау, ортақ пайдалану орындарын, саябақтарды, скверлерді ластау, оның ішінде белгіленбеген орындарға коммуналдық қалдықтарды тастау және айналасындағыларға сыйламаушылықты білдіретін, қоғамдық тәртіпті және жеке тұлғалардың тыныштығын бұзатын басқа да осындай әрекеттер» делінеді. [3].

Қоғамдық орындарда спиртті ішімдіктер ішу, темекі тарту, қоқыс лақтырып, қоғамдық тәртіпті бұзу және басқа да ұсақ құқық бұзушылықтар статистикалық көрсеткіштер бойынша тұрақты өсу үстінде.

Негізгі бөлім

Қазіргі уақытта 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық кодексіне қоғамдық тәртіп пен имандылыққа қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауапкершілікті көздейтін жеке тарау берілген, ол «адамзат қоғамының бүкіл эволюциялық дамуы бойында басты дәрежеге көтерілген, адамзат қолымен салынған қоғамда қалыптасқан имандылық және моральдық құндылықтарға, мәдениетке, тәртіп пен рухани идеалдарға адамдық қарым-қатынастың теріс көріністері болып табылады» (434-б.) [3].

Алға қойылған міндеттерді тиімді шешу үшін полиция департаментіне қарасты жергілікті полиция қызметі құқықтық және ұйымдастырушылық шараларының тұтас кешенін, олардың арасында әкімшілік жауаптылық шараларын қолдану, сонымен қатар қоғамдық орындарда жасалатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алуды іске асырады.

Алайда, қоғамдық тәртіп пен имандылық мәселелерін түсіндіретін қазіргі отандық заңдық әдебиетте әлі күнге әкімшілік-құқықтық ғылым тұрғысынан «қоғамдық орын» ұғымына нақты және бірізді ортақ анықтама берілмей келеді. Бірыңғай әдіснамалық негізделген бағдарламалар және тіпті оны кешенді түрде

зерттеу және күнделікті өмірлік тәжірибеге енгізу бойынша ұсынымдар да болмай тұр.

Сонымен қатар, құқық қолдану тәжірибесі «қоғамдық орын» түсіндірмесін анықтау мәселелерімен байланысты қоғамдық тәртіпті қорғаудың құқықтық механизмін жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

Осы мәселенің бірізділік жоқтан даулы пікірлер туғызатын екі ұдайлық сипаты, ішкі істер органдары, прокуратура және сот өндірісіне теріс әсер етеді, әдетте, «қоғамдық орын» түсіндірмесіне қатысты әр жекелген жағдайда өз бетінше анықтайды.

Біріншіден, бұл мәселеде заңнама өте солқылдақ екенін атап өткен жөн. Себебі «қоғамдық орын» - белгілі бір заңнамалық актілерде ғана кездесетін ұғым, оның толық түсінігін қалыптастыру көп қырлы нәрсе болып табылады. Яғни, білікті және тәжірибелі адвокат барлық уақытта прокурордың қандай да бір жерді қоғамдық орын ұғымына жатқызу жөніндегі пікірін жоққа шығара алады.

Егер ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінің 434-бабын және оған түсіндірмелерді мұқият зерделейтін болсақ, жеке пайдаланылатын орындардан басқа кез келген дерлік орынды қоғамдық деп атауға болады. Яғни, болжалмен айтсақ, осы ұғымға жататын орын өте көп болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, оның түсіндірмелік құрылымын тұжырымдауға ұмтыламыз, себебі оның түсіндірілуінің айқындалмауы мен әртүрлілігі кейбір жағдайларда «қоғамдық орын» түсінігі қамтитын қарым-қатынастар саласын жекелеген қызметтегі қызметшілердің түсінбеушілігіне немесе қате түсінуіне алып келеді.

Әдебиеттерге жүргізілген талдау «қоғамдық орын» термині бірқатар нормативтік құқықтық актілерде қолданылатынын көрсетеді. Бұл ретте қоғамдық орын» түсіндірмесі, заңнамада түрлі контексте қолданылатынын атап өткен жөн: «объектінің орналасқан орны немесе іс-әрекет орны», не болмаса құқық бұзушылық құрамының міндетті элементі ретінде көрінеді.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арыздар мен хабарларды қабылдау және тіркеу, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» 2014 жылғы 19 қыркүйектегі бұйрығында қоғамдық орын мынадай түрде айқындалған: «халықтың пайлануына, сондай-ақ жаппай іс-шаралар, азаматтарға қызмет көрсету және демалысын өткізуге арналған, қала мен елді мекендердің шегінде немесе олардан тыс арнайы жабдықталған жаппай тұтыну орындары» [4].

Қоғамдық орындарға: білім беру және демалу ұйымдары; денсаулық сақтау ұйымдары; қоғамдық тамақтану пунктері; кинотеатрлар, театрлар, цирктер, концерт, карау және көрме залдары, спорт ареналары және жаппай демалысқа арналған басқа жабық құрылыстар, соның ішінде түнгі клубтар және дискотекалар; мұражайлар, кітапханалар және дәрісханалар; жергілікті және алыс қатынастағы пойыздар, әуе, теңіз және өзен көлігі, кемелер, қалалық, қалааралық автобустардың, бағдарлы таксилердің және қалалық электр көлігінің салоны; әуежайлар, теміржол, автомобиль және су вокзалдарының, ғимараттары, теміржол вокзалдарының перрондары және метрополитендер; рұқсатнама режимін пайдаланбайтын мемлекеттік органдар мен ұйымдардың орынжайлары; бұзақылық жасаған жағдайда еңбек етушілер ұжымы пайдаланатын, рұқсатнама режимі бар объектілердегі жұмыс орны болып табылатын орынжайлар; үйлердің кіреберістері жатады [5].

Қоғамдық орындар мыналарға бөлінеді:

1) тұрақты (кез келген уақытта қолжетімді) орындар: көшелер, тұйық көшелер, гүлзарлар, жолжелектер, жағалаулар, алаңдар, вокзалдар, аулалар (жеке үйледің аулаларынан басқа);

2) мерзімді (халыққа белгілі бір уақытта қызмет көрсетуге және демалуына арналған орынжайлар: базарлар, білім беру және емдеу-сауықтыру мекемелері, демалыс аймақтары, мәдени, сауықтыру, спорт мекемелері, қоғамдық көлік, сауда кәсіпорындары, жолаушылар пойыздарының вагондары (тамбурлардан басқа), сондай-ақ, вагон-мейрамхана, тәуліктік түнгі уақытындағы жолаушылар купесі және дәретхана).

Қоғамдық орындарда жасалғандар қатарына жатқызылғандардың жалпы санынан көшелік, яғни әлеуметтік тұрғыдан жабдықталған орындарда: көшелерде, алаңдарда, желекжолдарда, жағалауларда, көпірлерде, тұйық көшелерде, қоршалмаған аулаларда (жекелерден басқа), орман-саябақ аймақтарында, қала (елдімекен) шегінде, гүлзарларда, жағажайларда, демалыс орындарында, базарларда, стадиондарда қызмет ету мерзімінде жасалғандар ерекшеленеді [4].

Алайда, Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінде «қоғамдық орын» түсіндірмесінің мазмұны ашылмаған.

Әкімшілік құқық және құқық қорғау практикасы саласындағы зерттеуші ғалымдардың басым саны қоғамдық тәртіпті «қоғамдық орындарда қалыптасатын және өзінің қасиеті бойынша өмірді, денсаулықты, азаматтардың ар-намысын, қоғамдық тыныштықты, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың қалыпты қызметін, меншіктің сақталуын қорғауды қамтамасыз ететін ерікті қоғамдық қатынастар жүйесін құқықтық және өзге де әлеуметтік нормалармен реттелетін» ретінде қарастырады [6, б. 76-77].

Осылайша, қоғамдық тәртіптің ерекше белгісі осы қарым-қатынастардың қоғамдық орында немесе қоғамдық маңызы бар жерде іске асырылуы болып табылады. К.С. Вельскийдің, «қоғамдық орын» - қоғамдық тәртіптің кеңістіктік негізі жөніндегі тезисі толық әділ және нанымды [7, б. 239-240].

Анығы, «қоғамдық орынды» тұратын жерінің ортақтығы, шығу тегі, мүдделері біріктірген адамдар тобы болатын кеңістік, үй-жай деп түсінуге болатындай.

А.П. Коренев, заңнамада «қоғамдық орын» ұғымы айқындалмайтынын, онда қоғамдық орындардың тізбесі: көшелер, алаңдар, парктер, вокзалдар, әуежайлар және т.б. қамтылатынын атайды [8, б. 24].

«Қоғамдық орын» түсіндірмесінің маңызы туралы зерттеушілердің көзқарастарын зерттеу, дереккөздердің аса көп санын анықтады. Мәселен, А.Н. Гришин «қоғамдық орын» ұғымын жеке меншігінде болып табылмайтын (еркін қолжетімді емес), тұрақты қолданылатын, уақытша немесе мезгілді ұжымдық, қоғамдық ұйымдармен, топтар немесе жеке азаматтармен түрлі іс-шаралар мен қоғамдық өмірдің басқа да нысандары үшін қала шегіндегі кеңістіктің бөлігі, пайдаланылатын мәдени-спорттық және тұрмыстық маңызы бар ғимарат» дейді [9, б. 5-7]. Басқаша айтқанда, А. Гришин мәдени ғимаратты пайдалану - спорттық және үй құндылықтар, құрылыстарды, ғимараттарды және көлік құралдары деп түсінеді

В.И. Григорьев пен В.С. Плетнев «қоғамдық орынды қоғамдық қатынастардың пайда болу және даму орны» ретінде анықтайды. Мұндай орындарды былайша бөлуге болады: 1) тұрақты (кез келген уақытта ашық және қолжетімді – көшелер, саябақтар, алаңдар, аулалар, вокзалдар және т.б.); 2) мерзімді (белгілі бір уақытта халыққа қызмет көрсетуге арналған үй-жайлар – мәдени мекемелер, қоғамдық көлік, сауда орындары және т.б.); 3) эпизодтық (онда адамдар арасындағы байланыс сипаты бойынша эпизодтық – орман, жағажай, таулар және т.б.) [10, б. 75].

Заң әдебиеттерінде қоғамдық орындарға қарым-қатынас жасайтын орындар немесе түрлі өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында адамдардың келуі жатқызылады. «Осы жерлерде бір тұлғаның мінез-құлық ережелерін бұзуы басқа тұлғаның, адамдар тобының, қоғамның мүдделерін қозғайды» [11, б. 24]. И.И. Веремеенко, сайып келгенде, аталған құқық бұзушылықтардың қоғамға және қақтығыс тұрғысынан белгілі бір дәрежеде басқалардың мүдделеріне қыр көрсету болып табылатынын атап өтті. Осының бәрі қоғамдық орындардағы құқық бұзушылықтарды елемуге болмайтын ерекше реңк береді [12, б. 14-16].

Өз кезегінде, Р.В. Сидорцов басқа жерлерден қоғамдық орындарды ажыратуға мүмкіндік беретін келесі белгілерді атап көрсетеді:

- қоғамдық орындар деп әлеуметтік өмірдің тұрмыстық, мәдени, рекреациялық салаларынан күнделікті қоғамдық қарым-қатынастары іске асырылатын аумақтары мен нысандары, сондай-ақ көлік құралдарына арналған үй-жайлар саналуы тиіс;

- қоғамдық орындар деп осы қоғамдық қатынастарды жүзеге асыру үшін уақытша пайдаланылатын аталған аумақтар мен объектілерді мойындауымыз керек;

- әлеуметтік және топтық тиістілігіне қарамастан және қандай да бір арнайы рұқсатсыз барлық адамдарға ашық қолжетімділік мүмкіндігі, бұл барлық азаматтарға ашық аумақтар мен нысандар [12, б. 26-27]. Жоғарыда аталған белгілерді қорытындылай келе, Р.В. Сидорцов, «қоғамдық орынды» тұрмыстық, мәдени, рекреациялық немесе әлеуметтік өмірдің өзге де салаларында туындайтын, адамдар арасындағы тұрақты немесе уақытша қоғамдық қатынастар іске асырылатын аумақ немесе нысан ретінде анықтайды [12, б. 26-27].

М.Я. Савин мен А.И. Силаев басқалардан қоғамдық орынды ажырататын мынадай белгілерді бөліп көрсетуді болжайды: «Біріншіден, қоғамдық орын деп тұрмыстық (әр алуан тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандырудан тұратын қоғамдық өмірдің бір бөлігі), мәдени (оны мәдени, рухани қажеттіліктерін қанағаттандырумен байланысты құбылыстар мен процестер құрайды), рекреациялық яғни, азаматтармен қажетті (жеке, өндірістік және өндіріспен байланысты) аумақтық үй-жайлар (әлеуметтік өмірдің салаларын жүзеге асырудан тұратын қоғамдық өмірдің бөлігі), сондай-ақ көліктік үй-жайлар. Екіншіден, оған қоғамдық қатынастарды жүзеге асыру үшін пайдаланылатын сондай аумақтар мен объектілер жатқызылуы тиіс. Үшіншіден, әлеуметтік және топтық тиістілігіне қарамастан және қандай да бір арнайы рұқсатсыз барлық адамдарға ашық қолжетімділік мүмкіндігі, яғни барлық азаматтарға ашық аумақтар мен нысандар» [13, б. 12-13].

Алайда, жоғарыда аталғандарға қоса, кейбір жерлер қоғамдық мәртебесін уақытша иеленуі мүмкіндігін ескеру қажет. Сондықтан, жоғарыда аталған ерекшеліктерге қоса, қоғамдық тәртіпті қорғау саласындағы ПО әкімшілік-құқықтық іс-шаралар қызметін талдау кезінде, нақты аумақтар мен объектілердегі қоғамдық тәртіпті тиімді қорғауды жүзеге асыру бойынша ПО-на тиісті талаптар, егер ПО өкілдері оларға еркін және тұрақты қол жеткізе алатын, және азаматтардың үй-жайлары мен тұрғын үйлеріне кіру құқығы, оларға заңнамамен және нормативтік құқықтық актілермен ұсынылған, құқық бұзушылықтың жолын кесу қажеттілігі кезінде ғана толық ғана ұсынылуы мүмкін фактісі санасу керек. ПО өкілдерінің жоғарыда аталған орындарға тұрақты және еркін қолжетімділігінің болмауы, олардың тәртіпті тікелей қадағалауды іс жүзінде жүзеге асыру мүмкіндігінің, яғни әкімшілік-құқықтық қызметтің, жалпы оның тиімділігі салынатын бөлігін орындау мүмкін еместігін білдіреді.

Осылайша, қоғамдық тәртіп мәселелерін қорғауды реттейтін нормативтік құқықтық құжаттарда заң шығарушы, «қоғамдық орынның» негізгі белгілерін ашатын түсіндірмесінің анықтамасын емес, қоғамдық орындарға жататын жерлердің шектеулі тізімін ұсынады. Бұл ретте, көрсетілген тізім толық емес, себебі Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінің баптарының диспозициясында «басқа да қоғамдық орындар» туралы айтылады.

Қорытынды

Жалпы заңнаманың жай-күйін, сарапшылардың пікірлерін, сондай-ақ құқық қолдану тәжірибесін бағалай келіп, «қоғамдық орынның» бірыңғай ұғымын және Қазақстан Республикасының қолданыстағы нормативтік құқықтық актілеріне тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттігін атап өтуіміз керек.

Біз оны төмендегідей жасауға болады деп есептейміз:

- «қоғамдық орын», «көше», «басқа да орындар» ұғымдарын міндетті түрде ажырата отырып, барлық заңнамалық актілері үшін «қоғамдық орынның» бірыңғай түсіндірмесін әзірлеу;

- әрбір кездесетін жерлерін келтіре отырып, «қоғамдық орын» терминінің мазмұнын ашып көрсету.

Талдау нәтижесінде алынған деректер негізінде, «қоғамдық орын» ұғымын кеңейту қажеттігі туралы қорытындыға келеді және оны мынадай түрде тұжырымдауды ұсынамыз: «қоғамдық орын - қоғамдық қарым-қатынас, адамдардың өмірлік мақсаттарына қол жеткізу үшін және әр түрлі өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін адамдардың кез келген тобы үшін еркін қолжетімді өзара іс-қимыл (болу) орны, сондай-ақ олардың нақты болу орны».

Сонымен қатар «қоғамдық орын» ұғымының табиғатын нақтылау және заңнамалық тұрғыдан бекіту, мемлекеттің құқық қорғау органдарының адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету саласындағы және қоғамдық орындарда жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша тиімді қызмет атқаруына қажетті шарттарға кепілдікті мүмкіндік береді дейміз.

Жоғарыда айтылғанның өзегінде, құқықтың кодификацияланған көзі - Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, оның ережелерінің екі мағынада түсіндірілуіне жол бермеу үшін, «қоғамдық орын» ұғымын қамтуы тиіс және осыған байланысты ол ұғымды ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінің 25-тарауының 434-бабына ескерту ретінде бекіту қажет, ол құқыққа қарсы әрекеттерді, қоғамдық тәртіп пен имандылыққа қол сұғатын, қоғамдық орындарда жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтар ретінде жіктеуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік: Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар // <http://www.akorda.kz/ru>.

2 Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 1 ақпандағы № 922 Жарлығы (2013 жылғы 11 қараша редакциядағы) // <http://online.zakon.kz>.

3 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ кодексі.

4 Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздар мен хабарларды қабылдау және тіркеу, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 бұйрығы // <http://online.zakon.kz>.

5 Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы: Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ кодексі.

6 Границкий Р.Б. Общественное место как квалифицирующий признак административного правонарушения / Р.Б. Границкий // Право и государство: теория и практика. – 2009. - №7 (55). – 73-81.

7 Вельский К.С. Полицейское право: лекционный курс / под ред. А.В.Куракина. - М., 2004.

8 Административная деятельность органов внутренних дел / под ред. А.П. Коренева. - М., 1982.

9 Гришин А.Н. Уличная преступность и ее профилактика службой милиции общественной безопасности в условиях крупного города: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1997.

10 Григорьев В.И., Плетнев В.С. Понятие и термины по оперативно-розыскной и административной деятельности: толковый словарь. – Алматы: Жеті Жарғы, 2007.

11 Веремченко И.И. Механизм охраны общественного порядка. - М., 1982.

12 Сидорцов Р.В. Законодательное регулирование субъектами Российской Федерации ответственности за административные правонарушения, посягающие на общественный порядок: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2005.

13 Савин М.Я., Силаев А.И. Эффективность административно-правовой деятельности ОВД в сфере охраны общественного порядка и ее оценка: пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1990.

REFERENCES

1 Kazakstannyn ushinshi zhangyruy: zhahandyk basekege kabilettilik: Memleket basshysy N. Nazarbaevtyyn Kazakstan halkyna zholdauy. 2017 zhylygy 31 kantar // <http://www.akorda.kz/ru>.

2 Kazakstan Respublikasynyn 2020 zhylyga dejingi Strategialyk damu zhospary turaly: Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 2010 zhylygy 1 akpandagy No 922 Zharlygy (2013 zhylygy 11 karasha redakciadagy) // <http://online.zakon.kz>.

3 Kazakstan Respublikasynyn Akimshilik kыkyk buzushylyk turaly kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 5 shildedegi № 235-V KRZ kodeksi.

4 Kylmystyk kykyk byzushylyk turaly aryzdar men habarlardy kabyldau zhane tirkeu, sondaj-ak sotka dejingi tergep-tekserudin biringai tizilimin zhyrgizu kagidalaryn bekitu turaly: Kazakstan Respublikasy Bas prokurorynyn 2014 zhylygy 19 kyrkyiektegi № 89 byirygy // <http://online.zakon.kz>.

5 Halyk densaulygy zhane densaulyk saktau zhyjesi turaly: Kazakstan Respublikasynyn 2020 zhylygy 7 shildedegi № 360-VI KRZ kodeksi.

-
- 6 Granickij R.B. Obshhestvennoe mesto kak kvalificirujushhij priznak administrativnogo pravonarusheniya / R.B. Granickij // Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika. – 2009. - №7 (55). – 73-81
- 7 Vel'skij K.S. Policejskoe pravo: lekcionnyj kurs / pod red. A.V.Kurakina. - M., 2004.
- 8 Administrativnaja dejatel'nost' organov vnutrennih del / pod red. A.P. Koreneva. - M., 1982.
- 9 Grishin A.N. Ulichnaja prestupnost' i ee profilaktika sluzhboj milicii obshhestvennoj bezopasnosti v usloviyah krupnogo goroda: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 1997.
- 10 Grigor'ev V.I., Pletnev V.S. Ponjatie i terminy po operativno- rozysknoj i administrativnoj dejatel'nosti: tolkovyj slovar'. – Almaty: Zheti Zhargy, 2007.
- 11 Veremkenko I.I. Mehanizm ohrany obshhestvennogo porjadka. - M., 1982.
- 12 Sidorcov R.V. Zakonodatel'noe regulirovanie sub#ektami Rossijskoj Federacii otvetstvennosti za administrativnye pravonarusheniya, posjagajushhie na obshhestvennyj porjadok: dis. ... kand. jurid. nauk. - M., 2005.
- 13 Savin M.Ja., Silaev A.I. Jefferktivnost' administrativno-pravovoj dejatel'nosti OVD v sfere ohrany obshhestvennogo porjadka i ee ocenka: posobie. – M.: VNII MVD SSSR, 1990.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Абзал Анварұлы Әбділі - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ІО әкімшілік қызметі кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: Abdaliev.92@mail.ru.

Мақсат Асылханұлы Жұмасhev - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ІО әкімшілік қызметі кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: Maksat.zhumashev1991@mail.ru.

Әбділі Абзал Анварұлы - магистр юридических наук, преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Abdaliev.92@mail.ru.

Жұмасhev Мақсат Асылханұлы - магистр юридических наук, преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Maksat.zhumashev1991@mail.ru.

Abzal A. Abdali - master in Law, lecturer of the Department of Administrative Activity of Internal Affairs Dodies of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev. Kostanay, 11 Avenu Abai. E-mail: Abdaliev.92@mail.ru.

Maksat A. Zhumashev - master in Law, lecturer of the Department of Administrative Activity of Internal Affairs Dodies of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev. Kostanay, 11 Avenu Abai. E-mail: Maksat.zhumashev1991@mail.ru

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ӘОЖ 34.06

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-68-1-89-93

ЗАҢ САЛАСЫ МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖӘНЕ ОЗЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ЕНГІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қ.Р. Балабиев

заң ғылымдарының докторы, профессор
Мардан Сапарбаев институты, Қазақстан, Шымкент қ.

Андатпа. «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы, «Жүз нақты қадам» Ұлт жоспары аясында жаңа құқықтық жүйе мен әлеуметтік-саяси және экономикалық басқарудың жүйелері қалыптасып отыр. Осы бағытта Қазақстан Республикасы тарапынан құқық қорғау саласындағы бетбұрыстар, мемлекеттік қызметті реформалау, сот жүйесінің қызметін жетілдіру түріндегі өзгерістер заман талабына сай жүзеге асырылуда. Реформаларды сәтті түрде жүзеге асыру білім беру ісін жаңғыртумен тікелей байланыста. Саналы ұрпақ қалыптастырып, білім деңгейін жетілдіру барша халықтық іс. Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделерін айқындайтын, әлемдік қауымдастыққа елді жетістіктері арқылы танытатын күш - білімді жастар. Заманауи талаптарға сай маман мыңжылдықтағы ел болашағын анықтауда маңызды рөл атқарады. Жоғарғы білім беру жүйесіндегі маңызды буын - заңтану саласында мамандарды дайындаудың сапасы еліміз үшін өзекті де өміршең мәселелерді құрайды. Қазақстан Республикасының болашақ дамуын айқындайтын азаматтық қоғамның дамуы да заң саласындағы мамандардың кәсіби деңгейімен жүйелі байланыста туындайды. Азаматтық-құқықтық қоғамда заңгер мамандығы үлкен сұранысқа ие мамандық қатарларына кіреді. Дегенмен, қазіргі таңдағы қолданыстағы білім беру жүйесінде кемшіліктер жетерлік. Осы орайда, әлемнің жетекші елдеріндегі болашақ заңгерлерді дайындау ісіне, барысына және қол жеткен нәтижелерін жан-жақты саралау және зерделеудің өзектілігі арта түседі. Сонымен қатар, тақырыптың өзектілігі елімізге заңгерлерді дайындаудың отандық білім беру жүйесінде, теория және тәжірибемен ұштасқан заманауи түрдегі үлгіні енгізудің қажеттілігінен туындайды. Берілген мақаланың мақсаты – жетекші елдердің ұтымды тәжірибелерін зерделеу және оны ұлттық менталитетке, елдің саяси-әлеуметтік-экономикалық жағдайына бейімдеу арқылы мамандарды дайындаудың тиімділігін арттыру жолдарын іздестіру.

Түйін сөздер: білім беру жүйесі, заң саласы мамандарын дайындау, шетелдік тәжірибе, рухани бағдар.

ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВНЕДРЕНИЯ ЛУЧШИХ ПРАКТИК

К.Р. Балабиев

доктор юридических наук, профессор
Мардан Сапарбаев институт, Казахстан, г. Шымкент

Аннотация. В рамках концепции «Слышащее государство», плана Нации «Сто конкретных шагов» наряду с новой правовой системой формируются системы социально-политического и экономического управления. В Республике Казахстан реформы в правоохранительной сфере, реформирование государственной службы, совершенствование судебной системы реализуются в соответствии с требованиями современности. Успешное претворение в жизнь реформ напрямую связаны с модернизацией сферы образования. Поэтому формирование сознательного поколения и развитие сферы образования являются всенародным делом. Образованная молодежь – это сила, определяющая национальные приоритеты Республики Казахстан, вместе с тем своими достижениями обеспечивающая признание страны мировым сообществом. В новом тысячелетии специалисты, соответствующие современным стандартам, будут определять будущее страны. Качество подготовки правоведов – одного из звеньев системы высшего образования - является жизненно важной проблемой на современном этапе. Ведь развитие гражданского общества страны, которое определяет будущее Республики Казахстан, системно взаимос-

вязано с профессиональным уровнем специалистов права. В гражданском обществе одной из востребованных специальностей является профессия юриста. Однако в существующей системе образования имеются некоторые пробелы. В связи с чем актуальной задачей является комплексный анализ системы юридического образования ведущих стран мира. Кроме того, актуальность данной темы обусловлена необходимостью внедрения в отечественной системе образования современных моделей обучения, предусматривающих совмещение теоретической подготовки с практическим обучением. Целью данной статьи является анализ передового опыта ведущих стран и поиск оптимальных моделей обучения путем адаптации его к отечественным реалиям.

Ключевые слова: система образования, подготовка юристов, зарубежный опыт, духовная ориентация.

PROBLEMS OF IMPROVING EFFICIENCY OF LEGAL EDUCATION AND IMPLEMENTATION OF BEST PRACTICES

Balabiev K.R.

Doctor in Law, professor

Saparbayev Institute, Kazakhstan, Shymkent

Annotation. Within the framework of the concept of «Listening State», the plan of the Nation «One Hundred Concrete Steps», along with the new legal system, systems of socio-political and economic management are being formed. In the Republic of Kazakhstan, reforms in the law enforcement sphere, reforming the civil service, and improving the judicial system are being implemented in accordance with modern requirements. The successful implementation of reforms is directly related to the modernization of the education sector. Therefore, the formation of a conscious generation and the development of the education sector are a nationwide affair. Educated youth is a force that determines the national priorities of the Republic of Kazakhstan, at the same time, with its achievements, ensures the recognition of the country by the world community. In the new millennium, specialists who meet modern standards will determine the future of the country. The quality of training lawyers - one of the links in the higher education system - is a vital problem at the present stage. After all, the development of the country's civil society, which determines the future of the Republic of Kazakhstan, is systematically interconnected with the professional level of legal specialists. In civil society, one of the most sought-after specialties is the profession of a lawyer. However, there are gaps in the existing education system. In this regard, a comprehensive analysis of the legal education system of the leading countries of the world is an urgent task. In addition, the relevance of the topic is due to the need to introduce in the domestic system of education, new modern teaching models providing for the combination of theoretical training with practical training. The purpose of this article is to analyze the best practices of leading countries and search for optimal learning models by adapting it to domestic realities.

Keywords: education system, training of lawyers, foreign experience, spiritual orientation.

Кіріспе

Заңдылық – бұл елдің саяси жүйесінің беріктігін, құқықтық қорғалуын, халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін тұлғалар және тұтастай жүйе. Заңдылық қағидаттарын мүлтіксіз сақтау, халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қайшылықтарды жою, қоғамдық қатынастарды тұрақтандыру және заң қызметінің нәтижелігін арттыру қазіргі кездегі көкейтесті мәселелерге жатады. Ішкі және сыртқы қауіптерге қарсы тұра алатын демократиялық, әлеуметтік бағыттағы мемлекеттілікті құру ісі де заң саласындағы қызметкерлердің кәсіби деңгейіне, заңгерлерді дайындау ісіне тікелей байланысты.

Жалпы, еліміздегі болашақ заңгерлерді дайындау ісінде бірқатар мәселелер бар екенін айқындау маңызды:

1. Заңгерлерді даярлайтын жоғарғы оқу орындарының шектен тыс көбеюі. Республикамыздың барлық аймақтарында мемлекеттік оқу орындарымен қатар, жеке меншіктегі оқу орындары да жеткілікті. Аймақтық университеттердің басым бөлігінде заң факультеттері ашылған. Әрбір университетте заң факультетіне қабылданатын жыл сайынға түлектердің саны жүзден асады. Болашақта бізге осынша заңгерлер керек пе? деген сұрақ орынды түрде туындайды.

Осы орайда Еуропалық елдердің бұл мәселеге қатысты ұстанымы қызығушылық тудырады. Атап айтқанда, Германиядағы заңгерлерді дайындаудағы үрдісте негізгі қағидат: «бір қала – бір университет» ұсталады. Бірнеше университеттер тек Мюнхен және Берлин қалаларында шоғырланған. Германияда заң саласындағы бір ғана жеке меншік университет бар, оның оқу төлемі 44 мың еуроны құрайды [1]. Ал, біздің еліміздегі жеке меншік университеттердегі оқу төлемінің құнының төмен болуы заңтану мамандығына кездейсоқ талапкерлердің қабылдануына алғышарт жасайтын мәселе.

Қазіргі кезде заң мамандықтарын ашу үшін лицензия алу бойынша да талаптарды күрделендіру қажет. Бұл орайда, Америка Құрама Штаттарының білім беру министрлігімен өкілеттілік берген «Американдық заңгерлер қауымдастығының» Заң университеті мәртебесіне сәйкес болу үшін талаптарды әзірлеп бекітуі бойынша тәжірибесі қызығушылық тудырады.

Негізгі бөлім

Жалпы, заң саласындағы мамандарды дайындау ісінің негізгі шарты – жоғары оқу орындарына (әрі қарай - ЖОО) қойылатын талаптарды қайта қарастыруды мензейді. Ол үшін бейінді заң университеттерін қалдырып, көп профильді аймақтық университеттердегі және жеке меншік университеттердегі заң факультеттерінің

санын қысқарту қажет.

2. ЖОО білікті профессорлар-оқытушылар құрамының біліктілігі мәселесі. Заң саласы мамандарын дайындауға қатысатын жоғары мектеп оқытушысы ғылыми-шығармашылық, оқу-әдістемелік қызметімен қатар заң саласында тәжірибесі бар маман болуы маңызды. Қазіргі кезеңде ЖОО ғылыми дәрежесі бар оқытушылардың өзінің тек теориялық тұрғыда ғана білім алуы және оқытушылардың басым бөлігінің заң саласында қызмет атқарған тәжірибесінің болмауы ауқымды мәселе қатарына жатады. Көптеген ЖОО жүздеген студенттерге сабақ тек дәріс түрінде жүргізіліп, аудиториямен байланыс назардан тыс қалатындығы да кездеседі. Университет оқытушыларының жалақыларының төмендігі аталмыш үрдіске ықпалын тигізетін мәселе.

Оқытушыларды іріктеу үдерісінде бұрын судья, адвокат, т.т.б. қызмет атқарған оқытушы-практиктерді жұмысқа қабылдауға басымдық танытатын американдық «Гарвард үлгісі» қызығушылық тудырады. Отандық заң факультеттерінде оқытушылар қатарын азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізу негіздерін, прокураторлар және адвокатуралар тәжірибесінің негіздерін, азаматтық және қылмыстық құқықтың негіздерін оқыту үшін білікті және тәжірибелі судьялармен, прокурорлармен, адвокаттармен толықтыру оқу сапасын жақсартары сөзсіз.

3. Материалдық-техникалық талаптарға сәйкестігі. Қазіргі таңда университеттердің автономияға көшуі жағдайында университеттер оқыту үдерісін толыққанды қамтамасыз етудің тиісті ресурстарына ие бола алмай отыр. Профессор М.А. Қызылов өзінің зерттеуінде «Дамыған елдерде оқу орындарының материалдық-техникалық базасы өте жоғары. Сабақты ине сәтпен дейікші, ал олармен салыстырғанда біздің материалдық-техникалық, қаржылық, ақпараттық-технологиялық қамтамасыз ету мәселелерін шешу мен өзгертудің аса қажеттілігі туындап отырғанын айтпай кете алмаймыз» [2, б. 6], деп айқындағанындай, қазіргі таңда құқық қорғау органдарын дайындайтын мекемелерде де, заң факультеттері бар университеттерде де материалдық-техникалық база жаңа стандарттарға сай келмей жататындығы баршаға мәлім.

Сонымен қатар, дәріс сағаттарының санының азаюы, өзіндік жұмыстарының үлесінің артуы, электронды оқыту құралдарының ауқымды үлесі, бакалавриат, магистратура, докторантура түріндегі үш сатылы жүйеге өтуге байланысты оқыту мерзімінің қысқартылуы да мамандар дайындау ісінде өзіндік рөл атқарып келеді.

Университеттердің автономиясының заң мамандарын дайындау ісіне де тікелей қатысы бар. Әрбір университет өзіндік оқу жоспарларын бекітіп, оқу траекторияларын дербес құруда. Біздің ойымызша, заң саласының мамандарын дайындауда еліміз бойынша ортақ қондырғы қажет. Мысалы, 2002 жылы 26 сәуір күні неміс Бундесраты өзінің 775 мәжілісінде «Заңтану саласында білім беруді реформалау туралы» Заңды қабылдап, онда заң мамандарының кәсіби дайындығының құрылымдық ерекшеліктері және оларды оқыту мерзімдері, емтихан жүйелерінің ерекшеліктері қарастырылған [3, б. 253]. 1997 жылдан бері Қытай Халық Республикасының білім беру министрлігі жанындағы заң саласындағы білім беруге басшылық жасау Комитеті де заңтану мамандықтарының негізгі мәселелерін зерттеуді және талқылауды кеңінен жүргізіп келеді [4].

Біздің пікірімізше, Германия және Қытай елдеріндегі аталған тәжірибелерді еліміздің білім беру жүйесіне енгізу маңызды. Заң мамандарын дайындаудың барлық қырлары толықтай реттелетін нормативтік-құқықтық құжат еліміз үшін де қажет.

3. Заңтану білімінің тәжірибеден алшақтығы. Мамандарды дайындау ісі дәрістерге, теориялық материалдарды меңгеруге негізделеді. Тәжірибеге берілетін уақыт жеткіліксіз. Жоғарғы оқу орындары тарапынан болашақ заңгерлерді дайындаудың сапасын арттыру және студенттердің құзыреттілігін қалыптастыру ісінде жұмыс берушілермен бірлесе отырып, түзілген оқу бағдарламаларын дайындау жүргізілуде. Дегенмен, жұмыс берушілердің бұл үрдіске қатысуы көп жағдайларда белсенді түрде жүргізілмейтіндігі мәлім.

Қолданыстағы оқу жоспарларында 1 курстан 4 курсқа дейін студенттердің тәжірибеден өтуі көзделгенімен, тәжірибені ұйымдастыру қиындықтар туғызуда. Оқу тәжірибесіне шамамен 2 апта, өндірістік тәжірибеге 2-3 ай, диплом алдындағы тәжірибеге 3 ай мерзімінде жүргізіледі. Біздің ойымызша, толыққанды заңгер атану үшін тәжірибенің бұл мерзімдері жеткіліксіз болып табылады. Егер де шетелдік үлгілерге талдау жасайтын болсақ, Германияның осы бағыттағы жүйесі назар аударуды қажет ететіндігін аңғарамыз. Германияда заң саласындағы білім беру жүйесі күрделі екі сатыдан тұрады:

1. Университет қабырғасында білім алып, бірінші мемлекеттік емтихан тапсыру.

2. Тәжірибеден өту (референдариат) және екінші мемлекеттік емтихан тапсыру. Бірінші кезең 4,5-6 жыл мерзімінде, ал екінші кезеңге 2 жыл уақыт бөлінеді. Екі жыл мерзімінде тәжірибеден өткен білім алушы болашақта өз таңдаған мамандығын толық меңгеруіне мүмкіндік алады.

Германия заң саласы мамандарын дайындаудың екінші кезеңіндегі басты мақсат – нақты тәжірибелерді меңгеру. Жалпы ережеге сәйкес тәжірибе төрт кезеңнен құралады. Бірінші кезеңде – сот кеңселеріндегі (4-6 ай) қызмет, екінші кезеңде – округтік прокураторларда (6-8 ай), үшінші кезең – муниципалды билік органдарындағы (9-11 ай) қызмет, төртінші кезең – коммерциялық құрылымдардағы адвокат немесе заңгер ретінде қызмет атқарудан тұрады [5].

4. Қоғам және мемлекеттегі өзгерістерге болашақ заңгерлердің бейімділігі. Ғаламдану жағдайында әлемдік сауда, зияткерлік құқық, Дүниежүзілік сауда ұйымының құжаттарын білетін мамандарға деген

сұраныс артып отыр. Дегенмен, бұл мәселелер оқу бағдарламаларына кешіктіріп енгізілуін, осы бағытты жақсы меңгерген тәжірибелі оқытушылардың жеткіліксіздігін және аймақтық ЖОО білікті мамандарды оқу үдерісіне тартудың қиындылығын көрсетіп отыр. Елімізде трансұлттық корпорацияларда, банк саласындағы, өндіріс, өнеркәсіп салаларындағы білікті заңгерлердің жетіспеушілігі байқалады. Оқу жоспарларын ұдайы өзгерістегі әлеуметтік-экономикалық және саяси салалардағы жағдайларға сәйкестігін қамтамасыз етуі маңызды. Американдық заң мектептерінде студенттерді заңнама және сот шешімдері материалдарын талдауға дағдыландыратын бірнеше курстар қарастырылған. Атап айтқанда, Йель университетіндегі «Құқықтық практикум», Гарвард университетіндегі «Заң құжаттарын түзу», Пенсильван университетіндегі «Жобаларды құру» курстарының студенттерді тәжірибеге баулу барысындағы орны ерекше [5]. Отандық жоғары мектептерде осы тұрғыдағы тәжірибеге бағыттайтын курстарды барынша енгізу қажет.

5. Білім беру жүйесіндегі реформалардың жиілігі. Мәселенің негізгі өзегі ретінде қазіргі таңдағы білім беру жүйесін реформалаудың ұзақтығы, ұдайы өзгерісінің білім беру жүйесіне кері әсерін тигізіп отырғандығын алға тартуға болады. Негізінен, отандық зерттеушілердің басым бөлігі Еуропалық Одақтың тәжірибесін алға тартып, оның ұтымды жақтарын көрсетуге тырысатындығы байқалады. Дегенмен, Еуропаның барлық елдерінде заңгерлерді дайындаудың озық үлгісі толыққанды қалыптасқан деп санау жаңсақ пікір деп есептейміз. Заңтану мамандығын жетілдіру мәселесі және оның олқы тұстары Орталық және Шығыс Еуропа елдерінде де орын алып отырғандығы зерттеулерде атап өтіледі және ғалымдар білім беру жүйелерінің тиімсіздігін, нарық сұранысы мен білім беру үдерісінің алшақтықтарын көрсетеді [6]. Зерттеушілер, бұл – бұрынғы социалистік жүйенің кереғар қалдығынан туындайды және ұзақ мерзім бойында заң саяси-идеологиялық қондырғылардың құралы ретінде қолданылған, ал ол өз кезегінде академиялық ортаға кері ықпалын тигізген деп санайды. Бұл тұжырымдар да талас тудыратын мәселе. Кеңестік заңгерлерді дайындау жүйесінің артықшылықтары да белгілі. Заң ғылымының докторы, профессор Ж.С. Елюбаевтың «Заңгерлерді дайындаудың Кеңестік жүйесі қазіргі таңдағы жүйеден басым болған» деген пікірімен [7] келісе отырып, кеңестік білім беру жүйесі толықтай күйретілгенімен, оның орнына орнықты жүйені әлі күнге дейін іздестіру үстіндеміз. Жалпы, білім беру жүйесіндегі дағдарысқа саяси жүйенің өзгеруі ғана емес, жаһандану үрдісінің де ықпалы үлкен екендігін айта кету қажет.

Қазіргі таңда аталған мәселенің өзектілігі бойынша Еуропалық елдерде де қайшылыққа толы пікірталастар өрбіп отыр. Мысалы, Германия Болон үрдісіне қосыла отырып, 2010 жылға дейінгі жоғарғы білім берудің бірыңғай кеңістігін құру туралы декларацияға қол қойғанымен 130 жылдық тарихы бар заңгерлерді дайындау бойынша өзіндік білім беру дәстүрлері мен академиялық мүдделерін ескере отырып, декларацияға бірнеше рет түзетулер енгізген [3, б. 252]. Кейбір зерттеушілердің ұстанымында ұлттық мәдениетке бейғам түрде қарау, білім беру жүйесін «бірыңғайландыру» - әлеуметтік табысқа жетудің негізгі кедергісі және ұлттық білім беру жүйесін күйрететін фактор ретінде қарастыру да орын алады [8, б. 280].

6. Болашақ заңгерлерді ұлттық менталитетке, рухани құндылықтарға бағыттау. Негізінен, білім беру жүйесін жетілдіру ісінде озық тәжірибелерді енгізумен қатар, халықтың психологиясына, діліне, тарихи даму ерекшеліктеріне сай келетін қондырғыларды іздестіру маңызды. Әрбір өркениеттің дамуында өзіндік сипаты, ерекшелігі болатындығын, ол жүйеге қондырғы қалып сияқты қалыптасқан бір үлгіні бекіте салуға болмайтындығын есте сақтау маңызды. Заңгерлерді дайындаудағы басты мәселенің бірі ұлттық құқықтық жүйенің ерекшеліктеріне бейімдеу және қазақстандық сот төрелігіне және оның құқық қорғау функцияларына бағдарлау.

Қорытынды

Білім берудің интернационализациясы маңызды болғанымен, өзіндік ұлттық ерекшеліктерге бағытталған білім берудің үлгісін іздестіру өзекті болып табылады. Өйткені, отандық білім беру жүйесіндегі маңызды мәселе – бұл білім беру кеңістігін қалыптастырудағы идеологиялық қондырғылардың ескерілмеуі. Жаңа инновациялар мен үздік тәжірибелерді енгізу үшін де рухани бағдарға бет бұру аса маңызды іс. Осы орайда, Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасында қоғамның, әрбір қазақстандықтың рухани санасын жаңғыртудың маңызды бағыттары айрықшалап көрсетілген.

Дана әл-Фараби «тұлғаға ең алдымен тәрбие қажет. Тәрбие жоқ жерде алынған білім – барлық адамның жауы, бұл болашақта тұлғаның өміріне қауіпті», – деп білім беру және тәрбиені өзара байланыста, тұтас жүйе түрінде қолдану керектігін айшықтайды. Тәрбие тұлғаның өмірін, оның рухани дамуының негізін қалайды. Сан ғасырлар бойында еліміз ұрпағын ізгілікке, елжандыққа баулып келеді, сондықтан елдің заңдылығын, қауіпсіздігін қорғайтын болашақ мамандарға ұлттық сана-сезім қажет дүние.

Қоғам алдында жас ұрпаққа, төл халқының тарихи жолдарын ұғындырып, ұлттық сананы дамыту жолы арқылы ұлттық идеяларды ендіру міндеттері тұр. Осы орайда, ұлттық сезімді қалыптастыру, болашақ заңгер, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін дайындау үдерісінде жастарды патриоттыққа баулу үшін маңызды шаралар назардан тыс қалмауы қажет. Мұның астарына тұлға бойында патриоттық сананы, ұлттық сезімді қалыптастыру, осы бағыттағы тәрбие жүйесін мақсатты нысанда дамыту жолымен Қазақстан Республикасының мүдделерін қорғау бойынша азаматтық борыш және Ата Заңдағы көрсетілген міндеттерді орындауға дайындығын дамыту жатыр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Румянцев А. Юридическое образование в Германии в контексте правовой системы: факты, оценка и некоторые прагматические соображения // <https://pravo.hse.ru/news/29822023.html/>
- 2 Қызылов М.А. Алдымен – адам, содан соң – маман // Ғылым. – 2018. – № 3 (58). – Б. 3-7.
- 3 Антропов Р.В. История развития юридического образования в Германии: сущность, модели и этапы эволюции // Genesis: исторические исследования. – 2015. – № 4. – С. 251-264.
- 4 Миньянь Лянь. Юридическое образование в современном Китае: состояние и реформы // <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obrazovanie-v-sovremennom-kitae-sostoyanie-i-reformy>
- 5 Сулейменов М.К. Практикоориентированное обучение в контексте взаимосвязи между судами и юридическими вузами // https://www.zakon.kz/4971750-praktikoorientirovannoe-obuchenie-v.html#_ftn3
- 6 Szerletics A. and Rodak L. Introduction. Legal Education in Europe. Challenges and Prospects. // Oñati Socio-legal Series. – 2017. – № 7 (8). – P. 1581-1588
- 7 Елюбаев Ж.С. О юристах, юридическом образовании и юридической профессии // <https://www.zakon.kz/4869724-o-juristakh-juridicheskom-obrazovanii-i.html>
- 8 Andrea Nollent. Legal education in France and England: A comparative study // The Law Teacher. – 2002. – 36 (3) – P. 277-293

REFERENCES

- 1 Rumyanцев A. Yuridicheskoe obrazovanie v Germanii v kontekste pravovoj sistemy`: fakty`, ocenka i nekotorye`e pragmaticheskie soobrazheniya // <https://pravo.hse.ru/news/29822023.html/>
- 2 Kzylyov M.A. Aldy`men – adam, sodan soң – mamam // Fy`ly`m. – 2018. – № 3 (58). – B. 3-7.
- 3 Antropov R.V. Istoriya razvitiya yuridicheskogo obrazovaniya v Germanii: sushhnost`, modeli i e`tapy` e`volyucii // Genesis: istoricheskie issledovaniya. – 2015. – № 4. – S. 251-264.
- 4 Min`yan` Lyan` Yuridicheskoe obrazovanie v sovremennom Kitae: sostoyanie i reformy` // <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obrazovanie-v-sovremennom-kitae-sostoyanie-i-reformy>
- 5 Sulejmenov M.K. Praktikoorientirovannoe obuchenie v kontekste vzaimosvyazi mezhdu sudami i yuridicheskimi vuzami // https://www.zakon.kz/4971750-praktikoorientirovannoe-obuchenie-v.html#_ftn3
- 6 Szerletics, A. and Rodak, L., Introduction. Legal Education in Europe. Challenges and Prospects. // Oñati Socio-legal Series. – 2017. – № 7 (8). – P. 1581-1588
- 7 Elyubaev Zh.S. O yuristax, yuridicheskom obrazovanii i yuridicheskoy professii // <https://www.zakon.kz/4869724-o-juristakh-juridicheskom-obrazovanii-i.html>
- 8 Andrea Nollent. Legal education in France and England: A comparative study // The Law Teacher. – 2002.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Қайрат Рахымұлы Балабиев - заң ғылымдарының докторы, Мардан Сапарбаев институты «Құқықтану» кафедрасының профессоры. Қазақстан, Шымкент қ., Мәделі Қожа қ., 137. E-mail: balabi.kairat@mail.ru

Балабиев Қайрат Рахымұлы – доктор юридических наук, профессор кафедры «Правоведение» Института Мардана Сапарбаева. Казахстан, г. Шымкент, ул. Мадели Кожа, 137. E-mail: balabi.kairat@mail.ru

Kairat R. Balabiyev – Doctor in Law, professor of the Department of «Jurisprudence» of the Institute of Mardan Saparbayev. Kazakhstan, Shymkent, Madeli Kozha street 137. E-mail: balabi.kairat@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ ЮРИДИЧЕСКИХ КАДРОВ В РК КАК УСЛОВИЕ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ

Ю.А. Гаврилова

кандидат юридических наук

К.О. Алембаев

доктор философии (PhD)

Д.З. Кожуганова

доктор философии (PhD)

Казахстанско-Американский свободный университет, Казахстан, г. Усть-Каменогорск

Аннотация. Сегодня система казахстанского высшего образования, как и на протяжении долгого периода времени, находится в ситуации кризиса, что подтверждает процесс «старения» педагогических кадров, «утечки» талантливых абитуриентов в зарубежные вузы, слабого финансирования со стороны государства, а для частных университетов – вообще отсутствие последнего. От бесконечных научно необоснованных государственных реформ система высшего образования оказывается в ситуации постоянных испытаний и вызовов. Все вышеуказанные факторы неблагоприятно отражаются на качестве подготовки казахстанских профессиональных кадров, охватывая и выпускников юридических факультетов.

В таких условиях перед законодательством в сфере высшего образования стоит множество задач, главными из которых является создание нормативной базы, направленной на обеспечение качества подготовки всех специалистов, включая юристов.

Более того, в условиях участия нашего государства в европейском Болонском процессе казахстанское законодательство в сфере высшего образования должно не просто имплементировать нормы международного образовательного права, но и создавать механизмы обеспечения прав на получение качественного образования.

Авторами статьи выявлены недостатки казахстанского законодательства в сфере высшего образования, которые нуждаются в их немедленном устранении. Также установлено, что законодательные требования к образовательной деятельности являются неадекватными, научно и практически необоснованными, так как система высшего образования в РК не готова к их реализации. Другими словами, в такой ситуации высшие учебные заведения, осуществляющие подготовку правоведов, являются объектом постоянного государственного контроля, который может проводиться сразу же после принятия новых ужесточающих требований, к которым вузы просто-напросто оказываются неготовыми. Таким образом, юристы вполне обоснованно могут констатировать о лоббировании правотворческих решений в сфере высшего образования, что не просто причиняет ущерб качеству подготовки кадров, но и подрывает авторитет нашего государства, которое просто декларирует, а не реализует на практике международные образовательные стандарты.

Ключевые слова: юридическое образование, международные образовательные стандарты, стандарты ESG, качество образования, система внутреннего обеспечения качества, студентоориентированное обучение.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ СТАНДАРТТАРЫН ІСКЕ АСЫРУ ШАРТЫ РЕТІНДЕ ҚР ЗАҢ КАДРЛАРЫН ДАЯРЛАУ САПАСЫН ЗАҢНАМАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ

Ю.А. Гаврилова

заң ғылымдарының кандидаты

К.О. Алембаев

философия докторы (PhD)

Д.З. Кожуганова

философия докторы (PhD)

Қазақстан-Американдық Еркін университеті, Қазақстан, Өскемен қ.

Аңдатпа. Бүгінгі таңда қазақстандық жоғары білім беру жүйесі ұзақ уақыт бойы дағдарыс жағдайында тұр, осыны педагог кадрлардың «қартаюы», дарынды талапкерлердің шетелдік жоғары оқу орындарына «кетуі», мемлекет тарапынан қаржыландырудың әлсіздігі, ал жеке университеттер үшін соңғысының мүлдем болмауы растайды. Шексіз ғылыми негізсіз мемлекеттік реформалардан жоғары білім беру жүйесі үнемі сынақтар мен қиындықтар жағдайында болады. Жоғарыда аталған барлық факторлар заң факультеттерінің түлектерін қамти отырып, қазақстандық кәсіби кадрларды даярлау сапасына жағымсыз әсер етеді.

Мұндай жағдайларда жоғары білім саласындағы заңнама алдында көптеген міндеттер тұр, олардың ең бастысы барлық мамандарды, соның ішінде заңгерлерді даярлау сапасын қамтамасыз етуге бағытталған нормативтік базаны құру болып табылады.

Оның үстіне, біздің мемлекетіміздің Еуропалық Болон процесіне қатысу жағдайында жоғары білім беру саласындағы қазақстандық заңнама халықаралық білім беру құқығының нормаларын имплементациялап қана

коймай, сонымен қатар сапалы білім алу құқықтарды қамтамасыз ету тетіктерін жасауы тиіс.

Мақала авторлары жоғары білім беру саласындағы қазақстандық заңнаманың дереу жоюды қажет ететін кемшіліктерін анықтады. Сондай-ақ, білім беру қызметіне қойылатын заңнамалық талаптар барабар емес, ғылыми және іс жүзінде негізсіз болып табылатыны анықталды, өйткені ҚР-дағы жоғары білім беру жүйесі оларды іске асыруға дайын емес. Басқаша айтқанда, мұндай жағдайда заңгерлерді даярлауды жүзеге асыратын жоғары оқу орындары тұрақты мемлекеттік бақылаудың объектісі болып табылады, оны жаңа қатаң талаптар қабылданғаннан кейін бірден жүргізу мүмкін, оған университеттер дайын емес болады. Осылайша, заңгерлер жоғары білім беру саласындағы заңнамалық шешімдер қабылдау кезінде лобби жасау бар екенін айта алады, бұл кадрларды даярлау сапасына нұқсан келтіріп қана қоймайды, сонымен қатар біздің мемлекетіміздің беделін түсіреді, өйткені ол халықаралық білім беру стандарттарын іс жүзінде асырмай, жай ғана жариялайды.

Түйін сөздер: заңгерлік білім беру, халықаралық білім беру стандарттары, ESG стандарттары, білім беру сапасы, сапаны ішкі қамтамасыз ету жүйесі, студентке бағытталған оқыту.

IMPROVING LEGISLATIVE SUPPORT FOR THE QUALITY OF TRAINING OF LEGAL PERSONNEL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS A CONDITION FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL EDUCATIONAL STANDARDS

Gavrilova Y.

PhD in Law

Alembayev K.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kozhuganova D.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kazakh American Free University, Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk

Annotation. Today, the system of Kazakhstani higher education, as well as for a long period of time, is in a situation of crisis, which is confirmed by the process of “aging” of teaching staff, “leakage” of talented applicants to foreign universities, weak funding from the state, and for private universities there is no the latter. From endless scientifically unfounded government reforms, the higher education system finds itself in a situation of constant trials and challenges. All of the above factors adversely affect the quality of training of Kazakhstani professional personnel, including graduates of law schools.

In such conditions, the legislation in the field of higher education faces many tasks, the main of which is the creation of a regulatory framework aimed at ensuring the quality of training for all specialists, including lawyers.

Moreover, in the context of the participation of our state in the European Bologna Process, Kazakhstani legislation in the field of higher education should not only implement the norms of international educational law, but also create mechanisms to ensure the rights to receive a quality education.

The authors of the article revealed the shortcomings of Kazakhstani legislation in the field of higher education, which need to be immediately eliminated. It was also found that the legislative requirements for educational activities are inadequate, scientifically and practically unreasonable, since the higher education system in the Republic of Kazakhstan is not ready for their implementation. In other words, in such a situation, higher educational institutions that train lawyers are subject to constant state control, which can be carried out immediately after the adoption of new tightening requirements, for which universities are simply not ready. Thus, lawyers can quite reasonably state about lobbying for law-making decisions in the field of higher education, which not only damages the quality of personnel training, but also undermines the authority of our state, which declares and does not implement in practice international educational standards.

Keywords: legal education, international educational standards, ESG standards, education quality, internal quality assurance system, student-oriented training.

Введение

Система современного казахстанского высшего образования, как и на протяжении долгого периода времени, находится в ситуации кризиса, что подтверждает процесс «старения педагогических кадров», «утечки» талантливых абитуриентов в зарубежные вузы, слабого финансирования со стороны государства, а для частных университетов – вообще отсутствие такового и т.д. Статистика показывает, что «доля государственных затрат на высшее образование остается стабильно низкой в пределах 0,3% к ВВП, затраты на науку не превышают 0,2% к ВВП. Такой уровень инвестиций в процентном отношении к ВВП является более низким, чем во многих странах и ниже среднего уровня рекомендуемого ЮНЕСКО 5-7% к ВВП» [1, с. 19]. В такой ситуации, негативно влияющей на развитие научного потенциала Республики, сложно поддерживать достаточный научно-исследовательский уровень, отвечающий современным инновационным требованиям экономики.

Многие преподаватели согласятся, что от бесконечных научно необоснованных государственных реформ систему высшего образования просто «лихорадит», ставит ее в ситуацию постоянных испытаний и вызовов. Как следствие, сегодня образование и наука, в особенности, юридические «не обеспечены специалистами той квалификации, которые позволяют решать грандиозную задачу создания новой правовой

системы» [2, с. 36].

Известно, что «в наше время юридическая профессия охватывает огромный спектр сферы деятельности человека в обществе, включая область законодательной, исполнительной и судебной власти, органов управления всех уровней, руководство различными предприятиями, учреждениями, организациями, службу в правоохранительных органах, адвокатскую, нотариальную и частно-детективную деятельность, работу юрисконсульта, бизнес-юриста, юриста-политолога, -финансиста, -экономиста, научную и преподавательскую деятельность» [3, с. 1251]. В Казахстане сегодня выпускается юристов также много, «а вот высокопрофессиональных, чья квалификация устраивала бы конкретную компанию, конкретный государственный орган, найти всегда непросто. Это могут подтвердить руководители министерств и ведомств, крупных корпораций и национальных компаний» [4].

Точку зрения известного казахстанского ученого, доктора юридических наук Е. Алауханова поддерживают и практикующие юристы. Так, например, начальник отдела правового обеспечения банковских операций АО «Альянс Банк» Тимур Ильясов подчеркивает, что «несмотря на огромную конкуренцию между юристами на рынке труда в Казахстане, потребность в высококлассных специалистах с каждым годом возрастает. Работодатели все сильнее осознают, что от качественного уровня юридического сопровождения деятельности компании зависит бесперебойность прохождения производственных процессов, коммерческая репутация и «чистота» деятельности компании без дорогостоящих судебных процессов с партнерами и претензий со стороны государственных органов» [5].

Вышесказанное подтверждает, что современные условия развития общества требуют сегодня от казахстанского законодателя в сфере высшего образования создание нормативной базы, направленной на обеспечение и повышение качества подготовки всех специалистов, включая юристов, а также создание механизмов, способствующих реализации норм такового законодательства.

Основная часть

Совсем недавно в Республике Казахстан была утверждена Государственная программа развития образования и науки образования Республики Казахстан на 2020-2025 годы, одним из приоритетных направлений которой является обеспечение всеохватного и справедливого качественного образования ... [6]. Эта норма развивает и дополняет положения Закона РК от 27 июля 2007 года «Об образовании», направленного на создание необходимых условий для получения качественного образования, направленного на формирование, развитие и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики [7].

В свою очередь, данные положения стали проекцией обязательного параметра Болонского процесса, в котором активно участвует Казахстан, - обеспечение качества высшего образования. Среди главных стандартов ESG (Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area), разработанных Европейской ассоциацией по обеспечению качества высшего образования, является не просто обеспечение, но и повышение качества высшего образования, за что высшие учебные заведения несут основную ответственность. Международными документами определяются не только цели и ответственные за качество высшего образования, но и структурные компоненты качественных образовательных услуг. Так, например, во Всемирной декларации о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры, в статье 11 подчеркнута: «качество в сфере высшего образования является многомерной концепцией, которая должна охватывать все его функции и виды деятельности: учебные и академические программы, научные исследования и стипендии, укомплектование кадрами, учащихся, здания, материально-техническую базу, оборудование, работу на благо общества и академическую среду ...» [8].

Если обратиться к процедурным моментам, то «обеспечение и повышение качества высшего образования определяется от стратегического планирования до преподавательского состава и разработки учебной программы» [9, с. 79]. При этом основным показателем качества образования является ориентир на результаты обучения, что находит нормативное закрепление в Главе 2. «Требования к содержанию высшего образования с ориентиром на результаты обучения» Государственного общеобязательного стандарта высшего образования РК [10]. Так, в указанной Главе 2 ГОСО РК четко определяются компетенции, которые должны быть сформированы у студентов при изучении дисциплин обязательного компонента цикла общеобразовательных дисциплин: Философия, Современная история Казахстана, Информационно-коммуникационные технологии (на английском языке), Иностранный язык. При этом для современного юриста особенно важны такие общие компетенции, как способность к профессиональному общению на иностранном языке, конкурентоспособность на основе владения информационно-коммуникационными технологиями, саморазвитие, самосовершенствование и образование в течение всей жизни и т.п.

Таким образом, вышеуказанное определяет качество образования через содержание образовательного процесса, стратегическое планирование, деятельность субъектов образовательной деятельности, академические программы, состояние материально-технических ресурсов. При этом необходимо подчеркнуть и важность таких философско-педагогических категорий, как «цель – процесс – результат», которые лежат в основе основных инструментов оценки качества подготовки кадров – системы внутренней самооценки и внешней оценка качества образования.

Согласно п. 34 Типовых правил деятельности организаций образования, реализующих образовательные программы высшего и (или) послевузовского образования от 30 октября 2018 года № 595 в редакции приказа Министра образования и науки РК от 24.12. 2020 № 539 в целях повышения качества образовательной деятельности вуз создает систему внутреннего обеспечения качества, основанную на международных стандартах и руководствах для обеспечения качества высшего и послевузовского образования в европейском пространстве высшего образования (ESG), которая включает: политику в области обеспечения качества; разработку и утверждение программ; студентоориентированное обучение, преподавание и оценку; прием обучающихся, успеваемость, признание и сертификацию; преподавательский состав; учебные ресурсы и систему поддержки обучающихся; управление информацией; информирование общественности; постоянный мониторинг и периодическую оценку программ; периодическое внешнее обеспечение качества [11]. В основном, эти критерии положены в основу оценки качества образования при проведении институциональной и специализированной аккредитации, осуществляемой внешними аккредитационными органами. В Республике Казахстан на основании Правил признания аккредитационных органов, в том числе зарубежных, и формирования реестров признанных аккредитационных органов, аккредитованных организаций образования и образовательных программ [12] утвержден Реестр признанных аккредитационных органов, в который входят 6 казахстанских, 3 немецких, 1 бельгийское, 1 американское агентство. Положительным для учебных заведений является возможность самостоятельно выбирать аккредитационные агентства, деятельность которых направлена на повышение качества деятельности учебных заведений и их конкурентоспособности на казахстанском и зарубежном уровнях.

Таким образом, в сфере обеспечения качества образования в Республике Казахстан принята как нормативная база, которая соответствует европейским стандартам, так и создана и функционирует «процедура признания аккредитационным органом соответствия образовательных услуг установленным стандартам (регламентам) аккредитации с целью предоставления объективной информации об их качестве и подтверждения наличия эффективных механизмов его повышения» [13].

Вышеуказанные нормативные правовые акты, как и механизм обеспечения качества, распространяются на деятельность университетов Казахстана в направлении подготовки юридических кадров. Однако более детальный анализ нормативного обеспечения системы внутреннего обеспечения качества высшего образования, включая особенности подготовки юридических кадров, выявил ряд проблем, которые нуждаются в их решении.

Обратимся к политике в области обеспечения качества подготовки кадров. Чаще всего университеты разрабатывают, утверждают и реализуют на своем уровне документ - Академическую политику, которая является стратегическим документом, в котором определяются стратегические цели, задачи, миссия и видение вуза. Одновременно академическая политика представляет собой систему правил и процесс планирования и управления образовательной деятельностью, организации и реализации эффективного менеджмента учебным процессом, что направлено на повышение качества высшего образования. Чаще всего академическая политика разрабатывается на долгосрочный период, что позволяет планомерно, поэтапно достигать поставленные в ней цели и задачи.

Однако в процессе ее реализации вузы сталкиваются с проблемой постоянного изменения законодательства в сфере образования. Так, например, Закон РК «Об образовании» с момента его принятия в 2007 году по настоящее время изменялся 83 раза; в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций образования соответствующих типов» за более чем два года действия вносились изменения 4 раза; квалификационные требования, предъявляемые к образовательной деятельности и перечень документов, подтверждающих соответствие им, за 6 лет действия менялись 8 раз. В таких условиях, при постоянном изменении законодательства вузам сложно планировать свою деятельность, а достижение стратегических целей и задач, просто невозможно. Что касается образовательной программы «Юриспруденция», то ее миссия, цели и задачи развития разрабатываются на основании Государственного общеобязательного стандарта высшего и послевузовского образования и Академической политики вузов. Соответственно, проблема, связанная с определением стратегических целей и задач развития, преломляется и к образовательной программе «Юриспруденция». Более того, она усугубляется еще и тем, что помимо отсутствия автономии для постановки долгосрочных целей развития, отсутствует автономия во введении в цикл общеобразовательных дисциплин, формируемые необходимые компетенции будущего юриста.

Международные стандарты обеспечения качества высшего образования, а также академическая политика вузов направлены на реализацию принципа студентоориентированного обучения, учитывающий потребности и ожидания обучающихся, ориентированность на результат. В условиях реализации этого принципа Болонского процесса особую актуальность приобретает формирование самостоятельности студентов, что обеспечено нормативным увеличением СРС и СРСП в ГОСО высшего образования. Однако здесь существует проблема слабой готовности студентов, особенно юристов к самостоятельной работе, что частично является следствием практики школьного образования. Более того, на протяжении последних пяти лет снижается привлекательность юридической специальности, сформировалась однозначная пози-

ция, что юристы сегодня не нужны обществу вследствие их переизбытка. Под влиянием общественного мнения наиболее подготовленные абитуриенты выбирают на сегодняшний день технические, медицинские, естественно-научные направления подготовки, которые поддерживаются выделением государственных грантов. Проблема усугубляется и оттоком сильных выпускников казахстанских школ в вузы приграничных регионов, а также в страны дальнего зарубежья. Следовательно, пример слабой готовности студентов-юристов к обучению в вузах, требует решения повышения качества высшего образования путем перестройки школьного образования путем его адаптации к Болонскому процессу и законодательного закрепления как на уровне Закона РК «Об образовании», так и на уровне ГОСО среднего образования и ТиПО.

Еще одной проблемой, связанной с реализацией международных стандартов по обеспечению качества высшего образования является преподавательский состав. Требования к преподавательскому составу в РК установлены в основном Квалификационными требованиями, предъявляемыми к образовательной деятельности, и перечнем документов, подтверждающих соответствие им: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 17 июня 2015 года № 391. Обратим внимание, что с момента его принятия 9 раз в него вносились изменения, что влекло установление более жестких требований к руководству дипломными работами, магистерскими и докторскими диссертациями. Так, например, в 2018 году было введено требование для осуществления научного руководства магистрантами, которое действует на сегодняшний день и применяется для набора магистрантов 2018-2019 учебного года. Пункт 63 указанных Квалификационных требований устанавливает наличие не только ученой степени, но и ... «10 научных публикаций за последние пять лет в отечественных научных журналах, рекомендованных уполномоченным органом ...» [14]. При этом такое количество публикаций было установлено изменениями, вводимыми в действие по истечении двадцати одного календарного дня после дня его первого официального опубликования.

Преподаватель, не имея определенного количества научных требуемых статей, но принимая, например, участие в международных конференциях совместно с магистрантом, не может осуществлять научное руководство им, как и не способен за двадцать один день (период вступления требования в силу) опубликовать количество соответствующих научных статей.

В таких условиях преподаватели активизируют научную деятельность в направлении увеличения количества научных статей в журналах, рекомендованных уполномоченным органом, однако, буквально через полтора года вносятся изменения в Квалификационные требования, устанавливающие новые требования для руководства магистерскими диссертациями: количество публикаций сокращается до пяти, однако вводится норма о наличии ...1 научной статьи в международном рецензируемом научном журнале, имеющем импакт-фактор по данным JCR (ЖСР) или индексируемом в одной из баз Science Citation Index Expanded, Social Science Citation Index или Arts and Humanities Citation Index в Web of Science Core Collection (Вэб оф Сайнс Кор Коллекшн) или показатель процентиля по Cite Score (СайтСкор) не менее 25 в базе данных Scopus (Скопус) [15]. Примерно подобная ситуация складывается и с требованиями к научному руководству докторантами.

Заключение

Таким образом, несколько примеров детализации в национальном законодательстве международных критериев качества образования, нашедших закрепление в подзаконных нормативных документах МОН РК, устанавливает неадекватные требования, к которым система высшего образования оказалась не готовой. Более того, 8 декабря 2020 года, буквально через полгода после внесения последних изменений в Квалификационные требования, приказом Министра образования и науки РК создаются Списки проведения профилактического контроля с посещением за системой образования в первом полугодии 2021 года Комитета по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, в которые включены 42 высших учебных заведения [16]. Эти Списки формируются в рамках требований казахстанского законодательства.

Однако, встает вопрос, зачем накануне предстоящих проверок вносятся законодательные требования, предъявляемые к образовательной деятельности, которые являются неадекватными, научно и практически необоснованными, так как система высшего образования в РК не готова к их реализации. В такой ситуации юристы вполне обоснованно могут констатировать о лоббировании правотворческих решений в сфере высшего образования, что не просто причиняет ущерб качеству подготовки кадров, но и подрывает авторитет нашего государства, которое просто декларирует, а не реализует на практике международные образовательные стандарты.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Аналитический отчет по реализации принципов Болонского процесса в Республике Казахстан, 2018 год. – Астана: Центр Болонского процесса и академической мобильности МОН РК, 2018. – 64 с.
- 2 Шматков М.Н. Современные задачи в области повышения качества высшего юридического образования и возможности их инновационного решения // Вестник ТГПУ. – 2009. – Выпуск 10 (88). – С. 35-39.
- 3 Еникеев З.Д. Ориентиры развития юридического образования в современной России // Вестник Башкирского университета. – 2009. – Т. 14. - №3(1). – С. 1251-1255 // <https://cyberleninka.ru/article/n/orientiry-razvitiya-yuridicheskogo-obrazovaniya-v-sovremennoy-rossii>
- 4 Алауханов Е. Казахстану нужны юристы-профессионалы // Юридическая газета. – 2011. - 16 февраля.

5 Что значит быть юристом в Республике Казахстан?! // <http://www.optimist.kz/> // <https://www.zakon.kz/70744-cto-znachit-byt-juristom-v-respublike.html>

6 Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020-2025 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (Дата обращения 27.01.2021).

7 Об образовании: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (Дата обращения 27.01.2021).

8 Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры от 9 октября 1998 года // <http://docs.cntd.ru/document/901839539>

9 Морозова Н.А. Актуальные проблемы качества высшего образования // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. – 2012. – Раздел IV. Гуманитарные науки и образование. – С. 79-82 // <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-kachestva-vysshego-obrazovaniya>

10 Государственные общеобязательные стандарты высшего и послевузовского образования: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1554> (Дата обращения 27.01.2021).

11 Типовые правила деятельности организаций образования, реализующих образовательные программы высшего и (или) послевузовского образования, от 30 октября 2018 года № 595 в редакции приказа Министра образования и науки РК от 24.12.2020 № 539. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 17657 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017657#z313> (Дата обращения 27.01.2021).

12 Правила признания аккредитационных органов, в том числе зарубежных, и формирования реестров признанных аккредитационных органов, аккредитованных организаций образования и образовательных программ: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 1 ноября 2016 года № 629. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 19 ноября 2016 года № 14438 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014438> (Дата обращения 28.01.2021).

13 Об образовании: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (Дата обращения 30.01.2021).

14 Об утверждении квалификационных требований, предъявляемых к образовательной деятельности, и перечня документов, подтверждающих соответствие им: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 17 июня 2015 года № 391. Редакция от 19.12.2018 г. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011716>. (Дата обращения 30.01.2021).

15 Об утверждении квалификационных требований, предъявляемых к образовательной деятельности, и перечня документов, подтверждающих соответствие им: приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 17 июня 2015 года № 391. Редакция от 01.07.2020 г. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011716>. (Дата обращения 01.02.2021).

16 Списки профилактического контроля и надзора РК на 1 полугодие 2021 года. Приложение 1 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 08 декабря 2020 года № 550 // <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror/documents/details/107355?l>. (Дата обращения 01.02.2021).

REFERENCES

1 Analiticheskiy otchet po realizatsii printsipov Bolonskogo protsessa v Respublike Kazakhstan, 2018 god. – Astana: Tsentr Bolonskogo protsessa i akademicheskoy mobil'nosti MON RK, 2018. – 64s.

2 Shmatkov M.N. Sovremennyye zadachi v oblasti povysheniya kachestva vysshego yuridicheskogo obrazovaniya i vozmozhnosti ikh innovatsionnogo reshen// Vestnik TGPU. – 2009. – Vypusk 10 (88). – S. 35-39.

3 Yenikeyev Z.D. Oriyentiry razvitiya yuridicheskogo obrazovaniya v sovremennoy Rossii// Vestnik Bashkirskogo universiteta. – 2009. – T. 14. - №3(1). – S. 1251-1255. // <https://cyberleninka.ru/article/n/orientiry-razvitiya-yuridicheskogo-obrazovaniya-v-sovremennoy-rossii>

4 Alaukhanov Ye. Kazakhstanu nuzhny yuristy-professionalny // Yuridicheskaya gazeta. – 2011. - 16 fevralya.

5 Chto znachit byt' yuristom v Respublike Kazakhstan?! // <http://www.optimist.kz/> // <https://www.zakon.kz/70744-cto-znachit-byt-juristom-v-respublike.html>

6 Ob utverzhenii Gosudarstvennoy programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2020-2025 gody: Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabrya 2019 goda № 988 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (Data obrashcheniya 27.01.2021).

7 Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (Data obrashcheniya 27.01.2021).

8 Vsemirnaya deklaratsiya o vysshem obrazovanii dlya XXI veka: podkhody i prakticheskiye mery ot 9 oktyabrya 1998 goda // <http://docs.cntd.ru/document/901839539>

9 Morozova N.A. Aktual'nyye problemy kachestva vysshego obrazovaniya// Vestnik Sibirskogo instituta biznesa i informatsionnykh tekhnologiy. – 2012. – Razdel IV. Gumanitarnyye nauki i obrazovaniye. - S. 79-82 // <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-kachestva-vysshego-obrazovaniya>

10 Gosudarstvennyye obshcheobyazatel'nyye standarty vysshego i poslevuzovskogo obrazovaniya: Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 604 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669#z1554> (Data obrashcheniya 27.01.2021).

11 Tipovyye pravila deyatel'nosti organizatsiy obrazovaniya, realizuyushchikh obrazovatel'nyye programmy vysshego i (ili) poslevuzovskogo obrazovaniya ot 30 oktyabrya 2018 goda № 595 v redaktsii prikaza Ministra obrazovaniya i

nauki RK ot 24.12.2020 № 539. Zaregistririvan v Ministerstve yustitsii Respubliki Kazakhstan ot 31 oktyabrya 2018 goda № 17657 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017657#z313> (Data obrashcheniya 27.01.2021).

12 Pravila priznaniya akkreditatsionnykh organov, v tom chisle zarubezhnykh, i formirovaniya reyestrov priznannykh akkreditatsionnykh organov, akkreditovannykh organizatsiy obrazovaniya i obrazovatel'nykh programm. Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 1 noyabrya 2016 goda № 629. Zaregistririvan v Ministerstve yustitsii Respubliki Kazakhstan 19 noyabrya 2016 goda № 14438// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014438> (Data obrashcheniya 28.01.2021).

13 Ob obrazovanii: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319> (Data obrashcheniya 30.01.2021).

14 Ob utverzhdenii kvalifikatsionnykh trebovaniy, pred'yavlyayemykh k obrazovatel'noy deyatel'nosti, i perechnya dokumentov, podtverzhdayushchikh sootvetstviye im: prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 17 iyunya 2015 goda № 391. Redaktsiya ot 19.12.2018 g. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011716>. (Data obrashcheniya 30.01.2021).

15 Ob utverzhdenii kvalifikatsionnykh trebovaniy, pred'yavlyayemykh k obrazovatel'noy deyatel'nosti, i perechnya dokumentov, podtverzhdayushchikh sootvetstviye im: prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 17 iyunya 2015 goda № 391. Redaktsiya ot 01.07.2020 g. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500011716>. (Data obrashcheniya 01.02.2021).

16 Spiski profilakticheskogo kontrolya i nadzora RK na 1 polugodiye 2021 goda. Prilozheniye 1 k prikazu Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan ot 08 dekabrya 2020 goda № 550// <https://www.gov.kz/memleket/entities/prokuror> (Data obrashcheniya 01.02.2021).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Гаврилова Юлия Александровна - кандидат юридических наук, профессор кафедры права и международных отношений Казахстанско-Американского свободного университета. Казахстан, г. Усть-Каменогорск, ул. М. Горького, 76. E-mail: gavriloyuliya@yandex.kz

Алембаев Кайрат Оралканович - доктор философии (PhD), доцент кафедры права и международных отношений Казахстанско-Американского свободного университета. Казахстан, г. Усть-Каменогорск, ул. М. Горького, 76. E-mail: kairat_kafu@mail.ru

Кожуганова Динара Зайнелъевна - доктор философии (PhD), доцент кафедры права и международных отношений Казахстанско-Американского свободного университета. Казахстан, г. Усть-Каменогорск, ул. М. Горького, 76. E-mail: dinara_kafu@mail.ru

Юлия Александровна Гаврилова - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан-Американдық Еркін университетінің құқық және халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры. Қазақстан, Өскемен қ., М. Горький к., 76. E-mail: gavriloyuliya@yandex.kz

Кайрат Оралканович Алембаев - философия докторы (PhD), Қазақстан-Американдық Еркін университетінің құқық және халықаралық қатынастар кафедрасының доценті. Қазақстан, Өскемен қ., М. Горький к., 76. E-mail: kairat_kafu@mail.ru

Динара Зайнелъевна Кожуганова - философия докторы (PhD), Қазақстан-Американдық Еркін университетінің құқық және халықаралық қатынастар кафедрасының доценті. Қазақстан, Өскемен қ., М. Горький к., 76. E-mail: dinara_kafu@mail.ru

Yuliya Gavrilova - PhD in Law, professor of the Department of Law and International Relations of the Kazakh American Free University. Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk, M. Gorkiy street 76. E-mail: gavriloyuliya@yandex.ru

Kairat Alembayev - Doctor of Philosophy (PhD), associate professor of the Department of Law and International Relations of the Kazakh American Free University. Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk, M. Gorkiy street 76. E-mail: kairat_kafu@mail.ru

Dinara Kozhuganova - Doctor of Philosophy (PhD), associate professor of the Department of Law and International Relations of the Kazakh American Free University. Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk, M. Gorkiy street 76. E-mail: dinara_kafu@mail.ru

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

УДК 343.98

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-68-1-101-106

ИЗ ОПЫТА ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ОТ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ АКТОВ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ В КИТАЕ

А.Б. Свистильников

кандидат юридических наук, доцент, Почетный сотрудник МВД
Белгородский юридический институт МВД России имени И.Д. Путилина

Аннотация. В статье подробно рассматриваются вопросы обеспечения безопасности от террористических актов на железнодорожном транспорте (в том числе и высокоскоростном), а также объектах транспортной инфраструктуры в Китайской Народной Республике. Дело в том, что в 2013 г. председатель Китайской Народной Республики (далее - КНР) Си Цзиньпин предложил миру новую концептуальную идею «Нового шёлкового пути», реализуемую как «Один пояс - один путь», предполагающий в том числе и строительство сети железных дорог из Китая через страны Центральной Азии в Европу. В 2015 г. Россия и Китай договорились о маршруте Северного коридора через Россию. Таким образом, сеть железных дорог будет проходить через территорию Казахстана, России, Белоруссии, Польши, Германии, Бельгии и Франции. В этой связи перед правоохранительными органами вышеуказанных стран стоит непростая задача обеспечения безопасности участников движения и пассажиров от различного рода экстремистов и террористов, которые в последние годы для своих криминальных деяний выбирают железнодорожный транспорт.

Наиболее интересный опыт в данном направлении деятельности имеет полиция Министерства общественной безопасности Китайской Народной Республики, работа которой рассматривается в данной статье. По тексту раскрываются задачи и структура полиции КНР, исследуются имеющиеся у них в наличии программно-аппаратные комплексы (далее - ПАК), а также индивидуальные технические средства, позволяющие не допускать совершения террористических актов. Значительное внимание уделяется количественно-качественным характеристикам высокоскоростного железнодорожного транспорта.

Детально рассматриваются отдельные технологические системы, отождествляющие людей по геометрии лица, и современные разработки ученых, исследующих искусственный интеллект, которые апробируются и уже используются полицией для противодействия различным террористическим угрозам. Думается, что данная информация представляет интерес для полиции Казахстана, России и других государств.

Ключевые слова: обеспечение безопасности, транспорт, полиция, искусственный интеллект, терроризм, геометрия лица, Китай.

ҚЫТАЙДАҒЫ ТЕМІРЖОЛ КӨЛІГІНДЕГІ ТЕРРОРИСТІК АКТІЛЕРДЕН ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН

А.Б. Свистильников

заң ғылымдарының кандидаты, доцент, ІІМ құрметті қызметкері
И.Д. Путилин атындағы Ресей ІІМ Белгород заң институты

Аңдатпа. Мақалада темір жол көлігінде (оның ішінде жоғары жылдамдықты), сондай-ақ Қытай Халық Республикасындағы көлік инфрақұрылымы объектілерінде террористік актілерден қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері егжей-тегжейлі қарастырылады. 2013 жылы Қытай Халық Республикасының (бұдан әрі - ҚХР) Төрағасы Си Цзиньпин әлемге «Бір белдеу - бір жол» ретінде іске асырылатын, соның ішінде Қытайдан Орталық Азия елдері арқылы Еуропаға темір жолдар желісін салуды көздейтін «Жаңа Жібек жолының» жаңа тұжырымдамалық идеясын ұсынды. 2015 жылы Ресей мен Қытай Ресей арқылы Солтүстік дәліз бағыты туралы келісті. Осылайша, темір жол желісі Қазақстан, Ресей, Белоруссия, Польша, Германия, Бельгия және Франция аумағы арқылы өтетін болады. Осыған байланысты жоғарыда аталған елдердің құқық қорғау органдарының алдында соңғы жылдары өздерінің қылмыстық әрекеттері үшін теміржол көлігін таңдаған түрлі экстремистер мен террористерден

козғалыс қатысушылары мен жолаушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті тұр. Қытай Халық Республикасы Қоғамдық қауіпсіздік министрлігінің полициясы осы бағыттағы ең қызықты тәжірибеге ие, оның жұмысы осы мақалада қарастырылады. Мәтін бойынша ҚХР полициясының міндеттері мен құрылымы қарастырылады, оларда бар бағдарламалық-аппараттық кешендер (бұдан әрі - БАК), сондай-ақ террористік актілерді жасауға жол бермеуге мүмкіндік беретін жеке техникалық құралдар зерттеледі. Жоғары жылдамдықты теміржол көлігінің сандық және сапалық сипаттамаларына көп көңіл бөлінеді. Адамдарды бет геометриясымен анықтайтын жеке технологиялық жүйелер және жасанды интеллектті зерттейтін ғалымдардың заманауи әзірлемелері егжей-тегжейлі қарастырылады, оларды полиция түрлі террористік қауіптерге қарсы тұру үшін сынап көреді және қолданады. Бұл ақпарат Қазақстан, Ресей және басқа мемлекеттердің полициясында қызығушылық тудырады деп ойлаймыз.

Түйін сөздер: қауіпсіздік, көлік, полиция, жасанды интеллект, терроризм, бет геометриясы, Қытай.

FROM EXPERIENCE IN SAFETY FROM TERRORIST ACTS BY RAILWAY IN CHINA

Svistilnikov A.B.

PhD in Law, associate professor, Honorary police officer
Belgorod law institute of the IAM of Russia named after I.D. Putilin

Annotation. The article discusses in detail the issues of ensuring security against terrorist attacks on railway transport (including high-speed), as well as transport infrastructure facilities in the People's Republic of China (hereinafter referred to as the PRC). The fact is that in 2013 the Chairman of the People's Republic of China (hereinafter referred to as the PRC) Xi Jinping proposed to the world a new conceptual idea of the "New Silk Road" implemented as "One Belt - One Road", including the construction of a network of railways from China through the countries of Central Asia to Europe. In 2015, Russia and China agreed on the route of the Northern Corridor through Russia. Thus, the railway network will pass through the territory of Kazakhstan, Russia, Belarus, Poland, Germany, Belgium and France. In this regard, the law enforcement agencies of the above countries face the difficult task of ensuring the safety of traffic participants and passengers from various kinds of extremists and terrorists, who in recent years have chosen railway transport for their criminal acts.

The most interesting experience in this area of activity is the police of the Ministry of Public Security of the People's Republic of China, whose work is discussed in this article. The text reveals the tasks and structure of the PRC police, examines the available hardware and software systems (hereinafter referred to as PAC), as well as individual technical means to prevent the commission of terrorist acts. Much attention is paid to the quantitative and qualitative characteristics of high-speed rail transport

Separate technological systems that identify people by face geometry and modern developments of scientists researching artificial intelligence, which are being tested and already used by the police to counter various terrorist threats, are considered in detail. It seems that this information is of interest to the police of Kazakhstan, Russia and other states.

Keywords: security, transportation, police, artificial intelligence, terrorism, face geometry, China.

Введение

В 2013 г. председатель Китайской Народной Республики (далее - КНР) Си Цзиньпин предложил миру новую концептуальную идею «Нового шёлкового пути», реализуемую как «Один пояс - один путь» и состоящую из двух стратегических проектов: «Экономический пояс Шёлкового пути» и «Морской Шёлковый путь XXI века», которые предполагали строительство транспортной инфраструктуры (сети железных и автодорог и т.п.) от западных границ Китая через страны Центральной Азии и Иран в Европу.

8 мая 2015 г. Президент России В. Путин и Председатель КНР Си Цзиньпин подписали совместное заявление о сотрудничестве России и Китая в рамках торгово-инфраструктурного проекта «Шёлковый путь». Согласно достигнутым договоренностям маршрут Северного железнодорожного коридора пройдет через территорию России. В целом сеть железных и автомобильных дорог будет проходить через территорию Казахстана, России, Белоруссии, Польши, Германии, Бельгии и Франции.

В этой связи перед правоохранительными органами вышеуказанных стран стоит непростая задача обеспечения безопасности участников движения и пассажиров. При этом отметим, что в разных странах Европы и Азии в последние годы активизировались террористы, которые для совершения преступлений выбирают объекты железнодорожного транспорта. И это объяснимо. Транспортный железнодорожный комплекс в настоящее время представляет собой сложно организованную, интегрированную и многоуровневую систему, направленную на удовлетворение возрастающих потребностей государств.

Обзор литературы

Изучив по рассматриваемой теме научные публикации в периодических журналах, монографическую и специальную литературу, приходится констатировать, что вопросами борьбы с террористическими актами, в том числе в сфере железнодорожного транспорта, занималось значительное количество исследователей. Много источников в части касающихся КНР, однако последние имеют в основном публицистический характер, не раскрывающий в полной мере исследуемую проблематику.

Так, А.К. Киселев, исследуя деятельность полиции Китая в начале XXI века, раскрывает общие вопро-

сы противодействия преступности [2, с. 102-106].

Д.В. Боктаев в научной статье описывает особенности работы полиции, касающиеся охраны общественного порядка в КНР [1, с. 1111-1113].

Т.В. Лазарева подробно исследует проблему борьбы с терроризмом в Синьцзян-Уйгурском автономном районе. Однако данная статья не охватывает вопросы использования полицией Китая специальных и технических средств, а также последних достижений в сфере информационных технологий [4, с. 67-78].

А.Ю. Манцуров на международной научно-практической конференции раскрывает транспортную опасность Китайской Народной Республики как составляющую национальной безопасности [5, с. 41-45].

А.Б. Свистильников в научных статьях рассматривает схожие проблемы раннего предупреждения террористических актов на железнодорожном транспорте и вопросы выявления лиц, причастных к совершению террористических актов, с помощью вербального опроса физических лиц. Однако дискуссия в этих работах не охватывает опыт борьбы с терроризмом в КНР [8, с. 64-68; 7, с. 92-98].

Проанализировав вышеизложенные исследования, мы пришли к выводу о том, что они раскрывают лишь отдельные аспекты данной проблемы и не корреспондируются с темой нашей статьи.

Основная часть

В основу научной статьи был положен материал, полученный в 2018 г. представителями Белгородского юридического института МВД России имени И.Д. Путилина, будучи в служебной командировке в рамках международного сотрудничества с Министерством общественной безопасности (далее - МОБ) Китайской Народной Республики, а также данные из открытых печатных источников.

Проведенное исследование показывает, что в настоящее время численность населения Китая составляет около 1 443 981 565 человек, причем для развития экономики большое значение имеет возможность быстрого перемещения рабочей силы внутри страны. Этому способствует развитая сеть железных дорог общей протяженностью 150 тыс. км., из которых более 30 тысяч - высокоскоростное железнодорожное сообщение. Парк высокоскоростных поездов насчитывает более 2150 единиц, которые разгоняются до скорости в 350 км/ч. [5, с. 44]. Практика эксплуатации высокоскоростных железных дорог значительно улучшила мобильность населения и показала полную неконкурентоспособность воздушного транспорта на линиях внутри страны. Так, стоимость проезда в поезде, следующего из г. Шеньженья в г. Гуанчжоу, находящегося в 120 км. от места отправления, составляет 7 долларов, а время, проведенное в пути - 30 минут. Это позволяет миллионам китайцев ежедневно преодолевать значительные расстояния, следуя на работу и обратно, экономя время [1, с. 1112].

Между тем и на территории Китая совершаются террористические акты, поскольку в Синьцзян-Уйгурском автономном районе функционируют такие террористические группы, как «Исламское движение Восточного Туркестана», «Исламская освободительная организация Восточного Туркестана» и «Информационный центр Восточного Туркестана» [4, с. 69-73]. В этой связи целесообразно рассмотреть отдельные аспекты построения и функционирования полиции Китая. Итак, общая штатная численность МОБ КНР составляет 1,9 млн. сотрудников. По данным ООН, на 100 тыс. населения Китая приходится всего 120 полицейских [2, с. 104].

В состав МОБ КНР входят 27 департаментов, один из которых занимается обеспечением общественной безопасности при Министерстве железных дорог, сотрудники которого осуществляют противодействие терроризму. Полиция на железнодорожном транспорте находится в двойном подчинении, поскольку подчиняется Министерству общественной безопасности и Министерству железных дорог. Штатная численность составляет 74,5 тыс. человек. Функционируют 18 территориальных Управлений общественной безопасности на железнодорожном транспорте, которым подчинены 72 нижестоящих подразделения. Участки полиции на железнодорожных станциях являются низовыми структурными подразделениями [2, с. 102-106]. Для охраны общественного порядка практикуется привлечение дополнительных сил из числа помощников полиции. Рассматриваемая категория работников по своему статусу не относится к полиции, они не вправе носить огнестрельное оружие и не имеют полномочий полицейского [6, с. 277-279].

Китайских полицейских обучают различным формам и методам противодействия преступности. Значительное внимание уделяется практическим вопросам противодействия террористическим актам на критически важных объектах железнодорожного транспорта и в первую очередь высокоскоростного метро, проверке наличия и работоспособности инженерно-технической защиты, а также деятельности по преодолению последствий террористических актов.

В Китае все объекты транспортной инфраструктуры, а также привокзальные площади и остановки общественного транспорта оборудованы противотаранными устройствами, препятствующими проезду транспортных средств. Также в работе полиции широко используются беспилотные летательные аппараты. В настоящее время на вооружении МОБ Китая состоит более 7 тыс. единиц беспилотников различных модификаций [5, с. 42].

В основе работы железнодорожной полиции является предупреждение террористических актов и обеспечение эффективной реакции на совершаемые преступления. Особое внимание уделяется преступлениям, связанным с проявлениями экстремизма. По мнению сотрудников железнодорожной полиции г. Чжэнчжоу,

значительную опасность для общества представляют радикально настроенные группировки исламистов «Восточный Туркестан», которые проникают в КНР в основном через Камбоджу [4, с. 70].

С целью предупреждения преступлений на территории КНР в отношении иностранных граждан усилены меры миграционного контроля, в том числе в сфере биометрической идентификации. С 2017 г. во всех пунктах пограничного контроля проводится обязательное дактилоскопирование иностранных граждан, въезжающих на территорию страны. Для этих целей на контрольно-пропускных пунктах международных границ, в аэропортах, железнодорожных вокзалах устанавливаются специальные технические средства, осуществляющие бескрасковое дактилоскопирование. Также используются специальные сенсоры для считывания изображения лица, которое в дальнейшем помещается в базу данных и может быть использовано в целях контроля перемещения иностранца внутри страны при помощи системы распознавания лиц [1, с. 1112].

Для борьбы с преступностью Китай на протяжении многих лет активно разрабатывает и внедряет в правоохранительную деятельность программно-аппаратные комплексы и системы видеонаблюдения с распознаванием граждан по геометрии лица. КНР занимает первое место в мире по количеству таких систем. По состоянию на 2020 год, в Китае работает свыше 170 млн. камер видеонаблюдения. На территории КНР установлены единые государственные требования к данной системе (ГОСТ GB/T31488-2015).

По данным Управления общественной безопасности городского округа Мяньян (провинция Сычуань), благодаря системе распознавания лиц количество краж и ограблений в 2017 году резко снизилось. После установки видеокамер с данной системой в криминальных районах города сотрудники полиции в первую очередь внесли в базу данных фотографии ранее судимых, профессиональных воров и наркозависимых лиц. Начиная с апреля 2017 года, на обслуживаемой территории совершено всего 3 имущественных преступления (снижение на 94,5% по сравнению с АППГ, в 2016 году за этот период было совершено 1496 преступлений).

Программно-аппаратные комплексы видеонаблюдения с функцией распознавания лиц также результативно применяются во время проведения массовых мероприятий, футбольных матчей и т.д. Во время охраны общественного порядка ПАК могут быть акцентированы не только на террористов и иных преступников, но и на агрессивных настроенных фанатов, хулиганов, а также лиц, представляющих опасность для общества [7, с. 27-28].

В 2016 году исследователи Пекинского университета Цинхуа провели ряд экспериментов с действующей системой распознавания лиц. Точность идентификации граждан в среднем составила 60%, а лучшим стал результат в 70%, что является весьма хорошим результатом для монголоидного типа лица [6, с. 278].

Кроме того, Китай является лидером в разработке систем искусственного интеллекта. В 2017 году Госсовет КНР поддержал программу развития систем искусственного интеллекта нового поколения в сфере общественной безопасности и внедрения их в сферу охраны общественного порядка, раскрытия преступлений и борьбы с терроризмом. Согласно этой программе, отрасль искусственного интеллекта в Китае аккумулирует 22,8 млрд. долларов до 2020 года, а к 2025 году выйдет на первое место в мире с капитализацией 60 млрд. долларов. Главными проблемами при его реализации остаются технические сложности в системе распознавания лиц и огромные массивы накапливаемой информации.

При этом заметим, что для более эффективной работы системы распознавания необходимы биометрические данные (сетчатка глаза, голос, антропология лица в 3D изображении) граждан Китая, а данная информация содержится только в паспортах нового поколения, которые имеются не у всех его жителей. Для перехода к новым паспортам потребуется несколько лет. В основу этих систем положен метод, который в Китае называют анализом модели поведения. Это многоуровневая скрытая система безопасности, в рамках которой каждый пассажир становится объектом тщательного наблюдения. Разработкой данных систем занимаются различные коллективы ученых и исследователи, работающие в хозяйствующих субъектах. Так, Академия наук Китая представила технологию распознавания людей на основе движений и поз. Разработчики заявляют, что система идентифицирует личность человека по его фенотипу, поведенческим и иным динамическим признакам.

Компания CloudWalk тестирует систему, которая не только распознает человека по геометрии лица, но и анализирует походку человека, а также места пребывания и его покупки. Если человек посещает магазины, в которых продаются ножи или иные опасные предметы, которые могут быть использованы при совершении преступлений, система относит его к категории подозрительных субъектов. А в случае приобретения им ножа и канистры с бензином, при условии частого пребывания в местах массового скопления людей - система сочтет его потенциально опасным человеком. Особенность рассматриваемой системы заключается в том, что она работает автономно, т.е. самостоятельно осуществляет видеонаблюдение, по поведенческим признакам выделяет определенные категории людей, осуществляет анализ мест пребывания, связи, сделанные покупки, и сведения о них сообщает в ситуационный центр.

Центр своевременно предоставляет сотрудникам службы безопасности информацию о том, что и где происходит, предлагает различные варианты действий в сложившихся обстоятельствах, координирует работу всех служб, а также предлагает алгоритм дальнейшего поведения по мере развития событий.

Ситуационные центры, работающие на объектах транспорта, позволяют производить объединение и сортировку данных, получаемых с любого количества и типа устройств видеорегистрации, с функциями анализа в реальном времени, работы в IP-сетях, записи и управления для автоматического обнаружения угроз, немедленной их проверки, устранения угроз и проведения эффективного расследования происшествий. А Пекинский университет авиации и космонавтики разрабатывает систему, позволяющую отождествлять человека по фенотипу, поведенческим и иным динамическим признакам.

Заключение

Исследовав разрабатываемые и внедренные в правоохранительную деятельность железнодорожной полиции Китая специальные технические средства, в завершении статьи перейдем к рассмотрению технической оснащенности полицейского.

Сотрудники полиции в своей повседневной деятельности используют персональные видеорегастраторы поколения 4G и 5G, операторы которых имеют возможность в режиме реального времени оценивать ситуацию в местах патрулирования нарядов. Для осуществления досмотровых мероприятий наряд полиции применяет ручные металлодетекторы, браслеты (наручники), на разгрузочном пояском ремне в специальных чехлах крепятся палка резиновая и радиостанция. Радиосвязь у полиции мобильная с использованием цифровых стандартов. На вооружении полицейских на высокоскоростном железнодорожном транспорте г. Чжэнчжоу состоят высокотехнологические очки со встроенной в них видеокамерой предназначенные для идентификации людей с оценкой их поведения по предварительно заданным параметрам. Данное оборудование сопряжено с главным сервером и в случае обнаружения подозрительного пассажира, последний, находится под постоянным электронным наблюдением.

Изложенные в статье специальные технические средства и программно-аппаратные комплексы позволяют полицейским Китайской Народной Республики эффективно обеспечивать общественную безопасность от террористических угроз на железнодорожном транспорте. Многие из этих устройств было бы целесообразно использовать и в наших странах для предупреждения террористических актов и иных тяжких преступлений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Боктаева Д.В. Особенности работы полиции Китая в сфере охраны общественного порядка // Экономика и социум. - 2019. - № 6 (61). - С. 1111-1113.
- 2 Киселев А.К. Полиция КНР в начале XXI века // Полицейское право. - 2006. - №2 (6). - С. 102-106.
- 3 Кравец Е.Г. Информационно-коммуникационные технологии как элемент технико-криминалистического обеспечения расследования преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Е.Г. Кравец. - Волгоград, 2016. - 26 с.
- 4 Лазарева Т.В. Проблема терроризма в Синьцзян-Уйгурском автономном районе // Политические процессы в условиях смены экономической модели: материалы ежегодной научной конференции Центра политических исследований и прогнозов ИДВ РАН. – М., 2016. - С. 67-78.
- 5 Манцуров А.Ю. Транспортная безопасность Китайской народной республики как составляющая национальной безопасности: положительный опыт // Деятельность правоохранительных органов по обеспечению законности и правопорядка в Азиатско-Тихоокеанском регионе: проблемы и перспективы. Хабаровск, 14 мая 2015 г.: матер. Междунар. науч.-практ. конф. - Хабаровск: ДВЮИ МВД России, 2015. - С. 41-45.
- 6 Сарлыбаев В.А., Запрутин Д.Г., Эггардт К.Н. Особенности организации полиции в Китае // Актуальные направления научных исследований: перспективы развития: матер. Междунар. науч.-практ. конф. – Чебоксары, 2018. - С. 277-279.
- 7 Свистильников А.Б. К вопросу выявления лиц, причастных к совершению террористических актов и иных тяжких преступлений, с помощью вербального опроса физических лиц // Гылым - Наука. - 2019. - №2 (61). - С. 92-98.
- 8 Свистильников А.Б. Проблемы раннего предупреждения террористических актов на железнодорожном транспорте // Гылым - Наука. - 2017. - №4 (55). - С. 64-68.
- 9 Токубаев К.З., Саввина Л.Э. Правоприменительная практика организации органами внутренних дел антитеррористической защиты объектов, уязвимых в террористическом отношении: зарубежный опыт, проблемы, пути решения // Гылым - Наука. - 2018. - №2 (57). - С. 57-62.
- 10 Хуан Даосю. Террористические преступления в Китае и противодействие терроризму // Азиатско-тихоокеанский регион: экономика, политика, право. - 2014. - Е. 16. - № 1-2. - С. 166-174.

REFERENCES

- 1 Boktaeva D.V. Features of the work of the Chinese police in the field of public order // Economics and society. - 2019. - No 6 (61). - S. 1111-1113.
- 2 Kiselev A.K. Police of China at the beginning of the XXI century. // Police law. - 2006. - No2 (6). - S. 102-106.
- 3 Kravets E.G. Information and communication technologies as an element of technical and forensic support for the investigation of crimes: author. dis. ... cand. legal sciences: 12.00.12 / E.G. Kravets. - Volgograd, 2016. - 26 p.
- 4 Lazareva T.V. The problem of terrorism in the Xinjiang Uygur Autonomous Region // Political processes in the context of a change in the economic model: materials of the annual scientific conference of the Center for Political Studies and Forecasts, IFES RAS. M., 2016. - S. 67-78.
- 5 Mantsurov A.Yu. Transport security of the People's Republic of China as a component of national security: positive experience // Dejatel'nost' pravooxranitel'nyh organov po obespecheniju zakonnosti i pravoporjadka v Aziatsko-Tihookeanskom regione: problemy i perspektivy. Habarovsk, 14 maja 2015 g.: mater. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. - Khabarovsk: DVUI of the IAM of Russia. 2015. - S. 41-45.

---

6 Sarlybaev V.A., Zaprutin D.G., Ekgardt K.N. Features of the organization of the police in China // Actual areas of scientific research: development prospects: mater. Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. - Cheboksary, 2018. - S. 277-279.

7 Svistilnikov A.B. On the issue of identifying persons involved in committing terrorist acts and other grave crimes using verbal interviews of individuals // Gylym (Science). - 2019. No. 2 (61). S. 92-98.

8 Svistilnikov A.B. Problems of the early warning of terrorist acts in railway transport // Gylym (Science). - 2017. - No4 (55). - S. 64-68.

9 Tokubaev K.Z., Savvina L.E. The law enforcement practice of organizing by the internal affairs bodies the anti-terrorist protection of objects that are vulnerable to terrorism: foreign experience, problems, solutions // Gylym (Science). - 2018. - No2 (57). - S. 57-62.

10 Juan Tao Hsiu. Terrorist Crimes in China and Countering Terrorism // Asia-Pacific Region: Economics, Politics, Law. 2014. - E. 16. - No. 1-2. - S. 166-174.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ /АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Свистильников Александр Борисович - кандидат юридических наук, доцент, Почетный сотрудник МВД, профессор кафедры ОРД Белгородского юридического института МВД России им. И.Д. Путилина. г. Белгород, ул. Горького, 71. E-mail: svistilnikov@mail.ru

Александр Борисович Свистильников - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, ІІМ құрметті қызметкері, И.Д. Путилин атындағы Ресей ІІМ Белгород заң институтының ЖІҚ кафедрасының профессоры. Белгород қ., Горький к., 71. E-mail: svistilnikov@mail.ru

Alexandr B. Svistilnikov - PhD in Law, associate Professor, Honorable police officer, Professor of Operative Detective Activity Chair of Belgorod law institute of the IAM of Russia named after I.D. Putilin. Belgorod, 71 Gorkii str. E-mail: svistilnikov@mail.ru.

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ

ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

УДК 343.241

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-68-1-107-115

ИНСТИТУТ КАТЕГОРИЗАЦИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Т.К. Акимжанов

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник МВД РК

Г.Т. Аширова

магистр юридических наук, докторант
Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты значения института категоризации уголовных правонарушений в Республике Казахстан. По мнению авторов, для обеспечения объективности и справедливости при назначении уголовных наказаний большое значение имеет институт категоризации уголовных правонарушений, поскольку отнесение совершенного деяния к той или иной категории преступлений является основанием для назначения уголовного наказания. Чем выше степень общественной опасности совершенного преступления, тем жестче должно быть и уголовное наказание.

Авторами дан анализ современного правопонимания и правоприменения института категоризации уголовных правонарушений с позиции уголовного законодательства и науки уголовного права.

На основании проведенного анализа законодательства, работ известных ученых юристов, правоприменительной практики авторами предпринята попытка сформулировать и обосновать совокупность теоретических выводов и рекомендаций по совершенствованию уголовного законодательства РК, регламентирующего вопросы категоризации преступлений, а для казахстанского уголовного законодательства будет более точнее и полнее звучать – это категоризация уголовных правонарушений (преступления, уголовные проступки).

Авторами предложен ряд нововведений в действующее уголовное законодательство Республики Казахстан, а именно: изменить название ст. 11 УК РК «Категории преступлений» в «Категории уголовных правонарушений», так как это больше соответствует двухзвенной структуре уголовно-наказуемых деяний; дополнить ст. 11 УК РК новой категорией уголовных правонарушений- уголовными проступками, так как данная категория уголовных правонарушений выпала из общей концепции категоризации уголовных правонарушений; исключить из части 2 ст. 79 УК РК «Судимость», выражение «а также, осужденных за совершение уголовных проступков», что даст возможность оставить правовое последствие осуждения за совершение уголовного проступка как и преступления – судимость, а также внесены ряд рекомендаций по дальнейшему совершенствованию правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, преступление, уголовный проступок, категории преступлений, преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫ САНАТТАУ ИНСТИТУТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУДАҒЫ МАҢЫЗЫ

Т.Қ. Әкімжанов

заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері

Г.Т. Аширова

заң ғылымдарының магистрі, докторант
«Туран» университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды санатқа бөлу институтының маңыздылығының теориялық және практикалық аспектілері қарастырылған. Авторлардың пікірінше, қылмыстық жазаларды тағайындау кезінде объективтілік пен әділдікті қамтамасыз ету үшін қылмыстық құқық бұзушылықтарды санатқа бөлу институтының маңызы өте зор, өйткені жасалған әрекетті қылмыстың сол немесе

басқа санаты ретінде саралау қылмыстық жазаны тағайындау үшін негіз болып табылады. Жасалған қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым қылмыстық жаза неғұрлым қатал болуы керек.

Авторлар қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттау институтының қазіргі құқықтық ойлауы мен заңдылықтарын қылмыстық заңнама және қылмыстық құқық ғылымы тұрғысынан талдайды.

Заңнамаға, белгілі заңгер ғалымдардың еңбектеріне, құқық қолдану тәжірибесіне сүйене отырып, авторлар қылмыстарды санаттауды реттейтін Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдіру бойынша теориялық тұжырымдар мен ұсыныстар жиынтығын тұжырымдауға және негіздеуге тырысты, ал қазақстандық қылмыстық заңнама үшін бұл дәлірек және толық естіледі - бұл санаттарға бөлу қылмыстық құқық бұзушылықтар (қылмыстар, қылмыстық құқық бұзушылықтар).

Авторлар Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасында бірқатар жаңалықтар ұсынды, атап айтқанда: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 11-бабының «Қылмыстар санаттары» атауын «Қылмыстық құқық бұзушылық санаттары» атауына өзгерту ұсынылады, өйткені бұл қылмыстық құқық бұзушылықтардың екі деңгейлі құрылымына сәйкес келеді; Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 11-бабын қылмыстық теріс қылық деген қылмыстық құқық бұзушылықтардың жаңа санатымен толықтыру ұсынылады, өйткені қылмыстық құқық бұзушылықтардың бұл санаты қылмыстық құқық бұзушылықтарды санаттаудың жалпы түсінігінен шығып қалған; Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 79-бабы «Соттылық» атты 79-бабынан 2-бөлігінен «сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін сотталғандар» деген тіркес алып тасталсын, бұл қылмыс сияқты қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін сотталудың құқықтық салдарын қалдыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру бойынша бірқатар ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, қылмыстық теріс қылық, қылмыс санаттары, онша ауыр емес қылмыстар, орташа ауырлықтағы қылмыстар, ауыр қылмыстар, әсіресе ауыр қылмыстар.

INSTITUTE FOR THE CATEGORIZATION OF CRIMINAL OFFENSES AND ITS IMPORTANCE IN LAW ENFORCEMENT

Akimzhanov T.K.

Doctor in Law, professor, Honored Worker of the IAM of the Republic of Kazakhstan

Ashirova G.T.

master in Law, doctoral student

University «Turan», Kazakhstan, Almaty

Annotation. The article examines the theoretical and practical aspects of the importance of the institution of categorization of criminal offenses in the Republic of Kazakhstan. According to the authors, the institution of categorization of criminal offenses is of great importance to ensure objectivity and fairness in the appointment of criminal punishments, since the classification of a committed act as one or another category of crimes is the basis for the appointment of criminal punishment. The higher the degree of public danger of the crime committed, the more severe the criminal punishment should be.

The authors analyze modern legal thinking and law enforcement of the institution of categorization of criminal offenses from the standpoint of criminal legislation and the science of criminal law.

Based on the analysis of legislation, the works of well-known legal scholars, law enforcement practice, the authors made an attempt to formulate and substantiate a set of theoretical conclusions and recommendations for improving the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan regulating the categorization of crimes, and for the Kazakh criminal legislation it will sound more accurately and fully - this is categorization criminal offenses (crimes, criminal offenses).

The authors proposed a number of innovations in the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, namely: to change the name of Art. 11 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan «Categories of Crimes» in the «Categories of Criminal Offenses», since this is more consistent with the two-tier structure of criminal offenses; supplement Art. 11 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, a new category of criminal offenses - criminal offenses, since this category of criminal offenses dropped out of the general concept of categorizing criminal offenses;

exclude from part 2 of Art. 79 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan “Conviction”, the expression “as well as those convicted of committing criminal offenses”, which will make it possible to leave the legal consequence of conviction for committing a criminal offense as well as a crime - conviction, and a number of recommendations were made to further improve law enforcement.

Keywords: criminal offense, crime, criminal offense, categories of crimes, crimes of minor gravity, crimes of average gravity, grave crimes, especially grave crimes.

Введение

Важность института категоризации преступлений трудно переоценить, поскольку именно через разделение преступлений на определенные группы по различным критериям, обеспечивается наряду с другими известными принципами, такие важные принципы уголовного права как справедливость и индивидуализация уголовной ответственности и наказания.

Утвердив себя в ст. 1 Конституции Республики Казахстан демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы

[1, с. 4], наша страна стремится к построению такого общества, в котором базовыми приоритетами проводимой в государстве уголовной политики являются идеологическое многообразие в обществе, а также повышение эффективности мер по противодействию преступности.

Как известно, для обеспечения объективности и справедливости при назначении уголовных наказаний большое значение имеет институт категоризации уголовных правонарушений, поскольку отнесение совершенного деяния к той или иной категории преступлений является основанием для назначения уголовного наказания. Чем выше степень общественной опасности совершенного преступления, тем жестче должно быть и уголовное наказание.

О необходимости проведения гибкой уголовной политики государства было закреплено в утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года №858 Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, где было отмечено, что в процессе реализации правоприменительного процесса должна обеспечиваться жесткость в отношении лиц, совершивших тяжкие и особо тяжкие преступления, и в то же время следует проявлять гуманность в отношении лиц, совершивших преступления небольшой и средней тяжести. Особенно в отношении лиц, совершивших преступления впервые.

В Концепции было указано, что необходимы новые подходы в определении критериев классификации и категоризации уголовных правонарушений, как это сделано в ряде стран мира. Уголовный кодекс мог бы базироваться на иной классификации уголовно наказуемых деяний: преступления соответствующих категорий и уголовные проступки. Осуждение за уголовный проступок не должно влечь судимости [2].

На протяжении последних десятилетий в государстве осуществляется практически непрерывное реформирование юридической сферы, однако данный процесс должен носить непрерывный характер, использовать все имеющиеся возможности, в том числе и такой важный институт уголовного права как категоризация уголовных правонарушений.

Обзор литературы

Для казахстанской юридической науки разработка и исследование сущности и значение института категоризации уголовных правонарушений является сравнительно новым и неизученным вопросом.

Если обратиться к истории развития института категоризации преступлений, то данная теоретико-правовая проблема всегда вызывала определенный интерес у ведущих ученых и практиков-криминалистов более раннего периода (А.Ф. Кистяковский, Н.С. Таганцев, М.Д. Шаргородский, А.С. Шляпчиков, и др.).

Вопросы разграничения преступлений на различные виды и категории рассматривали в разное время такие известные ученые советского периода, как Л.В. Багрий-Шахматов, А.А. Герцензон, П.С. Дагель, Н.И. Загородников, С.Г. Келина, М.И. Ковалев, Г.Л. Кригер, Н.Ф. Кузнецова, Ю.И. Ляпунов, А.В. Наумов, А.Б. Сахаров, В.Ф. Фефилова, О.Ф. Шишов, Д.О. Хан-Магомедов и др.

Несмотря на определенные положения, которые исследованы и обоснованы названными и другими авторами, следует заметить, что данная проблема не только не исчерпала себя, но и актуализировалась особенно к казахстанской действительности в последнее время.

В казахстанской правовой доктрине вопросы категоризации преступлений были затронуты в работах следующих ученых: К.Ж. Балтабаева, И.Ш. Борчашвили, Е.А. Онгарбаева, С.М. Рахметова, Г.Р. Рустемовой, Б.К.Шнарбаева и др.

Как справедливо отметил известный казахстанский ученый Б.К. Шнарбаев, отличительной чертой современного периода развития законодательства является дальнейшее стремление к дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности. Вся история преступлений небольшой тяжести, первоначально именовавшихся уголовными проступками, подводит нас к целесообразности возврата к исторически оправданному делению преступлений на тяжкие преступления, преступления и проступки [3, с. 148].

Вместе с тем, в трудах перечисленных ученых, особенно казахстанских авторов, вопросы, связанные с категоризацией преступлений, недостаточно освещены новые изменения в данной сфере. Например, категоризация преступлений не учитывает такую новую для казахстанского уголовного законодательства (УК РК 2014 года) категорию уголовных правонарушений, как уголовный проступок, нуждаются в уточнении и дополнении основания категоризации преступлений, при которой учитывается только один вид наказания - лишение свободы, а остальные, например штраф, во внимание не берутся.

Указанные аспекты указывают на недостаточную научную разработанность рассматриваемого нами института уголовного права как категоризация уголовных правонарушений.

Основная часть (методология, результаты)

Методы исследования. Методологическую основу проведенного исследования составляют современная доктрина юриспруденции, диалектико-материалистический метод познания, а также частно-научные методы: исторический, логический, сравнительно-правовой, системно-структурный, конкретно-социологический, статистический, исторический, а также методы анализа и синтеза.

Методологической основой исследования являются базовые положения правовой науки, интерпретированные применительно к теме, рассматриваемой в статье в соответствии с общенаучными принципами и способами построения теоретико-прикладных исследований.

Результаты исследования. Цель исследования состоит в том, чтобы сформулировать и обосновать совокупность теоретических выводов и рекомендаций по совершенствованию уголовного законодательства РК, регламентирующего вопросы категоризации преступлений, а для казахстанского уголовного законодательства будет более точнее и полнее звучать – это категоризация уголовных правонарушений (преступления, уголовные проступки).

Неслучайно в ст. 10 УК РК «Понятие преступления и уголовного проступка» указано, что уголовные правонарушения в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости подразделяются на преступления и уголовные проступки [4, с. 28].

Следует отметить, что Раздел 2 Общей части УК РК называется «Уголовные правонарушения», и практически во всех статьях данного раздела, где речь идет о характеристике совершенного общественно-опасного деяния, в названии каждой статьи, за исключением ст.ст. 11, 14, 24 УК РК, указано «уголовное правонарушение».

Поэтому считаем, что в ст. 11 УК РК «Категории преступлений» также должно было присутствовать в названии вместо слова «преступлений» слово «правонарушений» и в обязательном порядке в общую категоризацию уголовных правонарушений должна быть включена новая для уголовного права категория «уголовный проступок».

Для достижения названной цели авторами поставлены следующие задачи:

- показать основные этапы становления и развития института уголовного права - категоризация преступлений (уголовных правонарушений);

- обобщить имеющиеся точки зрения на понятие категоризации преступлений и обосновать предложение взамен данного термина «категоризация уголовных правонарушений» с включением в закрепленную в ст. 11 УК РК категории преступлений уголовный проступок;

- проанализировать статьи Особенной части УК РК в части их отнесения к категориям уголовных правонарушений (уголовные проступки; преступления небольшой тяжести; преступления средней тяжести; тяжкие преступления; особо тяжкие преступления);

- изучить целесообразность введения новых оснований категоризации преступлений, закрепленных в ст. 11 УК РК, и предложить новые основания и подходы к разрешению данной проблемы.

Как известно, в основание классификации любого деяния или личности могут браться различные основания.

Так, по мнению российских ученых, в основании классификации преступлений могут быть положены характер и степень общественной опасности деяний, либо отдельный элемент состава преступления.

В российском уголовном законодательстве приняты три разновидности дифференциации преступлений. Во-первых, категоризация по характеру и степени общественной опасности на четыре крупные категории преступлений (ст. 15 УК РФ). Во-вторых, классификация по родовому объекту посягательства (в УК РФ 1996 г. их двадцать семь), предусмотренному в 6 разделах и 19 главах Особенной части УК РФ. Например, преступления против жизни и здоровья, против мира и безопасности человечества, воинские преступления. В-третьих, преступления, однородные по характеру общественной опасности, дифференцируются по степени общественной опасности на простые, квалифицированные, привилегированные. Так, по составам различаются убийства: квалифицированные с отягчающими признаками, простые, т.е. без отягчающих и смягчающих признаков, убийства со смягчающими признаками (в состоянии аффекта, при превышении пределов необходимой обороны, детоубийство) [5, с. 280-281].

Применительно к казахстанскому законодательству категоризация преступлений также рассматривается по указанным выше трем основаниям.

Так, по первому основанию, в ст. 11 УК РК преступления в зависимости от характера и степени общественной опасности подразделяются на преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления [4, с. 29].

По второму основанию в УК РК 2014 года выделено 18 глав в Особенной части УК РК.

По третьему основанию в УК РК, как и в УК РФ, все преступления, однородные по характеру общественной опасности, дифференцируются на простые, квалифицированные, привилегированные.

Данное сходство неслучайно, так как в основу УК РФ 1996 года и УК РК 1997 и 2014 годов при изложении положений категоризации преступлений легли сформулированные положения в ст. 18 Модельного уголовного кодекса для государств-участников СНГ [5], где давалась классификация преступлений, согласно которой в зависимости от характера и степени общественной опасности деяния, предусмотренные настоящим Кодексом, подразделялись на преступления небольшой тяжести, средней тяжести, тяжкие и особо тяжкие.

Следует заметить, что если в УК РК 1997 года указанная категоризация преступлений полностью соответствовала структуре УК того периода, то в УК РК 2014 года в связи с введением двухзвенной системы уголовно наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков, категоризация преступлений сконструирована без учета уголовных проступков.

В число уголовных проступков был включен ряд административных правонарушений, посягающих

на личность, права несовершеннолетних, общественную безопасность и общественный порядок, а также преступления небольшой тяжести, за которые в настоящее время не применяется наказание в виде лишения свободы.

Более того, согласно введенной новелле в ч. 2 ст. 79 УК РК, «лицо, осужденное за совершение уголовного проступка, признается не имеющим судимости» [4, с. 62]. Однако данное положение противоречит общей концепции понимания уголовного наказания, одним из признаков которого являлась именно «судимость» виновного.

Следует отметить, что, по мнению разработчиков УК РК 2014 года, решение о переводе ряда административных правонарушений в уголовные проступки продиктовано установлением более удобных процедурных моментов правоприменения. Так, по ним (административным правонарушениям) невозможно незамедлительно составить протокол и направить на рассмотрение в уполномоченный орган, как это предусмотрено для административного судопроизводства в целом.

К примеру, для привлечения к административной ответственности за нарушение правил дорожного движения, повлекшее причинение вреда здоровью, производство судебно-медицинской экспертизы возможно только по истечении 21 дня, чтобы установить, какой вред – средней тяжести или тяжкий вред – причинен потерпевшему.

Аналогично соответствующие судебно-технические экспертизы нужно проводить и по фактам нарушения правил безопасности при строительстве, эксплуатации или ремонте магистральных трубопроводов, недоброкачественного ремонта транспортных средств и выпуска их в эксплуатацию с техническими неисправностями и т.д.

Более того, по мнению разработчиков УК РУ 2014 года, перевод административных правонарушений в разряд уголовных проступков позволит усилить защиту лиц, привлекаемых к ответственности.

Это и обязательное привлечение защитника – профессионального адвоката, и применение всего комплекса процессуальных гарантий, установленных Уголовно-процессуальным кодексом.

Кроме этого, как мы уже указывали выше, ст. 11 УК РК «Категории преступлений» 2014 года, осталась в прежней редакции ст. 10 УК РК «Категории преступлений» 1997 года [7, с. 5].

Как нам представляется, следовало бы изменить название ст. 11 УК РК в «Категории уголовных правонарушений», и в ней обязательно должны найти место и уголовные проступки.

Однако, как показала пятилетняя правоприменительная практика, с момента вступления в силу с 1 января 2015 года УК РК 2014 года, введение в УК РК двухзвенной системы уголовно наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков, не совсем ясна как для правоприменителей, так и для граждан.

Об этом достаточно убедительно было сказано в Послании Президента РК К.-Ж.К. Токаева от 1 сентября 2020 года. В нем было отмечено, что важно обеспечить стабильность уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Его частые корректировки, изменения отрицательно влияют на правоприменение и не позволяют наработать единообразную следственную и судебную практику.

Решения, касающиеся применения законодательства, зачастую принимаются без надлежащего анализа и прогнозирования, исходя из удобства правоприменителей. Поэтому предстоит выработать новые понятия «административного» и «уголовного» правонарушений. Обществу и юридической общественности станет понятной логика установления наказания за правонарушения [8].

Как нам представляется, для выполнения установок Главы государства и приведения в соответствие ст. 11 УК РК «Категории преступлений» с внесенными новеллами в УК РК 2014 года (введение двухзвенной системы: уголовные правонарушения (преступление, уголовный проступок)) вместо преступления, как это было в УК РК 1997 года, возможны два подхода.

Первый, наиболее простой - отказаться от двухзвенной системы понимания уголовных правонарушений и вернуться к старой однозвенной системе понимания общественно опасного деяния, когда речь шла только о преступлении. Тем более, положения ст. 18 Модельного уголовного кодекса для государств-участников СНГ [6] не предусматривают такой категории, как уголовное правонарушение и уголовный проступок.

Второй подход – это пересмотр названия и содержания статьи 11 УК РК, согласно новой двухзвенной концепции понимания уголовного правонарушения (преступление, уголовный проступок) УК РК 2014 года. Так, вместо названия ст. 11 УК РК «Категории преступлений» в действующем УК РК предусмотреть новое, более точное название ст. 11 УК РК «Категории уголовных правонарушений» с учетом введенной двухзвенной системы - уголовное правонарушение (преступление, уголовный проступок).

Считаем, что наиболее приемлемым является второй подход совершенствования действующего уголовного законодательства РК в понимании «уголовного правонарушения», о чем выше отметил Глава государства К.-Ж.К. Токаев.

О целесообразности второго подхода к разрешению сложившейся проблемы в понимании уголовного правонарушения свидетельствуют следующие обстоятельства.

Так, по мнению разработчиков нового УК РК 2014 года, эффективность института уголовных проступков подтверждается общемировой практикой.

В частности, двухзвенная система уголовных правонарушений (проступков и преступлений) предусматривается уголовными кодексами Германии, Испании, Австрии, Голландии, Норвегии, Чехии, Албании, Литвы, Латвии, Турции.

В пользу введения в УК РК уголовных проступков, по нашему мнению, было и то, что за уголовные проступки был предусмотрен широкий спектр мягких видов наказаний, в первую очередь, общественные и исправительные работы, а также минимальные сроки давности и отсутствие судимости.

В УК РК 2014 года, по мнению его разработчиков, были заложены основы для борьбы со всеми новыми видами преступности, особенно в тех сферах, где активизировался криминал, особо строго будут наказываться любые посягательства на детей и подростков.

В то же время тем, кто впервые оступился, для социально уязвимых слоев населения, в первую очередь для подростков, женщин, пенсионеров и инвалидов, закон максимально смягчит ответственность.

Наиболее значимой новацией введения двухзвенной системы уголовно-наказуемых деяний, состоящей из преступлений и уголовных проступков, как считали его разработчики, была возможность индивидуализации уголовной ответственности и наказания.

Поэтому какое направление изберет законодатель в дальнейшем: или расширить, или сузить категорию уголовных проступков, сегодня является вопросом, требующим своего разрешения.

Принятию в законодательстве страны категории «уголовный проступок» предшествовала длительная законотворческая деятельность и правоприменительная практика.

О целесообразности введения уголовного проступка наряду с преступлением в систему УК, как отмечает И.О.Ткачев, указывалось еще в дореволюционном законодательстве. Так, дифференциация уголовных правонарушений на виды впервые реализована в Российском праве в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. В период судебных реформ Александра II категория уголовного проступка нашла свое отражение в Уложении о наказаниях, налагаемых мировыми судьями 1864 г. Наконец, Уголовное уложение 1903 г. разделяло все преступления на тяжкие преступления, преступления, уголовные проступки. При этом, как отмечает И.О.Ткачев, критерием дифференциации уголовных правонарушений на преступления и уголовные проступки является вид применяемого к виновному лицу наказания [9, с. 273].

О возможности введения уголовных проступков указывали еще и советские ученые. Так, например, известный советский и российский ученый Н.Ф. Кузнецова еще в советский период развития страны при категоризации преступлений выделяла тяжкие, менее тяжкие преступления и уголовные проступки [10, с. 149].

Сторонником указанной идеи трехзвенной классификации преступлений выступал М.И. Ковалев, который также предлагал разделить все преступления на тяжкие преступления, преступления и проступки [11, с. 214].

Впоследствии М.И. Ковалев писал, что достаточно восстановить традиционное деление всех преступлений на три категории: тяжкие преступления, преступления и проступки. Для каждой из названных категорий следует установить приблизительные пределы санкций. Это деление можно закрепить в общей части УК [12, с. 73].

Надо учитывать положительные аспекты, которые имели место в ранее действующих уголовных кодексах страны. В Уголовном кодексе Республики Казахстан, принятом 16 июля 1997 г. и введенном в действие с 1 января 1998 г., была проведена большая инновационная работа по совершенствованию уголовного законодательства в сравнении с УК КазССР 1959 года [13] с учетом изменившихся условий жизни общества, в том числе и в части понимания преступления, его категоризации, исходя из первичности и неотъемлемости естественных прав и свобод человека — высших социальных ценностей, охраняемых законом.

Однако, по нашему мнению, УК РК 1997 года был УК-переходного периода для Казахстана, когда в условиях распада бывшего СССР, экономического, политического кризиса нужно было в короткие сроки восстанавливать экономику, укреплять стабильность в государстве, строить суверенное государство и другое.

Поэтому УК РК 2014 года является более завершенным применительно к суверенному развитию Республики Казахстан.

Вместе с тем, отдельные положения УК РК 2014 года, в том числе и система категоризации уголовных правонарушений, нуждаются в дальнейшем переосмыслении, дополнении и совершенствовании.

По справедливому замечанию российских ученых, главный вопрос категоризации преступлений - правильно избрать основание квалификации преступлений на группы. Критерии могут оказаться чисто формальными (величина санкции), а могут сочетать признак противоправности (санкции) с социальными признаками (общественной опасностью и виновностью) [5, с. 281].

Как известно, одним из важнейших условий вынесения справедливого наказания за совершение преступления является дифференциация уголовной ответственности на законодательном уровне. Наряду со многими формами такой дифференциации ведущая роль принадлежит институту разграничения преступлений на категории в зависимости от их тяжести.

Значение данного уголовно-правового института весьма велико. Отнесение того или иного преступления к определенной категории влечет за собой широкий набор уголовно-правовых последствий, что в конеч-

ном итоге обеспечивает дифференциацию уголовной ответственности и индивидуализацию наказания.

Проведенный нами постатейный анализ Особенной части УК РК 2014 года дал возможность установить точную картину соотношения категорий уголовных правонарушений, то есть преступлений и уголовных проступков.

Итак, в Особенной части УК РК предусмотрены следующие категории уголовных правонарушений: уголовных проступков - 146 составов; преступлений небольшой тяжести - 160 составов; преступлений средней тяжести - 279 составов; тяжких преступлений - 258 составов; преступлений особой тяжести - 104 состава.

Подобная категоризация преступлений является показателем оценки государством тех или иных общественно опасных деяний, стремлением упорядочить нормы других институтов уголовного права и систематизировать статьи уголовного закона.

Совершенствование института уголовного права категоризация уголовных правонарушений имеет прямое отношение к вопросам повышения эффективности правоприменительной деятельности в Республике Казахстан.

Заключение (выводы и дальнейшие перспективы развития)

Выводы. С учетом проведенного исследования предлагаем продолжить работу по дальнейшему совершенствованию действующего уголовного законодательства Республики Казахстан в части переосмысления отдельных положений категоризации уголовных правонарушений путем реализации следующих предложений:

1. Как нам представляется, для выполнения выше указанной в Послании от 1 сентября 2020 года установки Главы государства К.-Ж.К. Токаева в части уяснения понятия «административного правонарушения» и «уголовного правонарушения» было бы целесообразным законодателю проанализировать и обобщить пятилетнюю практику введения уголовных проступков в сферу уголовного права и затем принять обоснованное решение.

Например, можно было бы вернуться к старой классической структуре построения УК РК 1997 года, то есть отказаться от понятия уголовного правонарушения (уголовный проступок, преступление) и вернуться только к преступлению. Это позволит значительно разгрузить уголовное законодательство Республики Казахстан от незначительных деяний, не имеющих общественной опасности, к которым относятся уголовные проступки, или перевести их в разряд преступлений небольшой тяжести, и этим самым вернуть исключительность сфере уголовно-правовых отношений, которые должны наступать только в исключительных случаях.

Кроме этого, двухзвенная система уголовно наказуемых деяний, то есть уголовных правонарушений (преступление, уголовный проступок), противоречит Модельному уголовному кодексу, носящему рекомендательный характер для Содружества Независимых Государств, принятому на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств участников Содружества Независимых Государств (постановление N 7-5 от 17 февраля 1996 года с изменениями и дополнениями по состоянию на 16 ноября 2006 года). Следует заметить, что данное новшество до настоящего времени не введено в УК РФ.

Или продолжить развитие двухзвенной системы уголовно наказуемых деяний, то есть уголовных правонарушений (преступление, уголовный проступок), путем приведения с ней в соответствие действующее уголовное законодательство Республики Казахстан.

2. Привести в соответствие действующее уголовное законодательство Республики Казахстан с двухзвенной системой уголовно наказуемых деяний:

- изменить название ст. 11 УК РК «Категории преступлений» на «Категории уголовных правонарушений», так как это больше соответствует двухзвенной структуре уголовно наказуемых деяний;

- дополнить ст. 11 УК РК новой категорией уголовных правонарушений - уголовными проступками, так как данная категория уголовных правонарушений выпала из общей концепции категоризации уголовных правонарушений;

- исключить из части 2 ст. 79 УК РК «Судимость», выражение «а также осужденных за совершение уголовных проступков», что даст возможность оставить правовое последствие осуждения за совершение уголовного проступка, как и преступления - судимость.

3. Пересмотреть основания категоризации преступлений, закрепленных в ст. 11 «Категории преступлений» УК РК 2014 года.

По нашему мнению, разработчики УК РК 1997 и 2014 годов допустили методологическую ошибку при определении категорий преступлений. Для классификации преступлений был предложен механический подход, поскольку он основывался только на двух признаках: форме вины и размере наказания (сроки лишения свободы), причем последний является преобладающим критерием. А характер общественной опасности, которую подразумевает только законодатель, остался за пределами правового поля. Это значительно усложняет правоприменительную практику, поскольку произошло обезличивание (деперсонализация) предполагаемых категорий преступлений.

Для убедительности наших суждений мы проанализировали санкции всех статей Особенной части УК

РК и получили довольно интересную картину: 1 категория - преступления небольшой тяжести - 160 составов; 2 категория - преступления средней тяжести – 279 составов; 3 категория - тяжкие преступления – 258 состав; 4 категория - особо тяжкие преступления - 104 состава.

Сложность для правоприменителей заключается в том, что, например, встречаются отдельные статьи, состоящие из нескольких частей, когда части одной статьи могут относиться к разным из четырех категорий преступлений (например, ст.ст. 120, 121, 122 УК одновременно относятся к преступлениям средней тяжести, тяжким, особо тяжким; ст. 143 УК представляет преступления небольшой тяжести, средней тяжести, тяжкие; ст. 367 УК представляет одновременно все четыре категории преступлений: ч. 1 - небольшой тяжести, ч. 2 - средней тяжести, ч. 3 - тяжкие преступления, ч. 4 - особо тяжкие преступления и др.). Данная проблема заслуживает более детального самостоятельного изучения и осмысления.

В качестве положительного примера приведем правовую технику, которая использовалась в бывшем УК КазССР в статье 7-1 «Понятие тяжкого преступления». Законодатель того периода четко определил понятие тяжкого преступления, поскольку он составил список всех тяжких преступлений, относящихся к этой категории.

Это позволяло правоохранительным органам в процессе их работы проще ориентироваться в событиях и давать правильную квалификацию определенным совершенным преступлениям, а это, в свою очередь, подразумевало правильное назначение наказания.

В настоящее время правоохранительные органы из-за сложности категоризации преступлений допускают ошибки, приводящие к серьезным последствиям.

И другая проблема. Следует дополнить категоризацию преступлений, наряду со сроками лишения свободы, штрафом. Например, сроки лишения свободы дополнить определенными суммами штрафа, тогда не придется законодателю при формулировании санкции той или иной статьи в обязательном порядке оставлять, как это сейчас вынужденно происходит, наиболее распространенный вид наказания, как лишение свободы.

Для решения данной проблемы предлагается изложить статью 11 УК РК «Категории уголовных правонарушений» в следующей редакции:

«1. Уголовные правонарушения в зависимости от характера и степени общественной опасности подразделяются на уголовные проступки, преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления.

2. Уголовными проступками признаются деяния, за совершение которых не предусмотрены лишение свободы или ограничение свободы, а сумма налагаемого штрафа не превышает двухсот месячных расчетных показателей.

3. Преступлениями небольшой тяжести признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает двух лет лишения свободы или штраф, размер которого составляет до двух тысяч МРП, а также неосторожные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает пяти лет лишения свободы или штраф (до пяти тысяч МРП).

4. Преступлениями средней тяжести признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает пяти лет лишения свободы или штраф (до пяти тысяч МРП), а также неосторожные деяния, за совершение которых предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше пяти лет, или штраф (свыше пяти тысяч МРП).

5. Тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное настоящим Кодексом, не превышает двенадцати лет лишения свободы, или штраф (до двенадцати тысяч МРП).

6. Особо тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых настоящим Кодексом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двенадцати лет, пожизненного лишения свободы или смертной казни, или штраф (свыше двенадцати тысяч МРП)».

Кроме этого, для удобства правоприменителей, напротив каждой категории уголовных правонарушений дать перечень всех предусмотренных составов в статьях Особой части УК РК.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2019. - 44 с.
- 2 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента РК от 24 августа 2009 года №858 // Казахстанская правда. – 2009. – 28 августа
- 3 Шнарбаев Б.К. Преступления небольшой тяжести и уголовные проступки: монография. 2-е изд., перераб. и доп. / Б.К. Шнарбаев. - Алматы: ТОО «Лантар Трейд», 2020. - 295 с.
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2020. - 260 с.
- 5 Полный курс уголовного права: В 5 т. / под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т. I: Преступление и наказание.- СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. - 1133 с.

- 6 Модельный уголовный кодекс для государств-участников СНГ. Рекомендательный законодательный акт // Приложение к Информационному бюллетеню. — 1996. — № 10. — С. 86-213.
- 7 Уголовный кодекс Республики Казахстан. - Алматы: Юрист, 2013. - 168 с.
- 8 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года // «Казахстанская правда». - 2020. - 2 сентября.
- 9 Уголовный проступок как отражение приоритетного направления уголовно-правовой политики Российской Федерации и вопросы обеспечения личности // В сб.: Обеспечение национальной безопасности - приоритетное направление уголовно-правовой, криминологической и уголовно-исполнительной политики: материалы XI Российского конгресса уголовного права, посвященного памяти докт. юрид. наук, проф. В.С. Комиссарова, состоявшегося 31 мая - 1 июня 2018 г. – М.: Юрлитинформ, 2018. - 752 с.
- 10 Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. - М., 1969. - 232 с.
- 11 Ковалев М.И. Советское уголовное право: курс лекций. - Свердловск, 1974. - С. 214.
- 12 Ковалев М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве. - Свердловск, 1987. - С. 73.
- 13 Уголовный кодекс Казахской ССР (Официальный текст с изм. и доп. по сост. на 1 сентября 1986 года). – Алма-Ата: Казахстан, 1987. - 266 с.

REFERENCES

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. - Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2019. - 44 s.
- 2 Konceptcija pravovoj politiki Respubliki Kazahstan na period s 2010 do 2020 goda: Ukaz Prezidenta RK ot 24 avgusta 2009 goda №858 // Kazahstanskaja pravda. – 2009. – 28 avgusta.
- 3 Shnarbaev B.K. Prestuplenija nebol'shoj tjazhesti i ugovolnyje prostupki: monografija. 2-e izd., pererab. i dop. / B.K. Shnarbaev. - Almaty: TOO «Lantar Trejd», 2020. - 295 s.
- 4 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. - Almaty: «Izdatel'stvo «Norma-K», 2020. - 260 s.
- 5 Polnyj kurs ugovolnogo prava: V 5 t. / pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zaslužhennogo dejatelja nauki RF A.I. Korobeeva. T. I: Prestuplenie i nakazanie. - SPb.: Izdatel'stvo R. Aslanova «Juridicheskij centr Press», 2008. - 1133 s.
- 6 Model'nyj ugolovnyj kodeks dlja gosudarstv-uchastnikov SNG. Rekomendatel'nyj zakonodatel'nyj akt // Prilozhenie k Informacionnomu bjulletenju. — 1996. — № 10. — S. 86-213.
- 7 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan. - Almaty: Jurist, 2013. -168 s.
- 8 Kazakhstan v novoj real'nosti: vremja dejstvij: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan K.-Zh.K. Tokaeva narodu Kazahstana ot 1 sentjabrja 2020 goda // «Kazahstanskaja pravda». - 2020. - 2 sentjabrja.
- 9 Ugolovnyj prostupok kak otrazhenie prioritetnogo napravlenija ugovolno-pravovoj politiki Rossijskoj Federacii i voprosy obespečenija lichnosti // V sb.: Obespečenje nacional'noj bezopasnosti- prioritetnoe napravlenie ugovolno-pravovoj, kriminologičeskoj i ugovolno-ispolnitel'noj politiki: materialy XI Rossijskogo kongressa ugovolnogo prava, posvjashhennogo pamjati doktora juridicheskijh nauk, professora V.S. Komissarova, sostojavshegosja 31 maja - 1 ijunja 2018 g. – М.: Jurlitinform, 2018. - 752 s.
- 10 Kuznecova N.F. Prestuplenie i prestupnost'. - М., 1969. - 232 s.
- 11 Kovalev M.I. Sovetskoe ugovolnoe pravo. Kurs lekcij. - Sverdlovsk, 1974. - S. 214.
- 12 Kovalev M.I. Ponjatje prestuplenija v sovetskom ugovolnom prave. - Sverdlovsk, 1987. - S. 73.
- 13 Ugolovnyj kodeks Kazahskoj SSR (Oficial'nyj tekst s izmenenijami i dopolnenijami na 1 sentjabrja 1986 goda). – Alma-Ata: Kazahstan, 1987. - 266 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Акимжанов Талгат Курманович - доктор юридических наук, профессор, директор НИИ права, профессор кафедры юриспруденции и международного права университета «Туран» (г. Алматы), заслуженный работник МВД РК, полковник юстиции в отставке. Казахстан, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru.

Аширова Гульмира Талгатовна - магистр юридических наук, докторант университета «Туран» (г. Алматы). Казахстан, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16. E-mail: anuka92_92@mail.ru.

Талгат Құрманұлы Әкімжанов - заң ғылымдарының докторы, профессор, заң ғылыми-зерттеу институтының директоры, «Тұран» университетінің «Құқықтану және халықаралық құқық» кафедрасының профессоры (Алматы қ.), ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері, отставкадағы әділет полковнигі. Қазақстан, Алматы қ., Сатпаев к., 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru.

Гульмира Талғатқызы Аширова - заң ғылымдарының магистрі, «Тұран» университетінің (Алматы қ.) докторанты. Қазақстан, Алматы қ., Сатпаев к., 16. E-mail: anuka92_92@mail.ru.

Talgat K. Akimzhanov - Doctor in Law, professor, director of the Research Institute of Law, professor of the Department of jurisprudence and international law of the Turan University (Almaty), Honored Worker of the IAM of the RK, retired Colonel of justice. Kazakhstan, Almaty, Satpaev street, 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru.

Gulmira T. Ashirova – master in Law, doctoral student of the University «Turan» (Almaty). Kazakhstan, Almaty, Satpaev street, 16. E-mail: anuka92_92@mail.ru.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЛИЧНОСТИ

К.С. Лакбаев

доктор юридических наук, профессор
Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Г.М. Рысмагамбетова

кандидат юридических наук
Академия «Болашак», Казахстан, г. Караганда

М.М. Галиханов

магистр юридических наук, докторант
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу совершенствования национального оперативно-розыскного законодательства в сфере защиты прав и свобод личности. Действующая норма статьи 14 Закона «Об оперативно-розыскной деятельности» гласит, что материалы, полученные в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, до облачения их в уголовно-процессуальную форму, не являются основанием для ограничения этих прав и свобод. Вместе с тем, детальный анализ показывает, что редакция данной нормы не соответствует реалиям правоприменительной практики, когда такие материалы все же могут ограничить права и свободы личности. Например, результаты оперативно-розыскных мероприятий способны повлечь за собой отказ в принятии на определенную работу. Кроме того, на основании них могут быть приняты решения в отношении некоторых лиц о запрете пересечения государственной границы Казахстана. Достаточно серьезно могут затрагиваться права граждан в процессе проведения таких оперативно-розыскных мероприятий, как преследование лица, готовящего, совершающего или совершившего преступление, и его задержание; осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц, изъятия находящихся при них вещей и документов, могущих относиться к преступной деятельности, а также досмотра жилых помещений, рабочих и иных мест, досмотра транспортных средств. Во многих случаях специальные оперативно-розыскные мероприятия, затрагивающие охраняемые законом права личности (право на тайну телефонных разговоров, почтовых отправлений и т.д.) не облачаются в уголовно-процессуальную форму, а остаются в делах оперативного учета. Отсюда следует вывод, что действующая редакция является декларативной и может негативно повлиять на практику противодействия преступности. Поэтому предлагается устранить эту коллизию и отразить в законе реальную ситуацию.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, результаты оперативно-розыскных мероприятий.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Қ.С. Лакбаев

заң ғылымдарының докторы, профессор
Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Г.М. Рысмагамбетова

заң ғылымдарының кандидаты
«Болашак» академиясы, Қазақстан, Қарағанды қ.

М.М. Галиханов

заң ғылымдарының магистрі, докторант
Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақала жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы ұлттық жедел-іздістіру заңнамасын жетілдіру мәселесіне арналған.

«Жедел-іздістіру қызметі туралы» Заңның 14-бабының қолданыстағы нормасында жедел-іздістіру қызметі нәтижесінде алынған материалдар қылмыстық-процессуалдық формаға енгізілгенге дейін бұл құқықтар мен бостандықтарды шектеуге негіз бола алмайды деп көрсетілген. Сонымен бірге, егжей-тегжейлі талдау көрсеткендей, бұл нормалардың редакциясы құқық қолдану практикасының шындықтарына сәйкес келмейді, егер мұндай материалдар әлі күнге дейін жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын шектеуі мүмкін. Мысалы, жедел-іздістіру қызметінің нәтижелері белгілі бір жұмысты қабылдаудан бас тартуға әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, олардың негізінде кейбір адамдарға қатысты Қазақстанның мемлекеттік шекарасынан өтуге тыйым салу туралы шешімдер қабылдануы мүмкін. Жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу процесінде қылмысқа дайындалған, жасаған немесе жасаған адамды іздеу және оны ұстау сияқты іс-шаралар барысында азаматтардың құқықтары елеулі түрде бұзылуы мүмкін; куәгерлердің қатысуымен ұсталған адамдарды жеке тексеруді, олармен қылмыстық іс-әрекетке қатысты болуы мүмкін заттар мен құжаттарды тәркілеуді, сондай-ақ тұрғын үй-жайларды, жұмыс орындарын және басқа да орындарды қарауды, көлік құралдарын тексеруді жүргізу. Көбіне жеке адамдардың

заңмен қорғалатын құқықтарын қозғайтын арнайы жедел-іздігі шаралары (телефонмен сөйлесулердің, пошта жөнелтілімдерінің және т.б. құқығына) қылмыстық іс жүргізу формасы берілмейді, бірақ жедел істерінде қалады. Демек, қолданыстағы норманың редакциясы декларативті болып табылады және қылмыспен күрес тәжірибесіне кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан бұл қайшылықты жою және нақты жағдайды заңда көрсету ұсынылады.

Түйін сөздер: жедел-іздігі қызметі, жедел-іздігі шаралардың нәтижелері

IMPROVEMENT OF THE OPERATIVE-INVESTIGATIVE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE SPHERE OF PROTECTING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF PERSONALITY

Lakbayev K.S.,

Doctor in Law, professor

Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Rysmagambetova G.M.

PhD in Law

«Bolashaq» Academy, Kazakhstan, Karaganda

Galikhanov M.M.

master in Law, doctoral student

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabilbayev

Annotation. This article is devoted to the issue of improving the national operative-investigative legislation in the field of protecting the rights and freedoms of the individual. The current norm of Article 14 of the Law «On Operative-Investigative Activities» states that materials obtained as a result of operative-investigative activities, before they are put into a criminal procedural form, are not grounds for restricting these rights and freedoms. At the same time, a detailed analysis shows that the edition of this norm does not correspond to the realities of law enforcement practice, when such materials can still restrict the rights and freedoms of an individual. For example, the results of operative-investigative activities can lead to refusal to accept a certain job. In addition, on the basis of them, decisions can be made in relation to some persons about the prohibition of crossing the state border of Kazakhstan. The rights of citizens may be seriously affected in the process of carrying out such operational-search measures as the pursuit of a person preparing, committing or having committed a crime, and his detention; carrying out, with the participation of attesting witnesses, a personal search of detained persons, the seizure of things and documents with them that may relate to criminal activity, as well as an inspection of residential premises, workplaces and other places, inspection of vehicles. Often, special operative-investigative measures affecting the rights of individuals protected by law (the right to confidentiality of telephone conversations, postal items, etc.) are not clothed in a criminal procedural form, but remain in operational records. Hence it follows that the current edition is declarative and may negatively affect the practice of combating crime. Therefore, it is proposed to eliminate this conflict and reflect the real situation in the law.

Keywords: operative-investigative activity, results of operative-investigative measures.

Введение

Как отметил Первый Президент Республики Казахстан – Лидер нации на совещании по вопросам модернизации деятельности органов внутренних дел 19 ноября 2018 года, люди должны быть спокойны за свое будущее, уверены в безопасности и защите со стороны государства. Личная и имущественная безопасность граждан имеет большое значение. В этом и состоит основной критерий работы полиции [1]. При этом, все последние годы важным условием являлось неукоснительное соблюдение законности, прав и свобод граждан при осуществлении оперативно-розыскной деятельности (ОРД) [2].

Это тем более актуально, что она представляет собой специфический институт уголовной юстиции, так как осуществляется преимущественно в негласной форме и, соответственно, менее контролируема со стороны гражданского общества по сравнению с другими сферами, такими как уголовный и административный процесс.

Несмотря на это, ни одно государство не в состоянии обойтись без ОРД, так как тайному, изолированному характеру преступной деятельности необходимо противопоставить легальный механизм противодействия. Соответственно, адекватным в таких условиях могут быть только негласные методы, осуществляемые специально уполномоченными государственными органами в рамках полномочий, определенных действующим законодательством. Тем самым, нормативно определено и общепризнано, что в сфере ОРД государство обладает исключительной монополией на ее реализацию.

Тем не менее, осуществление ОРД в любом государстве предполагает в той или иной мере ограничение прав и свобод его граждан. Институт соблюдения и обеспечения прав и свобод гражданина и человека во многом развивался с целью ограничения произвола со стороны правоохранительных органов и специальных служб государства, которые зачастую действовали только в интересах незначительной группы людей в силу различных обстоятельств, ставших во главе государственной власти [3].

Достаточно вспомнить трагические страницы советской истории 1920-х-1930 годов, когда в условиях отсутствия сбалансированной правовой базы правоохранительные органы руководствовались преимущественно результатами ОРД, причем недостаточно проверенной или заведомо недостоверной. На их основе внесудебные органы («тройки», «особые совещания») выносили суровые приговоры, в том числе смертные.

С тех пор государственная политика противодействия преступности оперативно-розыскными методами кар-

динально изменилась. ОРД обрела полноценное законодательное и подзаконное нормативное регулирование, определены четкие рамки ее начала и завершения, установлены формы ведомственного контроля и прокурорского надзора за ней.

В то же время, нельзя сказать, что из-за этого границы тактической активности ОРД сильно сузились. Например, в современных условиях интенсивного развития цифровых технологий и повышенной информационной прозрачности, обусловленной постоянным накоплением и неконтролируемым дублированием в глобальной сети Интернет информации о его пользователях, становится практически нереальным обеспечить полное сохранение тайны их частной жизни [4]. На этом основываются многие организационные и правовые аспекты ОРД, относящиеся к таким ее сегментам, как: оперативно-поисковая работа, информационное обеспечение, первоначальная и последующая проверка получаемых сведений, предупреждение и пресечение замысливаемых и подготавливаемых преступлений.

При этом, обязанность соблюдения права человека на неприкосновенность частной жизни не означает запрета на его ограничение, представляющее собой проявление государственного принуждения [5]. Тем самым, государство создает баланс между личными интересами отдельных лиц и правами общества в целом.

Обзор литературы

Проблемы обеспечения прав и свобод личности рассматривались многими учеными-специалистами в области ОРД как в России, так и в Казахстане – К.К. Горяинов, В.С. Овчинский, Г.К. Синилов, Доля Е.А., Шатохин И.Д., Галахов С.С., Козлов В.И., Корневский Ю.В., Токарева М.Е., Данекенова А.Б. и др. Вместе с тем, несмотря на многочисленные исследования, некоторые значимые вопросы остались неизученными.

Методология

Изучение проблематики соблюдения прав и свобод личности в ходе ОРД требует комплексного подхода. Он предполагает использование системно-структурного метода исследования, что позволяет выявить характер взаимодействия между различными правовыми институтами: конституционное, уголовное, уголовно-процессуальное право и ОРД. Также используются сравнительный, логический метод и метод перехода от общих понятий к частным.

Результаты

По своей сути природа ОРД такова, что неизбежно затрагивает права и свободы людей, вовлекаемых в сферу ее осуществления. В ряде случаев она касается значительного круга лиц, не причастных к совершению преступлений. Это обуславливает наличие соответствующей системы защиты и восстановления нарушенных прав и законных интересов субъектов правоотношений в сфере ОРД и дальнейшего совершенствования самой этой деятельности и ее правового регулирования [6].

Тот факт, что в орбиту ОРД попадают не только потенциальные злоумышленники, но и законопослушные люди, обусловлен спецификой раскрытия замаскированных преступлений. Для того, чтобы успешно их выявлять, необходимо получить и проверить оперативные данные о широком круге лиц, которые являются связями фигурантов первоначальной информации. Именно это обстоятельство создает основную возможность нарушения прав и свобод личности при осуществлении ОРД. Поэтому возникла необходимость в создании соответствующего «противовеса».

В современных условиях указанная система состоит из нескольких элементов: 1) ведомственный контроль вышестоящих органов-субъектов ОРД над нижестоящими; 2) прокурорский надзор; 3) судебный контроль. При этом, только лишь ведомственный контроль является наиболее полным, так как охватывает все сферы ОРД, включая работу с конфиденциальными помощниками, доступ к которой для прокуроров и судов ограничен. Здесь могут возникнуть сомнения, что тем самым создаются предпосылки для системных нарушений прав и свобод личности при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий (ОРМ).

Поэтому мы поддерживаем А.И. Тамбовцева, что даже негласный (конспиративный), а потому – якобы бесконтрольно свободный и тем самым максимально отличный от формализованного уголовного процесса компонент ОРД все-таки не абсолютно бесформенный, а имеет определенную (иногда очень конкретную) процедуру. ОРМ имеют определенный (порой обязательный и не менее, а даже более сложный, чем в уголовном процессе) порядок своего санкционирования, подготовки, проведения и оформления. Это выражается в наличии обязательной процедуры контроля соответствующих руководителей за законностью, сроками, порядком подготовки, осуществления ОРМ и его результатами [7].

Действительно, анализ оперативно-розыскной практики показывает, что в отличие от деятельности следователя (дознателя), у которого имеется один основной вид производства – уголовное дело, оперативный работник, как правило, работает сразу по нескольким видам дел оперативного учета (ДООУ). Для каждого из таких дел нормативно регламентирован свой собственный порядок производства. Соответственно, ведомственный контроль охватывает все этапы работы по ним.

Тем не менее, как отмечают специалисты, постоянно присутствует реальный риск нарушения прав и свобод человека при осуществлении ОРД [8, с. 43].

Существуют различные причины возникновения таких нарушений. Среди них: недостаточный уровень квалификации оперативных работников и их руководителей; неправильная организация ведомственного контроля и т.д. Такие причины могут быть устранены в ходе соответствующих организационных мер.

Гораздо более серьезные причины обусловлены неоднозначной трактовкой норм законодательных и подзаконных правовых актов со стороны органов-субъектов ОРД, надзорных органов, судов и гражданского общества (в том числе представляемого адвокатами и защитниками лиц, попавших в орбиту ОРД).

Наглядным примером могут служить различные (иногда диаметрально противоположные) подходы опера-

тивных аппаратов и прокуроров к сущности оперативно-розыскной информации после введения в 2015 году новой редакции УПК РК. В частности, часть первая статьи 180 устанавливает основания для начала досудебного производства – наличие достаточных данных о признаках уголовного правонарушения. Отсутствие четких критериев такой достаточности позволял надзорному органу в любом сообщении усматривать такие признаки и настаивать на начале расследования, что часто просто парализовало оперативную работу.

Поэтому очень важна четкая и однозначно трактуемая нормативная база, основным элементом которой является Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (далее - Закон об ОРД). Анализ показывает, что в нем присутствует целый ряд норм, регламентирующих различные аспекты соблюдения прав и свобод личности.

Прежде всего, это пункт 2 статьи 14 «Использование материалов оперативно-розыскной деятельности», которая гласит: «2. Материалы, полученные в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, до облечения их в форму, предусмотренную уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, либо при отсутствии возможности ввести их в уголовный процесс не являются основанием для ограничения прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц» [9].

Мы считаем, что данная норма является не только декларативной, но и входит в прямое противоречие с другими нормами Закона об ОРД, а также с логикой правоохранительной деятельности.

Так, в ходе осуществления ОРМ в отношении интересующих лиц может быть получена информация, которая в дальнейшем станет основанием для запрета на въезд в страну представителей зарубежных криминальных сообществ или террористических организаций. Кроме того, результаты сбора оперативных сведений для принятия на работу в определенные организации (пункт 2 статьи 10) могут стать основанием для отказа. При этом, и в том, и в другом случае такая оперативная информация в уголовно-процессуальную форму не облечается. Отсутствует такая форма и при ограничении свободы личности в процессе проведения таких ОРМ, как: преследование лица, готовящего, совершающего или совершившего преступление, и его задержание; осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц, изъятия находящихся при них вещей и документов, могущих относиться к преступной деятельности, а также досмотра жилых помещений, рабочих и иных мест, досмотра транспортных средств [9].

В дополнение к вышесказанному, все специальные ОРМ в той или иной степени ограничивают права и свободы личности, хотя еще в уголовно-процессуальную форму не облечены. Такой подход разделяют и эксперты.

Конечно, ограничение законных прав граждан при проведении ОРМ несравненно меньше аналогичного ограничения прав и свобод граждан в уголовном процессе, но оно является неотъемлемым атрибутом ОРМ, затрагивающих конституционные права граждан на неприкосновенность жилища и различные виды тайн, что нашло свое закономерное отражение в одном из видов современной классификации ОРМ, а именно – «по степени ограничения прав граждан» [10, с. 287].

Заключение

Таким образом, действующая редакция рассматриваемой нормы Закона об ОРД является декларативной, не учитывающей реалии правоохранительной деятельности и, в частности, ОРД. Более того, она может породить на практике комплекс коллизий, обусловленных неоднозначностью законодательной формулировки данной нормы.

Например, это чревато проблемами в конкретной правоприменительной практике, так как создает возможность для оспаривания любых результатов, полученных в ходе осуществления любых ОРМ. Подобное положение особенно опасно по наиболее тяжким видам преступлений – организованная преступность и наркобизнес, где возникнет перспектива увода от ответственности представителей верхних ступеней криминальной иерархии.

Поэтому, чтобы устранить такие коллизии между нормами Закона об ОРД и потребностями правоохранительной деятельности, предлагается изложить пункт 2 статьи 14 Закона об ОРД в следующей редакции:

«2. Материалы, полученные в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, до облечения их в форму, предусмотренную уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, либо при отсутствии возможности ввести их в уголовный процесс, **могут являться основанием для ограничения прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц в случаях, прямо предусмотренных настоящим Законом**».

При таком подходе теория и практика ОРД будут соответствовать и духу, и букве данного Закона.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Совещание по вопросам модернизации деятельности органов внутренних дел под председательством Главы государства 19 ноября 2018 года // <http://www.akorda.kz/ru/events/soveshchanie-po-voprosam-modernizacii-deyatelno-sti-organov-vnutrennih-del-pod-predsedatelstvom-glavy-gosudarstva> (Дата обращения 20.12.2020 года).

2 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_. (Дата обращения 20.12.2020 года).

3 Данекенова А.Б. Об отдельных аспектах защиты прав и свобод человека и гражданина по законодательству Республики Казахстан // *Гылым - Наука: Международный научный журнал*. – 2019. – № 2(61). – С. 77-82.

4 Осипенко А.Л. Новые технологии получения и анализа оперативно-розыскной информации: правовые проблемы и перспективы внедрения // *Вестник Воронежского института МВД России*. – 2015. – № 2. – С. 17.

5 Назаров Д.Г. Пределы и ограничения прав и свобод человека и гражданина // *Законы России: опыт, анализ, практика*. – 2016. – № 1. – С. 89.

6 Галахов С.С., Козлов В.И. Теоретические и праксеологические основы предупреждения преступлений

оперативными подразделениями органов внутренних дел // Общество и право. – 2007. – №3(17). – С. 120.

7 Тамбовцев А.И. Негласный потенциал уголовно-процессуального законодательства России // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2018. – № 2(78). – С. 174.

8 Корневский Ю.В., Токарева М.Е. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам. – М.: Юрлитинформ, 2000. – 144 с.

9 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 (Дата обращения 21.12.2020 года).

10 Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 832 с.

REFERENCES

1 Soveshhanie po voprosam modernizatsii dejatel'nosti organov vnutrennih del pod predsedatel'stvom Glavy gosudarstva 19 nojabrja 2018 goda <http://www.akorda.kz/ru/events/soveshchanie-po-voprosam-modernizatsii-deyatelnosti-organov-vnutrennih-del-pod-predsedatel'stvom-glavy-gosudarstva> (Data obrashhenija 20.12.2020 goda).

2 O Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan na period s 2010 do 2020 goda: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 24 avgusta 2009 goda № 858 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_ (Data obrashhenija 20.12.2020 goda).

3 Danekenova A.B. Ob otdel'nyh aspektah zashhity prav i svobod cheloveka i grazhdanina po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan // Gylym (Nauka): Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal. – 2019. – № 2(61). – S. 77-82.

4 Osipenko A.L. Novye tehnologii poluchenija i analiza operativno-rozysknoj informatsii: pravovye problemy i perspektivy vnedrenija // Vestnik Voronezhskogo instituta MVD Rossii. – 2015. – № 2. – S. 17.

5 Nazarov D.G. Predely i ogranichenija prav i svobod cheloveka i grazhdanina // Zakony Rossii: opyt, analiz, praktika. – 2016. – № 1. – S. 89.

6 Galahov S.S., Kozlov V.I. Teoreticheskie i prakseologicheskie osnovy preduprezhdenija prestuplenij operativnymi podrazdelenijami organov vnutrennih del // Obshhestvo i pravo. – 2007. – №3(17). – S. 120.

7 Tambovcev A.I. Neglasnyj potencial ugolovno-processual'nogo zakonodatel'stva Rossii // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. – № 2(78). – 2018. – S. 174.

8 Korenevskij Ju.V., Tokareva M.E. Ispol'zovanie rezul'tatov operativno-rozysknoj dejatel'nosti v dokazyvanii po ugolovnym delam. – М.: JurLitinform, 2000 g. – 144 с.

9 Ob operativno-rozysknoj dejatel'nosti: Zakon Respubliki Kazahstan ot 15 sentjabrja 1994 goda № 154-ХІІІ // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 (Data obrashhenija 21.12.2020 goda).

10 Teorija operativno-rozysknoj dejatel'nosti: uchebnik / Pod red. K.K. Gorjainova, V.S. Ovchinskogo, G.K. Sinilova. – М.: INFRA-M, 2008. – 832 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Лакбаев Канат Саметович - доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры оперативно-розыскной деятельности Карагандинской академии МВД РК им Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: k.lakbaev@mail.ru

Рысмагамбетова Гульнара Мусиевна - кандидат юридических наук, проректор по стратегическому развитию Академии «Болашак». г. Караганда, ул. Ерубаяева, 16/6. E-mail: gulnaramusievna@gmail.com

Галиханов Мурат Максutowич - магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: galikhanov84@inbox.ru

Канат Саметулы Лакбаев - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жедел-іздістіру кафедрасының профессоры. Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124. E-mail: k.lakbaev@mail.ru

Гүлнәр Мусақызы Рысмагамбетова - заң ғылымдарының кандидаты, «Болашак» академиясының (Қарағанды қ.) стратегиялық даму жөніндегі проректоры. Қарағанды қ., Ерубаяев көшесі, 16/6. E-mail: gulnaramusievna@gmail.com

Мұрат Максұтұлы Галиханов - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: galikhanov84@inbox.ru

Kanat S. Lakbayev - Doctor in Law, professor, professor of the Department of operative-investigative activity of the Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Ermekov str., 124. E-mail: k.lakbaev@mail.ru

Gulnara M. Rysmagambetova – PhD in Law, Vice Rector for Strategic Development of the «Bolashaq» Academy (Karaganda). Karaganda, Erubayev str., 16/6. E-mail: gulnaramusievna@gmail.com

Murat M. Galikhanov - master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabilbayev. Kostanay, Abay avenu 11. E-mail: galikhanov84@inbox.ru

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА НЕНАСИЛЬСТВЕННЫХ ПОЛОВЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Р.Б. Мынбаев

докторант

Ж.Р. Дильбарханова

доктор юридических, профессор

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова

Аннотация. Одной из негативных характеристик современного общества, злободневной проблемой, вызывающей огромный резонанс и недовольство граждан в отношении их защищенности от противоправных деяний, является проблема преступлений полового характера в отношении несовершеннолетних. Данный вопрос вызывает глубокую озабоченность на всех уровнях иерархии государственного управления. Неоднократно он акцентировался в выступлениях и посланиях Президента страны, нашел отражение в решениях законодательных органов, является предметом ежедневной деятельности сотрудников правоохранительных органов, вызывает повышенный интерес представителей средств массовой информации.

Несмотря на то, что международным сообществом выработан ряд нормативных правовых актов в отношении защиты прав детей от противоправных посягательств и каждое государство вырабатывает на национальном уровне законодательную базу по противодействию подобным негативным проявлениям, а также предлагает адаптированный превентивный механизм, тем не менее, проблема остается острой, нерешенной, злободневной.

Научная статья посвящена анализу уголовно-правовой характеристики ненасильственных половых преступлений в отношении несовершеннолетних по законодательству Республики Казахстан и выработке предложений по повышению его эффективности. Приведен обзор различных мнений ученых в отношении элементов состава преступлений, предусмотренных статьями 122 «Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста» и статьей 124 «Развращение малолетних» Уголовного кодекса Республики Казахстан.

В публикации проводится правовой анализ новелл уголовного законодательства, дается сравнение мнений ученых по рассматриваемой проблеме, обосновываются отдельные терминологические особенности. Авторы обосновывают необходимость внесения изменений и дополнений в целях совершенствования действующего уголовного законодательства.

Ключевые слова: ненасильственные половые преступления, несовершеннолетние, уголовно-правовая характеристика.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚСЫЗ ЖЫНЫСТЫҚ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Р.Б. Мынбаев

докторант

Ж.Р. Дильбарханова

заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Қазіргі қоғамның жағымсыз сипаттамаларының бірі, азаматтардың заңсыз әрекеттерден қорғалуына қатысты үлкен резонанс пен наразылық тудыратын өзекті мәселе - көмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы қылмыстар мәселесі. Бұл мәселе мемлекеттік басқару иерархиясының барлық деңгейлерінде үлкен алаңдаушылық туғызады. Ол мәселеге ел Президентінің сөйлеген сөздері мен жолдауларында бірнеше рет назар аударылды және ол заң шығарушы органдардың шешімдерінде көрініс тапты, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің күнделікті қызметінің мәні болып табылады, бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерінің жоғары қызығушылығын тудырды.

Халықаралық қоғамдастық балалардың құқықтарын қол сұғушылықтардан қорғауға қатысты бірқатар нормативтік құқықтық актілерді әзірлегеніне және әрбір мемлекет ұлттық деңгейде осындай келеңсіз көріністерге қарсы іс-қимыл жөніндегі заңнамалық базаны тұжырымдағанына, сондай-ақ бейімделген алдын алу тетігін ұсынғанына қарамастан, проблема шешілмей, өткір, көкейтесті болып қалуда.

Ғылыми мақала Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша көмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылықсыз жыныстық қылмыстардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасын талдауға және оның тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеуге арналған.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Он алты жасқа толмаған адаммен жыныстық қатынас немесе сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер жасау» атты 122-бабымен және «Жас балаларды азғындық жолға түсіру» атты 124-бабымен көзделген қылмыстар құрамының элементтеріне қатысты ғалымдардың әр түрлі пікірлеріне шолу жасалған.

Мақалада қылмыстық заңнаманың новеллаларына құқықтық талдау жүргізіледі, қарастырылып отырған

проблема бойынша ғалымдардың пікірлері салыстырылады, жекелеген терминологиялық ерекшеліктер негізделеді. Авторлар қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру мақсатында өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттілігін негіздейді.

Түйін сөздер: зорлық-зомбылықсыз жыныстық қылмыстар, кәмелетке толмағандар, қылмыстық-құқықтық сипаттама.

CRIMINAL LAW CHARACTERISTIC OF NON-VIOLENT SEXUAL CRIMES AGAINST UNDERAGES

Mynbayev R.B.
doctoral student

Dilbarkhanova Zh.R.
Doctor in Law, professor

Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. One of the key problems of modern Kazakhstani society and state continues to be the vulnerability of children from criminal attacks by adults. In connection with the extremely unfavorable situation in ensuring the rights and legitimate interests of minors, including their sexual security, the following were adopted: the UN Convention on the Rights of the Child (1989), the World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children (1990). However, the adoption of these documents created only general prerequisites for ensuring effective protection of the rights and legitimate interests of minors in various countries of the world. In the Republic of Kazakhstan, unfortunately, at present, not all the requirements established in the indicated international legal acts are taken into account.

The criminal law characteristic is the basic characteristic in the identification, disclosure and investigation of criminal acts. It is she who acts as the basis that allows you to distinguish a criminal act from lawful behavior. The criminal-legal characteristic of a crime contains four elements: the object of the crime, the objective side, the subject of the crime, the subjective side - contributing to the correct qualification and investigation of the crime. In the absence of necessary and sufficient features that characterize at least one of these elements, all other elements lose their evidentiary value. This article presents an analysis of the criminal-legal characteristics of non-violent crimes against minors. The opinions of scientists in relation to the elements of the corpus delicti provided for in Article 122 "Sexual intercourse or other actions of a sexual nature with a person under the age of sixteen" and Article 124 "Corruption of minors" of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan are considered. The necessity of making additions in order to improve the current criminal legislation is substantiated.

Keywords: non-violent sexual crimes, minors, criminal law characteristics

Введение

В настоящее время одной из актуальных задач современности продолжает оставаться обеспечение достойной защиты детей и подрастающего поколения от различного рода посягательств на их права и законные интересы, в том числе и от сексуальных посягательств со стороны взрослых. Признавая значимость защиты и обеспечения прав и законных интересов несовершеннолетних, мировым сообществом на международном уровне были приняты основополагающие правовые акты: Конвенция ООН о правах ребенка (1989), Всемирная декларация об обеспечении выживания, защиты и развития детей (1990). Принятие этих важных документов явилось серьезным подспорьем для законодательного закрепления необходимости защиты законных прав и интересов несовершеннолетних на национальном уровне. Однако, как показывает анализ, не все положения этих правовых актов исполняются и нашли должное нормативно-правовое подкрепление.

Для правильной квалификации противоправных деяний в практической деятельности сотрудников органов внутренних дел особую значимость имеет уголовно-правовая характеристика. Знание теории четырех составных взаимосвязанных элементов состава преступления – объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона, а также необходимости обеспечения достаточным комплексом признаков каждого из них (если отсутствует достаточный комплекс признаков хотя бы одного элемента, это нивелирует доказательственное значение других элементов) имеет большую практическую значимость и позволит избежать ошибок в правоприменении.

К ненасильственным половым преступлениям относятся деяния, предусмотренные статьей 122 «Половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста» и статьей 124 «Развращение малолетних» Уголовного кодекса Республики Казахстан [1].

Основная часть

Вкратце остановимся на элементах рассматриваемых составов, рассмотрим мнения отдельных ученых в отношении них. В теории уголовного права объект преступления выделяется для того, чтобы обозначить ценность для общества конкретных общественных отношений. Эта ценность выражается в виде закрепленных на законодательном уровне норм, а используемые при нарушении этих общественных отношений уголовно-правовые средства указывают на степень общественной опасности деяний, посягающих на эти общественные отношения.

Соответственно, объект преступления в уголовном праве представляется как охраняемые уголовным

законом общественные отношения, на которые посягает противоправное деяние и которым причиняется вред либо создается реальная угроза причинения вреда этим отношениям. Перечень объектов преступления дается в части 1 статьи 2 УК: права, свободы и законные интересы человека и гражданина, собственность, права и законные интересы организаций, общественный порядок и безопасность, окружающая среда, конституционный строй и территориальная целостность Республики Казахстан, охраняемые законом интересы общества и государства, мир и безопасность человечества [1].

Глава 1 Особенной части УК «Уголовные правонарушения против личности» наряду с другими составами регламентирует противоправные деяния, посягающие на половую неприкосновенность и половую свободу несовершеннолетних (термин «несовершеннолетние» мы используем не только в юридическом, но и в более широком смысле, подразумевая всех лиц, не достигших возраста совершеннолетия). Одни авторы рассматривают их как «предусмотренные уголовным законом общественно опасные посягательства на половую неприкосновенность, нормальное психическое и физическое развитие лиц, не достигших 16 или 14 лет, на половую свободу взрослых лиц либо на установившийся в обществе уклад половых отношений» [2, с. 124]. Другие ученые считают, что «половые преступления представляют собой умышленные действия против охраняемых уголовным законом половой неприкосновенности и половой свободы, а также нравственного и физического развития несовершеннолетних, и причиняют вред конкретным личностям» [3, с. 81]. Тем не менее, все исследователи во главу угла выносят два объекта посягательства: половая свобода и половая неприкосновенность. При этом и то и другое входит в понятие законных прав и свобод личности, декларируемых и гарантированных Конституцией.

Н.Н. Изотов под термином «половая свобода» понимает «имманентно присущее каждому человеку право самостоятельно решать, как и с кем удовлетворять свои сексуальные желания» [4, с. 62]. Понятие половой свободы, по мнению А.П. Дьяченко, отражает сущность общественной морали в сфере сексуальных отношений. Поэтому в случаях, которые не охватываются категорией половой неприкосновенности, правильнее говорить именно о свободе личности в сфере полового общения, о самоопределении в сфере сексуальных отношений, т.е. о половой свободе [5, с. 55]. М.А. Конева считает, что обладая личной свободой, лицо обладает ее частью – половой свободой, которая заключается в возможности самоопределения в половой сфере, т.е. половая свобода дает возможность человеку самостоятельно удовлетворять свои потребности в сфере взаимоотношений между полами [6, с. 55].

Понятно, что данные суждения справедливы по отношению к лицам, достигшим совершеннолетнего возраста либо 16 лет, поскольку свои права и интересы в отношении секса и взаимоотношений в данной сфере субъекты могут самостоятельно реализовывать по достижении этого возраста.

Неприкосновенность в сексуальной сфере, как считает А.П. Дьяченко, представляет собою абсолютный правовой запрет, полную невозможность сексуальных отношений с известной категорией лиц, в частности с несовершеннолетними лицами, не достигшими половой зрелости или брачного возраста [5, с. 53].

Таким образом, сравнение этих двух понятий показывает, что термин «половая неприкосновенность» является более широким по своему содержанию понятием, поскольку ею человек обладает на протяжении всей своей жизни, тогда как «половая свобода» подразумевает возможность самостоятельного определения индивида с половым партнером и выбора сексуальных отношений по достижении им определенного возраста.

Охрана и защита половой неприкосновенности лиц, не достигших этого возраста, от ненасильственных посягательств осуществляется на государственном уровне уголовно-правовыми мерами – регламентируется в статьях 122, 124 Уголовного кодекса. И это вполне оправданно, поскольку половая неприкосновенность ребенка является составляющей его нормального физического, морально-нравственного, духовного, психического развития и здоровья. Соответственно, искажения в одном направлении развития могут негативно отразиться на формировании личности в целом.

Посягательства на половое развитие детей грозят не только физическими последствиями, но и психологическими, социальными [7, с. 110-111].

Непосредственным объектом посягательства по рассматриваемым статьям являются половая неприкосновенность, нравственное и физическое здоровье лиц, не достигших 16-летнего возраста. При этом не имеет значения тот факт, кто инициировал совершение сексуальных действий, в любом случае половая неприкосновенность лиц, не достигших указанного возраста, подлежит уголовно-правовой охране.

Следует отметить, что вопрос об инициаторе интимных действий и возрасте потерпевших по данной категории дел неоднократно подвергался дискуссии. Одни авторы обосновывают мнение о том, что необходимо установить 18-летний возраст потерпевшего в качестве признака этого состава преступления. Тому есть и материальное основание – завершение полового созревания, и формальное – совпадение с совершеннолетием [7, с. 220]. Если же обратиться к законодательству стран дальнего зарубежья, то можно отметить, что 30% государств Европы сейчас запрещают любые, в том числе и добровольные, сексуальные контакты между взрослыми и детьми, не достигшими 16-летнего возраста. В число таких государств входят Бельгия, Финляндия, Норвегия и др. Более того, в отдельных странах (Франции, Швеции, Канаде, Венгрии, Дании, Греции и в др.) возраст защиты половой неприкосновенности несовершеннолетних в ряде случаев повышается до 18 лет [8].

Проведение статистических опросов подтверждает наличие разногласий в обществе по данному вопросу. Однако, следует согласиться, что ранняя половая жизнь наносит ущерб биологическому развитию человека, ведет к истощению еще не сформировавшегося организма с неустойчивым аппаратом саморегуляции [9, с. 553-559]. Тем не менее, по данным экспертов ООН, половой жизнью живут почти 50% учащихся школ [10]. «Начиная с 2005 года среди подростков выявлено 1200 случаев сифилиса, 1509 случаев гонококковой инфекции, 374 случая хламидиоза, 1926 случаев трихомониаза. Всего по Казахстану среди несовершеннолетних более пяти тысяч случаев заболеваний инфекциями половых путей» [11]. В 2017 году в Казахстане искусственно прервали беременность 95 тысяч женщин. Более 2-х тысяч из них, а точнее 2218 – подростки от 15-17 лет, младше 15-16 лет [12].

Ранние половые контакты способны вызвать глубокую психическую травму, исказить представление о сексуальных отношениях между полами, вызвать физические отклонения, отклонения в нравственном развитии ребенка и т.п., что повлияет на мотивы его последующего поведения. Отечественный законодатель справедливо устанавливает шестнадцатилетний возраст потерпевших от подобных противоправных деяний.

Поскольку в подростковом возрасте начинается половое созревание, и на гормональном фоне возникает чрезмерный сексуальный интерес, возбудимость и либидо, то, как отмечает В.С. Мухина, под влиянием разнообразных ситуаций могут возникать девиации сексуального поведения. Наиболее подвержены сексуальным провокациям подростки с недостаточно развитым чувством моральных запретов, бездуховные, инфантильные, развитые физически, но не способные при этом давать несексуальный выход своей энергии. Стремление к сексуальным контактам активизируется у одних отставанием в социальном и психологическом развитии, быстрым физическим созреванием, у других – неадекватным представлением о взрослости [13, с. 376].

Объективная сторона состава преступления включает в себя совокупность признаков процесса посягательства на охраняемый законом объект: само противоправное деяние, последствия его совершения и причинно-следственная связь между ними.

Объективная сторона состава преступления по статье 122УК, выражается в добровольном (с обеих сторон) половом сношении или совершении иных действий сексуального характера взрослого с лицом, не достигшим 16 лет, без применения насилия.

О насилии можно говорить, когда определенные действия в отношении другого человека совершаются против его воли. В литературе отмечаются общие для всех насильственных преступлений следующие признаки: 1) преступность деяния в целом; 2) наличие однородного объекта посягательства – общественных отношений, обеспечивающих физические блага личности; 3) одинаковый по своей сущности способ совершения преступлений, состоящий в применении насилия или угрозы насилием; 4) умышленный (сознательный) характер фактически применяемого насилия (угрозы насилием) [13, с. 12-20].

Понятие «насилие» в теории уголовного права рассматривается в двух формах: физическое и психическое. По мнению Л.Д. Гаухмана, «под физическим насилием следует понимать общественно опасное противоправное воздействие на организм другого человека против его воли» [14, с. 6]. Физическое насилие подразумевает воздействие на организм человека. Поскольку в данном случае речь идет о ненасильственных действиях, то воздействие может проявляться в виде спаивания, отравления и т.п.

Психическое насилие хотя и не причиняет видимого нарушения целостности органов и тканей человека, но воздействуя на его неокрепшую психику, вызывает ряд негативных эмоций (страх, беспомощность, гнев, униженность и пр.), которые в комплексе формируют психологическую травму. Цель такого насилия - посредством угроз запугать потерпевшего. Е.А. Левертова выделяет различные виды психического насилия: 1) в зависимости от их характера: а) угроза насилием; б) угроза причинения материального ущерба; в) шантаж; г) угроза совершением иных противоправных действий; 2) в зависимости от формы его выражения: а) словесная угроза; б) письменная угроза; в) угроза, совершаемая с помощью жестов; г) угроза, сопровождаемая демонстрацией оружия или предметов, его заменяющих [15, с. 5-21].

Следует учитывать, что рассматриваемая категория противоправных деяний, предусмотренных статьями 122 и 124 УК, характеризуется добровольным со стороны потерпевшего совершением действий, что вызывает определенные сложности на практике при разграничении преступлений.

В Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года N 4 «О некоторых вопросах квалификации преступлений, связанных с изнасилованием и иными насильственными действиями сексуального характера» указывается, что «уголовная ответственность за половое сношение или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста, а равно за совершение в отношении малолетних развратных действий (статьи 122 и 124 УК) наступает в случаях, когда половое сношение, мужеложство, лесбиянство или развратные действия были совершены без применения насилия или угрозы его применения, или без использования беспомощного состояния потерпевшего лица» [16].

В то же время следует учитывать то, что, так называемая добровольность, или согласие со стороны потерпевшего, вступления в сексуальные отношения (в любых их проявлениях) с взрослым может быть неоднозначной. С одной стороны, она может быть объяснена любопытством, формирующимся сексуальным

влечением (на фоне гормонального всплеска), подкрепленным материальным интересом или какой-либо другой заинтересованностью. С другой стороны, как отмечают ученые, кажущаяся добровольность, выражающаяся в непротивлении действиям виновного в силу непонимания потерпевшим смысла происходящего события. Последнее свойственно малолетним детям в возрасте до 5-6 лет, поэтому их кажущееся согласие не является юридически значимым для квалификации преступления [17, с. 257-258].

Соответственно, речь идет не о добровольном, а о вынужденном согласии потерпевшего участвовать в половом акте или иных действиях сексуального характера, что и должно быть установлено следственным путем [18, с. 372].

Установление не мнимой, а реальной добровольности, т.е. осознанного согласия потерпевшего, важно для правильной квалификации подобных противоправных деяний. Г.П. Краснюк отмечает, что при установлении признака добровольности следует учитывать следующие возможные варианты поведения: 1) согласие несовершеннолетнего на совершение полового сношения было дано им при условии, что он понимал характер и значение совершаемых с ним действий, и какое-либо понуждение отсутствовало; 2) согласие несовершеннолетнего было дано им под принуждением, вследствие угроз со стороны субъекта преступления, путем шантажа, угрозы лишить материальной помощи, уничтожить имущество; 3) несовершеннолетний дал согласие на совершение сексуальных действий лишь для того, чтобы избежать физического насилия или угроз его применения; 4) несовершеннолетний дал согласие на совершение действий сексуального характера, так как не понимал характера и значения совершаемых с ним действий; 5) вследствие малолетнего возраста, беспомощного состояния либо умственной отсталости согласие, либо возражение жертвы на совершение действий сексуального характера не было выражено [19, с. 51-52].

То есть здесь прослеживается тонкая грань между осознанной добровольностью вступления в половой контакт со стороны потерпевшего и замаскированным принуждением его к этому. Для установления реальных причин не проявления возражения со стороны потерпевшего нужен профессиональный поведенческий анализ специалиста-психолога.

Когда потерпевшими являются дети до двенадцати лет или имеющие отклонения в своем психическом или физическом развитии, то они, в силу своего возраста или особенностей развития, еще не в состоянии еще осознавать характер и значение совершаемых в отношении них сексуальных действий, и тем более не в состоянии руководить ими. Соответственно, несопротивление или согласие с их стороны не может характеризоваться как добровольность.

По данным специалистов, лишь к 12 годам (эта граница условна, у конкретного ребенка этот период может начаться раньше или закончиться позже) происходит накопление информации об особенностях полового поведения в процессе межличностного общения в половом акте [20].

Исходя из вышеизложенного, нами была предложена уголовно-правовая конструкция нормы, в соответствии с которой деяния, предусмотренные статьей 122 УК, в отношении малолетнего лица, не достигшего 12-летнего возраста (либо признанного недееспособным), квалифицировать как изнасилование, или насильственные действия сексуального характера.

Что же касается виновного лица, то следует учитывать, что вступление взрослого человека с несовершеннолетними в половые отношения или совершение в отношении них иных действий сексуального характера могут быть спровоцированы психическим расстройством – педофилией, проявляющейся в сексуальной тяге к детям. Подобные отклонения включены в категорию психических заболеваний, при диагностировании которых лица находятся на учете и получают соответствующее лечение.

Объективная сторона преступления, предусмотренного статьей 124 УК, выражается в действиях, направленных на половое возбуждение малолетних и развитие у них нездорового сексуального интереса. Прежде всего развратные действия совершаются с целью удовлетворения полового инстинкта виновного [19, с. 372]. Свое половое удовлетворение они могут получить в результате полового сношения или других сексуальных действий в присутствии малолетнего; в рассматривании половых органов потерпевшего или показе ему своих половых органов; демонстрации различных материалов (фото, видео и пр.) порнографического содержания и т.д. Подобные действия направлены на физическое и интеллектуальное развращение малолетних.

В юридической литературе выделяют четыре разновидности развратных действий интеллектуального и физического плана: 1) сексуальные действия по отношению к малолетним; 2) склонение или принуждение малолетних к совершению сексуальных действий в отношении виновного; 3) совершение сексуальных действий в присутствии малолетних; 4) склонение или принуждение малолетних к совершению сексуальных действий между собой [21, с. 191].

Противоправные деяния, предусмотренные в анализируемых составах, направлены в отношении несовершеннолетних, не достигших 16 лет (ст. 122 УК) и не достигших 14 лет (ст. 124 УК).

Преступление является оконченным с момента совершения соответствующих действий.

Субъектом преступления является физическое, вменяемое, совершеннолетнее лицо, совершившее общественно опасное деяние, предусмотренное в рассматриваемых составах.

Изучение причин и условий, являющихся детерминантами подобных деяний, криминологический

анализ лиц их совершивших свидетельствует, что зачастую виновные сами в детстве пережили глубокую психологическую травму, подвергались насилию, гонению, или ненасильственному склонению к действиям сексуального характера, подвергались моральному, физическому и интеллектуальному растлению со стороны взрослых. Сложившиеся в детстве негативные социальные, нравственные, духовные, жизненные факторы, индивидуальные особенности и пр. сформировали не только искаженное представление о нормальной сексуальной сфере человека, но и сформировали психические отклонения на этой почве.

При уголовно-правовой квалификации рассматриваемых преступлений, необходимо иметь в виду, что предусмотренная законодателем ответственность за их совершение возможна тогда, когда взрослый заведомо знал или допускал, что он вступает в половой контакт с лицом, не достигшим необходимого возраста. В тех случаях, когда физическое развитие ребенка, его внешний облик явно не соответствуют его возрасту по документу, т.е. он выглядит гораздо старше своего возраста, то необходимо установить, знал ли взрослый о фактическом возрасте лица, с кем вступает в сексуальные отношения, или, ориентируясь на внешний вид или сообщенные сведения о возрасте, добросовестно заблуждался.

Субъектом преступления, предусмотренного статьей 122 УК, могут быть лица как мужского, так и женского пола. Другим важным признаком, который следует установить, по мнению Г.П. Краснюк, является наличие или отсутствие устойчивых отношений между лицами, вступающими в половое сношение, мужеложство, лесбиянство или иные действия сексуального характера [19, с. 80-81].

В семейном законодательстве установлен определенный возраст для вступления в брак - 18 лет (ч. 1 ст. 10 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье») от 26 декабря 2011 года № 518-IV. Ученые в области медицины, психологии, социологии отмечают, что для полноценного вступления в брак нужна соответствующая психическая и физическая зрелость человека. Кроме того, немаловажным, по мнению социологов, юристов является социальная зрелость человека, то есть его способность быть социально самостоятельным, приобрести специальность и зарабатывать для содержания семьи.

В части 2 статьи 10 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье») от 26 декабря 2011 года № 518-IV предусмотрена возможность снижения брачного возраста на срок не более двух лет при наличии таких уважительных причин, как беременность и рождение общего ребенка. То есть вступление в столь раннем возрасте в брак – это исключение, вызванное серьезными жизненными обстоятельствами, оно предоставляет вступившим в брак полную гражданскую дееспособность.

Субъективная сторона является завершающим элементом состава преступления. В теории и практике уголовного права под субъективной стороной понимается психическая деятельность лица, непосредственно связанная с совершением преступления, то есть психическое отношение лица к совершаемым им противоправным действиям.

Большинство авторов склоняется к тому, что субъективная сторона преступления, которая предусмотрена статьей 122 УК, предполагает прямой умысел. Взрослый осознает или допускает, что совершает действия сексуального характера с лицом, не достигшим определенного возраста, и желает совершать эти действия, что указывает на его прямой умысел. Как было отмечено ранее, для правильной квалификации деяния и привлечения к ответственности следует установить, знал ли взрослый заведомо о том, что вступает в сексуальные отношения с лицом, не достигшим 16 летнего возраста.

Косвенный умысел заключается в том, что лицо, совершающее противоправное деяние, осознает общественную опасность своих действий (бездействия), предвидит возможность наступления общественно опасных последствий, не желает, но сознательно допускает наступление этих последствий либо относится к ним безразлично.

Прямой и косвенный умысел – это разновидности одной и той же формы вины, поэтому между ними много общего. Различие между ними состоит в неодинаковом характере предвидения общественно опасных последствий. Если прямой умысел характеризуется предвидением, как правило, неизбежности, а иногда реальной возможности их наступления, то косвенному умыслу присуще предвидение только реальной возможности наступления указанных последствий. Положительное отношение к вредным последствиям при прямом умысле выражается в желании, а при косвенном – в сознательном допущении либо безразличном отношении. Половое сношение, мужеложство, лесбиянство или иные действия сексуального характера могут быть совершены как с прямым, так и с косвенным умыслом. То есть мотив и цель совершения противоправного деяния составляют субъективную сторону состава.

Заключение

Законодатель вполне справедливо выделил в качестве квалифицирующих признаков совершение анализируемых действий родителем, педагогом либо иным лицом, на которое законом Республики Казахстан возложены обязанности по его воспитанию (ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 124 УК), а также их совершение неоднократно (ч. 3 ст. 122, ч. 3 ст. 124 УК). Включение в нормы рассматриваемых статей данных квалифицирующих признаков, обусловлено тем, что взрослые (родители, педагоги и др.) должны нести ответственность за нормальное (в том числе и сексуальное) развитие детей, которые в силу своего возраста находятся в зависимом от них положении.

Таким образом, данная сфера уголовно-правового регулирования является весьма сложной, обладает

большой социальной значимостью и требует пристального внимания со стороны правоохранительных органов, семьи и общества. Проведенный нами в ходе исследования анализ позволяет сделать вывод о необходимости внесения изменений и дополнений в ст. 122, 124 УК, которые были сформулированы в виде предложений по совершенствованию уголовного законодательства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан. – Алматы, 2018. – 256 с.
- 2 Игнатов А.Н., Красиков Ю.Л. Уголовное право России. Часть Особенная: учебник для вузов. Т. 2. – М., 2000. – 639 с.
- 3 Уголовное право РФ. Особенная часть: учебник. – М., 2000
- 4 Изотов Н.Н. Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера: дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 2000. – 163 с.
- 5 Дьяченко А.П. Уголовно-правовая охрана граждан от преступлений в сфере сексуальных отношений: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1993. – 344 с.
- 6 Конева М.А. Уголовно-правовая и криминологическая характеристики насильственных действий сексуального характера при гетеросексуальных и гомосексуальных контактах: дис. ... канд. юрид. наук. – Ставрополь, 1999.
- 7 Пудовочкин Ю.А. Ответственность за преступления против несовершеннолетних по российскому уголовному праву. – СПб., 2002. – 292 с.
- 8 Бимбинов А.А. Ненасильственные половые преступления: монография. – М., 2017. – 160 с.
- 9 Абрамова Г.С. Возрастная психология. – М., 2001. – 672 с.
- 10 Казахские подростки слишком рано начинают заниматься сексом // <https://www.nur.kz/1062341-kazakhstanskije-podrostki-slishkom->
- 11 Более тысячи казахских подростков переболели сифилисом // <https://informburo.kz/novosti/bolee-tysyachi-kazahstanskih-podrostkov->
- 12 Из-за абортов в 2017 году на свет не появилось 95 тысяч детей // <http://nv.kz/2018/02/14/195026/>.
- 13 Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. – М., 2000. – 456 с.
- 14 Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. – М., 1969. - С 120.
- 15 Леввертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. – Омск, 1978. – 103 с.
- 16 Камаев Ш. Надежно ли уголовный закон защищает несовершеннолетних? // Законность. – 2001. - №1.
- 17 Зорлау және өзге де нәсіпқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы: ҚР Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 4 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>
- 18 Комментарий к Уголовному кодексу РФ. Расширенный уголовно-правовой анализ / под общ. ред. В.В. Мозякова. – М., 2002.
- 19 Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. А.В. Наумов. – М., 1999.
- 20 Краснюк Г.П. Ненасильственные сексуальные посягательства на лиц, не достигших 14-летнего возраста: дис. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2000.
- 21 Ионова Е.Л. Психосексуальное развитие детей и подростков (7-18лет) // <https://psynavigator.ru/publikacii/psihoseksualnoe-razvitiye-detej-i-podrostkov>
- 22 Уголовное право: учебник для вузов / под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселова. – М., 2000.

REFERENCES

- 1 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. - Almaty, 2018. - 256 p.
- 2 Ignatov A.N., Krasikov Yu.L. Criminal law of Russia. Part Special: textbook for universities. T. 2. - M., 2000. - 639 p.
- 3 Criminal law of the Russian Federation. Special part: textbook. - M., 2000.
- 4 Izotov N.N. Criminal liability for sexual assault: dis. ... cand.jurid. sciences. - Stavropol, 2000. - 163 p.
- 5 Dyachenko A.P. Criminal law protection of citizens from crimes in the sphere of sexual relations: dis. ... dr. jurid. sciences. - M., 1993. - 344 p.
- 6 Koneva M.A. Criminal law and criminological characteristics of sexual assault in heterosexual and homosexual contacts: dis ...cand. jurid. sciences. - Stavropol, 1999
- 7 Pudovochkin Yu.A. Responsibility for crimes against minors under Russian criminal law. - SPb., 2002. - 292 p.
- 8 Bimbinov A.A. Nonviolent Sexual Crimes: a monograph. –M., 2017. - 160 p.
- 9 Abramova G.S. Age-related psychology. - M., 2001. - 672 p.
- 10 Kazakh teenagers start having sex too early // <https://www.nur.kz/1062341-kazakhstanskije-podrostki-slishkom->
- 11 More than a thousand Kazakh teenagers have had syphilis // <https://informburo.kz/novosti/bolee-tysyachi-kazahstanskih-podrostkov->
- 12 Due to abortions in 2017, 95 thousand children were not born // <http://nv.kz/2018/02/14/195026/>.
- 13 Mukhina V.C. Developmental psychology: phenomenology of development, childhood, adolescence. - M., 2000. - 456 p.
- 14 Gaukhman L.D. Combating violent assault. - M., 1969. - S. 120.
- 15 Levvertova R.A. Responsibility for mental violence under Soviet criminal law. - Omsk, 1978. - 103 p.
- 16 Kamaev Sh. Does the criminal law reliably protect minors? // Legality. - 2001. - No. 1.

---

17 Zorlau zhane ozge de nәpsikumarlyk sipattagy kыsh koldanu areketterimen bajlanysty kыlmystardy saralaudyn kejbir maseleleri turaly KR Zhogargy Sotynyn 2007 zhylygy 11 mamyrdagy N 4 Normativtik kaulysy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

18 Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation. Extended criminal law analysis / Ed. V.V. Mozyakova. - M., 2002.

19 Commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / otv. ed. A.V. Naumov. - M., 1999.

20 Krasnyuk G.P. Nonviolent sexual assault on persons under 14 years of age: dis. ... cand.jurid. sciences. - Krasnodar, 2000.

21 Ionova E.L. Psychosexual development of children and adolescents (7-18 years old) // <https://psynavigator.ru/publikacii/psihoseksualnoe-razvitie-detej-i-podrostkov>

22 Criminal law: textbook for universities / Ed. I. I. Kozachenko, Z. A. Neznamova, G.P. Novoselova. - M., 2000.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Руслан Бактыбаевич Мынбаев - Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Т. Өтепов к., 29. E-mail: rasmynbaev05@icloud.com

Жанат Рахимжанқызы Дильбарханова - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы бастығының орынбасары. Алматы қ., Т. Өтепов к., 29. E-mail: dilbarkhanova@hotmail.com

Мынбаев Руслан Бактыбаевич - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. г. Алматы, ул. Т. Утепова, 29. E-mail: rasmynbaev05@icloud.com

Дильбарханова Жанат Рахимжановна - доктор юридических наук, профессор, заместитель начальника Алматинской академии МВД РК им. М.Есбулатова. г. Алматы, ул. Т. Утепова, 29. E-mail: dilbarkhanova@hotmail.com.

Ruslan B. Mynbayev - doctoral student of the Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, T. Uteпов st., 29. E-mail: rasmynbaev05@icloud.com.

Zhanat R. Dilbarkhanova - Doctor in Law, professor, deputy head of the Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, T. Uteпов st., 29. E-mail: Dilbarkhanova@hotmail.com.

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМ ПО ВОПРОСАМ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.Б. Айтуарова

кандидат юридических наук

А.А. Кушкимбаев

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В современном мире противодействие коррупции занимает особое положение, так как явление социально-опасное и представляет угрозу государству, нанося ущерб экономике и стабильности в целом. Проблемам борьбы с коррупцией уделяется особое внимание, так как данные правонарушения являются опасными среди преступной деятельности. Сохранение угрозы правонарушений коррупционного характера доказывает принятие международных конвенций, целью которых являются профилактика, недопущение и борьба с этим серьезным явлением. Для целесообразного решения проблемы борьбы с коррупционными правонарушениями необходимо разработать меры, которые в совокупности основываются на действующем законодательстве, т.е. имеют правовое направление. Среди мер правовой направленности важную роль играют уголовно-правовые меры. Наша страна ратифицировала ряд международных конвенций по противодействию, предупреждению и противодействию коррупции, в частности Конвенцию ООН против коррупции. Большая часть мер указанных в Конвенции норм уже введены в Уголовный кодекс. Однако с момента ратификации Конвенции прошло достаточно времени, чтобы сделать вывод о том, что есть ряд законов, которые на сегодняшний день не имплементированы.

В статье приведен ряд рекомендаций по совершенствованию норм Уголовного кодекса Республики Казахстан. В частности, предлагается новое определение понятия «должностное лицо» и т.д., что позволит определить именно уголовно-правовую направленность в борьбе с указанного рода правонарушениями. Также содержатся предложения по имплементации норм Международной конвенции о борьбе с коррупцией в Уголовный кодекс страны. Представленная статья является результатом научного обобщения анализа уголовного законодательства зарубежных стран с целью внедрения некоторых изученных норм.

Ключевые слова: законодательство, уголовное законодательство, уголовное судопроизводство, право, коррупция, ратификация имплементация, норма, международная конвенция, закон, преступление, правонарушение.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӨНІНДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ НОРМАЛАРДЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯЛАУ

А.Б. Айтуарова

заң ғылымдарының кандидаты

А.А. Кушкимбаев

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қазіргі әлемде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ерекше орын алады, өйткені бұл құбылыстың әлеуметтік қауіпі бар және мемлекетке қауіп төндіреді, экономикаға және тұтастай тұрақтылыққа зиян келтіреді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес проблемаларына ерекше көңіл бөлінеді, өйткені аталған қылмыстар қылмыстық қызметтің неғұрлым қауіпті түрлеріне жатады. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының қауіптілігі осы маңызды әлеуметтік құбылыспен күреске халықаралық қоғамдастықтың күш-жігерін біріктіруге бағытталған бірқатар халықаралық конвенциялардың болуымен дәлелденеді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен тиімді күресу үшін іс-шаралар кешенін, оның ішінде құқықтық сипаттағы шараларын әзірлеу қажет. Құқықтық бағыттағы шаралардың ішінде қылмыстық-құқықтық шаралар маңызды рөл атқарады. Біздің еліміз сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру, оның алдын алу және оған қарсы іс-қимыл жөніндегі бірқатар халықаралық конвенцияларды, атап айтқанда, БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялады. Осы Конвенцияның көптеген ережелері біздің еліміздің Қылмыстық кодексінде жүзеге асырылып үлгерді. Осыған қарамастан, Конвенцияны ратификациялағаннан бері осы Конвенцияның кейбір нормалары әлі де имплементацияланбаған деген қорытынды жасауға жеткілікті уақыт өтті.

Мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің нормаларын жетілдіру бойынша бірқатар ұсыныстар келтірілген. Атап айтқанда, лауазымды тұлға ұғымының жаңа анықтамасы және т.б. ұсынылады. Бұл паракорлықпен қылмыстық-құқықтық күресті барынша толық жүргізуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, еліміздің Қылмыстық кодексіне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы халықаралық конвенция нормаларын имплементациялау бойынша ұсыныстар бар. Ұсынылған мақала кейбір зерттелген нормаларды енгізу мақсатында шет елдердің қылмыстық заңнамасын талдаудың ғылыми жалпылауының нәтижесі болып табылады.

Түйін сөздер: заңнама, қылмыстық заңнама, қылмыстық сот ісін жүргізу, құқық, сыбайлас жемқорлық, ратификация, имплементация, норма, халықаралық конвенция, заң, қылмыс, құқық бұзушылық.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS ON ISSUES ANTI-CORRUPTION IN CRIMINAL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Aituarova A.B.

PhD in Law

Kushkimbayev A.A.

postgraduate student

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. In the modern world, the fight against corruption occupies a special position, as the phenomenon is socially dangerous and poses a threat to the state, damaging the economy and stability in general. Special attention is paid to the problems of combating corruption, since these offenses are dangerous among criminal activities. The continued threat of corruption-related offences proves the adoption of International Conventions aimed at preventing, preventing and combating this serious phenomenon. For an appropriate solution to the problem of combating corruption offenses, it is necessary to develop measures that are collectively based on the current legislation, i.e. the legal direction. Such measures are mainly criminal law measures. International conventions on combating, preventing and combating corruption have been approved by the Republic of Kazakhstan.

A special place is occupied by the UN Convention against Corruption. Most of the measures specified in the Convention have already been introduced into the Criminal Code. However, enough time has passed since the ratification of the Convention to conclude that there are a number of laws that have not been implemented to date. The article presents a number of proposals for improving the norms of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. For example, to begin with, you should disclose the definition of «official», etc.

The proposed article will make it possible to determine the criminal-legal orientation in the fight against these types of offenses.

Keywords: legislation, criminal legislation, criminal proceedings, right, corruption, ratification, implementation, norm, international convention, law, crime, offense.

Введение

Мировой опыт современного мира показывает, что противодействие коррупции должно быть не только на постоянной основе функцией государства, но и заботой общества в целом. Это явление, обладающее многослойным и многоступенчатым объемом, вот поэтому необходима разработка конкретных мер борьбы с ней только комплексным подходом, а также активное привлечение к данному процессу противодействия коррупции всех сторон заинтересованных представителей, в том числе населения и общих институтов.

Борьба с коррупцией является проблемой, требующей выработки комплекса мер и механизма противодействия на политической и экономической, а главное на правовой основе.

В условиях расширяющихся международных связей проблема борьбы с коррупцией неразрешима в отдельно взятой стране и требует адекватных скоординированных мер противодействия как в рамках существующих международных организаций, так и во вновь создаваемых. Ввиду того, что правонарушения коррупционной направленности набирают обороты развития, деятельность общественных и государственных структур по вопросам борьбы с ними стала активной.

Основная часть

В правовой доктрине не исследован вопрос о специфике борьбы с коррупцией на межгосударственном уровне, формах взаимодействия государств в данном вопросе и формировании системы международно-правового сотрудничества государств по борьбе с коррупцией. В этом плане существенное значение имеют согласование государствами конвенционного определения понятия коррупции, выявление его содержания и признаков.

В международно-правовой литературе такие аспекты борьбы с коррупцией исследовались либо попутно, либо частично и глубокого научного анализа не получили. Актуальным остается комплексное исследование положений Конвенций по борьбе с коррупцией во взаимосвязи с действующим законодательством [1]. Исследования зарубежного опыта противодействия коррупции показывает, что нет изученных с теоретической и практической точек зрения международно-правовых документов на предмет возможности имплементации их положений в национальное законодательство.

Международно-правовое сотрудничество государств по борьбе с коррупцией должно исследоваться как сформировавшаяся система, имеющая свои конвенционный и институциональный механизмы. Кроме того, новым для отечественной науки является анализ элементов системы и выявление специфических форм международного сотрудничества в борьбе с коррупцией.

Страны ЕАЭС демонстрируют недостаточное внимание к положительному опыту стран Сингапура, Дании, Нидерландов, Швеции и др. с самым низким уровнем коррупции, и продолжают терпеть ущерб от таких опасных факторов, как медленный отход от закрытости и бесконтрольности власти; экономическая

нестабильность, побуждающая предпринимателей «уходить в тень»; противоречивость ряда законов; неэффективность государственного управления; незрелость гражданского общества и демократических процедур [2].

Так, статья 307 Уголовного Кодекса Австрии под взяточничеством в государственном секторе определяет предложение, обещание или дача должностному лицу финансового или другого преимущества за услугу такого должностного лица или третьему лицу, намеревающегося побудить их ненадлежащим образом выполнять публичные функции [3].

Статья 246 Уголовного кодекса Бельгии предусматривает ответственность за дачу взятки должностному лицу и проводит различие между активным и пассивным подкупом, когда под первым понимается «предложение, обещание или предоставление (прямо или косвенно) какого-либо преимущества лицу, выполняющему публичную функцию, для себя или третьего лица с целью побудить его: 1) совершить действие в пределах своих полномочий, не подлежащее оплате; 2) совершить ненадлежащее действие или воздержаться от соответствующего действия при исполнении своих функций; 3) совершить преступление при исполнении своих функций; злоупотребление должностными полномочиями в целях исполнения или 4) злоупотребление должностными полномочиями с целью реализации либо нереализации акта государственным органом. Пассивный подкуп-это просьба лица, выполняющего внутреннюю функцию или принимающего, непосредственно либо через другое лицо, предложение, обещание или какую-либо выгоду для себя или третьего лица с целью побудить к вышеуказанным действиям во всех указанных пунктах [3].

В Венгрии действует Уголовный кодекс 1978 года, который в свою очередь делит взятку на дачу взятки должностному лицу Венгрии и должностному лицу иностранного государства (статьи 253 и 258/В), под которыми понимается предоставление или обещание незаконных выгод должностному лицу Венгрии, или иностранного государства с целью совершения им действий в пределах своих служебных полномочий. Кроме того, руководитель предприятия или сотрудник, наделенный управленческими полномочиями, несет ответственность за дачу взятки, если другой работник предприятия совершает коррупционное правонарушение в пользу предприятия, и это правонарушение можно было бы предотвратить даже в том случае, если бы руководитель надлежащим образом контролировал и исполнял свои обязанности. Халатность также наказуема [3].

Статья 299 Уголовного кодекса Германии признает подкупом, когда лицо обещает или предоставляет должностному лицу (судье, гражданскому служащему или иному лицу, выполняющему функции государственного управления в государственном органе или учреждении) финансовую или иную выгоду с целью совершения незаконных действий, или действий в пределах своей компетенции [3]. К примеру, если лицо обещает либо дает работнику иной фирмы финансовую или другую выгоду взамен на приобретение от него предпочтительного взаимоотношения по отношению к остальным создающим конкуренцию фирмам без какой-либо причины.

В США, как правило, любое лицо прямо или косвенно передает, предлагает или обещает что-либо ценное любому должностному лицу с умыслом воздействия на действия должностного лица, что оно будет наказано за взяточничество по уголовному закону [3]. Здесь борьбу с коррупцией облегчает тот факт, что у должностных лиц нет иммунитета, любой, после его отстранения, может быть привлечен в особом порядке к ответственности.

Всё же, вопреки проведенному объемному исследованию отдельных аспектов проблемных вопросов и, несомненно, их практической востребованности, на сегодняшний день не создана целостная система имплементации в Казахстане антикоррупционных общепризнанных норм международного права. Недостаток такого рода доктрины весьма отрицательно сказывается как на качестве уголовного законодательства, так и на эффективности взаимодействия органов правопорядка Республики Казахстан.

Республика Казахстан ратифицировала международные конвенции, направленные на борьбу, профилактику и предотвращение правонарушений коррупционного характера. Среди них особое место занимает Конвенция ООН против коррупции [4].

Международная неправительственная организация «Transparency International» опубликовала итоги 2019 года. Согласно им, Казахстан набрал 34 балла и занял 113-е место наряду с Филиппинами, Замбией, Непалом, Сальвадором и Свазилендом [5]. В условиях модернизации экономики и масштабных социальных преобразований в Казахстане была все более очевидна потребность в целостной антикоррупционной стратегии, тесно увязанной с современной социально-экономической политикой государства.

В связи с этим, 26 декабря 2014 года утверждена новая Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы [6].

Целью Стратегии является повышение эффективности антикоррупционной политики государства, вовлечение в антикоррупционное движение всего общества путем создания атмосферы «нулевой» терпимости к любым проявлениям коррупции и снижение в Казахстане уровня коррупции.

Данная стратегия нашла отражение в Плане нации «100 шагов по реализации пяти институциональных реформ» Главы государства Нурсултана Назарбаева. Отдельным пунктом в Плане нации выделено усиление борьбы с коррупцией, разработка нового законодательства [7].

В Уголовном кодексе Республики Казахстан (далее - УК РК) [8] нашей страны предусмотрена ответственность за подкуп национальных публичных должностных лиц (ст. 367 УК), подкуп иностранных публичных должностных лиц и должностных лиц публичных международных организаций (ст. 367 УК), хищение, неправомерное присвоение имущества публичным должностным лицом (п. 2 части 3 ст. 189 УК), злоупотребление влиянием в корыстных целях (ст. 366 УК), злоупотребление служебным положением (ст. 361 УК), подкуп в частном секторе (ст. 253 УК), хищение имущества в частном секторе (ст.ст. 187, 188, 189 УК), сокрытие (ч. 5 ст. 28, ст.ст. 187, 188, 189, 432 УК), воспрепятствование осуществлению правосудия (ст. 407 УК), отмывание доходов от преступлений (ст. 218 УК) [9].

Заключение

Уголовный кодекс Республики Казахстан ответственность юридических лиц не рассматривает, так же отсутствует ответственность за нецелевое использование средств из бюджета и нелегальное обогащение.

Кроме этого, не определен статус руководителей негосударственных предприятий, а также иностранных организаций. Данный фактор ограничивает эффективность борьбы с коррупционными правонарушениями, т.к. не указана ответственность в отношении этих руководителей, что вызывает необходимость расширить понятие «должностное лицо», включая перечисленных субъектов.

Статья 15 Конвенции ООН против коррупции определяет полученную выгоду независимо от характера и предлагает признавать ее в качестве предмета взятки.

Понятие выгоды и преимущества независимо от их характера, считаются предметом коррупционных правонарушений в статьях 361, 369, 370 УК РК. Предмет взяточничества, установленный в ст. 366 УК РК определяется в узком смысле, чем в Конвенции, например, дача лицу взятки денежного содержания, в виде ценных бумаг, собственности, имущества либо права владения имуществом или получения выгоды имущественного характера. Имеющая неимущественный характер выгода в качестве предмета правонарушения в законном порядке не установлена. На самом же деле случаи, где должностное лицо должно совершить либо не совершить определенные действия за получение в итоге выгоды, которая носит неимущественный характер, сегодня являются распространенным явлением.

В связи с изложенным предлагаем, в ст. 366 УК РК, определяя предмет взяточничества, расширить этот перечень, включая указанную выше выгоду. Данная норма даст возможность в полной мере на законодательном уровне призвать к ответственности субъекты взяточничества.

Как указывалось выше, Уголовный кодекс Республики Казахстан не предусматривает ответственности у юридических лиц. Нормы конвенций рекомендуют установить такую ответственность в статье 10 Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности, в статье 26 Конвенции ООН против коррупции. Установление уголовной ответственности юридических лиц повлечет за собой определение принципов уголовного права, в перечень которых не войдет принцип виновной ответственности. В уголовном праве зарубежных стран этот принцип в отношении юридических и даже физических лиц отсутствует.

Статья 17 Конвенции ООН против коррупции предлагает отнести к преступной деятельности тот факт, когда должностное лицо в силу служебного положения использует бюджет не по назначению, также пользование чужим имуществом либо иными ценными вещами ради своей выгоды. В виду участвовавших случаев по факту нецелевого использования бюджета, Казахстану наносится значительный ущерб. Этим и объясняется введение нормы по привлечению к уголовной ответственности за данное правонарушение.

В свою очередь, статья 20 этой же Конвенции рекомендует криминализировать «незаконное обогащение, то есть существенное повышение средств должностного лица сверх его законного дохода, происхождение которого он не может объяснить». В Уголовном кодексе РК нет нормы об ответственности за незаконное обогащение. В случае внедрения данной нормы посредством применения установленных законом мер по борьбе с коррупцией она позволит выявить и привлечь к ответственности таких субъектов, получивших преступным путем деньги и иное имущество на огромную сумму. В этой связи необходимо предусмотреть уголовную ответственность за это правонарушение.

Следует обратить внимание на то, что основным приоритетом по вопросам борьбы с коррупционными правонарушениями является профилактика и их предупреждение, поэтому специфика принимаемых каждой страной законов нацелена именно на это.

Подводя итоги вышесказанного, нужно отметить, что сегодня в Республике Казахстан проводится комплекс мер идеологического, организационного, законодательного характера по борьбе с коррупцией, который впоследствии поможет снизить уровень этих правонарушений, тем самым поднять экономику государства в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Ямгурчина А.И. Международное сотрудничество в области противодействия коррупции // Молодой ученый. 2017. - №14. - 488-491 с.
- 2 Казахстанский опыт борьбы с коррупцией / Сотрудничество и международная деятельность // <http://finpol.gov.kz/gus> (дата обращения 27.12.2020).
- 3 Мауленова М.Е. Правовая регламентация ответственности за взяточничество в международно-правовых документах и законодательствах некоторых зарубежных стран // <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-reglamentatsiya>

otvetstvennosti-za-vzyatochnichestvo-v-mezhdunarodno-pravovyh-dokumentah-i-zakonodatelstvah-nekotoryh

4 Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции (принята в г. Нью-Йорке 31.10.2003 Резолюцией 58/4 на 51-ом пленарном заседании 58-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30040863 (дата обращения 27.12.2020).

5 Индекс Восприятия Коррупции // <https://transparency.org.ru/research/indeks-vospriyatiya-korrupsii> (дата обращения 27.12.2020).

6 Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-antikorrupcionnoi-strategii-respubliki-kazahstan-na-2015-2025-gody (дата обращения 27.12.2020).

7 Программа Президента РК Нурсултана Назарбаева План нации «Сто конкретных шагов» // Казахстанская правда. – 2015. – 20 мая.

8 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 30.12.2020 г.) (дата обращения 27.12.2020).

9 Рахметов С.М. О ходе имплементации норм международных конвенции по вопросам борьбы с коррупцией в уголовное законодательство Республики Казахстан // <https://cyberleninka.ru/article/n/o-hode-implementatsii-norm-mezhdunarodnyh-konventsii-po-voprosam-borby-s-korrupsiei-v-ugolovnoe-zakonodatelstvo-respubliki-kazahstan>

REFERENCES

1 Yamgurchina A.I. International cooperation in the field of combating corruption // Young scientist. 2017. — No. 14. - 488-491 p.

2 Kazakhstan experience in combating corruption / Cooperation and international activities // <http://finpol.gov.kz/rus> (date of treatment 12/27/2020).

3 Maulenova M.E. Legal regulation for bribery in international legal documents and the legislation of some foreign countries // <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-reglamentatsiya-otvetstvennosti-za-vzyatochnichestvo-v-mezhdunarodno-pravovyh-dokumentah-i-zakonodatelstvah-nekotoryh>

4 United Nations Convention against Corruption (adopted in New York on 31.10.2003 by Resolution 58/4 at the 51st plenary meeting of the 58th session of the UN General Assembly) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30040863 (date of treatment 12/27/2020).

5 Corruption Perceptions Index // <https://transparency.org.ru/research/indeks-vospriyatiya-korrupsii> (date of access 27.12.2020).

6 Anti-corruption strategy of the Republic of Kazakhstan for 2015-2025 // https://www.akorda.kz/ru/legal_acts/decrees/ob-antikorrupcionnoi-strategii-respubliki-kazahstan-na-2015-2025-gody (date of treatment 12/27/2020).

7 Program of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev Plan of the nation «One hundred concrete steps» // Kazakhstanskaya Pravda. - 2015. - May 20.

8 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V (with amendments and additions as of December 30, 2020) (date of circulation December 27, 2020).

9 Rakhmetov S.M. On the course of implementation of the norms of the international convention on the fight against corruption into the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan // <https://cyberleninka.ru/article/n/o-hode-implementatsii-norm-mezhdunarodnyh-konventsii-po-voprosam-borby-s-korrupsiei-v-ugolovnoe-zakonodatelstvo-respubliki-kazahstan>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айтуарова Альфия Булатовна - кандидат юридических наук, начальник научно-исследовательского центра Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: a_brilliance@mail.ru.

Кушкимбаев Абай Абатович - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: abajkuskimbaev@gmail.com.

Альфия Булатовна Айтуарова - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ. 11. E-mail: a_brilliance@mail.ru.

Абай Абатович Кушкимбаев - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция майоры. Қостанай қ., Абай даңғ. 11. E-mail: abajkuskimbaev@gmail.com.

Alfia B. Aituarova - PhD in Law, head of the Research center of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyibaev. Kazakhstan, Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: a_brilliance@mail.ru.

Abay A. Kushkimbayev – postgraduate student of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kostanay, Abay avenue, 11. E-mail: abajkuskimbaev@gmail.com.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ТИПИЧНОГО ПРЕСТУПНИКА**Д.А. Амангельдиев**

доктор философии (PhD)

А.Б. Мусин

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В данной статье авторами рассматриваются особенности характеристики личности типовых интернет-мошенников. В ходе проведения исследования авторами дана характеристика интернет-мошенникам, использующим сети Интернет как способа совершения преступлений. Также дана характеристика группе мошенников, которые используют возможности сети Интернет как средство реализации преступного умысла. Также рассматривается личность типичного интернет-мошенника, раскрытие его личности, характеризующего его как нарушителя правового запрета. Большое значение имеет правильное понимание личности интернет-мошенника в целом, поскольку система социально значимых свойств опирается на исходные общие социальные признаки каждого конкретного индивида. Личность конкретного человека, исследованная с криминалистических и криминологических позиций, в наиболее полной степени выражает не только его социальную сущность, но и преступный профессионализм, что позволяет наиболее эффективно решать стоящие перед органами досудебного расследования и правосудия задачи. Проведено исследование социально-демографических признаков личности интернет-мошенника, таких как пол, возраст, наличие судимостей, исследовались нравственно-психологические характеристики, мотивация, установки на посещение сайтов определенной направленности в Интернете, отношение к совершенному деянию, среда проживания. Проведен анализ данных по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по половой принадлежности интернет-мошенников по итогам 2016-2020 годов. Данные отображены в табличном варианте. Дано понятие термину «Даркнет», чем она отличается от обычной сети Интернет, описан анонимный браузер «Tor Browser» и схема его работы при просмотрении различных веб-сайтов пользователем. Перечислена официальная классификация интернет-мошенников согласно данным Интерпола.

Ключевые слова: мошенничество, интернет-мошенничество, информационная сфера, преступник, личность преступника, социальные признаки, психологические признаки, нравственные признаки.

ҚЫЛМЫСКЕРДІҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ**Д.А. Амангельдиев**

философия докторы (PhD)

А.Б. Мусин

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада авторлар интернет-алаяқтардың жеке тұлғаларының сипаттамаларын қарастырады. Зерттеу барысында авторлар интернетті қылмыс жасау әдісі ретінде қолданатын интернет-алаяқтарға сипаттама берді. Сондай-ақ, Интернет желісінің мүмкіндіктерін қылмыстық ниетті іске асыру құралы ретінде пайдаланатын алаяқтар тобына сипаттама берілді. Әдеттегі интернет-алаяқтың жеке басы, оны заңды тыйымның бұзушысы ретінде сипаттайтын жеке басын ашу қарастырылады. Интернеттегі алаяқтықтың жеке басын дұрыс түсіну үлкен мәнге ие, өйткені әлеуметтік маңызы бар қасиеттер жүйесі әр жеке адамның бастапқы жалпы әлеуметтік белгілеріне сүйенеді. Криминалистік және криминологиялық тұрғыдан зерттелген белгілі бір адамның жеке басы оның әлеуметтік мәнін ғана емес, сонымен бірге қылмыстық кәсібилігін де толық көрсетеді, бұл сотқа дейінгі тергеу және сот төрелігі органдарының алдында тұрған міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Интернеттегі алаяқтың жеке басының жынысы, жасы, соттылығы, моральдық-психологиялық сипаттамалары, мотивациясы, Интернеттегі белгілі бір бағыттағы сайттарға кіру көзқарастары, жасалған әрекетке қатынасы, өмір сүру ортасы сияқты әлеуметтік-демографиялық белгілері зерттелді. 2016-2020 жылдардың қорытындысы бойынша интернет-алаяқтардың жынысы бойынша Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі деректеріне талдау жүргізілді. Деректер кестелік нұсқада көрсетіледі. «Даркнет» терминіне түсінік берілді, ол кәдімгі Интернет желісінен қалай ерекшеленеді, «Tor Browser» анонимді браузері және пайдаланушының әртүрлі веб-сайттарын қараған кезде оның жұмыс схемасы сипатталған. Интернет мәліметтеріне сәйкес интернет-алаяқтардың ресми жіктемесі келтірілген.

Түйін сөздер: алаяқтық, интернет-алаяқтық, ақпарат саласы, қылмыскер, қылмыскердің жеке басы, әлеуметтік белгілер, психологиялық белгілер, моральдық белгілер.

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE PERSONALITY OF A TYPICAL CRIMINAL

Amangeldiev D.A.
Doctor of Philosophy (PhD)
Musin A.B.
postgraduate student

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. In this article, the authors consider the characteristics of the personalities of typical Internet scammers. In the course of the study, the authors describe Internet scammers who use the Internet as a method of committing crimes. The article also describes a group of scammers who use the Internet as a means of implementing criminal intent. We also consider the identity of a typical Internet fraudster, the disclosure of his identity, which characterizes him as a violator of the legal prohibition. The correct understanding of the Internet fraudster's personality as a whole is of great importance, since the system of socially significant properties is based on the initial general social characteristics of each individual. The personality of a particular person, studied from a forensic and criminological point of view, most fully expresses not only his social essence, but also criminal professionalism, which makes it possible to most effectively solve the tasks facing the bodies of pre-trial investigation and justice. The study of socio-demographic characteristics of the Internet fraudster's personality, such as gender, age, criminal record, moral and psychological characteristics, motivation, attitudes to visiting sites of a certain orientation on the Internet, attitude to the committed act, and living environment were studied. The analysis of data on legal statistics and special records of the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan on the gender of Internet fraudsters in 2016-2021 was carried out. The data is displayed in a tabular format. The concept of the term «Darknet» is given, how it differs from the ordinary Internet, the anonymous browser «Tor Browser» is described, and the scheme of its operation when viewing various websites by the user. The official classification of Internet fraudsters according to Interpol data is listed.

Keywords: fraud, Internet fraud, information sphere, criminal, criminal's personality, social signs, psychological signs, moral signs.

Введение

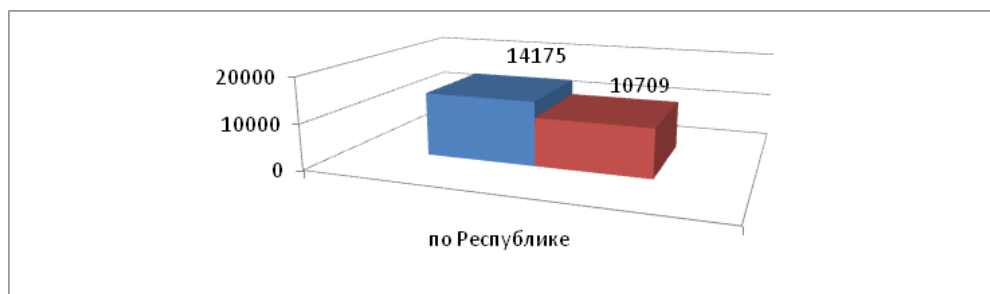
В январе 2021 года Министром внутренних дел РК, генерал-лейтенантом полиции Тургумбаевым Е.З. на расширенном заседании Коллегии МВД РК было отмечено, что в период пандемии вдвое возросло количество интернет-мошенничеств. Рост преступности обусловлен повсеместным расширением онлайн-услуг. В этой связи разработана Программа по противодействию таким преступлениям. В структуре МВД РК имеется Центр по борьбе с киберпреступностью, которому Министр поручил создать группу по противодействию интернет-мошенничествам и специальные следственно-оперативные группы в каждом регионе, которые должны быть укомплектованы квалифицированными специалистами в IT-сфере [1].

Для проведения анализа личности интернет-мошенника необходимо рассматривать вопрос личности с криминологической точки зрения, потому как именно в рамках криминологии учение о личности преступника получило наибольшее развитие.

Основная часть

Проведенный анализ состояния работы показал, что сложное состояние дел складывается по мошенничествам, совершенным путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы по всей республике. Указанная ниже статистика показывает прогрессирующий рост и низкое раскрытие интернет-мошенничества.

Таблица 1- Сведения о зарегистрированных преступлениях (п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК) в разрезе регионов за 2020 год (на основании статистических данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан) [2].

Следует отметить, что проведенный анализ состояния работы показал сложную ситуацию дел по мошенничествам, совершенным путем обмана или злоупотребления доверием пользователей информационной системы по всей республике. Указанная выше статистика показывает прогрессирующий рост и низкое раскрытие интернет-мошенничества.

Практический интерес представляет характеристика личности лиц, совершающих преступления в сфере

мошенничества путем обмана или злоупотребления доверием пользователей информационной системы. С помощью «пола, возраста, семейного и социального положения, образования, профессии и других — выясняется преступная активность различных слоев населения, прослеживаются возрастные и половые особенности лиц, совершивших преступления и т. д.» [3, с. 24].

По мнению Каиржанова Е.И., «типичные особенности личности интернет-мошенника по исследуемой категории дел позволяют правоохранительным органам в процессе проведения расследования определить круг подозреваемых в совершении преступления, разработать потенциальные модели их поведения, предугадать дальнейшие действия и сформировать алгоритм действий следствия в процессе раскрытия преступления и сбора доказательств для их предъявления в суде.

Одной из характерных особенностей, присущих интернет-мошенничеству, является преобладание преступников мужского пола. Несмотря на то, что среди пользователей Интернета соотношение женщин и мужчин примерно одинаково, последние проявляют более высокую криминальную активность. Преобладание лиц мужского пола среди интернет-мошенников объясняется более высоким уровнем социальной активности мужчин» [3, с. 25].

Таблица 2 - Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан о зарегистрированных преступлениях, предусмотренных п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК [2].

	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.
Мужчины	17 (80,95%)	61 (75,31%)	208 (65,2%)	393 (57,37%)	499 (57,42%)
Женщины	4 (19,05%)	20 (24,69%)	111 (34,8%)	292 (42,63%)	370 (42,58%)
	21	81	319	685	869

Образование						
годы	высшее	неоконченное высшее	среднее профессиональное	среднее	неоконченное среднее	без образования
2016	4	1	3	13	0	0
2017	12	1	8	58	2	0
2018	57	12	42	206	4	1
2019	101	14	101	450	19	0
2020	140	12	98	620	5	2

Род занятий (подозреваемые)								
годы	служащие гос. структур	частные предприниматели	рабочие	военно-служащие	иные	учащиеся, студенты	пенсионеры	безработные
2016	0	1	1	0	1	1	0	16
2017	1	0	6	0	2	2	0	70
2018	2	0	20	0	23	16	0	261
2019	0	6	20	0	34	22	0	603
2020	1	2	37	1	38	19	0	755

Род занятий (потерпевшие)								
годы	служащие гос. структур	частные предприниматели	рабочие	военно-служащие	иные	учащиеся	пенсионеры	безработные
2016	-	-	-	-	-	15	16	-
2017	-	-	-	-	-	12	46	-
2018	-	-	-	-	-	36	63	-
2019	-	-	-	-	-	68	135	-
2020	-	-	-	-	-	144	242	-

Анализируя данные по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по половой принадлежности интернет-мошенников, следует отметить, что в последние годы,

помимо интенсивного роста интернет-мошенничеств, увеличилась в них и доля женщин. Так, если соотношение мужчина/женщина в 2016 году составляло 80,95% на 19,05%; в 2017 году - 75,31% на 24,69%, в 2018 году - 65,2% на 34,2%, то в 2019 году - 57,37%, на 42,63%, в 2020 году - 57,42% на 42,58% соответственно. Это можно объяснить профессиональной ориентацией отдельных должностей и специальностей на автоматизированные компьютерные системы (кассир, секретарь, менеджер, экономист, контролер, бухгалтер и т. д.), которые чаще занимают женщины.

Анализируя возраст интернет-мошенников, можно отметить, что подавляющее большинство преступных посягательств совершается лицами в возрасте от 21 до 40 лет, причем пик приходится на возраст примерно с 21 до 30 лет. В 2020 году подозреваемые в совершении интернет-мошенничеств имели следующее образование: 16% - высшее образование, 1,3% – неоконченное высшее, 11,2% – среднее профессиональное, 71,1% – среднее общее, 0,57% – неполное среднее образование, 2 человека или 0,23% не имели образования.

Интернет-мошенники, в большинстве случаев не имеют определенного места работы - порядка 89,95% преступников не имели постоянной работы. Данные немаловажные факторы объясняют причину большой доли корыстных посягательств среди общего количества преступлений, совершаемых в сети Интернет. Большинство интернет-мошенников имеет определенный набор специальных знаний (принципы работы информационно-телекоммуникационных сетей, их уязвимость) и пользуются этим, используют вредоносные программы и вирусы. В сети Интернет в настоящее время можно найти дополнительные возможности заработка, в том числе и с помощью применения специальных познаний. Дополнительный заработок может быть как легальный (создание и настройка серверов, сайтов), так и нелегальный, например, разработка вирусов программ для определенной цели. Установление нелегального заработка позволяет определить его круг общения, которое в дальнейшем способствует установлению остальных членов преступной группы. В настоящее время замечается тенденция поиска преступных схем в сети Интернет – так называемого «Даркнет».

Свободная энциклопедия «Википедия» дает следующее определение: Даркнет (англ. DarkNet, также известен как «Скрытая сеть», «Тёмная сеть», «Теневая сеть», «Тёмный веб») — скрытая сеть, соединения которой устанавливаются только между доверенными пирами, иногда именующимися как «друзья», с использованием нестандартных протоколов и портов. Анонимная сеть представляет собой систему не связанных между собой виртуальных туннелей, предоставляющая передачу данных в зашифрованном виде [4]. Сеть Даркнет отличается от обычной сети Интернет тем, что файлообмен происходит анонимно (IP-адрес скрыт либо вовсе недоступен). Данный фактор как анонимность значительно важен для ведения преступной деятельности как индивидуального мошенника, так и организованной преступной группы. В основном, исследование сети Даркнет происходит посредством браузера «Tor Browser» (далее - TOR), на обычном языке программистов носит название «TOR». Преимущества ТОРа над другими браузерами состоит в том, что он не хранит историю посещений, интернет-провайдер не может отследить ваше конечное подключение, так как TOR использует сеть виртуальных туннелей. На приведенном ниже рисунке показан пользователь, просматривающий различные веб-сайты через TOR. Зеленые средние компьютеры представляют собой ретрансляторы в сети TOR, в то время как три ключа представляют уровни шифрования между пользователем и каждым ретранслятором (рис. 1).

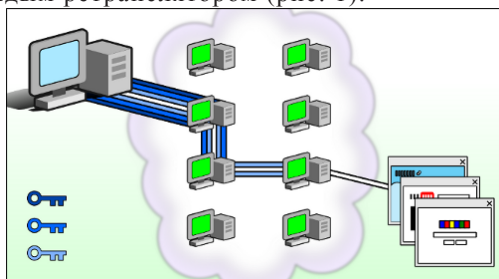

Рис. 1. Схема просмотра пользователем различных веб-сайтов через TOR

Долгова А.И. отличает личность интернет-мошенника по следующими особыми характеристиками:

- «- четко и профессионально формулирует задачу, однако отличается хаотическим бытовым поведением;
- имеет весьма развитое формально-логическое мышление, однако именно оно нередко подводит его в реальной жизни;
- старается говорить четко, точно и однозначно, регулярно переспрашивает, используя уточняющие вопросы и раздражая этим своего собеседника;
- говорит преимущественно на компьютерном жаргоне, который малопонятен непрофессионалам» [5, с. 52].

В глобальной сети Интернет-мошенничеством занимается широкий круг лиц, среди которых встречаются специалисты высокой квалификации и дилетанты. Преступники отличаются разным уровнем образования, специальных познаний и социальным статусом [6, с. 24].

Интернет-мошенники делятся на две основные категории:

- 1) лица, которые находились с потерпевшим в контакте (переписка, телефонные разговоры, предложения о работе, имеющие доступ к его личным данным);
- 2) лица, не имеющие связей с потерпевшим.

В первую группу входят сотрудники, которые злоупотребляют своим служебным положением. К ним относятся операторы; программисты; инженеры; технический персонал; клерки; работники, обеспечивающие безопасность; сотрудники контролирующих структур; лица, решающие организационные вопросы. Аналогичные преступные действия могут осуществлять и бывшие сотрудники организаций, которые применяют информацию, полученную во время работы в целях совершения преступных деяний.

Во вторую группу входят лица, обладающие специальными познаниями в сфере современных компьютерных технологий, которые используют в корыстных целях.

Мошенничество в сети Интернет нередко совершают и сотрудники организаций, занимающие руководящие посты, поскольку главным образом они являются высококвалифицированными специалистами, имеют достаточный уровень компьютерной подготовки и профессиональных знаний, навыков и умений. По роду деятельности руководители получают доступ к большому объему информации и могут давать указания своим подчиненным, однако не несут прямую ответственность за функционирование самой компьютерной системы.

НЦБ Интерпол разработал собственную классификацию интернет-мошенников. Данная классификация достаточно официальна и поможет при определении причастности лица к совершению уголовного правонарушения при расследовании интернет-мошенничеств:

- «любопытные» - мошенники по неграмотности, любопытству (нет злого умысла);
- «профессионалы» - мошенники со злым умыслом;
- «фобы, одержимые зависимостью, больные» - мошенники из среды информационных психов, невротиков, зависимых;
- «хулиганствующие элементы» - мошенники по хулиганским побуждениям;
- «воры» - взломщики компьютерных систем с корыстной целью;
- «уборщики, мусорщики» - мошенники, собирающие электронный мусор, содержимое «корзин» для восстановления конфиденциальной информации;
- «учителя» - мошенники, «обучающие» неквалифицированный персонал, как нужно работать в соответствии с принятым в системе регламентом работы (и к чему может привести его нарушение);
- «подглядывающие» - мошенники, несанкционированно проникающие в систему с помощью добытой информации от зарегистрированных пользователей (часто стоят за спиной специалистов в этом деле);
- «инсайдеры» – мошенники, передающие информацию кому-либо «на сторону» (обычно в корыстных или политических целях);
- «хулиганы» – нарушающие правила доступа из хулиганских побуждений;
- «аукционщики» - мошенники, которые используют «липовые» аукционы (с товарами и лотами, которых на самом деле, на аукционе нет), привлекая посетителей «высокоприбыльными» сделками, предложениями или товарами (услугами) по низким ценам, авансовыми займами;
- «нигерийцы» - мошенничество по «нигерийскому методу»: «деньги на хранение», «процент от вклада» и т.п.;
- «вымогатели» – мошенники, блокирующие или заражающие такими вирусами с целью вымогать деньги для разблокировки;
- «домушники» – мошенники, ворующие информационные средства и носители информации в корыстных целях;
- «перехватчики» – мошенники, занимающиеся перехватом данных в сетях в корыстных целях;
- «санта-клаусы», «любители маскарада» - мошенники, проникающие в систему с аккаунтов зарегистрированных клиентов;
- «демпингующие» - мошенники, предлагающие липовые сделки по явно заниженным или завышенным ценам;
- «саботажники» – мошенники, организующие программно-аппаратный или организационный саботаж нормальной работы в сети;
- «сидящие в троянце», «оседлавшие троянца» – мошенники, сознательно внедряющие вирусы типа «троянский конь», «червь» с корыстной целью, например, с целью вирусной рекламы;
- «аналитики» – мошенники, анализирующие сообщения системы с целью получения способа несанкционированного доступа к ней;
- «отпетые фрилансеры» - мошенники, действовавшие в сфере фриланса (например, продающие «собранные» без оплаты заказанные статьи доверчивых копирайтеров или предлагающие высокоприбыльную работу на дому) [6].

В основе подозрения как уголовно-процессуального явления лежит информация, которой обладает следователь или дознаватель о причастности конкретного лица к расследуемому преступлению. При этом

информация, из содержания которой следует вывод о совершении лицом преступления, может быть получена органом уголовного преследования как из оперативных, так и процессуальных источников.

Наличие информации, свидетельствующей о причастности лица к преступлению, во многом определяет характер деятельности органа расследования на этапе подозрения и его отношение к заподозренному лицу. В уголовно-процессуальной деятельности существует несколько ситуаций, объективно позволяющих органу уголовного преследования заподозрить лицо в совершении преступления.

Заключение

Подводя итог по исследованию личности интернет-мошенника, мы пришли к следующим выводам:

1. При расследовании мошенничеств с использованием сети Интернет лицам, осуществляющим досудебное расследование необходимо использовать все допустимые и законные методы и средства для получения необходимой информации от подозреваемого лица для проведения полного и объективного расследования мошенничества.

2. По половому признаку для интернет-мошенников в Республике Казахстан преобладают лица мужского пола, они проявляют более высокую криминальную активность по сравнению с женским полом.

3. Характерной особенностью для интернет-мошенников является молодой возраст и совершение преступления впервые.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 МВД подвело итоги года и определило приоритеты // <https://polisia.kz/ru/mvd-podvelo-itogi-goda-i-opredelilo-priority/>

2 Данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан о зарегистрированных преступлениях, предусмотренных п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК // <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>

3 Каиржанов Е. Криминология. Общая часть. — Алматы: Республиканский издательский кабинет, 1995. — С. 108.

4 Даркнет // <https://ru.wikipedia.org/wiki/Даркнет>

5 Долгова А.И. Криминология: учебник для вузов / под общ. ред. док. юрид. наук, проф. А.И. Долговой. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА– ИНФРА - М), 2001. — 784 с.

6 Мошенничество в Интернете (Типы интернет-мошенников) // <https://allforjoomla.ru/info/306-internet-moshennichestvo>

REFERENCES

1 MVD podvelo itogi goda i opredelilo priority // <https://polisia.kz/ru/mvd-podvelo-itogi-goda-i-opredelilo-priority/>

2 Dannye Komiteta po pravovoj statistike i special'nyh uchetaм General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan o zaregistrirrovannyh prestuplenijah, predusmotrennyh p. 4 ch. 2 st. 190 UK RK // <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>

3 Kairzhanov E. Kriminologija. Obshhaja chast'. — Almaty: Respublikanskij izdatel'skij kabinet, 1995. — S. 108.

4 Darknet // <https://ru.wikipedia.org/wiki/Darknet>

5 Dolgova A.I. Kriminologija. Uchebnik dlja vuzov / Pod obshh. Red. dokt. jurid. nauk, prof. A. I. Dolgovoj. — M.: Izdatel'stvo NORMA (Izdatel'skaja gruppa NORMA– INFRA - M), 2001. — 784 s.

6 Moshennichestvo v Internetе (Tipy internet-moshennikov) // <https://allforjoomla.ru/info/306-internet-moshennichestvo>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Амангельдиев Дархан Амангельдинович - доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: darkhankvsh1979@mail.ru

Мусин Айдар Булатович - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mussin.mail@gmail.com

Дархан Амангельдинович Амангельдиев - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: darkhankvsh1979@mail.ru

Айдар Булатович Мусин - Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mussin.mail@gmail.com

Darkhan A. Amangeldiev – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named Sh. Kabylbaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: darkhankvsh1979@mail.ru

Aidar B. Mussin - postgraduate student of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: mussin.mail@gmail.com.

ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ПОЛОЖЕНИЯ «РАЗУМНЫЙ СРОК» В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

В.В. Демянчук

магистрант

С.Н. Кадацкий

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В научной статье рассматривается история генезиса и формирования положения о разумном сроке уголовного судопроизводства в казахстанском и зарубежном праве. Авторами проанализирован путь реформирования требования быстроты уголовного судопроизводства в требование разумности его сроков. Перечисленные этимологии менялись в зависимости от существующего в конкретный исторический период типа уголовного процесса, а также политической власти в государстве. Отмечается проблемный характер принятой новеллы, а также слабая освещенность данной проблемы в уголовно-процессуальном законодательстве. Трансформационные изменения, коснувшиеся казахстанского законодательства за первые годы независимости, подготовили базу для принятия Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее - УПК РК). С принятием нового УПК РК прошли значительные изменения в развитии сроков досудебного расследования, а именно «разумных сроков», которые носят вполне закономерный характер, поскольку так показал исторический анализ. Сформулирован вывод о том, что, во-первых, в правопонимании и правоприменении уголовного процесса разумный срок уголовного судопроизводства вызывает представление об ускоренном досудебном расследовании, рассмотрении и разрешении уголовных дел. Во-вторых, генезисом положения «разумный срок» послужили массовые жалобы граждан в порядке ст. 105 и 106 УПК РК 2014 г. на длительность досудебного производства по уголовным делам, вызванные рядом социальных факторов и неточностью положений УПК РК. В-третьих, ратификация Республикой Казахстан Международного пакта о гражданских и политических правах (далее - МПГПП), где в ст. 9 МПГПП установлено, что каждое арестованное или задержанное по уголовному обвинению лицо имеет право на судебное разбирательство в течение разумного срока или на освобождение, а также согласно ст. 12 МПГПП вышеуказанное лицо обладает гарантией быть судимым без неоправданной задержки на основе полного равенства.

Таким образом, положения «разумный срок» трансформировались на протяжении всего исторического этапа и сформировались в зависимости от политической конъюнктуры.

Ключевые слова: Конституция РК, совершенствование законодательства, уголовный процесс, история, разумный срок, разумный срок в уголовном судопроизводстве.

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ «АҚЫЛҒА ҚОНЫМДЫ МЕРЗІМ» ЖАҒДАЙЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ ГЕНЕЗИСІ

В.В. Демянчук

магистрант

С.Н. Кадацкий

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қазақ және шетелдік құқықтағы қылмыстық сот ісін жүргізудің ақылға қонымды мерзімі туралы ереженің генезисі мен қалыптасу тарихы қарастырылады. Авторлар қылмыстық сот ісін жүргізу жылдамдығы талабының оның мерзімдерінің ұтымдылығын талап етуге өзгеру жолын талдады. Аталған этимологиялар белгілі бір тарихи кезеңдегі қылмыстық процестің түріне, сондай-ақ мемлекеттегі саяси билікке байланысты өзгеріп отырды. Қабылданған новелланың проблемалық сипаты, сондай-ақ бұл проблеманың қылмыстық іс жүргізу заңнамасында аз жариялануы атап өтіледі. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында қазақстандық заңнамаға қатысты трансформациялық өзгерістер Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіні (бұдан әрі - ҚР ҚІЖК) қабылдау үшін база дайындады. Жаңа ҚІЖК-нің қабылдануымен сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдерін, атап айтқанда «ақылға қонымды мерзімдерді» дамытуда айтарлықтай өзгерістер болды, олар тарихи талдау көрсеткендей, заңды сипатқа ие. Біріншіден, қылмыстық процесті құқықтық түсіну мен құқық қолдануда қылмыстық сот ісін жүргізудің ақылға қонымды мерзімі қылмыстық істерді сотқа дейінгі жедел тергеу, қарау және шешу туралы идеяны тудырады деген тұжырым жасалды. Екіншіден, «ақылға қонымды мерзім» ережесінің генезисі ретінде бірқатар әлеуметтік факторлардан және ҚР ҚІЖК ережелерінің дәлсіздігінен туындаған қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі іс жүргізудің ұзақтығына қатысты 2014 жылғы ҚР ҚІЖК-нің 105 және 106-баптарының тәртібінде азаматтардың жаппай шағымдары болды. Үшіншіден, Қазақстан Республикасының азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні (бұдан әрі - АСҚХП) ратификациялауы. Мұнда, АСҚХП-нің 9-бабында қамауға алынған немесе қылмыстық айып бойынша ұсталған әрбір адамның ақылға қонымды мерзім ішінде сот талқылауына немесе босатылуға құқығы бар екені, сондай-ақ АСҚХП-нің 12-бабына сәйкес

жоғарыда аталған адамның толық теңдік негізінде негізсіз кідіріссіз сотталуға кепілдігі бар екені анықталған.

Түйін сөздер: ҚР Конституциясы, заңнаманы жетілдіру, қылмыстық процесс, тарих, ақылға қонымды мерзім, қылмыстық сот ісін жүргізудегі ақылға қонымды мерзім.

«THE GENESIS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE «REASONABLE TIME» PROVISION IN CRIMINAL PROCEEDINGS»

V.V. Demyanchuk
postgraduate student
S.N. Kadatskiy
PhD in Law

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyibaev

Annotation. The article discusses the history of the emergence and development of the provision on a reasonable time frame for criminal proceedings in Kazakhstan and Russia law. The author traces the path of transforming the requirement for the reasonableness of its timing. These norms change, depending on the type of criminal procedure that enlisted in a specific historical period, as well as the political power in the state. The problematic nature of the adopted novel is noted, as well as the poor coverage of this problem in the criminal procedure legislation.

The transformational changes that affected the Kazakh legislation in the first years of independence prepared the basis for the adoption of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. With the adoption of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, significant changes have taken place in the development of the terms of the pre-trial investigation, namely, “reasonable terms”, which are quite natural, since, as shown by the historical analysis. The conclusion is formulated that, firstly, in the theory and practice of the criminal process, a reasonable period of criminal proceedings is associated with the acceleration of the investigation, consideration and resolution of criminal cases, and secondly, numerous complaints of citizens about the duration of the investigation and judicial review of criminal cases caused by a number of social factors and the vagueness of the provisions of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, thirdly, the ratification The Republic of Kazakhstan of the International Covenant on Civil and Political Rights. The ICCPR establishes that everyone has the right, on the basis of full equality, to be tried without undue delay. Thus, the “reasonable time frame” norm was transformed throughout the entire historical stage and was formed depending on the political conjuncture.

Keywords: Constitution of the Republic of Kazakhstan; improvement of legislation, criminal process, History, reasonable time, reasonable time in Criminal proceedings.

Введение

Республика Казахстан, провозгласила себя в соответствии с принятой 30 августа 1995 г. всенародным голосованием на республиканском референдуме Конституцией демократическим, светским, правовым и социальным государством, заявила тем самым о своих намерениях продвигаться в направлении развития мировой цивилизации, исходя из признания человеческой личности, ее прав и свобод, как высшей ценностью общества и государства. Однако наиболее остро они затрагиваются в такой сфере государственной деятельности, как уголовное судопроизводство [1, с. 6].

Поскольку признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина является обязанностью государства, то именно этими правовыми предписаниями надлежит руководствоваться должностным лицам при осуществлении деятельности по расследованию, рассмотрению и разрешению уголовных дел. Основной закон содержит далеко не весь перечень прав и свобод личности. Гарантируя гражданам право на судебную защиту их законных интересов, Конституция РК, тем не менее, ничего не говорит о том, что правосудие должно осуществляться в разумные сроки, что позволит ему быть максимально эффективным и справедливым [2, с. 16].

По мнению профессора А.Н. Ахпанова положение о «разумном сроке» досудебного расследования появилось с принятием нового Уголовно-процессуального кодекса РК, введенного не только в целях сокращения длительности уголовного процесса, но и стимулирования органа, ведущего уголовный процесс, к своевременности, достаточности и эффективности проведения процессуальных действий [3, с. 67]. По нашему мнению, такой подход законодателя тесно связан с понятием быстроты процесса, что в качестве основополагающей идеи признавалось еще в дореволюционном процессе.

Основная часть

Одним из первых источников права России, в котором встречается понятие «разумный срок», стал Судебник 1497 г., который предусматривал ряд процессуальных гарантий, обеспечивающих оперативное рассмотрение дел. Так, например в ст. 26 Судебника разбирательство дела могло быть отложено по инициативе одной из сторон только при условии внесения ею соответствующей платы. Данные меры в некоторой степени гарантировали рассмотрение дела в установленные сроки, поскольку мотивировали стороны и свидетелей к их соблюдению. Однако сроки эти в законодательстве закреплены не были, а в каждом конкретном случае определялись судом, что не исключало допущения волокиты по его вине [4, с. 19].

При правлении Петра I Судебник и уголовно-процессуальное законодательство снова претерпело пре-

образование.

Как отмечает, Т.Ю. Амплеева, «процессуальное право петровского периода полностью соответствовало основной задаче судебных органов абсолютистского государства – быстро и решительно пресекать всякие попытки нарушения установленного порядка, где император стремился ликвидировать судебную волокиту, обеспечить законность и справедливость судебных решений, устранить из судопроизводства все, что мешало отправлению правосудия» [5, с. 285, 307]. Вместе с тем, на данном этапе главная цель суда заключалась: «В защите власти, интересов и престижа правительственной администрации, а не прав населения. У обвиняемых не было права на юридическую защиту; их могли держать под арестом в течение неопределенного времени, пока суд не приступит к рассмотрению собранного полицией материала и не вынесет, в конце концов, приговор» [6, с. 406]. По этому поводу Н.В. Давыдов и Н.Н. Полянский отмечали, что в этот период «система государственного произвола вырождается в произвол чиновный, в притеснения, пристрастие и безсудие судей, освободившихся от гнета центральной власти и пользовавшихся деспотизмом законов ради собственных выгод» [7, с. 9], что, по нашему мнению, привело к утрачиванию авторитета судебной власти, так как напрочь отсутствовала защита участников уголовного судопроизводства.

Кроме того, при проведении судебной реформы Екатерина II указала на то, что быстрота рассмотрения уголовных дел не может быть самоцелью, она должна обеспечиваться наряду с достижением истины – с тем, чтобы защитить права и законные интересы обвиняемых, то есть речь уже шла не столько о быстроте судебного разбирательства, сколько о разумности его сроков [4, с. 21]. Соглашаясь с мнением автора, можно заметить, что укрепление предельных сроков расследования уголовных дел, с учетом их разумности и вероятности продления, носило основательное значение при решении проблемы судебной волокиты.

В истории казахстанского права ханского периода известен только один законодательный памятник - «Жеті Жарғы». Дошедший до нас текст «Жеті Жарғы», несмотря на его фрагментарность, довольно разнообразен. Так, в пункте «Уложения» уточнялось, что Верховная власть сосредоточена в руках хана, но порядок управления ханством осуществлялся султанами и родоплеменными старейшинами [8, с. 411]. В одном из разделов, именуемом «Судопроизводство», указано, что суд производил хан лично или правители и старейшины тех аулов, к которым принадлежат стороны. Как указано в одном из положений, «если виновный уклоняется от исполнения приговора или начальник аула, умышленно потворствуя виновному, не желал разбирать дела, то истец с разрешения своего старейшины мог совершить барымту, т.е. вместе с родичами сделать набег на аул виновного и тайно угнать его скот» [8, с. 258]. В данном разделе считаем непосредственно под «не желал разбирать дела» кроится так называемая «волокита», на основании которой возникли предпосылки к появлению «разумного срока».

22 ноября 1917 г. после Октябрьской революции Советом Народных Комиссаров Российской Советской Федеративной Социалистической Республики (СНК РСФСР) был принят декрет «О суде». Ценность судебных материалов для изучения истории после октябрьского периода состоит в том, что они главный источник деятельности советского суда, являющегося важной составной частью советского государственного аппарата. Так, например в п. 1 декрета «О Суде» указано, что «о порядке дальнейшего направления и движения неоконченных дел будет издан особый декрет. Течение всех сроков приостанавливается, считая с 25 октября 2017 г. впредь до особого декрета». В исполнение данного пункта опубликован декрет «О направлении неоконченных дел упраздненных судебных установлений», в нем предписывалось передать в местные суды все неоконченные дела мировых судей, окружных судов, судебных палат и коммерческих судов о наследстве, усыновлении, расторжении брака и другие, подсудные местным судам.

Ю.С. Токарев обращает внимание, что производство по судебным делам, отражая ход судопроизводства в народных судах, проходило несколько стадий. Первая из них — заведение дел. Как правило, дела заводились на основании производств органов следствия и дознания, заявлений потерпевших и истцов, постановлений самих судов. Кроме того, в первые месяцы Советской власти, когда шел процесс ломки старого судебного аппарата, в народные суды поступали неоконченные дела ликвидируемых судов. Вторая стадия производства по уголовным и гражданским делам — движение дел. Она представляет собой документальное оформление подготовительных к суду действий и хода судебного разбирательства. За ней следует заключительная стадия — окончание дела. Дела считались оконченными, если в установленные законом сроки на приговоры и решения суда не были принесены жалобы. Когда же они приносились, соответствующие дела направлялись в советы народных судей и рассматривались ими в кассационном порядке. В зависимости от результатов рассмотрения дела либо возвращались в народные суды (при оставлении приговоров и решений в силе), либо направлялись на вторичное рассмотрение (при отмене приговоров и решений). К оконченным делам следует отнести и дела, прекращенные на различных стадиях процесса по разным причинам: из-за смерти обвиняемых, отказа от обвинения, примирения сторон и т. д. Помимо количественной и качественной характеристики дел, записи в реестре позволяют сделать подсчет количества обвиняемых, привлекавшихся по этим делам, и получить представление о сроках разрешения дел [9, с. 161]. Можно сделать вывод, что исследование документации народных судов как исторического источника включает в себя строго фиксированные сроки т.е. их возобновление и окончание, а четкого разъяснения, что представляет собой разумный срок, не имеется.

В связи с появлением Уголовно-процессуального кодекса РСФСР от 25 мая 1922 г. впервые была закреплена глава VI «О сроках», которая, по нашему мнению, явилась признаком для появления положения «о разумном сроке».

Позднее на Верховном Совете Казахской ССР от 22 июня 1959 г. принят Уголовно-процессуальный кодекс, который вступил в законную силу с 1 января 1960 г. и действовал до 1 января 1998 г. Так, в ст. 3 УПК КазССР 1960 года быстрота являлась одной из задач уголовного судопроизводства [10]. Таким образом, можно констатировать, что путь законодателя к порядку ценностей требования быстроты уголовного судопроизводства преобразовывался в требование разумности его сроков.

С.Н. Кадацкий отмечает, что трансформационные изменения, коснувшиеся казахстанского законодательства за первые годы независимости (принятие Конституции РК, Уголовного кодекса и так далее), в итоге подготовили базу для принятия Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан. В результате 1 января 1998 г. вступил в законную силу УПК РК, который включил в себя конституционные положения, затрагивающие сферу уголовного судопроизводства [11, с. 44].

С принятием нового УПК РК прошли значительные изменения в развитии сроков досудебного расследования, а именно «разумных сроков», которые носят вполне закономерный характер, поскольку так показал исторический анализ.

Во-первых, предусмотрена ст. 192 УПК РК, где досудебное расследование должно быть закончено в разумный срок, т.е. закреплена норма «разумный срок».

Во-вторых, определен орган, который обладал правом выносить процессуальное решение по делу, но не более срока давности, в лице органа предварительного расследования (дознатель, следователь, прокурор).

М. Аубакиров указывает, что в соответствии с Конституцией РК каждый, в случае спора о его гражданских правах и обязанностях или при предъявлении ему любого уголовного обвинения, имеет право на справедливое и публичное разбирательство дела в разумный срок независимым и беспристрастным судом, созданным на основании закона и с учетом требований данной нормы, а также положений пп. с) п.3 ст.14 Международного пакта о гражданских и политических правах. Уголовные, гражданские дела и дела об административных правонарушениях должны рассматриваться без неоправданной задержки, в строгом соответствии с правилами судопроизводства, важной составляющей которых являются сроки рассмотрения дел [12, с. 29]. М. Аубакиров также описывает V съезд судей, где Лидер нации Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев и Председатель Верховного Суда РК красной линией подчеркнули вопрос соблюдения разумных сроков рассмотрения дел судами всех уровней [12, с. 29]. На наш взгляд, этот вопрос рассмотрен для поднятия авторитета судебной власти в народе и исключения существующих причин, которые влекут прерывание, приостановление уголовных дел и расследование их с превышением уголовно-процессуальных сроков, но не более срока давности уголовного преследования.

В Послании Президента РК народу Казахстана от 17 января 2014 года «Казахстанский путь - 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» была поставлена очередная задача совершенствования законодательства. Итогом проведенной работы по реформированию действующего законодательства в Казахстане стало принятие в июле 2014 года основных обновленных кодифицированных кодексов страны, включая и Уголовно-процессуальный кодекс РК [13, с. 4].

В уголовном процессе процессуальные сроки рассматриваются как одна из разновидностей процессуальных гарантий, суть которой заключается в ограничении времени, в пределах которого допускается выполнение соответствующих процессуальных действий, обеспечивающих быстроту уголовного процесса [14]. Процессуальные сроки, отражая количественно продолжительность производства по уголовному делу, стимулируют государственные органы и лиц, участвующих в уголовном процессе, к качественной деятельности, т.е. к своевременности, достаточности и эффективности проводимых процессуальных и не процессуальных действий. В этом плане к понятию «разумный срок» относим слова М.С. Строговича о том, что соблюдение процессуальных сроков обуславливает достижение юридического эффекта того или иного действия [15, с. 201].

Такой дефиниции ранее в отечественном законодательстве не существовало, а в настоящее время она рассматривается в весьма спорных и различных ракурсах. На наш взгляд, совершенно верно высказался С.Н. Бачурин, что принятие в 2014 году УПК РК имело огромное значение для процесса дальнейшего самосовершенствования правоохранительной системы РК. Однако существует необходимость пересмотра самой доктрины о процессуальных сроках. Ученым и практикам придется решить проблему обоснованного содержания дефиниции «разумный срок» и ее законодательного закрепления и применения главой 6 обновленного УПК РК [13, с. 8].

Заключение

Изучение генезиса развития и становления в уголовном процессе категории «разумный срок» позволяет выработать следующие выводы:

- во-первых, в правопонимании и правоприменении уголовного процесса разумный срок уголовного судопроизводства вызывает представление об ускоренном досудебном расследовании, рассмотрении и разрешении уголовных дел;

- во-вторых, генезисом положения «разумный срок» послужили массовые жалобы граждан в порядке ст. 105 и 106 УПК РК 2014 г. на длительность досудебного производства по уголовным делам, вызванные рядом социальных факторов и неточностью положений УПК РК;

- в-третьих, ратификация Республикой Казахстан Международного пакта о гражданских и политических правах, где в ст. 9 установлено, что каждое арестованное или задержанное по уголовному обвинению лицо имеет право на судебное разбирательство в течение разумного срока или на освобождение, а также согласно ст. 12 МПГПП вышеуказанное лицо обладает гарантией быть судимым без неоправданной задержки на основе полного равенства.

Таким образом, положения «разумные сроки» трансформировались на протяжении всего исторического этапа и сформировались в зависимости от политической конъюнктуры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Кадацкий С.Н. Соединение и выделения уголовных дел в стадии предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук. – Караганда, 2009. – С.118.
- 2 Рожков Д.Г. Обеспечение разумного срока уголовного судопроизводства в суде первой инстанции: дис. ... канд. юрид. наук. – Омск, 2013. – С. 220.
- 3 Ахпанов А.Н. О некоторых ключевых аспектах использования понятия «разумный срок» в казахстанском уголовном процессе // Вестник Института законодательства РК. – 2017. – № 3(48). – С. 65-73.
- 4 Вольнец К.В. Исторические предпосылки появления положения о разумном сроке уголовного судопроизводства в российском праве // Вестник Томского Государственного Университета. - 2012. - №3(5). – С.18-24.
- 5 Амплеева Т.Ю. История уголовного судопроизводства России (XI–XIX вв.): дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2009. - С.457.
- 6 Уортман Р.С. Властители и судии: Развитие правового сознания в императорской России / Авторизов. пер. с англ. М.Д. Долбилова при участии Ф.Л. Севастьянова. - М., 2004. - С. 520.
- 7 Давыдов Н.В., Полянский Н.Н. Судебная реформа: в 2 т. - М., 1915. - Т. 2. – С.403.
- 8 Зиманов С.З. Древний мир права казахов. Материалы документы и исследования. Т. 4. - Алматы: Жеті жарғы, 2005. - С. 552.
- 9 Токарев Ю.С. Документы народных судов (1917-1922) // Вопросы историографии и источниковедения истории СССР. - 1963. - № 5. - С. 648.
- 10 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 22 июля 1959 года: кодекс Республики Казахстан от 22 июля 1959 года // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1004281#pos=14;-55.
- 11 Кадацкий С. Н. История развития института соединения и выделения уголовных дел // Международный научный журнал «Ғылым - Наука». - 2017. - №1. - С. 40-46.
- 12 Аубакиров М. Разумные сроки рассмотрения судебных дел // Фемида. - 2012. - №8 (200). – С. 29-35.
- 13 Бачурин С.Н. Современные содержание и перспективы использования дефиниции «разумный срок» в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан // Международный научный журнал «Ғылым - Наука». - 2017. - № 3. – С. 3-9.
- 14 Хан А.Л. «Разумный срок» в уголовном процессе Республики Казахстан // Қазақстан Республикасы ИИМ Алматы академиясының ғылыми еңбектері. - 2014. - №4(41). - С. 102-105 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32900365.
- 15 Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. - М., 1968. - Т. 1. - С. 468.

REFERENCES

- 1 Kadackij S.N. Soedinenie i vydelenija ugovolnyh del v stadii predvaritel'nogo rassledovaniya: dis. ... kand. jurid. nauk. – Karaganda, 2009. – S.118.
- 2 Rozhkov D.G. Obespechenie razumnogo sroka ugovolnogo sudoproizvodstva v sude pervoj instancii: dis. ... kand. jurid. nauk. - Omsk, 2013. - S. 220.
- 3 Ahpanov A.N. O nekotoryh ključevykh aspektah ispol'zovanija ponjatija «razumnyj srok» v kazahstanskom ugovolnom processe // Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK. – 2017. - № 3(48). – S. 65-73.
- 4 Volynec K.V. Istoricheskie predposylki pojavlenija polozhenija o razumnom sroke ugovolnogo sudoproizvodstva v rossijskom prave // Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta. - 2012. - №3(5). – S.18-24.
- 5 Ampleeva T.Ju. Istorija ugovolnogo sudoproizvodstva Rossii (XI–XIX vv.): dis. ... d-ra jurid. nauk. - M., 2009. - S.457.
- 6 Uortman R.S. Vlastiteli i sudii: Razvitie pravovogo soznaniya v imperatorskoj Rossii / Avtorizov. per. s angl. M.D. Dolbilova pri uchastii F.L. Sevast'janova. - M., 2004. - S. 520.
- 7 Davydov N.V., Poljanskij N.N. Sudebnaja reforma: v 2 t. - M., 1915. - T. 2. – S.403.
- 8 Zimanov S.Z. Drevnij mir prava kazahov. Materialy dokumenty i issledovaniya. T. 4. - Almaty: Zhety zhargy, 2005. - S. 552.
- 9 Tokarev Ju.S. Dokumenty narodnyh sudov (1917-1922) // Voprosy istoriografii i istochnikovedeniya istorii SSSR. - 1963. - № 5. - S. 648.
- 10 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 22 ijulja 1959 goda: kodeks Respubliki Kazahstan ot 22 ijulja 1959 goda // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1004281#pos=14;-55.
- 11 Kadackij S. N. Istorija razvitija instituta soedinenija i vydelenija ugovolnyh del // Mezhdunarodnyj nauchnyj

zhurnal «Gylım - Nauka». - 2017. - №1. - S. 40-46.

12 Aubakirov M. Razumnye sroki rassmotrenija sudebnyh del // Femida. - 2012. - №8 (200). – S. 29-35.

13 Bachurin S. N. Sovremennye sodержanie i perspektivy ispol'zovanija definicii «razumnyj srok» v ugovnom udoproizvodstve Respubliki Kazahstan // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Gylım - Nauka». - 2017. - № 3. – S. 3-9.

14 Han A.L. «Razumnyj srok» v ugovnom processe Respubliki Kazahstan // Kazakstan Respublikasy IIM Almaty akademijasynyn gylimi enbekteri. - 2014. - №4(41). - S.102-105 // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32900365.

15 Strogovich M.S. Kurs sovetskogo ugovnogo processa. - M., 1968. - T.1. - S. 468.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР /СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Виктория Викторовна Демянчук – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: demyanchuk.vika@mail.ru.

Сергей Николаевич Кадацкий – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Демянчук Виктория Викторовна - магистрант Костанайской академии МВД РК им. Ш.Кабылбаева, старший лейтенант полиции. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: demyanchuk.vika@mail.ru.

Кадацкий Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры уголовного процесса и криминалистики Костанайской академии МВД РК им Ш.Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Victoriya V. Demyanchuk - postgraduate student of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev, police senior lieutenant. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: demyanchuk.vika@mail.ru.

Sergey N. Kadatskiy - PhD in Law, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named Sh. Kabylbaev, police colonel. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ БАРЫСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАР БӘСЕКЕЛЕСТІГІН ТҮРЛЕРГЕ ЖІКТЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

М.Т. Бапанов

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақала заңдылықтың және әділділіктің негіздерінің жағдайы тұлғаның жасаған іс-әрекеті дұрыс қылмыстық-құқықтық баға алуын және кінәлінің қажетті қылмыстық жауапкершілікке тартылуын талап ететіндіктен жаза тағайындау барысында пайда болатын нормалар бәсекелестігінің мәселесіне арналады. Сонымен қатар, мақалада жаза тағайындау барысында қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің заңды табиғаты қарастырылады және жаза тағайындау барысында қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің маңызды түрлері көрсетіледі. Демек, аталмыш мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігінің баптары санкцияларының шегі аясында және оның баптары санкцияларының ең төменгі шегінен тыс жаза тағайындау барысында орын алатын жалпы және арнайы, арнайы және ерекше нормалар бәсекелестігі қарастырылады.

Мақаланың мақсаты қылмыстық құқық теориясы мен тәжірибесінде елеулі орынға ие жаза тағайындау барысындағы бәсекелестік нормаларының маңызды түрлерін айқындау болып табылады.

Мақаланың тәжірибелік маңыздылығы қылмыстық заң шығарушылықты жетілдіру үшін талдаулар мен ұсыныстарды қолдану мүмкіндігінен тұрады. Зерттеу қорытындылары жаза тағайындуды айқындауда, нормалар бәсекелестігін қолдануда құқық қолдану органдарының қызметін жетілдіру үшін, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының жетекші түсіндірмелерін дайындауда пайдаланылуы мүмкін.

Мақаланың әдістемелік негізін диалектикалық, жүйелілік, логикалық-заңдық және нақты-әлеуметтік сияқты жалпы ғылыми және арнайы білім әдістері құрайды.

Мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі баптарының санкцияларына сәйкес жаза тағайындау барысындағы нормалар бәсекелестігі қарастырылады. Автор жаза тағайындау барысында орын алатын қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің түрлерін бөліп көрсету мәселелеріне көңіл бөледі. Мақалада қарастырылған теориялық негіздер, мазмұны мен қорытындылары қылмыстық құқықтың көптеген бөлімдерін толықтырады және дамытады.

Түйін сөздер: жаза тағайындау, нормалар бәсекелестігі, қылмыстық-құқықтық нормалар, жалпы норма, арнайы норма, ерекше норма.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВЫДЕЛЕНИЯ ВИДОВ КОНКУРЕНЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ ПРИ НАЗНАЧЕНИИ НАКАЗАНИЯ

Бапанов М.Т.

магистр юридических наук, докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова

Аннотация. Статья посвящена вопросам конкуренции норм, возникающих при назначении наказания, поскольку положения принципов законности и справедливости требуют, чтобы содеянное лицом получило правильную уголовно-правовую оценку, и виновный понес должную уголовную ответственность. Также, в статье указываются юридическая природа конкуренции уголовно-правовых норм при назначении наказания и существенные виды конкуренции уголовно-правовых норм при назначении наказания. Так, рассматривается конкуренция общей и специальной, специальной и исключительной норм при назначении наказания в пределах санкции статей Особенной части Уголовного кодекса Республики Казахстан и с выходом за нижние пределы санкции нормы Особенной части Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Целью статьи является определение существенных видов конкуренции норм при назначении наказания, имеющее значимое место в теории и практике уголовного права.

Практическая значимость статьи состоит в возможности использования выводов и предложений для совершенствования уголовного законодательства. Результаты исследования могут быть использованы при подготовке руководящих разъяснений Пленума Верховного Суда Республики Казахстан, для совершенствования деятельности правоприменительных органов при применении конкурирующих норм, установлении совокупности преступлений.

Методологическую основу статьи составляют общенаучные и специальные методы познания, такие как диалектический, системный, логико-юридический и конкретно-социологический.

В статье рассматривается конкуренция норм при назначении наказания в соответствии с санкциями статей Уголовного кодекса Республики Казахстан. Автор уделяет внимание проблемам выделения видов конкуренции уголовно-правовых норм, возникающих при назначении наказания. Рассмотренные в статье теоретические положения, содержание и выводы развивают и дополняют многие разделы уголовного права.

Ключевые слова: назначение наказания, конкуренция норм, уголовно-правовые нормы, общая норма, специальная норма, исключительная норма.

Baranov M.T.

master in Law, doctoral student

Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbolatov

Annotation. The article is devoted to the issues of competition of norms arising in the imposition of punishment, since the provisions of the principles of legality and justice require that the person involved receive a correct criminal-legal assessment and the perpetrator incurs due criminal liability. Also, the article indicates the legal nature of the competition of criminal law norms in the appointment of punishment and the significant types of competition of criminal law norms in the appointment of punishment. So, this article considers the competition between general and special, special and exclusive norms when imposing punishment within the limits of the sanction of articles of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and with going beyond the lower limits of the sanction of the norm of the Special Part of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

The purpose of the article is to determine the essential types of competition norms in the appointment of punishment, which has a significant place in the theory and practice of criminal law.

The practical significance of the article lies in the possibility of using conclusions and proposals to improve the criminal legislation. The research results can be used in the preparation of guidance clarifications of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, to improve the activities of law enforcement agencies when applying competing norms, establishing a set of crimes.

The methodological basis of the article is formed by general scientific and special methods of cognition, such as dialectical, systemic, logical-legal and concrete-sociological.

The article deals the competition of norms when imposing punishment in accordance with the sanctions of articles of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The author pays attention to the problem of identifying the types of competition in criminal law norms that arise when sentencing. The theoretical provisions, content and conclusions considered in the article develop and supplement many sections of criminal law.

Keywords: sentencing, competition of norms, criminal law norms, general rule, special rule, exceptional rule.

Кіріспе

Қылмыстық құқық мемлекеттік мәжбүрлеудің ерекше жазалау сипатымен ерекшеленеді. Осыған байланысты қылмыстық-құқықтық ықпал ету механизміндегі кез келген теңсіздік, қоғамның және жеке тұлғаның еркіндігі мен құқығының елеулі бұзылуына әкеліп соқтырады. Қылмыстық-құқықтық шараларды баланс жасау, біріншіден, қылмыстық заңның жағдайына, қылмыстық саясаттың бағытына, содан соң нақты құқық қолдану әрекетіне байланысты. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде нормалар теңсіздігінің көбі жойылғанымен, әліде болса өзіне тән кейбір кемшіліктер бар. Бұл, сонымен қатар қылмыстық-құқықтық нормалардағы бәсекелестік сұрақтарын жеткіліксіз талқылауға қатысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде орын алған өзара бірін бірі қайталау ережелері салдарынан туындаған. Демек, мақала тақырыбының өзектілігі жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалардың ұтымды қатынасын анықтау болып табылады.

Қылмыстық құқық теориясында жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігі мәселелері толыққанды зерттелмеген. Аталмыш мәселенің жекелеген тұстары А.Н. Ағыбаев, А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, В.П. Малков, А.С. Горелик, В.М. Гарманов, Н.Д. Дурманов, В.Н. Кудрявцев, А.В. Наумов, А.А. Пионтковский, Н.М. Свидлов, А.Н. Трайнин және басқа да авторлардың еңбектерінде орын алған.

Мақаланың мақсаты жаза тағайындау барысында қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің жекелеген түрлерінің мазмұнын теориялық тұрғыдан зерттеу болып табылады.

Аталмыш мақсатқа қол жеткізу үшін автор мынадай міндеттер қояды: жаза тағайындау барысында қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің түрлерін анықтау; теория және тәжірибе тұрғысынан олардың сипаттамасын ашып көрсету.

Негізгі бөлім

Кез келген құбылыс оның жан-жақты қарауын талап етеді. Т.К. Акимжанов айтқандай, кез келген қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жаза тағайындау түріндегі жауаптылық міндетті түрде орын алады [1, б. 3]. Жаза тағайындау барысында есепке алынатын белгілерді қамтитын бірқатар нормалар немесе жаза тағайындаудың ережелері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігі нормаларының санкцияларына қатысты, себебі оның белгіленген шектеріне ықпал етумен байланысты. Жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің түрлерін бөліп көрсету критеріі болып бәсекелес нормалардың басым нормасын қолданумен байланысты жазаның мүмкін қорытынды шегі табылады. Осы себептен жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігін келесідей түрлерге бөліп қарастыруға болады: Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігі нормаларының санкциялары шегінде және оның санкцияларының төменгі шектерінен шыққандағы нормалар бәсекелестігі.

Қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігі түрлерінің ерекшелігі қызметтік байланыс пен қатынасты құрайтын құқықтық нормалардың сипатымен анықталуы керек. Жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-

құқықтық нормалар бәсекелестігінің түрлерін жіктей отырып, біз олардың маңызды ерекше белгілері мен құрамдарын айқындаймыз.

Жүйенің жекелеген элементтері, яғни құқық нормалары арасындағы ішкі, заңға сәйкес байланысты көрсету олардың арасындағы қатынасты анықтайды, олардың жан-жақты бағытталған сипатының жауаптылыққа ықпал етуіне мүмкіндік береді, сонымен қатар жіктеу негіздерін қамтамасыз ететін жаза тағайындаудың түрлі жақтарын реттеуді айқындайды.

Жаза тағайындау барысындағы бәсекелес нормаларды бөлу құқықтық нормаларды арнайы бағытқа салу мәселелерімен тығыз байланысты. Нормаларды арнайы бағытқа салу бірқатар жағдайларда Негізгі заңның және басқа да нормативтік актілердің, кодекстердің Жалпы және Ерекше бөліктерінің ережелерінің, норма-бастама (принциптер) және реттеуші нормалардың қатынасы мәнмәтінінде қарастырылады. Сонымен бірге, алғашқылары басқа нормалармен нақтыланады және олардың тікелей әрекеті жоққа шығарылмайды.

И.Н. Сенякин құқықтық арнайы бағытқа салудың бір нысаны ретінде нақтылауды бөліп көрсетеді [2, б. 20]. Оның ойынша, бұл үрдіс құқықтық реттеудің нақтылығы мен анықтығын жоғарылатуға, жалпы заңи нормалардың абстрактілік мазмұнын нақтырақ деңгейге ауыстыруға бағытталған. Сонымен қатар, нақтылаушы нормалар жалпы заңның әрекет аясын құрайтын қоғамдық қатынастардың нақты бір бөлігін ғана реттейді. Арнайы нормалардың маңызды ерекшелігі болып олардың өзара және ең алдымен, жалпы түрде тектік қатынасты реттейтін жалпы ұйғарыммен байланысы табылады. Бұл нақты тектік құбылыстың көпқабаттылығы мен түрлі сипаттығымен түсіндіріледі.

В.И. Леушин жалпы норма деп осы аталмыш нормадан шығатын арнайы норма сәйкес келетін норманы айтуға болады дейді [3, б.136]. Бұл жайында Г.Г. Шмелев те жазған. Ол аталмыш қатынастарды көрсету барысында бастапқы норманың тұрақтылығын атап өткен [4, б. 7]. Мұндай қатынас жалпы құрамы, нормалардың жалпы бағыттығы арқылы сипатталады. Осы тұста олардың арасындағы тектік-түрлік байланыс пайда болады.

И.Н. Сенякиннің пікірінше, арнайы нормалар деп олар біртекті қоғамдық қатынастарды регламенттеу барысында осы қатынастардың ерекшелігін құрайтын жақтарын, элементтерін, белгілерін реттегендіктен айтады [2, б. 22].

Демек, арнайы нормалар, жалпы нормадан шығарып алуды көрсете отырып, олардың әрекет аясын анықтайды, қандай да бір норманың мақсаттық бағытымен анықталатын арнайы ұйғарымдармен жалпы норманы толықтырады, егжей-тегжейлі ашады және нақтылайды. Неміс заң әдебиеттерінде де нормалар бәсекелестігі заң мәтіні жасалынған іс-әрекет белгілерінің басым бөлігімен толықтырылғанда және қолданылатын норма шын мәнінде басқа нормаларды ысырып тастаған кезде орын алатыны айтылған [5, б. 254]. Осылайша, әрекет ету аясының өзгеруі – шығарып алу, сонымен қатар толықтыру құқық нормаларын арнайы бағытқа салудың негізі, оларды бөлудің критеріі.

Заң әдебиеттерінде жалпы және арнайы нормаларды қандай да бір критерийге байланысты бөлу туралы бірыңғай пікір жоқ. Мысалы, П.Н. Недбайло жалпы және арнайы нормалар көлемі бойынша бөлінеді десе [6, б. 73-92], С.С. Алексеев көлемі және әрекет ету аясы бойынша [7, б. 248], ал Н.А. Власенко құқықтық реттеудің көлеміндегі айырмашылықты есептей отырып бөледі [8, б. 85]. Көптеген авторлар қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігін жалпы және арнайы деп олардың мазмұны мен реттеу әрекетінің көлемі мен аясы бойынша бөледі [9, б.193; 10, б. 392]. Осы тұста, көлемді өзіне құқықтық реттеу аясын қосатын кеңірек санат ретінде түсіну қажет. Біздің ойымызша, арнайы нормаларды қарастырған кезде олардың критеріін құрушы белгілерді толығырақ ашатын осы көзқарасты ұстанған дұрыс.

Қылмыстық-құқықтық әдебиетте арнайы бағытқа салу критерийлері қатарына жауаптылық шектерінің өзгеруін, құқықтық реттеудің дифференциясын, жекелеген әрекеттердің қоғамдық қауіптілік деңгейінің өзгеруін, қылмыс құрамының элементтерін сипаттаудың толықтығын жатқызады.

Жауаптылық шектері жасалынған әрекеттің қоғамға қауіптілігінің сипаты мен деңгейіне байланысты болғандықтан, жаза тағайындау барысындағы нормаларды арнайы бағытқа салу критеріі ретінде жаза шараларын қатаңдату немесе жеңілдету қажеттілігін есептеу керек. Бұл жасалынған әректің бірқатар жағдайларына жазаны не жеңілдететін, не ауырлататын мән-жайлардың белгілерін ескеру жолымен жүзеге асырылады, жаза тағайындаудың шаралырының көбеюі не азаюы осыған байланысты.

В.Н. Кудрявцев жалпы және арнайы нормаларды қолдану көлеміндегі айырмашылық туралы айта отырып, оның ерекшелігі ретінде олардың абстрактілік деңгейінің әртүрлілігін, неғұрлым төмен жаза тек қана арнайы нормаларда бар екенін, көлемі бойынша толығырақ және нақтырақ мазмұндағы көбірек белгілерге ие норма қолданылатынын атап өткен [11].

Жалпы және арнайы нормалардың қатынасын бағынышты байланыс ретінде қарастырса болады. Яғни, жалпы норма белгілерінің жиынтығы бір уақытта арнайы нормаға да тиесілі, бірақ бұл оның сарқылуын білдірмейді. Себебі, арнайы норма сонымен бірге ерекше белгілерге ие. Арнайы норманың күші жойылған кезде, онымен қарастырылған жағдай жалпы нормамен реттеледі.

Қылмыстық-құқықтық нормалардың санкциясын құру барысында жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ескерілгендіктен, санкцияны қолдану шектеріне жаза түрлерінің емес, оларды тағайындаудың ережелері, яғни Ерекше бөлік нормаларының санкцияларын қолдану шарттары ықпалын тигізетінін айта

өту қажет.

Реттеуші норма ретіндегі жаза тағайындау ережелері – бұл материалды құқық нормалары, себебі жаза тағайындау барысында есепке алынатын белгілерді қамтитын бірқатар нормалар және олармен байланысты жаза тағайындау ережелері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігінің санкцияларына қатыса бар. Өйткені, олар санкция шектерінде жазаны түрлендіру немесе оның бекітілген шектерін өзгерту мүмкіндігін қамтиды. Сондықтан, жаза тағайындау барысында санкцияны нақтылайтын арнайы нормалар пайда болады. Осыған байланысты, Жалпы бөліктегі бірқатар нормалардың жүзеге асырылуы Ерекше бөлік нормаларын тыс орын ала алмайды деген пікір айтуға болады.

Арнайы нормалардың нақты мақсаттары гипотезада, диспозицияда немесе олардың санкцияларында орын алады. Алайда, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігі нормаларының санкцияларымен ҚР Қылмыстық кодексінің 58, 60-баптары қатынаста болмайды, себебі олар оның аясындағы жаза шектерін анықтамайды.

Жалпы және арнайы нормаларды бөлу, сонымен қатар жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің зерттелініп отырған құбылысының негізгі белгілерінің бірінің болуы, яғни олардың арасындағы байланыстың болуы қандай да бір норманы таңдау мәселесіндегі принципиалды ұстанымның маңыздылығын көрсетеді.

Егер бір әрекет жалпы және арнайы заңдар түсінігіне сәйкес келсе, онда әрекетті толығырақ қамтитын соңғы норма қолданылады [12, б. 16]. Құқықтың жалпы теориясы мен қылмыстық құқық теориясында қалыптасқан құқықтық ұйғарым бойынша, жалпы және арнаулы нормалардың бәсекелестігі кезінде арнайы норма қолданылуы керек. Арнайы нормаларды түрге бөлу негіздерінің бірі ретінде олардың ерекше құрамын айтса болады, яғни жалпы норма екеуін бір уақытта қолдану мүмкіндігі бойынша жалпы нормамен қатыстығы. Аталмыш құрам жаза тағайындау барысында арнайы норма жалпы норманың әрекетін жойған кездегі арнайы және жалпы нормаларды бәсекелес ретінде немесе бәсекелестік қатынас жоқ кездегі үйлесуші ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

В.М. Гарманов жаза тағайындау барысындағы арнайы нормаларды үш топқа бөледі: 1) шектеулі-арнайы нормалар; 2) кеңейтілген-арнайы нормалар; 3) анықтаушы-арнайы нормалар [13, б. 55-58].

Жаза тағайындау барысындағы шектеулі-арнайы нормалар санкциялармен бекітілген шеңберде жаза мөлшерінің жоғарғы және төменгі шектерін шектеу жолымен жалпы норманың әрекет аясын нақтылайды. Мысалы, бұл нормалар қатарына Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 56-бабының 2,3-бөліктерін жатқызуға болады. Сонымен қатар, бұл арнайы норманың түріне қандай да бір жазаны қолданбау немесе нақты тұлғалар тобына қатысты жаза мөлшерінің шектерін белгілеу жолымен анықталған Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігінің нормалары жатады (мысалы, ҚР ҚК 43-бабының 3-бөлігі, 44-бабының 1-бөлігі, 45-бабының 3-бөлігі, 46-бабының 4-бөлігі, 47-бабының 2-бөлігі, 81-бабы).

Жалпы норма ретінде санкция мазмұны жаза тағайындаудың бекітілген ережелерін ашпайтын Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігінің нормаларын түсіну қажет.

Жаза тағайындау барысындағы кеңейтілген-арнайы нормалар қосымша жаза қолдану бөлігінде жалпы нормамен анықталған шектерден шығу мүмкіндігін қарастырады. Олардың қатарына Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 49-бабымен, 50-бабының 3-бөлігімен нақтыланған Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігі нормаларының санкцияларын жатқызуға болады. Бұл баптарға сәйкес арнайы, әскери немесе құрметті атақтан, сыныптық шеннен, дипломатиялық дәрежеден, біліктілік сыныбынан және мемлекеттік наградалардан айыру, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру қосымша жаза ретінде тағайындалуы мүмкін. Жалпы норма ретінде жазалардың бұл қосымша түрін қолдану мүмкіндігін қарастырмайтын Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігі нормаларының санкцияларын түсіну керек. Сонымен қатар жалпы норма болып Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 53, 54-баптары табылады. Аталмыш баптарда қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар қарастырылған.

Жаза тағайындау барысындағы анықтаушы-арнайы нормалар тағайындалған жазаға жалпы нормамен бекітілген бірқатар жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлардың ықпал ету шарасын анықтау жолымен жалпы норманы нақтылау болып табылады. Қарастырылып отырған норма, бұл жағдайда жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ықпалының нысандандырылған шарасын бекітеді.

Алайда, анықтаушы-арнайы нормалар жалпы нормамен бәсекелестік қатынасқа түспейді, себебі олар оның әрекет ету аясын ғана анықтайды, оны шектемейді де, кеңейтпейді де.

Аталмыш жағдайлар жеңілдететін немесе ауырлататын рөлді ғана ойнағандықтан, сонымен бір уақытта мүмкін жазаның нысандандырылған шектерін анықтағандықтан жаза тағайындау барысында аталмыш жағдайларды «қос», «қосымша» есепке алуды болдыру туралы мәселе туындауы мүмкін.

Қарастырылып отырған жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар анықтаушы-арнайы нормалардың ережелерін қолдануды дәлелдеу кезінде есепке алынуы керек. Сонымен бір уақытта Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігінің нормасына қатысты шектеулі-арнайы нормалармен бәсекелес болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген нормалар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 52-бабында «Жаза

тағайындаудың жалпы негіздері» көзделген нормаға қатысты арнайы нома болып табылады. Себебі, олар бұл жалпы негіздерді нақтылайды. Бұл қатынас та қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігін құрамайды, өйткені жаза тағайындау барысында олардың негіздерін бір уақытта қолдану қажет. Ал қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің мазмұны бір норманың басымдығын анықтаудан тұрады.

И.Н. Сенякиннің айтуынша, жалпы және арнайы нормалар бәсекелестігі кезінде екі жағдайды есепке алу керек. Біріншіден, егер жалпы негіздер мен арнайы норма-шығарып алу бәсекелесе, онда соңғысын қолдану керек, себебі аталмыш жағдайға байланысты ол жалпы норманың орнына жүреді. Екіншіден, егер басты заң мен арнайы норма-толықтырушы немесе анықтаушы бәсекелесе, онда олар өатар әрекет етеді.

Біздің ойымызша, норма-шығарып алуды арнайы емес, ерекше норма деп атаған дұрыс және бәсекеге негіздер емес құқықтық нормалар түседі. Олардың мазмұны мінез-құылықтың нақты ережелерін, яғни құқықтық негіздерді құрайды.

Жаза тағайындау барысындағы анықтаушы-арнайы нормаларға Ерекше бөліктің диспозициясы жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайларды есепке ала отырып құрылған Ерекше бөліктің нормалары жатады.

Жалпы норма ретінде Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 53, 54-баптарын айтуға болады, себебі олар тек жазаның ауырлануына не жеңілденуіне ықпал ететін бағытты ғана бекітеді. Олардың құрамының мән-жай-белгілерімен сәйкестігі жалпы және анықтаушы-арнайы нормалар бәсекелестігін тудырады, себебі соңғысы жалпы норма ережелерінің санкция шеңберіндегі жаза шектеріне ықпал ету аясын көрсетеді, бірақ оның қатаң түрде бекітілген шектерін белгілемейді. Осы коллизиялық ережеге сәйкес, басымдыққа арнайы норма ие болады.

Жаза тағайындау барысындағы арнайы нормалар арасындағы нақты қызметтік өзара байланыс олардың арасындағы бәсекелестікті көрсетеді. Бәсекелестіктің кез келген түрінде арнайы норманы дұрыс таңдау, оның ережелерін сақтау зерттелініп отырған нормалардың тиімділігін арттыру шарттарының бірі болып табылады. Сол себепті, жаза тағайындау барысындағы арнайы нормалар арасындағы нақты дәлелденген қатынасқа да аса көңіл бөлу қажет. Осыған байланысты арнайы нормалардың бәсекелестігі кезінде басымдыққа олардың ішіндегі «неғұрлым арнайы» норма ие болу керек деген коллизиялық ереже қалыптастыру керек.

Құқықтық реттеуде жаза тағайындау барысында тек қана жалпы норманы емес, сонымен қатар арнайы норманы нақтылау және егжей-тегжейлі ашу қажеттілігі ерекше нормаларды бөліп көрсету мүмкіндігін айқындайды.

Жаза тағайындау барысындағы ерекше нормалар деп төмен шектен де төмен жаза тағайындау, белгілі бір қылмыстық құқық бұзушылық үшін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігі нормаларының санкцияларында көзделген жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындауды анықтау жолымен жалпы және арнайы нормалардың әрекет аясын шектейтін нормаларды айтады.

Олардың ерекшелігі жалпы немесе арнайы нормалардан, ережелерден шығарып алуды бекітуден тұрады және бірінші нормаларға ұарағанда басқа тәртіп орнатады, көбінде оларға қарама-қарсы.

Бұл тұста, құқықтық реттеу аясын шектеу, құқықтық құрылымды жүзеге асырудың мүмкін көлемін анықтау жолымен бап санкцияларын нақтылау жайлы сөз қозғау қажет. Сонымен қатар, тағайындалатын жаза көлемі иаңызды түрде өзгереді. Бұл ерекше сипатқа ие жазаны жеңілдететін мән-жайлардың бар болуына байланысты.

Нормаларды жалпы, арнайы, ерекше деп бөлу олардың арасындағы байланыс өздерінен-өздері пайда болуынан емес, басқа қылмыстық-құқықтық нормаларға қатыстылығымен анықталады, бәсекелес нормалардың бірі әрқашанда басқаларға қарағанда басымдыққа ие болады. Жалпы норма тектік қатынасты реттесе, арнайы мен ерекше норма оның түрлік ерекшеліктерін реттейді.

Қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігі жалпы мен ерекше, арнайы мен ерекше нормалар арасында да болуы мүмкін. Мұндай жағдайда ерекше норма қолданылады, себебі оның орын алуы мақсаттық бағыттылықпен және жалпы және ерекше нормалардың әрекет ету аясын шектеумен анықталады. Ерекше нормалар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 55-бабында «Белгілі бір құқық бұзушылық үшін көзделген жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау» көрсетілген және ол Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігі нормаларының санкцияларымен қатынаста болады.

Жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігінің бұл түріне мыналарды жатқызуға болады:

- Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің нормалары мен ҚР Қылмыстық кодексінің 55-бабында қарастырылған ерекше мән-жайлар орын алған кезде Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінде көзделген жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау туралы ұйғарым арасындағы қатынас;

- ҚР Қылмыстық кодексінің 56-бабында қарастырылған аяқталмаған қылмыс үшін жаза тағайындау туралы және ҚР Қылмыстық кодексінің 55-бабында қарастырылған ерекше мән-жайлар орын алған кезде Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінде көзделген жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау туралы ұйғарым арасындағы қатынас (шектеулі-арнайы мен арнайы нормалар бәсекелестігі);

- ҚР Қылмыстық кодексінің 88-бабында орын алған кәмететке толмағандарға ҚР Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінде қарастырылған жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау (шектеулі-арнайы мен

арнайы нормалар бәсекелестігі);

- бір уақытта қылмыстардың қайталануы белгілері мен ҚР Қылмыстық кодексінің 55-бабында қарастырылған ерекше мән-жайлар орын алған кезде жаза тағайындау (шектеулі-арнайы мен арнайы нормалар бәсекелестігі).

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінде қарастырылған жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындау жасалынған әрекеттің қоғамдық қауіптілік деңгейін едәуір азайтатын ерекше мән-жайлармен байланысты.

Жаза тағайындау барысында шектеулі-арнайы нормаларды нақты тұлғалар тобына қатысты жаза мөлшерінің шектерін белгілеу немесе жазаның қайсыбір түрін қолданбау жолымен бөліп көрсету де жалпы норманың санкцияларында қарастырылған жазадан гөрі неғұрлым жеңіл жаза тағайындаудың заңмен бекітілген мүмкіндігін көрсетеді.

Сонымен қатар бәсекелестікке қылмыс белгілері ретінде жазаны ауырлататын немесе жеңілдететін мән-жайларды қарастыратын Ерекше бөліктің нормаары мен аталмыш мән-жайларды қарастыратын Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 53, 54-баптарында бекітілген ұйғарымдары түсе алады (анықтаушы-арнайы мен жалпы нормалар бәсекелестігі).

Жазаға Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 52-бабының 3-бөлігіне сәйкес жаза тағайындау кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтың сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесі, кінәлі адамның жеке басы, оның ішінде құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі оның мінез-құлқы, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар, сондай-ақ тағайындалған жазаның сотталған адамның түзелуіне және оның отбасының немесе оның асырауындағы адамдардың тіршілік жағдайына ықпалы әсер ете алады [14]. Заң шығарушының принципіалды ұстанымы болып жазаға ықпал ететін қандай да бір мән-жайды қосарлы есептеуді болдырмау табылады, өйткені жазаны жеңілдету не қатаңдату заң шығарушымен есептелініп қойылған және өз көрінісін Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлік баптарының санкцияларын бекіту кезінде тапты.

Осылайша жаза тағайындау барысындағы қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің аталмыш түрі құқық қолдану үрдісінде жаза шараларын анықтауға және қылмыстық құқық бұзушылықты саралауға өз ықпалын тигізетін мұндай мән-жайлар түрлі мағынаға ие екенін көрсетеді.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, мынадай қорытындылар жасауға болады:

- ҚР Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігі нормаларының санкциялары шектерінде жаза тағайындаумен байланысты бәсекелестіктің нысаны мынадай түрлерге бөлінеді: жаза тағайындау барысындағы жалпы және арнайы нормалар, арнайы нормалар арасындағы бәсекелестік;

- жаза тағайындау барысындағы жалпы және ерекше, арнайы және ерекше нормалар бәсекелестігі бәсекелестіктің Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігі нормаларының санкциялары шектерінен шығу нысанымен сипатталады.

- нормалар бәсекелестігі барысында әрбір норма жаза тағайындау шектерін жеңілдететін мән-жайларды қарастырса, жаза тағайындау кезінде оның неғұрлым жеңілірек шегі басымдылыққа ие болады;

- жаза тағайындаудың нысандандырылған ережелері көбінде жасалынған іс-әрекеттің объективті белгілеріне таралады. Сол себепті мұндай мән-жайларды бір уақытта есептеу қажет;

- жаза тағайындау үрдісін нысандандыру тағайындалған жаза шектерінің барлығын есепке алу қажеттігін анықтайды, егер заңда өзгеше көзделмесе. Демек, ҚР Қылмыстық кодексінің 58, 60-баптарында қарастырылған қылмыстық құқық бұзушылық жиынтығы мен үкімдердің жиынтығы барысында жаза тағайындау орын алған жағдайда нормалар арасында бәсекелестік болмайды. ҚР Қылмыстық кодексінің 58-бабының 1-бөлігіне сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы кезінде сотпен әрбір құқық бұзушылық үшін бөлек жаза (негізгі және қосымша) тағайындалады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Акимжанов Т.К. О социальных аспектах наказания в уголовном законодательстве Республики Казахстан // «Ғылым - Науқа». - 2016. - №3. - С. 3-11.

2 Сенякин И.Н. Специальные нормы советского права. – Саратов, 1987. – 97 с.

3 Леушин В.И. Динамичность советского права и восполнение пробелов в законодательстве: дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1971. – 173 с.

4 Шмелев Г.Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании. – Львов, 1988. – 104 с.

5 Werner Beulke, Johannes Wessels Strafrecht, allgemeiner Teil: die Straftat und ihr Aufbau. - C.F. Müller GmbH, 2011. – 398 s.

6 Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм. – М., 1960. – 511 с.

7 Алексеев С.С. Проблемы теории и права. Т. 1. - Свердловск, 1972. – С. 248.

8 Власенко Н.А. Коллизионные нормы в советском праве. – Иркутск, 1984. – 100 с.

9 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: оқулық. Жалпы бөлік. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 384 б.

10 Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: учебник. 2-ое изд., перераб. и доп. / под ред. д.ю.н., проф., заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ревина В.П. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 504 с.

11 Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений — 2-е изд., перераб. и дополн. — М., 2004. — 304 с. // <https://lawbook.online/kniga-rossii-pravo-ugolovnoe/obschaya-teoriya-kvalifikatsii-prestupleniy.html> (дата обращения: 30.08.2020)

12 Дмитриева Ж.С., Чупров В.М. Конкуренция правовых норм: на примере норм уголовного права // Теория государства и права. - 2017. - № 3. - С. 14-21.

13 Гарманов В.М. Конкуренция уголовно-правовых норм при назначении наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. - Тюмень, 2002. - 205 с.

14 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі кодексі (07.07.2020 өзгертулермен және толықтырулармен) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z1708> (қараған күні: 05.09.2020)

REFERENCES

1 Akimzhanov T.K. O social'nyh aspektah nakazaniya v ugolovnom zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan. - «Gylym - Nauka». - 2016. - №3. - S. 3-11.

2 Senyakin I.N. Special'nye normy sovetskogo prava. – Saratov, 1987. – 97 s.

3 Leushin V.I. Dinamichnost' sovetskogo prava i vospolnenie probelov v zakonodatel'stve: dis. ... kand. yurid. nauk. – Sverdlovsk, 1971. – 173 s.

4 Shmelev G.G. Konkretizaciya yuridicheskikh norm v pravavom regulirovanii. – L'vov, 1988. – 104 s.

5 Werner Beulke, Johannes Wessels Strafrecht, allgemeiner Teil: die Straftat und ihr Aufbau. - C.F. Müller GmbH, 2011. – 398 s.

6 Nedbajlo P.E. Primenenie sovetskih pravovyh norm. – М., 1960. – 511 s.

7 Alekseev S.S. Problemy teorii i prava. T. 1. - Sverdlovsk, 1972. – S. 248.

8 Vlasenko N.A. Kollizionnye normy v sovetskom prave. – Irkutsk, 1984. – 100 s.

9 Agybaev A.N. Kылмыстық кукык: окулык. Zhalpy bolik. – Almaty: Zheti Zhargy, 2015. – 384 b.

10 Bekmagambetov A.B., Revin V.P. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obschaya chast': uchebnik. 2-oe izd., pererab. i dop. / pod red. d.yu.n., prof., zasluzhennogo deyatelya nauki Rossijskoj Federacii Revina V.P. – Almaty: Zheti Zhargy, 2015. – 504 s.

11 Kudryavcev V.N. Obschaya teoriya kvalifikacii prestuplenij.- 2-e izd., persreb. i dopoln. - М., 2004. - 304 s. // <https://lawbook.online/kniga-rossii-pravo-ugolovnoe/obschaya-teoriya-kvalifikatsii-prestupleniy.html> (data obrashcheniya: 30.08.2020)

12 Dmitrieva Zh.S., Chuprov V.M. Konkurenciya pravovyh norm: na primere norm ugolovnogogo prava // Teoriya gosudarstva i prava. - 2017. - № 3. - S. 14-21.

13 Garmanov V.M. Konkurenciya ugolovno-pravovyh norm pri naznachenii nakazaniya : dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. - Tyumen', 2002. - 205 s.

14 Kazahstan Respublikasynyn Kылмыстық кодекси: Kazahstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 3 shildedegi kodeksi (07.07.2020 ozgertulermen zhane tolyotyurularmen) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z1708> (karagan kyuni: 05.09.2020)

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мағжан Талғатұлы Бапанов - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция капитаны. Алматы қ., Өтепов көш., 29. E-mail: maga.bapanov@mail.ru

Бапанов Мағжан Талғатұлы - магистр юридических наук, докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, капитан полиции. г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: maga.bapanov@mail.ru.

Magzhan Bapanov - master in Law, doctoral student of the Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, police captain. Almaty, 29 Uteпов street. E-mail: maga.bapanov@mail.ru.

МЕМЛЕКЕТТІҢ КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

И. Искаков

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аннотация. Мақалада бүгінгі күні Қазақстан Республикасының заңдары біртіндеп адам құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету саласындағы халықаралық нормаларға сәйкес бір ізге келтірілуі жөні сөз болады. Соның ішінде көшу (қоныс ауыстыру) құқығы отандық және шетел азаматтары үшін шынайы бағалануда. Дегенмен, осы позитивтік процесс белгілі бір негативті жанама құбылыстарға соғатыны да жасырын емес. Бұл ең алдымен халықтың заңсыз және бақылаусыз көшіп-қонуының өсуінен көрініс тауып отыр. Осы кері құбылыстың кеңінен таралуы еліміздің жекелеген аймақтары мен ірі қалаларында едәуір ауыр демографиялық және әлеуметтік-саяси, қылмыстық жағдаймен өлшенеді. Көші-қон процесінің ұлттық, әлеуметтік қауіпсіздігіне төнетін қауіпке ауысу мүмкіндігінің біз үшін де маңызы жоқ емес. Қоғамдық қатынастарды реттеуші, адамдардың түрлі мақсаттарымен көшіп-қонуы процесінде пайда болатын тиісті нормативтік-құқықтық базаның және толық көлемді мемлекеттік қадағалаудың болмауы да бұған себеп болуда. Сонымен, осы саладағы зерттеулердің маңыздылығы көші-қон заңнамасындағы кемшіліктерді жою жолдарын іздестіру, сондай-ақ көші-қон саясатының кейбір бағыттарын анықтау және айқындау мақсатында конституциялық және құқықтық актілерді талдау қажеттілігімен расталады. Мақалада көші-қон процестерін құқықтық реттеу механизмінің негізгі теориялық аспектілері әрі қазіргі күні еліміздегі көші-қон процестерін мемлекеттік-құқықтық реттеу механизмдерін құрайтын ұйымдастырушылық, функционалдық, құқықтық процестердің оларға сәйкес болуы, оларды одан әрі жетілдіруді іске асыруға билік органдарының да қатысу мәселелері анықталады. Автордың мақсаты көші-қон процестерін конституциялық құқықтық реттеу жайларын талдауға ұмтылу және көші-қон мәселелерін шешудегі мемлекеттік билік органдарының қызметіне қатысты оны жетілдіру жолдарын іздестіру болып табылады.

Түйін сөздер: көші-қон, тұрғындар, мигранттар, жұмыс күші, еңбек ету, әлеуметтік даму, экономика, халықаралық құқық, интеграция.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ СТРАНЫ

Искаков И., магистр юридических наук, докторант

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы принятия нормативно-правовых актов, их соответствие международным стандартам в области прав и свобод человека. В частности, право на переезд (переезд) ценится как для местных, так и для иностранных граждан. Однако не секрет, что этот положительный процесс приводит к определенным негативным побочным эффектам. В первую очередь это выражается в росте нелегальной и неконтролируемой миграции. Распространенность этого негативного явления измеряется относительно сложной демографической и социально-политической, криминальной ситуацией в некоторых регионах и крупных городах страны. Возможность того, что миграционный процесс станет угрозой для национальной и социальной безопасности, для нас немаловажна. Другой причиной этого является отсутствие надлежащей нормативной базы и полного государственного надзора, возникающего в процессе миграции людей с различными целями, регулирующих общественные отношения. Таким образом, важность исследований в этой области подтверждается необходимостью анализа конституционных и правовых актов с целью поиска путей устранения недостатков в миграционном законодательстве, а также выявления и определения некоторых направлений миграционной политики. В статье определены некоторые теоретические аспекты механизма правового регулирования миграционных процессов и вопросы соответствия организационных, функциональных, правовых процессов, составляющих механизмы государственно-правового регулирования в стране, участие государственных органов в дальнейшем их совершенствовании. Автор также анализирует конституционно-правовое регулирование миграционных процессов и пути его совершенствования применительно к деятельности государственных органов по решению вопросов миграции.

Ключевые слова: миграция, население, мигранты, рабочая сила, труд, социальное развитие, экономика, международное право, интеграция и др.

SOME PROBLEMS OF MIGRATION POLICY IN COUNTRIES

Iskakov I., master in Law, doctoral student

Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan B. Beisenov

Annotation. The article considers the problems of adoption of normative legal acts, their compliance with international standards in the field of human rights and freedoms. In particular, the right to cross (crossing) is valued as for local, as well as for foreign citizens. However, it is no secret that this positive process leads to certain negative side effects. In

the first place, this is reflected in the illegal and uncontrolled migration. The prevalence of this negative phenomenon is measured by the relatively complex demographic and socio-political, criminal situation in some regions and large cities of the country. The possibility that the migration process will be a threat to national and social security is important for us. Another reason for this is the lack of an appropriate regulatory framework and full state supervision, which arises in the process of migration of people with different goals, regulating public relations. Thus, the importance of research in this area is confirmed by the need for analysis of constitutional and legal acts with the purpose of searching for ways to eliminate deficiencies in migration legislation, as well as the discovery and determination of certain circumstances.

The article defines some theoretical aspects of the mechanism of legal regulation of migration processes and issues related to the organizational, functional, legal processes that make up the mechanisms of state regulation of the state, participating in the country. The author also analyzes the constitutional and legal regulation of migration processes and the ways of its improvement, primarily for the activities of state bodies in resolving migration issues.

Keywords: migration, population, migrants, labor force, labor, social development, economics, international law, integration, etc.

Кіріспе

Қазақстан Республикасында ауыр да қиын, бірақ ақысы төмен қызмет көрсету, жұмыс салалары мейлінше көп. Бұндай жұмысқа республиканың төл тұрғындары келіспесе де, мигранттар келісе кететінін күнделікті өмірде байқап жүрміз. Ондай мысалдар артылып жығылады. Мұның екі аспектісі бар - мемлекетіміздің әлеуметтік дамуы мен экономикасы үшін ұтымды және ұтымсыз жақтары. Мигранттар заңды түрде жұмыс істесе, бастапқы салық ретіндегі қызметі үшін алатынынан көп төлейді де, сонысымен шағын бизнесті дамытуға жаңа сектор құрып, мемлекет көмбесінің молая түсуіне жағдай жасайды. Сондықтан өзге елдермен салыстырғанда халқының саны аз Қазақстан үшін еңбек миграциясының мақсатқа сәйкес еместігі туралы үстірт пікір білдірудің жөні жоқ деп білеміз. Сондықтан, көші-кон туралы заңда шектеу шараларын бекітумен қатар, бұл істі адам мен ел өмірі үшін пайдалы, әрі болашағы бар деп санай отыра, мигранттарға көмек көрсету қажеттігі жақтарын да қарастырғанымыз жөн (несие беру, жұмыс орнын ашу, экономиканы модернизациялау және т.б.). Мемлекетіміздің халықаралық беделі, қалаберді имиджі осы жайттармен тікелей байланысып жатыр. Негізінде, бұл бағыттағы жасалып жатқан тұжырымдамалардың моральдық аспектісін де ұмытпаған жөн. Ендеше Қазақстанда еңбек етуші мигранттарға қатысты көші-кон саясатының тұжырымдамалық тұғырларға нелерді шешуші фактор ретінде алуымыз қажет, біз шағын мақаламызда осының төңірегіне ой жүгірткіміз келеді.

Еңбекте нақтылап көрсетпесек те, отандық, ресейлік және шетелдік ғалымдар мен зерттеушілердің пікірлері сұрыптаудан өтті. Мәселен, И.И.Веремеенко, Н.В. Витрук, А. Золберг, У. Изард, Э.Ли, Р. Парк осының қатарында.

Негізгі бөлім

Мигранттарға қатысты әлем елдерінің тәжірибесінен өткен, кейіннен кеңінен қолданыс тапқан бірнеше тұжырымдама бар. Оларды санамалай өтсек, интеграциялық (Еуропалық одақ аумағында іске асатындай), ротациялық (Германиядағыдай), ассимиляциялық (Австралия, АҚШ) және ауыстыру. Біз осының соңғы екеуінің шешімін күткен кейбір мәселелеріне тоқталып өтеміз.

Көп елдерде кеңінен қолданыс тапқан ауыстыру жүйесі еңбек мигранттарын белгілі мерзімге ғана қабылдауды білдіреді. Жылдам ауыстыру жүйесі жұмыс берушіге үздіксіз-конвейерлік көп еңбек сіңіруді керек етсе де, өндірісте қажетті қалыпты деңгейде ұстап тұруға мүмкіндік береді. Келісім шартты жалғастыруға мүдделілік болған жағдайда, жұмыс беруші жұмыс күшін сұрыптай отырып, оны жалғастыра алады. Экономикалық тұрғыдан алғанда, бұл ұстаным жұмыс беруші үшін өте пайдалы. Жұмыс беруші жұмысшылардың әлеуметтік қамсыздандырылуы, тұрмысы мен өмір сүру жағдайлары үшін өздеріне жауапкершілік арта бермейді. Жұмысшылардың кәсіби дайындығы мен біліктілігін көтеруге де қаржы жұмсап шығынданбайды. Осы арқылы өндірістегі білікті алдыңғы қатарлы мамандардың үнемі ауысып отыруын мүмкін еместей жағдайға жеткізеді.

Алайда мұның екінші жағының барын да ұмытпауымыз керек. Адамдардың құқықтары мен бостандықтарына, заңды мүдделеріне немқұрайды қарап, соншалық әдепсіз қатынастарды қалыптастырар болсақ, Қазақстанның әлемдік қауымдастық алдындағы беделіне нұсқан келіп қана қоймай, әлемдік алдыңғы қатарлы отыз елдің қатарына кіруге септігін тигізбесі де анық, қайта керісінше, шетелдегі қазақстандықтарға қолданылатын дәл осындай ұқсас қатынасқа әкеп соғуы да әбден мүмкін.

Мұндай жұмыс күшінің біліктіге жаппайтын бөлігінің орнын толтыру үшін қазіргі кезде елімізге жеке тұлғалардың шаруашылығындағы жұмысқа еңбек мигранттары тартылатын болды. Олар ішкі істер органдары беретін рұқсаттар бойынша тартылады. Практика көрсетіп отырғандай, мұндай тәртіптің енгізілуі жұмыспен бейресми түрде қамтылу деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Енді төл көші-қонымыздың саясатын ассимиляциялық тұжырымдама тұрғысынан қарастырып көрелік. Еуропаның экономикасы қуатты елдері этникалық принципті ұстап, елге көшкен этникалық топты оңай сіңіре алды. Кезінде Германия түріктерді қалай қабылдаса, бүгіндері соғыс жағдайындағы Сириядан қоныс аударғандарды Франция, Швеция елдері де солай қабылдап үлгерді. Әйтсе де көптеген елдер белгілі себеп-

термен бұл этникалық принциптерді ұстана алмайды. Осы тұрғыдан келгенде, дамыған елдер тәжірибесінің біз үшін пайдасы шамалы демекпіз.

Біздің пікірімізше, әсіресе ТМД елдеріне қатысты интеграция қолдану және аумақта жұмыс күшінің бірыңғай нарығын құру жақсы бір нұсқа болатындай. Себебі, ТМД елдерінің көптеген еңбек етуші мигранттары ел ішінде 5 жылдан артық жұмыс істейді; салық төлейді және бұрынғы тұрған еліне қайтуды (реинтеграцияны) жоспарлайды. Оларды алмастыру жаңа жұмысшыларды оқытуды, кәсіпорын ерекшеліктеріне үйренуді талап етеді. Ендеше бірыңғай ТМД елдерінің арасында еңбек рыногын бірігіп реттеу туралы келісімге отырудың мақсатқа сәйкес екендігі күн тәртібіне қойылуы тиіс. Оны жасауға шекаралас жатқан елдердің саяси, экономикалық, әлеуметтік жағдайларының өзара ұқсастығы негіз болады. Бірыңғай мақсаттарды, көші-қон тұжырымдамасы мен құралдарын жасаудың аумақтық-дифференциалдық сипаты бар, бұл бірінші кезекте көші-қон ағымдарының бағытына қатысы бойынша елдің геосаяси жағдайынан туындайды.

Қазақстанда тұрақты негізде елімізге білікті шетелдік мамандарды тарту жағдайларын одан әрі жақсарту бағытында жүйелі шаралар қабылдануда. Мәселен, қолайлы көші-қон режимін құруды көздейтін Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұлт жоспары – 100 нақты қадам» бағдарламасына сәйкес:

- жұмыс беруші үшін жұмыс рұқсаттарын беру рәсімдерін жеңілдету жөнінде шаралар қабылданды;
- шетелдік жұмыскерлердің корпорациялар ішінде басқа жұмысқа ауыстырылуы Қазақстан Республикасы Дүниежүзілік сауда ұйымына кірген кезде өзіне алған міндеттемелерге сәйкес келтірілді;
- шетелдік мамандардың өздігінен жұмысқа орналасуы шеңберінде оларды тартудың жаңа жүйесі әзірленді. 2017 жылдан бастап Қазақстанға жұмыс іздеу үшін өз бетінше келетін шетелдіктерге аталған жоғары білімі мен біліктілік деңгейін растайтын анықтамалар беріледі, ізденушілер олар бойынша республика аумағында кедергісіз жұмыс істей алады. Аталған бағыттағы жұмыс жалғастырылуда [1].

Осыдан-ақ Қазақстан бір мезетте жұмыс күшінің экспортері мен импортері болып отырғанын көреміз. Әйтсе де бұл құбылысқа қоғамымызда екіұдай көзқарас бар. Бір жағынан, эмиграция, әсіресе, білікті кадрлар эмиграциясы ұлттық экономикаға елеулі шығын келтіреді. Екінші жағынан, жұмысшы күшінің эмиграциясы жұмыссыздық деңгейінің төмендеуіне әкеледі және ел үшін ақшалай аударымдар түрінде көрінетін маңызды экономикалық фактор болады.

Қазіргі күнде еңбек эмиграциясына үлкен мән беруіміз керек. Қазақстан ғылыми және өндірістік әлеуеті, жоғары білікті жұмысш күші бола отырып, өзге елдерге өте арзан жұмысшы күшін жеткізеді. Бірқатар бағалаулар бойынша жұмысшы күшінің экспорты өзге тауарлар экспортынан бес есе пайдалы.

Соңғы үш жылда Қазақстаннан тұрақты тұру мақсатымен 93,9 мың адам көшіп кеткен екен, оның 41,6 %-ын жасы 15 пен 34 аралығындағы жас адамдар құрайды. Ресей Федерациясына – 79,8 мың адам, оның ішінде шекара маңындағы өңірлерден көшіп кету басым [2]. Осыдан-ақ жұмысшы күшінің экспорты соңғы жылдары өсіп келетіні байқалады, бірақ әлі күнге отандық жұмысшы күшінің көлемі шығарылатын жұмысшы күші көлемінің төмен пайызын құрайды. Шетелге жұмыс істеу мақсатымен кетуге тілек білдіруші қазақстандықтарды еңбекпен қамтамасыз етудің мемлекеттік инфрақұрылымы жоқ. Отандық еңбекші мигрантарының 90%-на жуығы жеке делдалдық агенттіктердің көмегімен еңбекпен қамтамасыз етіледі. Сондықтан, эмиграциялық саясаттың еңбек эмиграциясына қатысты маңызды элементі эмигранттардан үздіксіз аударымдардың түсіп отыруы және олардың құқықтарын (оларды қабылдаушы елдердегі) қорғау болып табылады. Еңбекші-мигранттардың қабылдаушы елдердегі құқықтарын қорғау туралы халықаралық конвенцияларға сәйкес болуы тиісті. Мұның өзі шетелдік жұмысшы күшін жалдау туралы үкіметаралық келісімдер жасау жолымен және қоныс аударушылардың мүдделерін қорғауға үндейтін өзге де жағдайлар жасау жолымен жүзеге асады.

Мемлекеттің көші-қон саясатында еңбек көші-қонын реттеу ерекше орында тұруы тиіс. Қазақстанда бүгінде шетелдік жұмыс күшін тартудың кешенді жүйесі жұмыс істейді. Білікті шетелдік жұмыс күшін және еңбекші иммигранттарды квоталау жүйесі, жұмыс рұқсаттарын берудің көп сатылы жүйесі қолданылады. ЕАЭО шеңберінде еңбек ресурстарының мүше мемлекеттер аумақтарында еркін жүріп-тұру режимі жұмыс істейді. Бұл еліміздің инфрақұрылымдық және өнеркәсіптік жобаларын дамыту үшін қажетті білікті шетелдік жұмыс күшінің жеткілікті санын тартуға мүмкіндік береді. Соңғы 5 жылда жыл сайын жұмыс рұқсаты бойынша келген білікті шетелдіктер санының артқаны байқалуда.

Дегенмен, жұмыс рұқсаттарын берудің көп сатылы жүйесі тек еңбек бойынша ішкі көші-қонның ведомстволық комиссиясы арқылы іске асырылуы керек. Тарифтік штаттардан сол пункттері негізінде жұмыс берушінің шетелдік жұмысшыларды жалдау және еңбек ақысын төлеу туралы түсінік болып шығады (реципиент - ел жұмысшылары сияқты, онда жұмыс берушіге шетелдік жұмысшы күші күшін жалдау пайдасыз болады). Дәл осындай келісім 1975 ж. Түркия мен Германия арасында болған еді, ал бұған дейін Австриямен, Бельгиямен, Нидерландымен және Франциямен жасалды. Осы бағыттағы нәтижелі жұмыстың көрінісіндей, 2017 жылдың 1 қаңтарынан бастап Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы, Еуропалық Одақ мүшелері, сондай-ақ Біріккен Араб Әмірліктері, Малайзия, Сингапур және Монако Князьдігі бар 45 мемлекеттің азаматтары Қазақстан Республикасына кірген күннен бастап 30 күнге дейін Қазақстанға визасыз кіру құқығына ие болғанын айтпай кетуге болмайды.

Әйтсе де осы жерде мынаны айтпай кетуге болмайды, мемлекет тарапынан халықаралық халық көші-

қонын бақылаудың күшейтілуі, еңбек көші-қонын шектеу немесе неғұрлым ұйымдасқан көлемге келтіруге талпынысы заңсыз көші-қонның құлаш жаюынан деп ұққан жөн.

Еңбекші мигранттарын жұмысқа алу көптеген жеке компаниялар мен фирмалар айналысатын пайдалы бизнес болып табылады. Оның ішінде жұмыс күшін кез келген аумақтан әлемнің кез келген нүктесіне жеткізуді қолына алатын заңсыздары тағы бар. Сондықтан, еңбекші қоныс аударушылар көбіне қанаушылардың объектісі болып қана емес, сонымен бірге алаяқтықтың объектісі де айналатыны болады. Трансұлттық компаниялардың қызметіне келетін болсақ, олар тек уақытша, халықаралық еңбек көші-қонына жағдай жасайды. Сондықтан, мемлекетке заңсыз көші-қон субъектілерімен емес, ал оған адамдардың құқыққа қарсы әрекеттерімен күрес жүргізу орынды.

Нәтижелер

Ой түйіндегендегі бірінші дәйегіміз мынаған саяды. Ұлттық экономиканы еңбек мигранттарының қалаусыз ағымынан қорғау мақсатында, көлемі бойынша да, сапалық құрамы бойынша да бірқатар шаралар жүргізілуі керек деп білеміз. Біріншіден, осы салада қалыптасқан дәстүр мен тәжірибесі бар елдердің тәжірибесін қолданып, Қазақстан азаматтарының мүддесі мен Қазақстандағы шетелдік жұмысшы күшінің экспорты мен импорты бойынша фирмалар мен компаниялар қызметін заңдық деңгейде реттеу қажет. Қоныс аударушыларды жұмысқа қабылдау, жұмыстан босату, еңбек ақысын төлеуге қатысты көші-қон заңдарының орындалмауы не тиісті орындалмағаны үшін қылмыстық жазалауға дейін қатаң санкциялар енгізілуі тиіс. Оның үстіне шетелдік жұмысшы күшінің санын икемді реттеу бойынша халықтың еңбекпен қамтамасыз етілу проблемасы да шешіледі. Экономикалық және саяси мүдделеріндегі түрлі мамандықтар бойынша еңбек етуші мигранттар үшін квоталардың шектеулі саны белгіленсін.

Екінші дәйек. Осы саладағы нормативтік-құқықтық актілерде шетелдік жұмысшы күшін тарту және пайдалану тәртібі жұмыс берушілердің және қоныс аударушылардың өздерінің жауапкершіліктері және өзге мәселелер толықтай әрі анық қарастырылған.

Еңбек көші-қоны саласындағы қоғамдық қатынастарды реттеуді (ішкі және сыртқы) заңдық негіздегі акт деңгейіндегі емес, өз алдына жеке-дара заң деңгейінде бекіту керек, дегенмен неғұрлым тиімді нұсқасы - еңбек көші-қонына арналған жеке заңның болуы тиіс. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22-шілдедегі «Халықтың көші-қоны туралы» №477-IV Заңының (2020 жылдың 13-мамырында өзгерістер мен толықтырулар енгізілген ҚР №327 Заңы) «Көшіп келудің негізгі түрлері» аталатын 3-баптың 4-тармағында «еңбек қызметін жүзеге асыру мақсатында» деп көрсетілген. Ендеше адамдардың өмір тіршілігін қамтитын бұл сала ереже, нұсқаулық түрінде емес, заңмен реттелінуі керек. Бізде Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарға саяси баспана беруге байланысты материалдарды ішкі істер органдарының қарастыру тәртібі туралы бекітілген Нұсқаулық қана бар. Бұл Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 15 шілдедегі № 3057 Жарлығы басшылыққа алынған «Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарға саяси баспана беру тәртібі туралы» Ережеге сәйкес келеді. Осы Ережеде халық мүддесін, бейбітшілік мәселесін қорғағаны үшін, прогрессивті қоғамдық-саяси, ғылыми не өзге шығармашылық қызметтері үшін қудаланушы шетел азаматы мен азаматтығы жоқ тұлғаға Қазақстан аумағында баспана берілетіні мәлімденеді. Бұл Ереже саяси баспана және әлемдік бірлестікпен және халықаралық құқық нормаларымен танылған демократиялық принциптерге қайшы келмейтін қоғамдық-саяси қызметі не сенімі үшін өз азаматтығы бойынша қуғындау құрбаны болудың іс жүзіндегі қаупінен қорғайды. Осы жағдайда қудалау тікелей тек саяси баспана беру туралы өтініш жасаған тұлғаға қатысты ғана іске асырылатынын назарда ұстау керек.

Саяси баспана беру әр нақты тұлғаға қатысты мемлекет басшысының жарлығымен орындалады және сол тұлғаның отбасы мүшелеріне таралады. Саяси баспана берілген тұлға Қазақстан аумағында құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады және Қазақстан азаматтарымен бірдей жауаптылықта болады (Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарымен белгіленген жағдайлардан басқа).

Тұрақты тұратын орны бойынша ішкі істер органдары тұлғаға және оның отбасы мүшелеріне саяси баспана беруіне байланысты тұрғын жай береді. Оның берілу тәртібі, әрекет мерзімі, ауыстыру шарты Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 15 шілдедегі № 3057 Жарлығы басшылыққа алынған «Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарға саяси баспана беру тәртібі туралы» Ережеге сәйкес жасалды. Олардың хабарлаушы (ескертуші) сипаты болады. Шетел азаматы не азаматтығы жоқ тұлғаға шетел азаматтарының келуі үшін ашық ел аумағында еркін жылжуға рұқсат етілген аумақтың ішкі істер органдарының визасында немесе кәсіпорын әкімшілігінде (егер еңбек шарты бойынша келген болса немесе көрсетілген маршруттан бас тарту туралы хабарланған болса) көрсетілуі тиіс. Осы мәселе бойынша мынадай құқықтық актілер арқылы қойылған міндеттерге қол жеткізу болжанады:

1) «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» 1995 жылғы 19 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы;

2) «Үшінші мемлекеттерден келген заңсыз еңбек көші-қонына қарсы іс-қимыл жөніндегі ынтымақтастық туралы келісімді ратификациялау туралы» 2011 жылғы 28 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы;

3) «Халықты жұмыспен қамту туралы» 2016 жылғы 6 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Заңы;

4) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысымен бекітілген Қазақстан

Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы.

Шетелде жүрген қазақстандықтар өздері жүрген аумақтағы мемлекеттің заңдарына бағынуға міндетті. Сонымен қатар біздің елмен олардың құқықтық байланысы үзілмейді, олар Қазақстан заңдарының қолданысында ескерілуі қажет.

Қорытынды

Жалпысында, мемлекеттер егемендік иелері ретінде келу, кету мәселелерін дербес реттейді. Барлық мемлекеттерде дерлік өз азаматтарымен шетелдік азаматтардың келуі мен кетуінің тәртібі бар. Кейде ол халықаралық шарттар негізінде жеңілдетілген, бірақ толығымен алынып тасталмаған. Осыған байланысты, қарастырылып отырған ереже шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ тұлғалардың елге келуі, онда болуы және кетуінің шешуші тәртібін қарастырған. Ортақ ереже бойынша, әржақты жағдайда кіру не транзиттік визалар, ал кететін кезде-кету (шығу) визасы болуы қажет.

ТМД елдерімен шекарадан өтудің өзге тәртібі қарастырылған, оған сәйкес, ортақ негізде елге келу және одан кетудің визасыз тәртібі беріледі. Дегенмен бұл жалпы заңды алмастырмайды.

Ішкі көші-қон ағынының артуына, халық санының кемуіне байланысты ауылдардың бос қалуы, моноқалалардағы және шағын қалалардағы нәтижелі жұмыспен қамтылу проблемаларының асқынуы қосылып отыр. Қазақстан Республикасының жекелеген шекаралас аймақтарында да қиын ахуал қалыптасуда. Қолдағы инфрақұрылымның жай-күйінің нашарлауы қажет қызметтердің қашықтан алынуы экономикалық белсенділіктің төмендеуіне, халықтың елдің шалғайына кетуіне және едәуір аумақтың депопуляциясының күшеюіне алып келуде.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам: Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы.

2 Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2017 – 2021 жылдарға арналған тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі № 602 қаулысымен бекітілген

REFERENCES

1 National plan – implementation of five institutional reforms 100 concrete steps: program of the president of the Republic of Kazakhstan dated May 20, 2015.

2 Concept of migration policy of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021: approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 29, 2017 No. 602

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ильяс Искаков - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: funt_kz@mail.ru

Искаков Ильяс - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: funt_kz@mail.ru

Ilyas Iskakov - master in Law, doctoral student of the Karaganda academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, 124 Yermekov street. E-mail: funt_kz@mail.ru

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ СУЩНОСТЬ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ СОТРУДНИКАМИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

А.Қ. Айткеш

докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Одной из острейших проблем сегодняшнего Казахстана является коррупция, проявляющаяся все более в многообразных формах. Но наиболее опасной формой коррупции является сращивание преступных элементов с государственными структурами, в результате чего чиновник, прежде всего, работает в целях личного обогащения, прямо или косвенно занимается торговлей служебными функциями. Коррупция оказывает крайне негативное влияние на нравственно-политический климат в обществе, способствует возникновению негативного отношения к проводимым политическим, экономическим и социальным преобразованиям. Автор на основе анализа статистических данных совершения коррупционных преступлений сотрудниками полиции приходит к выводам о необходимости принятия эффективных мер на государственном уровне по противодействию коррупции в органах внутренних дел. Своевременное непринятие радикальных эффективных мер в борьбе с коррупцией может привести к тому, что из криминальной, экономической и социальной проблемы она может перерасти в политическую и приобрести масштабы национального бедствия, подрывающие основы конституционного строя страны.

Как известно, коррупционные преступления в основной массе совершаются лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, а также лицами, приравненными к ним, с использованием своих должностных прав и связанных с ними возможностей. Между тем, проблемы борьбы с коррупционными преступлениями, совершаемыми сотрудниками полиции, изучены все еще недостаточно. Нельзя признать удовлетворительным и состояние законодательных норм. Имеются немало нерешенных вопросов по юридической квалификации такого рода сложных деяний, что, по мнению автора, влияет на практику назначения наказаний и предупреждения коррупционной преступности среди сотрудников полиции.

Ключевые слова: коррупция, сотрудник полиции, коррупционные преступления, противодействие преступности.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІМЕН ЖАСАЛЫНАТЫН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘНІ: МӘСЕЛЕНІ ТҰЖЫРЫМДАУ

Айткеш А.Қ.,

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Бүгінгі Қазақстанның ең өткір мәселелерінің бірі - бұл әр түрлі формаларда көбірек көрінетін сыбайлас жемқорлық. Бірақ сыбайлас жемқорлықтың ең қауіпті түрі - бұл қылмыстық элементтердің мемлекеттік құрылымдармен бірігуі, нәтижесінде шенеунік, ең алдымен, жеке баю мақсатымен тікелей немесе жанама түрде жұмыс істейді, ресми функциялармен сауда жасайды. Сыбайлас жемқорлық қоғамдағы моральдық-саяси ахуалға өте жағымсыз әсер етеді, болып жатқан саяси, экономикалық және әлеуметтік қайта құруларға деген теріс көзқарастың пайда болуына ықпал етеді. Автор полиция қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлық қылмыстарын жасағандығы туралы статистикалық деректерді талдауға сүйене отырып, ішкі істер органдарында сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін мемлекеттік деңгейде тиімді шаралар қабылдау қажет деген тұжырымға келеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте түбегейлі тиімді шараларды уақытылы қабылдау оның қылмыстық, экономикалық және әлеуметтік проблемалардан саяси мәселеге ауысып, ұлттық конституциялық жүйенің негіздеріне нұқсан келтіріп, ұлттық апат ауқымына ие бола алатындығына әкелуі мүмкін.

Белгілі болғандай, сыбайлас жемқорлық қылмыстарын негізгі бөлігінде мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адамдар, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдар өздерінің қызметтік құқықтарымен байланысты мүмкіндіктерін пайдалана отырып жасайды. Сонымен қатар, полиция қызметкерлері жасаған сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күрес проблемалары әлі де болса жеткіліксіз зерттелген. Заң шығару нормаларының жай-күйін де қанағаттанарлық деп санауға болмайды. Осындай күрделі актілердің құқықтық біліктілігіне қатысты көптеген шешілмеген сұрақтар бар, бұл, автордың пікірінше, полиция қызметкерлері арасындағы сот үкімі мен сыбайлас жемқорлық қылмыстарының алдын алу практикасына әсер етеді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, полиция қызметкері, сыбайлас жемқорлық қылмыстар, қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл.

**SOCIO-LEGAL ESSENCE OF CORRUPTION CRIMES COMMITTED BY INTERNAL AFFAIRS:
STATEMENT OF THE PROBLEM**

Aytkesh A.K.,
doctoral student

Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. One of the most acute problems of today's Kazakhstan is corruption, which manifests itself more and more in various forms. But the most dangerous form of corruption is the merging of criminal elements with state structures, as a result of which an official, first of all, works for the purpose of personal enrichment, directly or indirectly, is engaged in trade in official functions. Corruption has an extremely negative impact on the moral and political climate in society, contributes to the emergence of a negative attitude towards the ongoing political, economic and social transformations. The author, based on the analysis of statistical data on the commission of corruption crimes by police officers, comes to the conclusion that it is necessary to take effective measures at the state level to combat corruption in the internal affairs bodies. Timely failure to take radical effective measures in the fight against corruption can lead to the fact that it can turn from a criminal, economic and social problem into a political one and acquire the scale of a national disaster, undermining the foundations of the country's constitutional system.

As you know, corruption crimes in the bulk are committed by persons authorized to perform state functions, as well as by persons equated to them, using their official rights and related opportunities. Meanwhile, the problems of combating corruption crimes committed by police officers are still insufficiently studied. The state of the legislative norms cannot be considered satisfactory either. There are many unresolved issues regarding the legal qualification of such complex acts, which, according to the author, affects the practice of sentencing and preventing corruption crimes among police officers.

Keywords: corruption, police officer, corruption crimes, crime prevention.

Введение

Высшими ценностями государства являются человек, его жизнь, права и свободы - так гласит статья 1 Конституции Республики Казахстан [1]. Обеспечение их охраны и защиты является одной из основных задач, решаемых в рамках реализации своих полномочий сотрудниками органов внутренних дел нашей страны. Но нередко сами сотрудники правопорядка нарушают закон, на страже которого стоят.

Коррупционная преступность сотрудников органов внутренних дел, как и раньше, активно привлекает внимание ученых юридической науки. В этой связи различным аспектам предупреждения коррупционной преступности посвящены труды таких отечественных ученых, как: Е.О. Алауханов, И.Ш. Борчашвили, У.С. Джекебаев, Е.И. Каиржанов, А.Х. Миндагулов, С.С. Молдабаев, С.М. Рахметов, Н.А. Сартаева; ученых советского периода, а также зарубежных ученых: Н.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, А.И. Долгова, С.М. Иншаков, И.И. Карпец, В.Н. Кудрявцев, В.В. Лунеев, С.Я. Лебедев, А.И. Парог и др.

Методологической основой исследования являются законы и категории диалектики, основные категории теории государства и права, социологии, криминологии, теории уголовного права.

Основная часть

По сведениям Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, в 2019 году сотрудниками ОВД совершено 465 уголовных правонарушений, из них 12 проступков и 453 преступления [2].

По результатам анализа официальных статистических данных по количеству совершенных сотрудниками ОВД уголовных правонарушений, в 2019 году наблюдается снижение на 172 факта, или на 37%, зарегистрированных уголовно наказуемых деяний. С одной стороны, это можно объяснить эффективной работой подразделений собственной безопасности. Как отмечал в своем выступлении Министр внутренних дел Республики Казахстан Е.З. Тургумбаев, «...к концу 2019 года уровень преступности среди сотрудников в полицейской форме сократился на 29%, в том числе коррупционного характера - на 34%. Собственными силами в МВД выявили 76% преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних. Раньше этот показатель составлял 44-50%. Думаю, в течение трех лет мы сведем до минимума уровень коррупции в органах» [3].

В данном контексте не следует умалять значение латентности исследуемых нами преступлений. Как отмечал Е.И. Каиржанов, по данным мировой практики, в каждом государстве регистрируется приблизительно 1/10 часть совершаемых преступлений. При этом в виды преступлений, латентность которых остается высокой, автор включает и «беловоротничковую» преступность (различные виды должностных деликтов) [4, с. 22]. На наш взгляд, сказанное в целом можно отнести и к нашему государству.

По мнению некоторых ученых, преступления должностных лиц «больше, чем правонарушения частных лиц, подрывают авторитет закона, колеблют прочность юридического порядка: они более непосредственно отзываются на интересах всего государства. Вместе с тем, полномочия власти, которыми наделены должностные лица, дают им возможность с большой легкостью совершать правонарушения, делают их более опасными, ставят частных лиц в более незащитное по отношению к ним положение. Наконец, пользуясь своей властью, должностные лица могут совершать и такого рода правонарушения, которые невозможны

для частных лиц» [5, с. 14].

На наш взгляд, необходимо дать понятие изучаемой нами категории «сотрудник органов внутренних дел Республики Казахстан». Принимая во внимание основные положения Закона Республики Казахстан «О правоохранительной службе», сотрудник правоохранительного органа - гражданин Республики Казахстан из числа работников правоохранительных органов, которому присвоены специальное звание или классный чин либо установлен квалификационный класс [6].

Согласно Закону Республики Казахстан «Об ОВД Республики Казахстан», органы внутренних дел - являются правоохранительным органом, предназначенным для защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от противоправных посягательств, охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности [7].

Кроме этого, в понятие сотрудника органов внутренних следует включить комплекс свойств социального статуса, правового статуса и особенности прохождения службы [8, с. 93-94]. Принимая во внимание все имеющиеся в данном контексте теоретические разработки отечественных и зарубежных ученых правоведов [9], мы пришли к выводу: сотрудником органов внутренних дел является гражданином Республики Казахстан, имеющий специальное звание и занимающий определенное должностное положение, принявший на себя ограничение некоторых прав, обладающий государственно-властными полномочиями по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности, защите прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, общества и государства от преступных и иных противоправных посягательств, за невыполнение или ненадлежащее выполнение которых несет юридическую ответственность.

Следует отметить, что сотрудники органов правопорядка обладают знаниями уголовного, уголовно-процессуального законов, тонкостями оперативно-розыскной деятельности, специальными криминалистическими познаниями, владеют психологическими приемами. Вследствие чего, зачастую выявление и раскрытие этих преступлений становится проблематичным и трудноисполнимым, что также может свидетельствовать о повышенной социальной опасности.

Общеизвестно, что преступления, совершаемые сотрудниками правоохранительных органов, имеют древнюю историю. Они возникли наряду с появлением самих этих органов и вряд ли их можно искоренить. Как отмечал Ш. Монтескье, «...Известно уже по опыту веков, что всякий человек, обладающий властью, склонен злоупотреблять ею, и он идет в этом направлении, пока не достигнет положенного ему предела» [10, с. 289].

Более того, социальная опасность преступлений, совершаемых сотрудниками органов внутренних дел, с каждым годом повышается. Об этом свидетельствует и коррупционная составляющая всех зарегистрированных преступных деяний. Так, в 2019 году удельный вес коррупционных преступлений, совершенных сотрудниками ОВД, составил 42%, в 2018 году – 42%, в 2017 году этот показатель составил 45%. Преобладают в данной статистике факты получения взятки, мошенничества, злоупотребления должностными полномочиями. Данные количественно-качественные показатели мы приводим только по совершенным коррупционным преступлениям сотрудниками ОВД [2].

В 2019 году зарегистрировано в ЕРДР 2245 фактов коррупционных преступлений, из них по 938 фактам вынесено постановление о признании подозреваемыми в отношении 1634 лиц. По 195 преступлениям коррупционного характера вынесено постановление о признании подозреваемыми в отношении 208 сотрудников органов внутренних дел [2].

За 11 месяцев 2020 года в ЕРДР зарегистрировано 2369 коррупционных преступлений, из них по 937 фактам вынесено постановление о признании подозреваемыми в отношении 1534 лиц. По 193 преступлениям коррупционного характера вынесено постановление о признании подозреваемыми в отношении 191 сотрудника органов внутренних дел.

Анализируя статистические данные КПСиСУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, можно резюмировать о росте коррупционной составляющей в общем числе зарегистрированных уголовных правонарушений, совершенных сотрудниками ОВД. В 2019 году коррупционная составляющая в массиве преступности сотрудников ОВД за 11 месяцев 2020 года – почти 52%, что уже больше аналогичных показателей за 2019 год. Таким образом, почти каждое второе преступление, совершенное сотрудником ОВД, является коррупционным.

Большая часть коррупционных преступлений закреплена в Главе 15 УК РК УК РК [3]. Так, из имеющихся составов коррупционных преступлений за 11 месяцев 2020 года совершено 58 фактов мошенничества, 20 фактов злоупотребления должностными полномочиями, 86 фактов получения взятки, 20 – дача взятки [2].

Следует отметить, что наиболее опасной формой противоправных действий сотрудников органов внутренних дел является коррупция. По результатам мониторинга центральных государственных органов, проводимого Агентством по противодействию коррупции, наивысшая коррумпированность в 2019 году характерна для органов внутренних дел. По их информации, в системе органов внутренних дел следователи получали взятки за непривлечение к уголовной ответственности; участковые инспектора - за непривлечение к административной ответственности и послабление пробационного контроля ранее осужденных лиц; инспекторы дорожно-патрульной службы - за увод от административной ответственности при нарушении

ПДД и др. Кроме этого, указывается, что коррупционные преступления в полиции характерны для всех регионов республики, за 2019 год наибольшее количество осужденных в департаментах полиции Нур-Султана - 42 сотрудника, Алматы - 26, Шымкента - 23 и Жамбылской области - 19 [12].

Существующие факты совершения сотрудниками ОВД преступлений (в своем большинстве) выступают реальными проявлениями коррупции, которые к тому же обеспечивают ее и являются конкретными предпосылками для ее существования. Особую тревогу вызывает то обстоятельство, что зачастую сами сотрудники не верят в нейтрализацию коррупции как явления. Отдельные сотрудники ОВД идут на внутреннюю (нравственно-психологическую) профессиональную капитуляцию, полагая, что плохой мир лучше хорошей войны с криминалитетом. Капитуляция порождает взаимовыгодные «компромиссы» с преступниками» [13, с. 213].

В данном контексте можно с уверенностью утверждать, что совершаемые сотрудниками органов внутренних дел преступления имеют повышенную социальную опасность.

Заключение

Анализ юридической литературы позволил нам выделить, на наш взгляд, наиболее важные признаки повышенной социальной опасности и вредности исследуемых нами деяний. К ним относятся следующее:

- препятствие эффективному функционированию органов государственной власти и управления;
- снижение престижа и авторитета государственной службы;
- формирование негативного имиджа сотрудника правоохранительного органа;
- невосполнимый вред законным правам и интересам граждан, организаций, общества и государства;
- утрата доверия и уважения к сотрудникам полиции. Без этих составляющих имиджа сотрудника полиции невозможна успешная и эффективная служебная деятельность;
- способствование образованию и развитию в гражданском обществе правового нигилизма, потери доверия граждан к конституционным принципам функционирования государственного аппарата и др.

Как мы попытались показать выше, коррупционные преступления, совершаемые сотрудниками ОВД, имеют свои особенности и специфику, повышенную степень социальной опасности. Соглашаясь с мнением Т.К. Акимжанова, что в целях эффективного противодействия преступности «следует на концептуальном уровне определить, что из себя представляет она, то есть современная преступность, и каким образом следует воздействовать на совершаемые преступления, а также на лиц, которые совершают данные преступления» [14, с. 5], считаем очевидным что в борьбе с такими преступлениями более эффективным будет противодействие и предупреждение.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // <http://adilet.zan.kz>
- 2 Сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // https://www.kps.kz/nur-sultan/company/komitet_po_pravovoy_statistike_i_spetsialnyim_uchetam_generalnoy_prokuraturyi_respubliki_kazahstan
- 3 Выступление Министра внутренних дел Республики Казахстан Тургумбаева Е.З. // <https://time.kz/articles/zloba/2020/02/21/politsiya-prosit-podderzhki>
- 4 Каиржанов Е. Криминология (общая часть). - Алматы, 1995. - 202 с.
- 5 Волженкин Б.В. Служебные преступления. - М.: Юристъ, 2000. - 368 с.
- 6 О правоохранительной службе: Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV // <http://adilet.zan.kz>
- 7 Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz>
- 8 Курманова Г.С. Предупреждение криминального насилия сотрудников правоохранительных органов Республики Казахстан (на примере ОВД): дис. ... канд. юрид. наук. - Алматы, 2009. - 172 с.
- 9 Волженкин Б.В. Служебные преступления. - М.: Юристъ, 2000. - 368 с.
- 10 Монтескье Ш. Избранные сочинения. - М., 1999. - 692 с.
- 11 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 03 июля 2014 года № 226 - V ЗРК // <http://www.zakon.kz>.
- 12 Брифинг Агентства по противодействию коррупции по итогам 2019 г. // https://www.kt.kz/rus/state/mvd_minfin_i_minoborony_vozglavili_reyting_samyh_1377894433.html
- 13 Сафронов А.Д. Преступность в России и криминальная безопасность органов внутренних дел: монография. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 415 с.
- 14 Акимжанов Т.К. О некоторых инновационных подходах построения уголовной политики в новой концепции правовой политики Республики Казахстан // *Гылым – Наука. - 2020. - №3 (66). - С. 3-12.*

REFERENCE

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan: prinjata 30 avgusta 1995 goda // <http://adilet.zan.kz>
- 2 Svedenija Komiteta po pravovoj statistike i special'nyim uchetam General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan // https://www.kps.kz/nur-sultan/company/komitet_po_pravovoy_statistike_i_spetsialnyim_uchetam_generalnoy_prokuraturyi_respubliki_kazahstan

-
- 3 Vystuplenie Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan Turgumbaeva E.Z. // <https://time.kz/articles/zloba/2020/02/21/politsiya-prosit-podderzhki>
- 4 Kairzhanov E. Kriminologija (obshhaja chast'). - Almaty, 1995. – 202 s.
- 5 Volzhenkin B.V. Sluzhebnye prestuplenija. - M.: Jurist, 2000. – 368 s.
- 6 O pravoohranitel'noj sluzhbe: Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 janvarja 2011 goda № 380-IV // <http://adilet.zan.kz>
- 7 Ob organah vnutrennih del Respubliki Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 aprelja 2014 goda № 199-V ZRK // <http://adilet.zan.kz>
- 8 Kurmanova G.S. Preduprezhdenie kriminal'nogo nasilija sotrudnikov pravoohranitel'nyh organov Respubliki Kazahstan (na primere OVD): dis. ... kand. jurid. nauk. – Almaty, 2009. – 172 s.
- 9 Volzhenkin B.V. Sluzhebnye prestuplenija. – M.: Jurist, 2000. – 368 s.
- 10 Montes'k'e Sh. Izbrannye sochinenija. - M., 1999. – 692 s.
- 11 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 03 ijulja 2014 goda № 226 - V ZRK // <http://www.zakon.kz>.
- 12 Brifing Agentstva po protivodejstviju korrupcii po itogam 2019 g. // https://www.kt.kz/rus/state/mvd_minfin_i_minoborony_vozglavili_reyting_samyh_1377894433.html
- 13 Safronov A.D. Prestupnost' v Rossii i kriminal'naja bezopasnost' organov vnutrennih del: monografija. – M.: JuNITI-DANA, 2003. – 415 s.
- 14 Akimzhanov T.K. O nekotoryh innovacionnyh podhodah postroenija ugolovnoj politiki v novej koncepcii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan // Gylym – Nauka. - 2020. - №3 (66). – S. 3-12.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Айбек Қанатұлы Айткеш - Қазақстан Республикасы ИІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: aitekesh_ak@mail.ru

Айткеш Айбек Қанатұлы - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. г.Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: aitekesh_ak@mail.ru

Aytkesh Aybek Kanatuly - doctoral student of the Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: aitekesh_ak@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ ТУРАЛЫ

А.М. Кейкиманов

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Қазіргі кезде экстремизм мен терроризм жалпы мемлекеттің де, қоғамның да, халықтың жеке-леген топтарының да, жеке адамдардың да ұлттық қауіпсіздігіне нақты қауіп төндіріп отыр. Осы жағымсыз көріністердің болуы мемлекет белгілеген перспективалы және ағымдағы міндеттерге қол жеткізуге, әлеуметтік, саяси, экономикалық және әлеуметтік қатынастардың қалыпты дамуына, қоғамдық тәртіпті және азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге кедергі келтіреді. Осыған байланысты діни экстремизм мен терроризмге тиімді қарсы тұру мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып табылады.

Экстремизмге қарсы іс-қимыл елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Мақалада Қазақстандағы экстремизмге қарсы іс-қимылдың кейбір аспектілері, экстремистік әрекеттерді жасағаны үшін қылмыстық жауапкершіліктің ерекшеліктері қарастырылады. Автор Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 182-бабына (Экстремистік топ құру, оған басшылық ету немесе оның әрекетіне қатысу) талдау жүргізді. Жұмыста қазіргі экстремизм ұғымы, мәні мен мазмұны зерттелген. Экстремизмге қарсы іс-қимылдың ұлттық нормативтік-құқықтық базасын, сондай-ақ халықаралық заңнаманы және шет елдердің тәжірибесін талдау жүргізілді.

Мақаланы жазуда қолданылған диалектикалық-аналитикалық, формальды-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелік-құрылымдық, статистикалық және социологиялық зерттеу әдістері барысында автор жалпы экстремизмге қарсы іс-қимылда құқық қорғау органдарының тиімділігін арттыру қажет және оның экстремистік топты құру және оған жетекшілік ету немесе оның қызметіне қатысу сияқты ең қауіпті көріністер деген қорытындыға келеді. Ұлттық құқықтық жүйенің тиімділігін арттыру үшін тек заңнамалық базаны реформалау ғана емес, сонымен бірге құқық қорғау органдарын реформалау, қылмыстың алдын алу шараларын жүзеге асыру, сонымен қатар экстремизмге қарсы іс-қимылға бағытталған нақты және тиімді шараларды әзірлеу маңызды.

Түйін сөздер: экстремизм, діни экстремизм, қылмыс, экстремизмге қарсы іс-қимыл.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЭКСТРЕМИЗМУ В КАЗАХСТАНЕ

Кейкиманов А.М.,

докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В настоящее время экстремизм и терроризм представляют собой реальную угрозу национальной безопасности как государства в целом, так и общества, отдельных групп населения, личности. Наличие указанных негативных проявлений препятствует достижению поставленных государством перспективных и текущих задач, нормальному развитию общественных, политических, экономических и социальных отношений, обеспечению общественного порядка и безопасности граждан. В этой связи эффективное противодействие религиозному экстремизму и терроризму является приоритетным направлением государственной политики.

Противодействие экстремизму является одним из важных направлений государственной политики в сфере обеспечения безопасности страны. В статье рассматриваются некоторые аспекты противодействия экстремизму в Казахстане, особенности уголовной ответственности за совершение экстремистских действий. Автором проведен анализ статьи 182 Уголовного кодекса Республики Казахстан (Создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности). В работе исследованы понятие, сущность и содержание современного экстремизма. Осуществлен анализ национальной нормативно-правовой базы по противодействию экстремизму, а также международного законодательства и зарубежных стран.

В ходе примененного при написании работы диалектически-аналитического, формально-логического, сравнительно-правового, системно-структурного, статистического, а также методов социологических исследований, автор приходит к выводу о необходимости повышения эффективности деятельности правоохранительных органов в противодействии экстремизму в целом, так и его наиболее опасным проявлениям, как создание и руководство экстремистской группой или участие в его деятельности. В целях повышения эффективности национальной правовой системы важное значение приобретает не только проведение реформы законодательной базы, но и осуществление мероприятий по реформированию правоохранительных органов, профилактике и предупреждению преступности, а также разработка конкретных и эффективных мер, направленных на борьбу с экстремизмом.

Ключевые слова: экстремизм, религиозный экстремизм, преступление, противодействие экстремизму.

ON SOME PROBLEMS OF COUNTERING EXTREMISM IN KAZAKHSTAN

Keikimanov A.M.

doctoral student

Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. At present, extremism and terrorism pose a real threat to the national security of both the state as a whole and society, certain groups of the population, and individuals. The presence of these negative manifestations impedes the achievement of the promising and current tasks set by the state, the normal development of social, political, economic and social relations, the maintenance of public order and the safety of citizens. In this regard, effective counteraction to religious extremism and terrorism is a priority area of state policy.

Countering extremism is one of the important directions of state policy in the field of ensuring the country's security. The article examines some aspects of countering extremism in Kazakhstan, especially the criminal liability for committing extremist actions. The author analyzed article 182 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (Creation, leadership of an extremist group or participation in its activities). The work explores the concept, essence and content of modern extremism. The analysis of the national regulatory and legal framework for countering extremism, as well as international legislation and foreign countries.

In the course of the dialectical-analytical, formal-logical, comparative-legal, system-structural, statistical, and sociological research methods used in writing the work, the author comes to the conclusion that it is necessary to increase the efficiency of law enforcement agencies in countering extremism in general, as well as its the most dangerous manifestations, such as the creation and leadership of an extremist group or participation in its activities. In order to increase the effectiveness of the national legal system, it is important not only to reform the legal framework, but also to implement measures to reform law enforcement agencies, to prevent and prevent crime, as well as to develop specific and effective measures aimed at combating extremism.

Keywords: extremism, religious extremism, crime, countering extremism.

Кіріспе

Қазіргі қоғамда әлемнің көптеген мемлекеттерінде ғалымдардың, мемлекет және қоғам қайраткерлерінің, бұқаралық ақпарат құралдарының және жекелеген азаматтардың басты назары экстремистік ұйымдардың террористік қызметінің өсуінде болып отыр.

Бүгінгі таңда экстремизм терроризммен қатар қазіргі заманның ең өзекті мәселелерінің бірі болып танылды.

Экстремизмге қарсы іс-қимыл мәселелері әр түрлі халықаралық конференцияларда, форумдарда, жиналыстарда талқыланады. Экстремизмге және терроризмге қарсы күрес ең жоғары халықаралық деңгейде – БҰҰ конвенцияларында, мемлекеттер арасындағы келісімдер мен шарттарда жарияланған.

Осыған байланысты, бүгінгі таңда мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі қазіргі заман шындығы мен проблемаларын ескере отырып, экстремизмге қарсы іс-қимылдың құқықтық базасын қалыптастыру болуға тиіс.

Адамдардың экстремистік көзқарастарының қалыптасуына әсер ететін дереккөздерді, себептер мен факторларды білместен, экстремизмге тиімді қарсы іс-қимыл құру және қалыптастыру мүмкін емес екенін атап өткен жөн. Осыны ескере отырып, экстремизмнің себептері мен жағдайлары туралы кешенді зерттеулер қажет.

Экстремистік топ құру, оған басшылық ету немесе оның әрекетіне қатысу қылмыстылығының себептері мен қылмыстылықты алдын алу бағытында отындық, алыс жақын шет елдік заңгерлер, сондай-ақ криминологиялық, психологиялық, жеке адам психологиясы, әлеуметтану, тарих және басқа да саланың ғалымдары өздерінің ғылыми еңбектерінде тоқталып өтті.

Олардың қатарына: Ю.И. Авдеев, Ю.М. Антонян, С.С. Босхолов, М.П. Киреев, В.Н. Кудрявцев, И.А. Кудрявцев, Г.М. Миньковский, Д.В. Ольшанский, Е.В. Эминов сынды ғалымдарды жатқызуға болады. Отандық ғалымдардан аталған қылмысқа қатысты: С.Т. Абдрахманов, Т.Қ. Акимжанов, И.Ш. Борчашвили, А.Д. Дарменов, Р.Т. Завотпаев, Г.Д. Мейркулова, С.М. Рахметов, А.Ж. Шпекбаев және тағы басқалар өз еңбектерінде тоқталып өтті.

Негізгі бөлім

Әдеттегідей, экстремизм экстремалды көзқарастар мен іс-қимыл әдістерін ұстануды білдіреді (әдетте саясатта), бұл «қажетті нәтиже алу үшін экстремалды шараларды, әлеуметтік мінез-құлық экстремумдарын қолдануға жол беру идеологиясы» [1, б. 91].

Экстремизмді зерттеуге бірқатар факторлар кедергі келтіреді, олардың негізгісі бағалау компоненті болып табылады: экстремизмді қабылдау көбінесе зерттеушінің құндылықтарымен, саяси сенімдерімен, моральдық шектеулерімен анықталады, бұл бірқатар зерттеушілердің кейбір экстремистік әрекеттерін қолайлы деп санайтын жағдайға әкеледі, ал басқа экстремистік әрекеттерді әділетсіз және азғындық деп санайды.

Зерттеу қиындықтарын жеңу зорлық-зомбылықты қолданумен байланысты экстремистік белсенділікке, яғни экстремизмді қазіргі зерттеулерде «террористік» деп белгіленген белсенділікке бағытталған. Осыған

байланысты, Орталық Азия елдеріндегі экстремизм көріністері зорлық-зомбылық призмасы арқылы, яғни террористік акциялар ретінде түсіндіріледі.

Айта кету керек, Орталық Азияда өңірлік деңгейде экстремизмнің бірыңғай түсінігі мен анықтамасы жоқ. Сондықтан Орталық Азия елдеріндегі экстремизм көріністерін талдау үшін осы құбылысты айқындаудың ұлттық деңгейін белгілеу қажет.

2001 жылғы 15 маусымда Шанхайда қол қойылған Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясында экстремизм «билікті күшпен басып алуға немесе билікті күшпен ұстап тұруға, сондай-ақ мемлекеттің конституциялық құрылысын күшпен өзгертуге, сол сияқты қоғамдық қауіпсіздікке күшпен қол сұғуға, оның ішінде жоғарыда аталған мақсаттарда заңсыз қарулы құрамаларды ұйымдастыруға немесе оларға қатысуға бағытталған іс-әрекет» ретінде айқындалады [2]. Аталмыш Конвенцияны талдау осы нормативтік құжатта экстремизмнің зорлық-зомбылық ретінде сипатталатындығын көрсетеді.

Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы экстремизмді кеңірек түсіндіреді және оған қатысты мыналарды жатқызады:

- нәсілдік, ұлттық және рулық алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыздықты қоздыруды (ұлттық экстремизмді);

- діни өшпенділікті немесе алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты өшпенділікті немесе алауыздықты қоздыруды, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, имандылығына немесе құқықтары мен бостандықтарына қатер төндіретін кез келген діни практиканы қолдануды (діни экстремизмді) көздейтін әрекеттер ұйымдастыруы және (немесе) жасауы [3].

Қазақстан халқына Жолдауында Ұлт Көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев мемлекет пен азаматтар радикализмнің, экстремизм мен терроризмнің барлық түрлері мен көріністеріне қарсы бірыңғай фронт болуға тиіс екенін атап өтті. Қоғамда, әсіресе жастар арасында, діни экстремизмнің алдын алуды күшейту керек [4].

Экстремистік қылмыстар қоғамдық қауіпсіздікке елеулі зиян, мемлекеттілік негіздерге нұқсан келтіреді, сондықтан осы санаттардағы істерді уақтылы және дұрыс қарау мемлекеттің қауіпсіздігін, азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғауды, Қазақстан Республикасының Конституциясын, заңдарын және өзге де нормативтік құқықтық актілерін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарын орындауды қамтамасыз етудің маңызды қағидаттарының бірі болып табылады [5].

Елбасы Жолдауының көптеген бағыттары 2014 жылғы ҚР ҚК жаңа редакциясында, атап айтқанда экстремизмге қарсы іс-қимыл саласында іске асырылды [6]. Қылмыстың жаңа құрамының бірі ҚР ҚК-нің 182-бабы болды - «Экстремистік топ құру, оған басшылық ету немесе оның әрекетіне қатысу».

Жаңа қылмыстық Заңның қолданылу кезеңінде ҚР ҚК-нің 182-бабы бойынша 3 факті тіркелді. Алайда, бұл статистика қылмыстың осы түрінің жоғары латенттілігін, сондай-ақ құқық қорғау органдары мен қоғамдық ұйымдардың экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл саласында қолданатын алдын алу шараларының тиімділігін көрсетеді.

Аталған қылмыс түрінің жоғары өзектілігі туралы мемлекет қабылдайтын шаралар, атап айтқанда ҚР ҚК-нің 182-бабы бойынша санкцияны арттыруды көрсетеді.

Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 22 желтоқсанда қабылданған Заңына сәйкес бас бостандығынан айыру мерзімі ұлғайтылды. Экстремистік топты құру және басқару үшін жауапкершілік қарастырылған – мүлкі тәркіленіп, он жылдан он жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады, экстремистік қызметке қатысқаны үшін - мүлкі тәркіленіп, сегіз жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады, осы баптың үшінші бөлігі бойынша - мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан бес жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, он екі жылдан он жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [7].

Одан басқа, 2017 жылы ҚР ҚК-нің 182-бабының 3-бөлігіне жазаны күшейтетін толықтырулар қайтадан енгізілді [8]. Осылайша, экстремистік топты құрғаны және басқарғаны, сондай-ақ оның қызметіне қатысқаны үшін өзінің қызмет бабын пайдалана отырып жасаған адам не қоғамдық бірлестік лидері Қазақстан Республикасының азаматтығынан айыру түрінде қосымша жаза көзделген. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы ҚК-нің 182-бабы бойынша қылмыс құрамы үш бөліктен және ескертпеден тұрады.

Қорытынды

Аталған қылмыстың негізгі нысаны қоғамдық қауіпсіздік болып табылады. Қосымша объект ретінде азаматтардың денсаулығы, меншік құқығы, мемлекеттік басқару тәртібі болуы мүмкін. Объективті жағы экстремистік топты құру, басқару, сондай-ақ экстремистік топтың қызметіне немесе ол жасаған қылмыстарға қатысу сияқты әрекеттермен сипатталады.

И.Ш. Борчашвилидің пікірінше, экстремистік топты құру болып бірнеше адамды немесе қылмыстық ұйымдарды экстремистік қылмыстарды жасау үшін біріктіру нәтижесінде әрекет жасау табылады.

Экстремистік топқа басшылық ету топ қызметінің жалпы бағытын айқындауды, қол сұғушылық объектілерін таңдауды, қол сұғушылық тәсілін таңдауды, топ мүшелері мен т.б. арасында тәртіпті қамтамасыз етуді және міндеттерді бөлуді білдіреді [9, б. 264].

Сонымен қатар 21-тармаққа сәйкес ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы топты басқару, атап айтқанда, экстремистік әрекеттің жоспарларын бекітуден, топта қылмыстық міндеттерді бөлуден, жекелеген террористік және (немесе) экстремистік актілер жасаған кезде топ мүшелерін басқарудан, сондай-ақ белгілі бір мақсаттарға жетуге бағытталған өзге де іс-әрекеттер жасаудан (мысалы, материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз етуді ұйымдастырудан, осындай топ мүшелеріне қатысты қауіпсіздік шараларын қабылдаудан) көрініс табуы мүмкін [5].

Экстремистік топтың қызметіне қатысу топтың экстремистік мақсатта жасаған кез келген әрекетін білдіреді. Бұдан басқа, заң шығарушы осы бап бойынша және экстремистік топ жасаған қылмыстарға қатысқаны үшін жауапкершілікті көздейді.

Бұл құрамның субъективті жағы қылмыс жасаудың тікелей ниетінің болуымен сипатталады. Адам өз іс-әрекеттерінің қоғамдық қауіпті сипатын сезінеді, қылмыстық зардаптардың туындауын болжайды және бұл зардаптардың туындауын қалайды. «Қылмыстың себептері әр түрлі болуы мүмкін» деген пікірмен келісе отырып, қарастырылып отырған бап бойынша - пайдакүнемдік, саяси немесе діни нанымдар және басқалары қылмыстың саралануына әсер етпейді [10, б. 144].

Қылмыс субъектісі ретінде 16 жасқа толған жеке, есі дұрыс адам әрекет етеді. Осы баптың 3-бөлігінде арнайы қылмыс субъектісі көзделген. Ол мемлекеттік немесе өзге қызметте жүрген адам, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктің көшбасшысы болуы мүмкін.

Жалпы, қылмыс құрамы формальды болып табылады. Қылмыс экстремистік топ құрылған, басшылық еткен немесе оның қызметіне қатысқан кезден бастап аяқталды деп танылады.

Осылайша, экстремистік топ құрғаны, оған басшылық еткені, сондай-ақ оның қызметіне қатысқаны үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеу экстремизмге қарсы іс-қимыл, оның ішінде экстремистік қызметтің алдын алу саласындағы мемлекеттің мақсатты саясатын айғақтайды. Экстремистік қылмыстарды анықтау мен тергеудің күрделілігіне қарамастан, мемлекет жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған барлық шараларды қабылдау тиіс.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1 Черных И. Проявления экстремизма в странах Центральной Азии: основные тренды и тенденции // Профилактика экстремизма. Успехи и трудности: мат-лы междунар. научно-практич. конфер. - Нур-Султан, 2019. - С. 91-98.

2 Терроризммен, сепаратизммен және экстремизммен күрес туралы Шанхай Конвенциясы (Шанхай, 15 маусым 2001 ж.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1027029#pos=0;0

3 Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000031_

4 «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты: Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>

5 Террористік және экстремистік қылмыстар туралы заңнаманы қолдану бойынша сот практикасының кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 8 желтоқсандағы №11 нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P170000011S>

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі кодексі // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm

7 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне экстремизмге және терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 22 желтоқсандағы № 28-VI ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000028>

8 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне оларды Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларына сәйкес келтіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 11 шілдедегі № 91-VI ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z17000000091>

9 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). - Алматы: Жеты Жарғы, 2015. - 1120 с.

10 Тасқын Е.Т. Қазақстан Республикасы азаматтарының шетелдік қарулы қатығыстарға заңсыз қатысу процесіндегі қылмысты жасау сағыларын жіктеу - аталған қылмыс түрін алдын ала ескертудің негізі ретінде // Ғылым – Наука. - 2019. - №1 (60). - Б. 141-145.

REFERENCE

1 Chernyh I. Projavlenija jekstremizma v stranah Central'noj Azii: osnovnye trendy i tendencii // Profilaktika jekstremizma. Uspehi i trudnosti: mat-ly mezhdunar. nauchno-praktich. konfer. - Nur-Sultan, 2019. - S. 91-98.

2 Terrorizmmen, separatizmmen zhane jekstremizmmen kures turaly Shanhaj Konvencijasy (Shanhaj, 15 mausym 2001 zh.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1027029#pos=0;0

3 Jekstremizmge karsy is-kimyl turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2005 zhylygy 18 akpandagy Zany // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000031_

4 «Kazakhstan -2050» Strategijasy: kalyptaskan memlekettin zhana sajası bagyty: Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti - Elbasy N.A. Nazarbaevtyñ Kazakhstan halkyna Zholdaıy, 2012 zhylygy 14 zheltoksan // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>

---

kz/kaz/docs/K1200002050

5 Terroristik zhane jekstremistik kylmystar turaly zannamany koldanu bojnsha sot praktikasynyn kejbir maseleleri turaly: Kazakhstan Respublikasy Zhogargy Sotynyn 2017 zhylgy 8 zheltoksandagy №11 normativtik kaulysy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P170000011S>

6 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylgy 3 shildedegi kodeksi // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm

7 Kazakhstan Respublikasynyn kejbir zannamalyk aktilerine jekstremizmge zhane terrorizmge karsy is-kimyl maseleleri bojnsha ozgerister men tolyktyrular engizu turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2016 zhylgy 22 zheltoksandagy № 28-VI KRZ Zany // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000028>

8 Kazakhstan Respublikasynyn kejbir zannamalyk aktilerine olardy Kazakhstan Respublikasy Konstitucijasynyn normalaryna sajkes keltiru maseleleri bojnsha ozgerister men tolyktyrular engizu turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2017 zhylgy 11 shildedegi № 91-VI KRZ Zany // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000091>

9 Borchashvili I.Sh. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Osobennaja chast' (tom 2). – Almaty: Zhety Zhargy, 2015. – 1120 s.

10 Taskyn E.T. Kazakhstan Respublikasy azamattarynyn sheteldik karuly kakygystarga zansyz katysu procesindegi kylmysty zhasau satylaryn zhikteu - atalghan kylmys turin aldyn ala eskertudin negizi retinde // Gylım – Nauka. - 2019. - №1 (60). – В. 141-145.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Асхат Маратович Кейкиманов - Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: a.keikimanol@mail.ru

Кейкиманов Асхат Маратович - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. г.Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: a.keikimanol@mail.ru

Askhat M. Keikimanol - doctoral student of the Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: a.keikimanol@mail.ru.

СЕПАРАТИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Н.А. Килыбаев

докторант

Қазақстан Республикасы ПМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының сепаратизмге қарсы іс-қимылдағы халықаралық ынтымақтастығының халықаралық-құқықтық аспектілері мен негізгі бағыттары зерттеледі. Автордың пікірінше, халықаралық құжаттарды талдау осы заңсыз құбылыстың қаупі төнген мемлекеттер арасындағы қатынастарда сепаратизмді бірлескен құқықтық бағалау қажеттілігін көрсетеді. Автор сепаратизмге қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастықтың негізгі мақсаттарын, міндеттерін, нысандары мен бағыттарын белгіледі. Мақалада сепаратизмнің пайда болуына ықпал ететін себептер мен жағдайлар және оның алдын алу шаралары қарастырылады.

Автордың пікірінше, сепаратизмге қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастықтың негізгі мақсаты мемлекеттердің аумақтық тұтастығын сепаратизм қаупінен қорғауды қамтамасыз ету болуы керек. Негізгі міндеттері - сепаратизмге қарсы тұруға мемлекеттердің ортақ көзқарастарын дамыту; ынтымақтастықтың құқықтық базасын, сондай-ақ осы саладағы мемлекеттік заңдарды әзірлеу және келісу; сепаратизмге ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою; оны ескерту және жолын кесу; сепаратизмді кез келген нысанда қаржыландыруға қарсы тұру; сепаратизмнің алдын алу, анықтау, жолын кесу және тергеу, ұйымдар мен оған қатысы бар адамдардың қызметін анықтау және жолын кесу бойынша мемлекеттердің құзыретті органдары арасындағы өзара іс-қимылдың тиімділігін арттыру; әлемдегі сепаратизмнен толығымен бас тарту атмосфера-сын құру. Халықаралық құжаттарды талдау осы құқыққа қайшы құбылыс қаупі бар мемлекеттер арасындағы қатынастарда сепаратизмді бірлескен құқықтық бағалаудың қажет екендігін көрсетеді. Сонымен бірге, қазіргі уақытта екіжақты және көпжақты халықаралық шарттар аясында әлеуметтік қауіпті құбылыс ретінде сепаратизмге жан-жақты және тиімді қарсы тұру үшін шаралар жүйесі қарастырылмаған.

Түйін сөздер: сепаратизм, терроризм, ынтымақтастық, БҰҰ, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ СЕПАРАТИЗМУ

Килыбаев Н.А.,

докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. В статье исследуются международно-правовые аспекты и основные направления международного сотрудничества Республики Казахстан в противодействии сепаратизму. По мнению автора, анализ международных документов показывает необходимость совместной правовой оценки сепаратизма в отношениях между государствами, находящимися под угрозой этого противоправного явления. Автором обозначены основные цели, задачи, формы и направления международного сотрудничества в борьбе с сепаратизмом. Также в статье рассмотрены причины и условия, способствующие возникновению сепаратизма, и меры его профилактики.

Согласно мнению автора, основной целью международного сотрудничества в противодействии сепаратизму должно стать обеспечение защиты территориальной целостности государств от угроз сепаратизма. Ключевыми задачами в противодействии сепаратизму являются выработка общих подходов государств к противодействию сепаратизму; совершенствование правовых основ сотрудничества, а также развитие и гармонизация законодательства государств в данной области; выявление и устранение причин и условий, способствующих сепаратизму; его предупреждение и пресечение; противодействие финансированию сепаратизма в любых формах; повышение эффективности взаимодействия компетентных органов государств по предупреждению, выявлению, пресечению и расследованию сепаратизма, выявлению и пресечению деятельности организаций и лиц, причастных к ней; создание в мире атмосферы полного неприятия сепаратизма. В то же время в рамках двусторонних и многосторонних международных договоров в настоящее время не предусмотрена система мер, позволяющих комплексно и эффективно противодействовать сепаратизму как социально опасному явлению. Поэтому, к сожалению, государства ограничиваются борьбой с терроризмом и экстремизмом, хотя последствия сепаратизма могут быть намного тяжелее для государств и их народов.

Ключевые слова: сепаратизм, терроризм, сотрудничество, ООН, Уголовный кодекс Республики Казахстан.

**INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS AND MAIN DIRECTIONS OF INTERNATIONAL COOPERATION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN COUNTERING SEPERATISM**

Kilybaev N.A.
doctoral student

Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. The article examines international legal aspects and main directions of international cooperation of the Republic of Kazakhstan in countering separatism. According to the author, an analysis of international documents shows the need for a joint legal assessment of separatism in relations between states that are under the threat of this illegal phenomenon. The author outlines the main goals, objectives, forms and directions of international cooperation in the fight against separatism. The article also discusses the causes and conditions that contribute to the emergence of separatism, and measures to prevent it.

According to the author, the main goal of international cooperation in countering separatism should be to ensure the protection of the territorial integrity of states from the threats of separatism. The key tasks in countering separatism are - the development of common approaches of states to counter separatism; improvement of the legal framework for cooperation, as well as the development and harmonization of state legislations in this area; identification and elimination of the causes and conditions conducive to separatism; its prevention and suppression; opposition to the financing of separatism in any form; increasing the efficiency of interaction between the competent authorities of states in the prevention, detection, suppression and investigation of separatism, the identification and suppression of the activities of organizations and persons involved in it; creating an atmosphere in the world of complete rejection of separatism. At the same time, within the framework of bilateral and multilateral international treaties, there is currently no system of measures that would allow comprehensively and effectively counteracting separatism as a socially dangerous phenomenon. Therefore, unfortunately, states confine themselves to the struggle against terrorism and extremism, although the consequences of separatism can be much more difficult for states and their peoples.

Keywords: separatism, terrorism, cooperation, UN, Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Кіріспе

Мемлекеттің егемендігін сипаттайтын негізгі аспект - бұл мемлекеттік биліктің үстемдігінде, бірлігі мен тәуелсіздігінде ішкі және сыртқы басқару функцияларын дербес және тәуелсіз жүзеге асырудың айрықша құзыреті, «егемнді мемлекеттік биліктің маңызды қасиеті оның тәуелсіздігі болып табылады» [1, б. 61].

Қазақстан Республикасының БҰҰ-ға қабылдануы біздің мемлекетіміздің үлкен жетістігі болды. Қазақстан БҰҰ-ға мүше болуға өтініш берген мемлекеттерге қойылатын талаптарды қанағаттандырды және халықаралық бейбітшілікті, қауіпсіздікті және елдер арасындағы ынтымақтастықты дамыту мен нығайту үшін арнайы құрылған мемлекеттердің халықаралық ұйымының толыққанды мүшесі ретінде БҰҰ Жарғысында бекітілген барлық міндеттемелерді қабылдады [2].

Жалпы құқық теориясы, қылмыстық құқық және криминология, өзге де салалық заң ғылымдары, халықаралық құқық және т.б. саладағы отандық ғалымдардың еңбектері зерттеудің теориялық негізін құрайды. Олардың ішінде С.Т. Абдрахмановтың, Е.О. Алаухановтың, А.Д. Дарменовтың, У.С. Джекебаевтың, Е.И. Каиржановтың, Г.С. Мауленовтың, А.Х. Миндагуловтың, С.М. Рахметовтың, А.Ж. Шпекбаевтың және т.б. еңбектері бар. Аталған мәселелер шетелдік заңгерлердің еңбектерінен көрініс тауып отыр. Атап айтсақ, Ю.М. Антонян, И.Н. Арцибасов, Л.Д. Гаухман, А.И. Долгова, Н.П. Дубинин, И.И. Карпец, В.Е. Эминов және т.б. Зерттеуде диалектикалық-аналитикалық, формальды-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, статистикалық және социологиялық зерттеу әдістері қолданылды.

Негізгі бөлім

Халықаралық аренаға тәуелсіз мемлекет ретінде кіре отырып, Қазақстан өзінің сыртқы саясатын дамыта бастады. Көптеген мемлекеттердің тарихы мен тәжірибесі, мемлекеттің сыртқы саясаты көптеген жағдайларды, оның ішінде геосаяси жағдайларды ескере отырып, қалыптасатынын көрсетеді. Шекаралардың ұзындығы, әлемдік саясатта «ауыр салмақтардың» рөлін атқаратын ірі державаларға жақын болуы, табиғи ресурстар және басқа да геосаяси жағдайлар кез-келген мемлекеттің сыртқы саясатын анықтауда үлкен маңызға ие.

Осыған байланысты стратегияны таңдағанда және басқа мемлекеттермен қатынастарда сыртқы саясатты жүзеге асыруда оған артықшылықтармен де, белгілі бір проблемалармен де қамтамасыз ететін Қазақстанның ерекше геосаяси жағдайын атап өту қажет. Осылайша, екі ірі державаның үлкен территориясында орналасқан Қазақстан Республикасы ұзақ мерзімді мүдделерді қамтамасыз етуде және оның егемендігін қорғауда табандылықпен жоғары ептілік пен икемділікті үйлестіретін белсенді саясат жүргізу үшін қосымша мүмкіндіктерге ие болады. Қазақстан еуразиялық континенттің еуропалық бөлігін өзінің азиялық бөлігімен ғана емес, сонымен бірге бүкіл Азия-Тынық мұхиты аймағымен байланыстырады, бұл «ұзақ мерзімді мүдделерін қамтамасыз етуде табандылықпен жоғары ептілік пен икемділікті үйлестіретін белсенді саясат жүргізуге қосымша мүмкіндіктер» береді [3, б. 73].

Бұл жағдайлар Қазақстан Республикасының басқа мемлекеттермен қатынастардың оңтайлы шешімін іздеудегі жауапкершілігін күшейтеді, осылайша оның ұзақ мерзімді кезеңдегі рөлі мен орнын анықтайды.

Қазақстан тарихи өлшемде салыстырмалы түрде жас мемлекет, сондықтан қазақстандық мемлекеттілікті одан әрі дамытудың қисыны егемендікті, тұтастық пен оның мүдделерін қорғауды және сақтауды талап етеді. Бұл негізгі вектор Қазақстан Республикасы Конституциясының 2-бабында «Республиканың егемендігі оның бүкіл аумағын қамтиды. Мемлекет өз аумағының тұтастығын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін қамтамасыз етеді» деп көрсетілген [4]. «Мемлекеттің конституциялық жүйесін оның негіздерін бұзу арқылы ғана өзгертуге болады, мысалы, адамдарды еркін сайлау арқылы билікті жүзеге асыру мүмкіндігінен айыру, адам құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруға тыйым салу, биліктің бөлінуін жою және біртұтас идеологияның үстемдігін орнату арқылы өзгертуге болады» деген пікірмен келісе отырып [5, б. 77], біз ҚР ҚК-нің 180-бабында қарастырылған қылмыстың қоғамдық қауіптілігі ұлттық қауіпсіздікке «Қазақстан Республикасының бірлігі мен тұтастығына, оның аумағының қол сұғылмауы мен бөлінбеуіне немесе мемлекеттің ыдырауына» қол сұғатындай қауіп төндіреді деп санаймыз [6, б. 259]. Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан халықаралық қатынастар саласындағы заңнамалық базасын жедел және сапалы дамыту қажеттілігіне ие болды.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев әділ атап өткендей, «Терроризм, сепаратизм және экстремизм саяси, әлеуметтік және экономикалық теңсіздікке шалдыққан әлемдік қоғамдастық ағзасының созылмалы аурулары болып табылады» [7, б. 11]. Қазақстан Республикасының егеменді мемлекет ретіндегі мүдделерін ұлттық заңнама нормаларында шоғырландыру үшін Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі саласындағы құқықтық қатынастарды реттейтін және адамның және азаматтың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мазмұны мен қағидаттарын, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесін, мақсаттары мен бағыттарын айқындайтын ұлттық қауіпсіздігі туралы арнайы Заңы қабылданды [8].

Халықаралық құжаттарды талдау осы құқыққа қайшы құбылыс қауіпі бар мемлекеттер арасындағы қатынастарда сепаратизмді бірлескен құқықтық бағалаудың қажет екендігін көрсетеді. Сонымен бірге, қазіргі уақытта екіжақты және көпжақты халықаралық шарттар аясында әлеуметтік қауіпті құбылыс ретінде сепаратизмге жан-жақты және тиімді қарсы тұру үшін шаралар жүйесі қарастырылмаған. Жеке адамдар, адамдар тобы, партиялар, қозғалыстар жүргізетін сепаратистердің аумақты мемлекеттен бөлу үшін күресі көбінесе террористік зорлық-зомбылық әдістерін қолданумен қатар жүреді. Сондықтан, өкінішке орай, мемлекеттер, әдетте, терроризм пен экстремизмге қарсы күреске ерекше назар аударады, дегенмен сепаратизмнің салдары мемлекеттер мен олардың халықтары үшін қауіпті бола келе, аймақтық жағдайдың күрделенуі және мемлекетаралық қатынастардың нашарлауы орын алуы мүмкін. Сонымен қатар, құқыққа қайшы құбылыс түріндегі сепаратизмнің бөлек белгілері БҰҰ Бас ассамблеясының 1970 жылы қабылданған халықаралық құқық принциптері декларациясында қабылданған қарарында көрініс тапты [9]. Есте қаларлық жағдай болып, сепаратизмнің ұғымы, оның қылмыстық-құқықтық құрамы бекітілген бірінші халықаралық келісім шарт болып, Шанхай ынтымақтастық ұйымы – аймақаралық халықаралық ұйымның құрамына кіретін мемлекеттердің аймақтық халықаралық келісімшарты болып табылатын 2001 жылғы Терроризммен, сепаратизммен және экстремизммен күрес туралы Шанхай конвенциясы табылады [10].

Жалпыға ортақ деңгейде, халықаралық ұйымдар аясында сепаратизмнің - мемлекеттердің аумақтық тұтастығын заңсыз бұзылуына қарсы тұруға негіз бола алатын бірқатар құжаттар қабылданғанын атап өткен жөн. Ерекше жағдай болып 1970 жылы қабылданған Халықаралық құқық принциптері туралы декларациясының жоғарыда аталған ережелері болып табылады [11].

Сепаратизмге қарсы күрестегі халықаралық ынтымақтастықтың негізгі мақсаты мемлекеттердің аумақтық тұтастығын сепаратизм қауіпінен қорғауды қамтамасыз ету болуы керек. Негізгі мақсатқа қол жеткізу және сепаратизмге қарсы іс-қимыл саласындағы ынтымақтастықтың негізгі міндеттерін шешу кезінде мемлекеттер келесі қағидаттарды басшылыққа алуы керек: халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларын сақтау; өзара сенім; егемендікті, теңдікті және аумақтық тұтастықты өзара құрметтеу; сепаратизммен күресудегі халықаралық күш-жігердегі «қосарлы стандарттар» тәжірибесінің алдын-алу [11]; сепаратизм іс-әрекетін мемлекеттердің заңнамасында тиісті актіні бірдей қылмыс санатына жатқызылғанына немесе оны сол терминдерді қолдана отырып сипаттағанына қарамастан өзара тану; сепаратизмге қарсы ымырасыз күрес және адамдар мен ұйымдарды сепаратизм үшін жазалаудың сөзсіздігі; алдын-алу, құқықтық, саяси, әлеуметтік-экономикалық, үгіт-насихат және басқа шараларды қолдана отырып, сепаратизмге қарсы тұрудың кешенді тәсілі; сепаратистік әрекеттерге қатысы бар ұйымдар мен тұлғаларға қандай-да бір қолдаудың болмауы; осындай қызметпен айналысатын адамдарға баспана бермеу; мемлекеттердің қауіпсіздігіне қатысты сепаратизм қауіпі туындаған жағдайда барабар шараларды қолдану мүмкіндігінің бірлігі.

Ынтымақтастықтың негізгі бағыттары мыналар болуы мүмкін: сепаратизмге қарсы іс-қимыл саласындағы бірыңғай мемлекеттік саясатты қалыптастыру және осы қызметті мемлекетаралық үйлестіру; сепаратизм қауіпі бар мемлекеттерге және олардың аумақтарына экономикалық көмек көрсету; мемлекеттерде тыйым салынған сепаратистік ұйымдардың қызметін тоқтатудың бірыңғай тәсілдерін әзірлеу, оның ішінде кейіннен олардың мүлкі мен қаржылық ресурстарын тәркілеу арқылы «терроризмді, оның адами және материалдық ресурстарын молайтуға және күшейтуге мүмкіндік беретін осындай ұйымдардың бірыңғай тізімін жасау»,

деген А.Б. Төрешұлының қалдырған пікірін сепаратистік қызметті қаржыландыру проблемасымен толық байланыстыруға болады [12, б. 54]; террористік зорлық-зомбылық әдістерін қолдана отырып, сепаратистердің әрекеттерінен зардап шеккен адамдарды сауықтыруға және қалпына келтіруге жәрдемдесу; сепаратизмді қаржыландырудың кез-келген түріне қарсы тұру; қоғамдық санада сепаратизмге қарсы ымырасыз күрес жүргізу қажеттілігін қалыптастыру. Сепаратизмге қарсы тұру үшін халықаралық ынтымақтастықтың ең тиімді шараларын әзірлеу қажет, осылайша әр мемлекет «өздерінің ұлттық мүдделерін ұжымдық күш-жігер мен бірлескен іс-қимыл негізінде дейекті қорғауға болатындығына сене алады». Әрбір мүше мемлекет өзінің егемендігі мен халықаралық беделіне нұқсан келтіретін жағдайда серіктестер мен одақтастардың саяси және моральдық-психологиялық қолдауларына сенуі керек [13, б. 91].

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандар сепаратизмге қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық тұжырымдамасының негізін құрып, ал соңғысы БҰҰ Бас ассамблеясының қарары түрінде бекітілуі мүмкін еді. Болашақта бұл тұжырымдама қылмыстық жауаптылыққа тартылған жекелеген адамдардың сепаратистік әрекеттерге қарсы күрестегі мемлекеттердің ынтымақтастығын көздейтін тиісті халықаралық конвенцияны жасауға негіз бола алады.

«Қауіпті жеңу үшін адам бұл туралы ұмытпауы керек және одан қашпауы керек. Біз онымен кездесіп, геосаяси эгоизмді, конфессияаралық араздықты және саяси амбицияны қабылдамай, ұжымдық күш-жігермен күресуіміз керек». Елбасы Н. Назарбаевтың бұл мәлімдемесі мемлекеттердің егемендігі мен аумақтық тұтастығына төнген қатерге қарсы тұру кезінде барлық деңгейлерде (мемлекетаралық, аймақтық, халықаралық) бірлескен және келісілген іс-қимылдардың қажеттілігін нақты көрсетеді [7, б. 17].

Әлемдік қоғамдастық сепаратизмге қарсы нақты қадамдар жасай алады, атап айтсақ, сепаратизмнің пайда болуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды бейтараптандырады, мемлекеттерде оның дамуын ауыздықтандырады, сепаратизммен күреседі, оның көріністерінің салдарын азайтады және жояды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Сатбаева Қ., Сидорова Н.В. Қазақстанның тәуелсіздігі мен мемлекеттілігінің қалыптасуындағы конституциялық реформалар рөлі // Ғылым - Наука. - 2020. - №3 (66). – Б. 61-66.

2 Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы (Сан-Франциско, 26.06.1945 ж.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007421

3 Кужукеева Н.С. Казахстан – субъект суверенного государства // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Международная жизнь и политика». - 2013. - №2 (33). – С. 69-74.

4 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық құқығы. Ерекше бөлік: оқу құралы (практикум). – Алматы: ҚР ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2018. – 330 б.

6 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 1120 с.

7 Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. – Алматы, 2003. – 240 с.

8 Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы: Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы // https://online.zakon.kz/service/doc.aspx?doc_id=31106746

9 БҰҰ Жарғысына сәйкес мемлекеттер арасындағы достық қатынастар мен ынтымақтастыққа қатысты халықаралық құқық принциптерінің Декларациясы // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30242608

10 Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясын бекіту туралы: Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 18 сәуірдегі N 316-II Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000316_

11 Васильева К.В. Применение практики «двойных стандартов» как фактор возникновения конфликтов в современном мире // <http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/340/primenenie-praktiki-dvojnyh-standartov-kak-faktor-vozniknoveniya-konfliktov-v-sovremennom-mire-6438>

12 Турекулов А.Б. Международно-правовые средства борьбы против терроризма в странах Центральной Азии: дис. ... к.ю.н. – Алматы, 2007. - 176 с.

12 Абсаметова Д.С. Международно-правовые проблемы борьбы с терроризмом: дис. ... к.ю.н. – Алматы, 2007. - 126 с.

REFERENCE

1 Satbaeva Q., Sidorova N.V. Kazakhtannyn tauelsizdigi men memlekettiligini kalyptasuyndagy konstitusialyk reformalar roli // Gylm - Nauka. - 2020. - №3 (66). – B.61-66.

2 Birikken Ulttar Uymynyn Jargysy (San-Fransisko, 26.06.1945 j.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007421

3 Kujukeeva N.S. Kazakhstan – subekt suverennoho gosudarstva // Vestnik KazNPU im. Abaya. Seria «Mejdunarodnaja jizn i politika». - 2013/ - №2 (33). – S. 69-74.

4 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitusiasy: 1995 jylgy 30 tamyzda kabyldangan // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

5 Kazakhstan Respublikasynyn kymystyk kukugy. Erekshe bolik: oku kuraly (praktikum). – Almaty: Kazakhstan

---

Respublikasy IIM M. Esbolatov atyndagy Almaty akademiasynyn GZJRBJUB, 2018. – 330 b.

6 Borchashvili I.Sh. Kommentari k Ugolovnomu kodeksu Respublikı Kazakhstan. Osobennaya chast (tom 2). – Almaty: Jeti Jargy, 2015. – 1120 s.

7 Nazarbaev N.A. Kriticheskoe desiatiletie. – Almaty, 2003. – 240 s.

8 Kazakhtan Respublikasynyn ulttyq qauipsizdigi turaly: Kazakhtan Respublikasynyn 2012 jylgy 6 kantardagy № 527-IV Zany // https://online.zakon.kz/service/doc.aspx?doc_id=31106746

9 BUU Jargysyna saikes memleketter arasyndagy dostyk katynastar men yntymaktastykka katysty halykaralyk kuckyk prinsipterinin Deklaraciasy // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30242608

10 Terorizmge, separatizmge jane ekstremizmge karsy kures turaly Shanhai konvensiiasyn bekitu turaly: Kazakhtan Respublikasynyn 2002 jylgy 18 sauirdegi N 316-II Zany // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000316_

11 Vasileva K.V. Primenenie praktiki «dvoynih standartov» kak faktor vozniknovenia konfliktov v sovremennom mire // <http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/340/primenenie-praktiki-dvoynih-standartov-kak-faktor-vozniknoveniya-konfliktov-v-sovremennom-mire-6438>

12 Turekulov A.B. Mejdunarodno-pravovye sredstva borby protiv terrorizma v stranah Sentralnoi Azii: dis. ... k.yu.n. – Almaty, 2007. - 176 s.

13 Absametova D.S. Mejdunarodno-pravovye problemy borby s terrorizmom: dis. ... k.yu.n. – Almaty, 2007. - 126 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Нурлыбек Абдукаримович Килыбаев - Қазақстан Республикасы ИИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: kilybayevnur@inbox.ru

Килыбаев Нурлыбек Абдукаримович - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им.М. Есбулатова. г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: kilybayevnur@inbox.ru

Nurlybek A. Kilybaev - doctoral student of the Almaty academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: kilybayevnur@inbox.ru

ПАРАҒА КОММЕРЦИЯЛЫҚ САТЫП АЛУДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Г.Ж. Дүйсенбаева

докторант

Каспий қоғамдық университеті, Қазақстан Алматы қ.

Аңдатпа. Мақалада 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген Қылмыстық кодекстің бойынша параға коммерциялық сатып алу үшін адамдарды қылмыстық жауапкершілікке тартудың отандық және шетелдік қылмыстық заңнамасына, тәжірибесіне жүйелі талдау жасалды.

Зерттеу барысында параға коммерциялық сатып алуға қарсы күрес бойынша статистикалық деректер зерделенді, олқылықтар анықталды, сондай-ақ шетелдік тәжірибені параға коммерциялық сатып алу бойынша ұсыныстар енгізе отырып, қорытындылар жасалды. Мәселен, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында параға коммерциялық сатып алуда делдалдық үшін жауапкершілікті көздейтін норманың жоқтығына назар аударылады. Заң шығарушы коммерциялық параға делдалдықты серіктестіктің жалпы ережелері бойынша анықтайды.

Параға коммерциялық сатып алу үшін қылмыстық жауапкершілікті реттейтін қылмыстық құқық бұзушылық құрамын талдай отырып, автор қылмыстық құқық бұзушылық құрамының объективті жағы белгілерінің ұқсастығына байланысты пара алу және пара беру сияқты екі қылмысты біріктіретінін айтады. Сонымен қатар, параға коммерциялық сатып алудың ҚР ҚК-нің 15-тарауында көзделген «мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтар» парақорлық құрамынан бірқатар өзіндік ерекшеліктері бар.

Осыған байланысты автор параны коммерциялық немесе басқа ұйымда басқару функцияларын орындайтын адам жасайтынын, ал пара алу үшін лауазымды тұлға жауап беретінін атап өтеді.

Сонымен, коммерциялық пара беру саласы - бұл коммерциялық немесе басқа ұйымдардың заңда тыйым салынбаған, осы ұйымдарда басқару функцияларын орындаумен байланысты қызметі. Параға коммерциялық сатып алудың қоғамдық қауіптілігі туралы мәселені қарастыра отырып, мақалада параға коммерциялық сатып алу жеке сектордағы сыбайлас жемқорлықтың көріністерінің бірі болып табылатындығына назар аударылады.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, параға коммерциялық сатып алу, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, мемлекеттік қызметші, жалпы субъект, әскери қызметші, қылмыстық құқық бұзушылықтар, бас бостандығынан айыру, мүлікті тәркілеу, сотталған, айыппұл, мемлекеттік органдар.

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОММЕРЧЕСКОГО ПОДКУПА

Дүйсенбаева Г.Ж.

докторант

Каспийский общественный университет, Казахстан, г. Алматы

Аннотация. В статье проведен системный анализ отечественного опыта привлечения лиц к уголовной ответственности за совершение коммерческого подкупа.

В ходе исследования были изучены статистические данные по борьбе с коррупцией, выявлены пробелы, а также подведены итоги с внесением предложений по заимствованию зарубежного опыта. Так, в статье обращается внимание на отсутствие в уголовном законодательстве Республики Казахстан нормы, предусматривающей ответственность за посредничество в коммерческом подкупе. Законодатель квалифицирует посредничество при коммерческом подкупе по общим правилам соучастия, что является не совсем правильным.

Анализируя состав преступления, регламентирующий уголовную ответственность за коммерческий подкуп, автор отмечает, что по схожести признаков объективной стороны преступления он по своей сути объединяет в себе два таких состава преступления, как получение взятки и дача взятки. Наряду с этим, коммерческий подкуп имеет ряд специфических отличий от составов взяточничества, предусмотренных главой 15 УК РК «Коррупционные и иные уголовные правонарушения против интересов государственной службы и государственного управления».

В связи с этим автор отмечает, что коммерческий подкуп совершается лицом, выполняющим управленческие функции в коммерческой или иной организации, в то время как ответственность за получение взятки несет должностное лицо.

Так, область действия коммерческого подкупа - это деятельность коммерческих или иных организаций, не запрещенная законом, связанная с выполнением в указанных организациях управленческих функций. Рассматривая вопрос об общественной опасности коммерческого подкупа, в статье обращается внимание на то обстоятельство, что коммерческий подкуп выступает одной из форм проявления коррупции в частном секторе.

Ключевые слова: коррупция, коммерческий подкуп, предупреждение коррупции, государственный служащий, общий субъект, военнослужащий, уголовные правонарушения, лишение свободы, конфискация имущества, осужденный, штраф, государственные органы.

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF COMMERCIAL BRIBERY

Duisenbayeva G.Zh.
doctoral student
Caspian Public University, Kazakhstan, Almaty

Annotation. The article provides a systematic analysis of the domestic experience of bringing persons to criminal responsibility for commercial bribery.

The study examined statistical data on the fight against corruption, identified gaps, and summed up the results with suggestions for borrowing foreign experience.

Thus, the article draws attention to the absence in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan of a norm providing for liability for mediation in commercial bribery. The legislator qualifies mediation in commercial bribery under the General rules of complicity, which is not quite correct.

Analyzing the corpus delicti that regulates criminal liability for commercial bribery, the author notes that by the similarity of the features of the objective side of the crime, it essentially combines two such corpus delicti as receiving a bribe and giving a bribe. Along with this, commercial bribery has a number of specific differences from the elements of bribery provided for in Chapter 15 of the criminal code of the Republic of Kazakhstan «Corruption and other criminal offenses against the interests of public service and public administration».

In this regard, the author notes that commercial bribery is committed by a person who performs managerial functions in a commercial or other organization, while the official is responsible for receiving a bribe.

Thus, the scope of commercial bribery is the activities of commercial or other organizations that are not prohibited by law, related to the performance of managerial functions in these organizations. Considering the issue of public danger of commercial bribery, the article draws attention to the fact that commercial bribery is one of the forms of corruption in the private sector.

Keywords: corruption, commercial bribery, prevention of corruption, civil servant, General subject, military officer, criminal offenses, imprisonment, confiscation of property, convicted person, fine, state bodies.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде күрделі әлеуметтік мәселелердің бірі сыбайлас жемқорлық болып табылады. Оның көріністері өте алуан түрлі және біздің қоғам өмірінің барлық салаларына енуде. Бұл құбылысқа қарсы іс-қимылдың белсенді нысандарын қолдануды талап ететіні сөзсіз, сондықтан сыбайлас жемқорлықтың әр түрлі көріністері қылмыстық құқық бұзушылық болып табылады және қылмыстық заңнамаға сәйкес қылмыстық жауаптылықты көздейді. Сыбайлас жемқорлықпен күрес кез келген мемлекет пен қоғам үшін күрделі мәселе. Қазіргі уақытта ол әмбебап сипатқа ие болды, яғни қоғамдық қызметтің барлық салаларына енген. Бұл әлеуметтік құбылыстың әрекеті мемлекеттік институттар жұмысының тиімділігін едәуір төмендетіп, биліктің беделі мен елдің жалпы беделін әлсіретуі мүмкін. Жаһандық мәселеге айналған сыбайлас жемқорлықты жоймай, елдің үдемелі дамуы мүмкін емес.

«Сыбайлас жемқорлық» термині заң әдебиетінде өте кең таралған. Бұл терминді анықтау үшін ғалымдардың көптеген көзқарастары бар.

Әрине, параға коммерциялық сатып алу - әлемдегі, соның ішінде Еуразиялық кеңістіктегі көлеңкелі бизнестің ең қауіпті және сонымен бірге ең танымал тәжірибелерінің бірі болып танылады. Параға коммерциялық сатып алу, яғни жеке сектордағы сыбайлас жемқорлық әлемнің көптеген елдерінде ертеден келе жатқан қылмыс немесе әкімшілік құқық бұзушылық болып саналғанымен, бұл құбылысқа елдердің ауқымды жаһандық жағымсыз қатынасы салыстырмалы түрде жақында пайда болды.

Негізгі бөлім

Параға коммерциялық сатып алу, сөзсіз, әлемдегі, соның ішінде Еуразиялық кеңістіктегі, ең қауіпті және сонымен бірге ең кең таралған әділетсіз іс-әрекеттердің бірі болып табылады. Параға коммерциялық сатып алуына қарамастан, жеке сектордағы парақорлық, ұзақ уақыт бойы және әлемнің көптеген елдерінде қылмыс немесе ең болмағанда әкімшілік құқық бұзушылық ретінде қарастырылады.

1999 жылғы 27 қаңтарда Страсбург қаласында қабылданған сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы Еуропа Кеңесінің конвенциясы бастапқыда 7 және 8-баптарда осы конвенцияға қатысушы әрбір мемлекет үшін ұсынымдар әзірленді. Атап айтқанда, заңнамалық деңгейде қылмыс ретінде тану үшін, ішкі заңға сәйкес:

«а) Жеке сектор кәсіпорындарын басқаратын немесе оларда қандай да бір салада жұмыс істейтін адамдарға немесе кез келген басқа адамдар үшін коммерциялық қызметті жүзеге асыру барысында тікелей немесе жанама түрде өз міндеттерін бұза отырып іс-әрекет жасауы немесе оларды жасаудан қалыс қалуы үшін қандай да бір құқыққа сыйымсыз артықшылықты әдейі уәде беру, ұсыну немесе беру;

б) Коммерциялық қызмет барысында жеке сектор кәсіпорындарын басқаратын немесе оларда қандай да бір салада жұмыс істейтін тұлғалардың өздері үшін немесе кез келген басқа адамдар үшін қандай да бір заңсыз артықшылықты немесе осы артықшылыққа уәде беруін сұрау немесе алу, немесе өз міндеттерін бұза отырып қандай да бір іс-әрекет жасағаны немесе жасамағаны үшін осындай артықшылыққа ұсыныс немесе уәде қабылдау параға коммерциялық сатып алу болып есептеледі» [1].

Осы Конвенцияны 14 ел ратификациялады және 2002 жылғы 1 шілдеде күшіне енді. Қазіргі уақытта 50 мемлекет жоғарыда аталған конвенцияға қол қойды, олардың 48 ратификациялады. 2020 жылдың басында Конвенцияға қол қойған, бірақ ратификацияламаған мемлекеттер тек Мексика мен АҚШ болып табылады.

2003 жылғы 31 қазандағы БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенциясы, Еуропалық Кеңестің Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы жеке сектордағы параға коммерциялық сатып алу элементтерін реттейтін негізгі ережелерінің ізбасары деп айтуға болады. Қазақстан Республикасы осы Конвенцияны 2008 жылғы 18 маусымда ратификациялады.

Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» № 31-IV Заңына сәйкес Қазақстан Конвенцияға қатысушы мемлекеттердің оны түсіндіруге немесе қолдануға қатысты дауларын шешу кезінде қатысушы мемлекеттің дауды Халықаралық сотқа беру құқығына қатысты Конвенцияның 66-бабы 2-тармағының ережелерімен өзін байланысты деп есептемейді» [2].

Коммерциялық және өзге де ұйымдардағы қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар деп басқару аппаратының (коммерциялық және өзге де ұйымдардағы), жеке нотариустардың, аудиторлардың, күзет қызметтерінің қалыпты қызметіне қол сұғатын, ҚР ҚК-нің 9-тарауында көзделген қасақана және абайсызда жасалған іс-әрекеттер түсініледі.

Осы қылмыстық құқық бұзушылықтар өзінің құқықтық табиғаты бойынша мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қол сұғушылыққа, оның ішінде сыбайлас жемқорлық қылмыстарға ұқсастықтың үлкен ерекшеліктеріне ие [3].

Тікелей объект бойынша қарастырылып отырған тарауға кіретін барлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды екі топқа бөлуге болады:

1) коммерциялық және өзге де ұйымдардағы басқару аппаратының қалыпты қызметіне қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар;

2) күзет қызметі қызметшілерінің, жеке нотариустардың, бағалаушылардың, жеке сот орындаушыларының және аудиторлардың өкілеттіктерін қалыпты жүзеге асыруына қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтар (яғни кәсіби қызметтің міндеттері мен мақсаттарына сәйкес).

Параға коммерциялық сатып алу сияқты қылмыспен күресудің қиындығы оны жасаудың жасырын сипатымен байланысты объективті себептерге ғана емес, сонымен бірге құқық қорғау органдарының қылмыстық заңды қолданбауы немесе дұрыс қолданбауы арқылы көрінетін субъективті себептерге де байланысты. Коммерциялық және өзге де ұйымдардағы қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстарға қарсы күрес тұрғысынан коммерциялық параға сатып алу кезінде құқықты тиімді қолданудың болмау себептерін айқындау және оларды талдау, бір жағынан, коммерциялық және өзге де ұйымдардағы қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық-құқықтық нормалардың мазмұнын егжей-тегжейлі зерделеу және түсіндіру қажеттігіне, ал екінші жағынан - коммерциялық параға сатып алумен тікелей байланысты отандық қылмыстық заңнаманың нормаларын жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеуге акеп соғады.

2014 жылғы 3 шілдедегі Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының 253-бабына сәйкес «Коммерциялық немесе өзге де ұйымда басқару функцияларын орындайтын адамға ақшаны, бағалы қағаздарды немесе өзге мүлікті заңсыз беру, сол сияқты оның өзінің қызмет бабын пайдаланғаны үшін, сондай-ақ параға сатып алуды жүзеге асыратын адамның мүдделеріне қызметі бойынша жалпы қамқорлығы немесе салғырттығы үшін оған мүліктік сипаттағы қызметтерді заңсыз көрсету» үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылған [3].

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметіне сәйкес, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы 2019 жылы есептік кезеңде қылмыстық істері өндірісте болған құқық бұзушылықтар саны 14, ал 2020 жылы қаңтар айы мен қыркүйек айларында 6 қылмыс саны тіркелген [4].

Параға коммерциялық сатып алу Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексінің 253-бабында белгіленген қоғамдық қауіпті іс-әрекет болып табылады. Параға коммерциялық сатып алу сияқты қылмыстың қоғамдық қауіптілігі экономикалық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзу, оларға зиян келтіру, мемлекеттік емес шаруашылық жүргізуші субъектілердің дұрыс өзара іс-қимылына қоғамдағы сенімге нұқсан келтіру, нарықтық экономиканың қалыпты жұмыс істеуіне қол сұғу болып табылады.

Параға коммерциялық сатып алу екі қылмыстық құқық бұзушылық құрамды құрайды: заңсыз сыйақы беру және мүліктік сипаттағы қызметтерді заңсыз көрсету, сонымен қатар мүлікті заңсыз алуы. Мысалы, кісі өлтіру, ұрлық және басқа қылмыстардан айырмашылығы, параға коммерциялық сатып алу кезінде жәбірленуші жоқ, бірақ бір уақытта екі кінәлі адам бар, олардың біреуі заңсыз сый ақы береді, ал екіншісі заңсыз сыйақы алады. Бұл әрекеттерді жалпы сипаттамамен бір мақалаға біріктіру осы тығыз және ажырамас өзара байланысты, сонымен қатар бірқатар жалпы белгілердің болуына байланысты болады.

Коммерциялық және басқа ұйымдардағы қызмет мүдделеріне қол сұғатын ең қауіпті қылмыстық құқық

бұзушылықтардың бірі параға коммерциялық сатып алу болып табылады.

Параға коммерциялық сатып алу үшін қылмыстық жауапкершілікті реттейтін қылмыстық құқық бұзушылық құрамын талдай отырып, қылмыстың объективті жағы белгілерінің ұқсастығы бойынша ол пара алу және пара беру сияқты екі қылмыс құрамын біріктіреді. Сонымен қатар, біздің ойымызша, параға коммерциялық сатып алудың ҚР ҚК-нің 15-тарауында көзделген «мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтар» парақорлық құрамынан бірқатар ерекше айырмашылықтары бар. Біріншіден, коммерциялық параны коммерциялық немесе басқа ұйымда басқару функцияларын орындайтын адам жасайды, ал пара алу үшін лауазымды тұлға жауап береді. Екіншіден, айырмашылықты осы қылмыстардың қол сұғу объектісінде көруге болады.

Еуропалық заңнамаға сәйкес, сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін соттылығы бар кез-келген компания автоматты түрде Еуропада өз қызметін жүзеге асыру құқығынан айырылады. 2004 жылғы 31 наурыздағы Еуропалық Парламенттің және Кеңестің мемлекеттік мердігерлік жұмыстарды, жеткізілімдерге мемлекеттік келісімшарттар мен қоғамдық қызметтерге шарттар ұсыну рәсімдерін үйлестіру жөніндегі 45 директива-сына сәйкес, сауда-саттыққа қатысуға ұсыныс білдірген кез-келген қатысушысы компания директорын және шешім қабылдауға байланысты өкілдік, бақылау және өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыратын өзге де адамды қоса алғанда, алдау сипатындағы әрекеттері, сыбайлас жемқорлық немесе қылмыстан түскен табыстарды жылыттару үшін ЕО-ның қаржылық мүдделерін қорғау мақсатында сотталған адамға ЕО ішінде жария келісімшарттарға қатысуға тыйым салынады».

Н.А. Голованованың сөзінше, Ұлыбританияның 2010 жылғы «Парақорлық туралы» Заңы параның екі жалпы түрін қамтиды: «ұсыныс, уәде беру немесе қаржылық немесе өзге пайда ұсыну (белсенді парақорлық)» және «қаржылық немесе өзге пайда алу немесе алуға талап ету, келісімі (белсенді емес парақорлық)».

Белсенді парақорлық кезінде адам қылмыс жасағаны үшін кінәлі:

- біріншіден, егер ол басқа адамға қаржылық немесе басқа пайда табу жолдарын ұсынса, уәде берсе немесе ұсынса және пайда мұндай адамды өз қызметін немесе қызметін дұрыс орындамағаны үшін марапаттауға арналған болса;

- екіншіден, егер ол басқа адамға қаржылық немесе басқа пайда (артықшылық) ұсынса, уәде берсе немесе ұсынса, пайда алудың өзі тиісті функциялардың немесе қызметтің дұрыс орындалмайтындығын білсе немесе сенсе».

Бірінші жағдайда, пара берілген адам тиісті функцияларды немесе қызметті орындайтын немесе орындайтын адам болып табыла ма, маңызды емес. Екінші жағдайда да кінәлі адамның жеке өзі немесе үшінші тұлға арқылы заңсыз әрекет жасағаны маңызды емес [5, б. 162].

Латвия мемлекетінің қылмыстық заңнамасына сәйкес «Кәсіпорынның (кәсіпкерлік қоғамның) немесе ұйымның жауапты қызметкері» ұғымына анықтама береді: бұл кәсіпорында (кәсіпкерлік қоғамда) немесе ұйымда басқа адамдар үшін міндетті шешімдер қабылдауға немесе кәсіпорынның, кәсіпкерлік қоғамның немесе ұйымның мүлкіне немесе қаржы қаражатына билік етуге құқығы бар адам, сондай-ақ кәсіпорын, кәсіпкерлік қоғам немесе ұйым уәкілеттік берген адам» [6].

И.Д. Козочкиннің пікірінше, Германияның қылмыстық заңнамасына сәйкес, коммерциялық немесе басқа ұйымдарда басқару функцияларын орындайтын адамдардың қызметін теріс пайдалану, әдетте сенімді теріс пайдалану, алаяқтық белгілеріне жатады немесе бәсекелестікке қарсы қылмыстарға жатады [7, б. 65].

А.Н. Ағыбаев делдалдықты парақорлыққа қатысудан ажырата отырып, парақорлыққа делдалдан айырмашылығы тек пара берушімен немесе тек пара алушымен байланысты (мысалы, пара беру үшін қаражат немесе пара берушінің пара алушымен кездесуі үшін пәтер беру, келісімге қол жеткізуге кедергілерді жою және т. б.) деп есептейді. Пара беруді және алуды ұйымдастырушы, сондай-ақ қоздырушы осы қылмыстармен қатар делдалдық функцияларды да орындай алады, бірақ олардың қылмыстағы рөлі шектелмейді, тиісінше пара берушіні немесе пара алушыны қылмысқа итермелейді. Парақорлықты ұйымдастырушы, әдетте, қылмыстың екі субъектісімен де байланысты, бірақ делдалдан айырмашылығы, пара беруші мен пара алушыны өз бастамасы бойынша азайтады. Осылайша, пара берген, бірақ бұрын біреуін беруге, екіншісін оны қабылдауға көндірген субъект пара беруді ұйымдастырушы болып табылады» [8, б. 78].

Параға коммерциялық сатып алу қылмысының заты болып ақша, бағалы қағаздар, өзге де мүліктік және мүліктік емес сипаттағы қызметтер болып табылады. Әдетте, көбінесе ұлттық валютада да, шетел валютасында да ақша параға коммерциялық сатып алу қылмыстық заты болып табылады.

Параға коммерциялық сатып алу бұл нарықтық қатынастардың қалыпты жұмыс істеуіне кедергі келтіретін, мемлекеттік және коммерциялық ұйымдарда жұмыс істейтін азаматтардың заң алдындағы теңдігін бұзатын, коммерциялық қызметтердің қалыпты басқару қызметіне нұқсан келтіретін, коммерциялық ұйымдарда басқару функцияларын жүзеге асыратын адамдардың заңдар мен құқықтық міндеттерді орындауына кедергі келтіретін әлеуметтік қауіпті әрекет болып табылады. Осыған байланысты коммерциялық парақорлық сияқты әрекеттің қылмыстылығы әлеуметтік негізделген болып көрінеді. Заң шығарушы параға коммерциялық сатып алуды басқару процестеріне, оның ішінде меншікті басқаруға, ұйымның, оның бөлімшелері мен қызметкерлерінің қызметіне әлеуметтік қауіпті заңсыз араласудың тәсілі ретінде бағалады.

В. Н. Кудрявцевтың ойынша: «қылмысты дұрыс анықтау үшін оның және оған іргелес қылмыстардың

арасындағы сызықтарды нақты ажырату қажет» деп есептейді [9, б. 75].

Параға коммерциялық сатып алуды аяқталған қылмыс деп тану үшін басқару өкілеттіктерін орындайтын және сыйақы қабылдаған адамның өзінің қызмет бабын пайдалана отырып, берушінің пайдасына қандай да бір жауап әрекетін жасауы талап етілмейді, өйткені бұл әрекеттер қаралып отырған қылмыс құрамының объективті жағына кірмейді және одан тыс жерде болады. Субъективті жағынан, бұл қылмыс тек тікелей ниет түрінде кінәні білдіреді. Қылмыстың субъективті жағының міндетті белгісі коммерциялық немесе басқа ұйымда басқару функцияларын орындайтын адамды өзінің қызметтік жағдайына байланысты сыйақы берушінің мүддесі үшін қандай да бір әрекет жасауға итермелеу.

Параға коммерциялық сатып алудың субъектісі бұл қылмыс затын заңсыз беру кезінде 16 жасқа толған, ақыл-есі дұрыс адам, сондай-ақ арнайы субъект заңсыз сыйақы алған немесе заңсыз мүліктік қызметті пайдаланған жағдайда коммерциялық немесе басқа ұйымда басқару функцияларын орындайтын адам.

Осы және басқа да қылмыс Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес келетін коммерциялық немесе өзге де ұйымның қалыпты қызметіне қол сұғады. Параға коммерциялық сатып алу объектісі коммерциялық немесе өзге де ұйымдағы, яғни қызметтің жарғылық міндеттері мен мақсаттарына, белгілі бір ұйымның барлық қызметшілерінің адал қызметіне байланысты коммерциялық немесе өзге де ұйымдардың жұмыс істеуіне сәйкес жүзеге асырылатын қызметтің мүдделері болып табылады. Жеке адамның өмірі, денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті сияқты жеке игіліктерге, сондай-ақ негізгі және қосымша объект ретінде әрекет ете алатын әлеуметтік мүдделерге қол сұғу жүзеге асырылған жағдайларда қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын адамдардың жеке игіліктерін жоғары қорғау талап етіледі.

Қорытынды

Қорытындылай келе, біздің ойымызша, 2014 жылғы 3 шілдеде қабылданып, 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 253-бабында көрсетілген параға коммерциялық сатып алу үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін норманы бөлу, осы қылмыс екі дербес қылмыс құрамын құрайтындықтан, оны екі нормаға мынадай редакцияда бөлу ұсынылады:

«253-бап. Коммерциялық сатып алу нысанасын беру

Коммерциялық немесе өзге де ұйымда басқару функцияларын орындайтын адамға ақшаны, бағалы қағаздарды немесе өзге мүлікті заңсыз беру, сол сияқты оның өзінің қызмет бабын пайдаланғаны үшін, сондай-ақ параға сатып алуды жүзеге асыратын адамның мүдделеріне қызметі бойынша жалпы қамқорлығы немесе салғырттығы үшін оған мүліктік сипаттағы қызметтерді заңсыз көрсету –

бес мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Бірнеше рет не адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен не ірі мөлшерде жасалған дәл сол іс-әрекеттер –

мүлкі тәркіленіп, берілген ақша сомасының немесе берілген мүлік құнының отыз еселенгеннен қырық еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға не жеті жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген, қылмыстық топ жасаған не аса ірі мөлшерде жасалған іс-әрекеттер –

мүлкі тәркіленіп, берілген ақша сомасының немесе берілген мүлік құнының қырық еселенгеннен елу еселенгенге дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға не он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

253-1. Параға коммерциялық сатып алу затын алу

1. Коммерциялық немесе өзге де ұйымда басқару функцияларын орындайтын адамның ақшаны, бағалы қағаздарды, басқа да мүлікті заңсыз алуы, сол сияқты өзінің қызмет бабын пайдаланғаны үшін, сондай-ақ параға сатып алуды жүзеге асыратын адамның мүдделерінде қызметі бойынша жалпы қамқорлығы немесе салғырттығы үшін мүліктік сипаттағы көрсетілетін қызметтерді пайдалануы –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан екі жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекеттер, егер олар:

- 1) адамдар тобы алдын ала сөз байласып жасаса;
- 2) бірнеше рет жасалған;
- 3) бопсалаумен байланысты;
- 4) ірі мөлшерде, -

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, параның алпыстан еселенгеннен жетпіс еселенгенге дейінгі сомасы мөлшерінде айыппұл салуға, не жеті жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын

шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады».

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Конвенция об уголовной ответственности за коррупцию. Страсбург, 27 января 1999 года // <https://www.coe.int/ru/web> (дата обращения: 02.02.2019).
- 2 Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы: Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы N 31 Заңы // <http://adilet.zan.kz>
- 3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // <http://adilet.zan.kz> (09.01.2018 жағдайымен).
- 4 Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің есебі. - Нұр-Сұлтан, 2020 // gamgor.kz
- 5 Голованова Н.А. Уголовное право Англии: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С. 188.
- 6 Уголовный кодекс Латвийской Республики: принят 8 июля 1998 г. Введен в действие с 1 апреля 1999 г. (с изм. и доп. по сост. на 1 августа 2001 г.) / пер. с латышского; науч. ред.: Лукашов А.И. (Пер.), Саркисова Э.А. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. - 313 с.
- 7 Козочкин И.Д. (ред.) Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: учебное пособие. — М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
- 8 Агыбаев А.Н. Ответственность должностных лиц за служебные преступления / А.Н. Агыбаев. – Алматы, 1997. – С. 304.
- 9 Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. 2-изд. - М.: Юристъ, 1999. – 304 с.

REFERENCES

- 1 The criminal law Convention on corruption. Strasbourg, 27 January 1999 // <https://www.coe.int/ru/web> (date accessed: 02.02.2019).
- 2 On ratification of the United Nations Convention against corruption: Law of the Republic of Kazakhstan dated may 4, 2008 N 31.
- 3 Criminal code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ZRK // <http://adilet.zan.kz> (as of 09.01.2018).
- 4 Report of the Committee on legal statistics and special records of the Prosecutor General’s office of the Republic of Kazakhstan. - Nur-Sultan, 2020 // gamgor.kz
- 5 Golovanova N.A. Criminal law of England: textbook. Handbook for bachelor’s and master’s degrees. - Moscow: Yurayt Publishing house, 2017. - P. 188.
- 6 Criminal code of the Republic of Latvia. Adopted on July 8, 1998. Entered into force on April 1, 1999. With changes and additions on August 1, 2001: Translation from Latvian / Scientific ed.: A. I. Lukashov (TRANS.), E. A. Sarkisova. - SPb.: Yurid. center Press, 2001. - 313 p.
- 7 Kozochkin I.D. (ed.) Criminal law of foreign States. Common part. Textbook. - M.: Omega-L, Griboyedov Institute of international law and Economics, 2003. - 576 p.
- 8 Agybaev A.N. Responsibility of officials for official crimes / A.N. Agybaev. - Almaty, 1997. - P. 304.
- 9 Kudryavtsev V.N. General theory of crime qualification. 2-ed. - Moscow: Yurist, 1999. - 304 p.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Гүлзипа Жұмабайқызы Дүйсенбаева - Каспий қоғамдық университетінің докторанты. Қазақстан. Алматы қ., Сейфуллин даңғ. 521. E-mail www.sweet_303@mail.ru

Дүйсенбаева Гүлзипа Жұмабаевна - докторант Каспийского общественного университета. Казахстан, г. Алматы, пр. Сейфуллина, 521. E-mail www.sweet_303@mail.ru

Gulzipa Zh. Duisenbayeva - doctoral student of the Caspian Public University. Kazakhstan, Almaty, 521 Seifullin Avenue. E-mail www.sweet_303@mail.ru

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БАЗАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Н.Ж. Сиубаева

докторант

«Bolashaq» Академиясы, Қазақстан, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Автор мақалада Қазақстан Республикасында жемқорлыққа қарсы заңнаманың қалыптасуын сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдан тұратын екі кезеңге бөледі. Яғни, бірінші кезең 1992-2014 жж. аралығын қамтыса, екінші кезең 2015 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін құрайтынын анықтаған. Сонымен бірге сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық реттеуді төрт деңгейге бөледі. Оларға халықаралық құқықтық актілер, республикалық заңнама, жергілікті құқық шығармашылық және ұйымдардың жергілікті актілерін жатқызған. Қалыптасқан заңнамаларға талдау жүргізу нәтижесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамаға түсінік берілген. Автор 1998 жылғы заңның мазмұнын талдай келе сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар және ол үшін жауаптылық тек бір тарауда қарастырылғанын атап өтеді. Ал екінші кезеңде оған дейінгі қабылданған заңнамалардың кемшіліктері немесе олқылықтарының орнын толтыру, әрі жемқорлық қылмысының уақыт өте келе жаңа түрлерінің қалыптасуына байланысты сәйкесінше онымен күресудің жаңа бағыттары қалыптасқанын атап көрсеткен. 2015 жылы қабылданған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңымен жемқорлық құқық бұзушылық субъектілерінің аясы, оның ішінде жеке сектор өкілдерін де қосу арқылы кеңейтілді. Бірінші кезекте жемқорлыққа тиімді қарсы тұру міндеті орындау жұртшылықты тартпай жүргізілуі мүмкін еместігі негізделді. Сондықтан жаңа нормалар азаматтық қоғам өкілдерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға қатысу саласын ерекше бөліп, егжей-тегжейлі реттеледі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін тұлғаларға кепілдіктерді көздеді. Зерттеу нәтижесінің қорытындылары мен ұсыныстары сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды ұйымдастыру кезінде туындайтын қатынастарды құқықтық реттейтін ұлттық заңнамалардың тиімділігін арттыру мәселелерін одан әрі зерттеуде, сонымен қатар құқық шығармашылық пен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру мақсатында пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлық қылмыстар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама, қылмыстық кодекс, конвенция, стратегия, бағдарлама.

ФОРМИРОВАНИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРАВОВОЙ БАЗЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

Сиубаева Н.Ж.

докторант

Академия «Bolashaq, Казахстан, г. Караганда

Аннотация. В статье автор разделяет формирование антикоррупционного законодательства в Республике Казахстан на два этапа: первый этап борьбы с коррупцией - 1992-2014 гг., второй этап - противодействие коррупции - с 2015 года по настоящее время.

Вместе с тем, правовое антикоррупционное регулирование делит на четыре уровня. К ним относятся международные правовые акты, республиканское законодательство, местные правотворческие и местные акты организации. В результате анализа сформированного законодательства дано разъяснение антикоррупционного законодательства. Анализируя содержание закона 1998 года, автор отмечает, что предупреждение коррупции, коррупционные правонарушения и ответственность за него предусмотрены только в одной главе. На втором этапе были сформированы новые направления борьбы с коррупционными преступлениями в связи с тем, что со временем возникли новые формы и недостатки ранее принятого законодательства. Принятым в 2015 году Законом «О противодействии коррупции» расширен круг субъектов коррупционных правонарушений, в том числе путем включения представителей частного сектора. В первую очередь, обусловлена невозможность исполнения задачи эффективного противодействия коррупции без привлечения общественности. Поэтому новые нормы выделяют и детально регламентируют сферу участия представителей гражданского общества в противодействии коррупции, а также предусматривают гарантии лицам, оказывающим содействие в противодействии коррупции. Выводы и предложения результатов исследования могут быть использованы в дальнейшем исследовании вопросов повышения эффективности национального законодательства, регулирующего правоотношения, возникающие при организации противодействия коррупции, а также в целях совершенствования правотворческой и правоприменительной практики.

Ключевые слова: коррупция, коррупционные преступления, антикоррупционное законодательство, уголовный кодекс, конвенция, стратегия, программа.

Siubayeva N.
doctoral student

«Bolashaq» Academy, Kazakhstan, Karaganda

Annotation. In the article, the author divides the formation of anti-corruption legislation in the Republic of Kazakhstan into two stages, consisting of the fight against corruption and anti-corruption. That is, the first stage of 1992-2014 includes intervals, and in the second definition, that, starting from 2015 to the present. However, legal anti-corruption regulation divided into four levels. These include international legal acts, national legislation, and local law-making and local acts of organizations. Because of the analysis of the formed legislation, an explanation of the anti-corruption legislation is given. Analysing the content of the law of 1998, the author notes that the prevention of corruption, corruption offenses and responsibility for it provided only in one chapter. At the second stage, new directions formed to combat corruption crimes, because new forms and shortcomings of previously adopted legislation have emerged over time. The anti-corruption law adopted in 2015 expanded the range of subjects of corruption offenses, including by including representatives of the private sector. First, it is impossible to perform the task of effective anti-corruption without involving the public. This is why the new rules highlight and regulate in detail the scope of participation of civil society representatives in the fight against corruption, as well as provide guarantees to persons who assist in the fight against corruption. The conclusions and suggestions of the research results can be used in further research on improving the effectiveness of national legislation regulating legal relations arising in the organization of anti-corruption, as well as in order to improve law-making and law enforcement practices.

Keywords: corruption, corruption crimes, anti-corruption legislation, criminal code, convention, strategy, program.

Кіріспе

Біздің еліміздегі жемқорлыққа қарсы күрес бойынша қабылданған заңнамаларға көз жүгіртетін болсақ, тәуелсіздік алған кезеңде 1998 жылғы 2 шілдеде «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң қабылданған болатын. Ол дегеніміз біздің еліміз өз егемендігін жарияламай тұрып сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық шаралардың болмағандығын білдірмейді. Кеңес өкіметі тұсындағы әрекет еткен 1959 жыл 22 шілдеде қабылданған ҚазКСР Қылмыстық кодексі соның дәлелі. Бірақ аталған кодексте репрессивтік шаралардан гөрі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық субъектілерін керісінше әлеуметтік қорғалуына бағытталған нормалар қарастырылған.

1959 жылғы 22 шілдедегі ҚазКСР Қылмыстық кодексі өзінің қызметтік борышын орындайтын адамдарды, сондай-ақ олардың жақын туыстарын қорғауды қамтамасыз ететін нормалардың толық жүйесін қамтиды. Бұл жүйе ҚК-не мұндай адамдарды қорғауды күшейтуге бағытталған өзгерістер мен толықтырулар қолданылуының 35 жылдан астам уақыт кезеңінде енгізілген. ҚазКСР ҚК-нде бастапқы түрінде қызметтік немесе қоғамдық борышын орындайтын адамдардың өздерін ғана қорғайтын нормалар болды (52-бап; 1-б. «в» тармағы, 88-бап; 171-173-бап; 227-229-бап).

А.Н. Ағыбаев 1997 жылғы өз еңбегінде адамдардың осы санатын қорғауды көздейтін нормаларды талдау арқылы дамудың 4 кезеңін бөліп көрсетеді.

1-ші кезеңде КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1962 жылғы 15 ақпандағы «Милиция қызметкері мен халық жасақшыларының өміріне қол сұғушылық үшін жауапкершілікті күшейту туралы» Жарлығы негізінде 1962 жылғы 13 маусымдағы Қазақ КСР Заңымен милиция қызметкеріне немесе халық жасақшысына қарсылық көрсеткені, осы адамдарды қорлағаны және олардың өміріне қол сұққаны үшін жауапкершілік туралы 171-1, 172-1 және 173-1-баптар енгізілді.

Қазақ КСР-нің 1990 жылғы 4 желтоқсандағы Заңымен 2-кезеңде ҚазКСР ҚК-не тергеуге немесе істі шешуге заңсыз араласу, анықтау жүргізуші адамға, тергеушіге, прокурорға, судьяға немесе халық заседательдеріне қатысты қауіп-қатер үшін және осы адамдарды қорлау туралы жауапкершілікті көздейтін 191-1, 191-2 және 191-3-баптары енгізілген.

3-кезеңде ҚазКСР-нің 1991 жылғы 15 шілдедегі Заңымен ҚазКСР-нің Қылмыстық кодексі көлік қызметкерін өзінің қызметтік міндеттерін орындамауға мәжбүрлеу туралы 172-2-баппен толықтырылды.

ҚР Президентінің 1995 жылғы 17 наурыздағы Жарлығымен 4-ші кезеңде анықтау жүргізуші адамға, тергеушіге, прокурорға, судьяға және олардың туыстарына немесе жақындарына қатысты қауіп-қатер немесе күш қолдану әрекеттері үшін жауапкершілік белгіленген 191-2-бап елеулі түрде өзгертілді [1, б. 5].

Осылайша, республиканың қылмыстық заңнамасына енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды талдау жекелеген санаттағы адамдарға олардың қауіп-қатерге ұшырауының жоғарылауына байланысты олардың қоғамдық пайдалы қызметінің түрлерін кеңейтетін және осындай адамдардың жақын туыстарын қылмыстық-құқықтық қорғауды тарататын қол сұғушылық үшін жауапкершілікті белгілейтін, күшейтетін және саралайтын арнайы нормалардың ұлғаю үрдісін атап өтуге мүмкіндік береді. Яғни ҚазКСР қылмыстық заңы мемлекеттік қызметте қызметтік міндеттерін жүзеге асыру кезінде олардан заңдылықты қатаң сақтауды талап ете отырып, өзінің қызметтік борышын орындайтын адамдардың мүдделерін қорғайды. Қызметтік қылмыстар үшін жауапкершілікті белгілейтін арнайы нормалар бастапқыда 1917-1922 жж. Кеңес мемлекетінің

бірқатар декреттерінде, содан кейін - 1922 және 1926 жж. РКФСР қылмыстық кодекстерінде, басқа одақтас республикалардың қылмыстық кодекстерінде болды. Қазақстанда 1960 жылдың 1 қаңтарына дейін лауазымдық қылмыстармен күрес РКФСР аумағында әрекет еткен қылмыстық заңнама негізінде жүзеге асырылды (Қазақстан 1936 жылға дейін оның құрамында болды).

Әдебиетке шолу

Мақаланы жазу барысында А.Н. Ағыбаевтың, Е.О. Алаухановтың, Д.Е. Тұрсынбаевтың және Б.С. Абдрасиловтың ғылыми еңбектері қолданылды.

Негізгі бөлім. Әдіснама

Мақаланың әдістемелік негіздерін жалпы ғылыми әдістер (анализ, синтез, дедукция, индукция, жалпылау, ұқсастық, абстрактіден нақтыға өту), теориялық талдау әдістері (жүйелік ыңғай, тарих пен логиканың үйлесімділігі), эмпирикалық зерттеу әдістері (салыстыру, топтастыру) құрайды.

Нәтижелер

Біздің елімізде қылмыстық заңнаманы дамытудағы маңызды оқиға ретінде 1959 жылғы 22 шілдеде қабылданып, 1960 жылғы 1 қаңтардан бастап алғашқы Қылмыстық кодекстің қолданысқа енгізілгенін атап өтуге болады. Лауазымдық қылмыстары үшін жауапкершілік Қазақ КСР ҚК-нің «Лауазымдық қылмыстар» атты 6-тарауының 143-149-баптарында көзделген. Бұл тарауға жеті құрам кірді: билікті немесе қызмет бабын теріс пайдалану, билікті немесе қызмет өкілеттігін асыра пайдалану, биліктің әрекетсіздігі немесе саалақтық, пара алу, парақорлыққа делдал болу, пара беру, қызметтік жалғандық, билікті дискреттеу. Аталған қылмыс құрамдарының ішінен «Билікті немесе қызмет бабын теріс пайдалану» (143-бап), «Билікті немесе қызмет өкілеттігін асыра пайдалану» (144-бап), «Пара алу» (146-бап), «Қызметтік жалғандық» (148-бап) сыбайлас жемқорлық қылмыстар деп танылды.

Еліміздегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың қалыптасуын шартты түрде екі кезеңге бөлуге болады. Бірінші кезең сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес (1992-2014 жж. аралығы) болса, екінші кезең сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды (2015 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін) құрайды. Бірінші кезеңді алғаш арнайы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңның қабылдануымен байланысты («Ұйымдасқан нысандағы қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» 1992 жылғы 17 наурыздағы Жарлық; «Ұлттық қауіпсіздікті нығайту, ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті одан әрі күшейту жөніндегі шаралар туралы» 1997 жылғы 5 қарашадағы Жарлық; «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» 1998 жылғы 2 шілдедегі Заң және т.б.).

1992 жылғы 17 наурызда «Ұйымдасқан нысандағы қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлық шығарылды. Аталған Жарлықты қабылдау негізі елімізде таралған құқыққа қайшы қызмет фактілерінің, криминалдық кәсібиліктің өсуінің, қылмыстың ұйымдасқан сипатқа ие болуының жолын кесу қажеттілігі болды. Бұл саяси құжатта сыбайлас жемқорлық ұйымдасқан қылмыс қатарына жатқызылғанын Жарлықтың атауынан да түсінуге болады [2, б. 93].

Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінде экономика саласындағы құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Мемстаткомы, МХК, Прокуратурасы, Әділет министрлігі, Жоғарғы Соты, Жоғары төрелік соты, Кеден комитеті, банкi, қаржы және салық органдарының ақпарат-анықтамалық жүйелерімен өтемсіз негізде өзара іс-әрекет жасайтын республикалық автоматтандырылған деректер банкiн құру, Қазақстан Республикасының Министрлер Кабинеті жанынан Қаржы министрлігінің бас бақылау-тексеру басқармасы негізінде Мемлекеттік қаржы бақылау комитеті құрылып, оған қарамағындағы бақылау-тексеру қызметтері штатының бір бөлігі беру туралы сөз қозғалды [1, б. 7].

Яғни, көріп отырғанымыздай, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ықпал ету шаралары, оның ішінде тәртіптік, мүліктік және әкімшілік сипаттағы алдын алу шараларының аясы берілді.

Содан кейін Қазақстан Республикасында қылмысқа қарсы күрестің және заң тәртібін нығайтудың 1993-1995 жылдарға арналған кезек күттірмейтін шаралардың Мемлекеттік бағдарламасы, 1992 жылғы 4 желтоқсандағы «Тәртіп, қоғамдық тәртіп және қауіпсіздік жағдайы үшін мемлекеттік басқару органдарының лауазымды тұлғаларының жауапкершілігін арттыру туралы» және 1994 жылғы 11 ақпандағы «Қылмысқа қарсы күресті күшейту туралы», сондай-ақ 1994 жылғы 9 маусымдағы «Заңдылық пен құқық тәртібін қамтамасыз ету жөніндегі қосымша шаралар туралы» және басқа да қаулылар бекітілген болатын.

Жемқорлықпен күресті жүргізу үшін Қазақстан Республикасы ТМД елдері ішінен алғашқылардың бірі болып 1998 жылғы 2 шілдедегі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңды қабылдады.

Аталған Заң қабылданған сәттен бастап сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тізбесі бірнеше рет өзгерістерге ұшырады. Осылайша, Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры мен Әділет Министрінің 1998 жылғы 13-16 қазандағы бірлескен бұйрығымен сыбайлас жемқорлық қылмыстарға ҚК-нің 189-бабында, 193-бабының 2-бөлігінің «в» тармағында, 200-бабының 2-бөлігінің «б» тармағында, 209-бабының 2-бөлігінің «б» тармағында, 214-бабының 2-бөлігінің «б» тармағында, 221, 224, 225-баптарында, 250-бабының 2-бөлігінің «б» тармағында, 307, 308, 310-315-баптарында, 339-бабының 3-бөлігінде, 345 бабындағы қылмыстар кіргізілді.

1997 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі ҚазКСР ҚК-де болған лауазымдық қылмыстар үшін жауапкершілікті реттейтін ережелерді түбегейлі өзгертті. Бұл терминнің

өзінен бас тартып және жария функцияларды орындауға тартылған адамдар мен коммерциялық және өзге де ұйымдарда басқару функцияларын орындайтын, билік пен басқарудың жария органдарына жатпайтын адамдардың қылмыстары арасындағы түбегейлі айырмашылықты мойындай отырып, заң шығарушы осы қылмыстардың құрамы жазылған ҚК-нің тиісті тарауларының атауларында ең алдымен қол сұғушылық объектілерімен байланысты олардың ерекшеліктерін көрсетті.

Жемқорлықпен күресуге бағытталған құқықтық актіде алғаш рет сыбайлас жемқорлыққа анықтама берді, сонымен қатар аталған заңның 2-бабында сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтар, сыбайлас жемқорлық субъектілері ретінде лауазымды адамдар мен жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдарға, мемлекеттік міндеттер деген негізгі ұғымдарға да анықтама берді [3, б. 25]. Осы заңды талдау көрсеткендей, заң шығарушы барлық сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды үш үлкен топқа бөлгенін көрсетеді. Біріншісі - жақын туыстарының бірлескен қызметіне жол бермеуді шектейді. Екіншісі - сыбайлас жемқорлыққа жағдай жасайтын құқық бұзушылықтар және олар үшін жауапкершілік, үшіншісі - игіліктер мен артықшылықтарды құқыққа қарсы алуға байланысты сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар. Осылайша, Қазақстанның құқық қолдану практикасы үшін қауіптілік дәрежесіне, маңыздылығына және пайда болған зардаптарға байланысты құқық бұзушылықтарды қабылдау жеңілдетілді.

Жоғарыда көрсетілген заңға назар аударатын болсақ, жемқорлыққа қарсы күресте тек қаржылық бақылау шаралары қолданылған. Одан бөлек мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілеттік берілген лауазымды және өзге де адамдар мен соларға теңестірілген адамдарға қатысты келесідей арнайы талаптар мен шектеулер қолданылған: мемлекеттік функцияларды орындауға үміткер адамдарға және мемлекеттік ұйымдарда, мемлекеттің қатысу үлесі бар ұйымдарда басқару функцияларын орындауға үміткер адамдарға қойылатын арнайы талап; мемлекеттік функцияларды орындаумен сыйыспайтын қызмет; жақын туыстардың бірге қызмет істеуіне жол бермеу.

1998 жылғы Заңның мазмұнын талдай келе, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар және ол үшін жауаптылық бір тарауда қарастырылғанын көруімізге болады.

Ал екінші кезеңде оған дейінгі қабылданған заңнамалардың кемшіліктері немесе олқылықтарын орнын толтыру, әрі жемқорлық қылмысының уақыт өте келе жаңа түрлерінің қалыптасуына байланысты сәйкесінше онымен күресудің жаңа бағыттарын (сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілер шеңберінің кеңейтілуі, сыбайлас жемқорлық туралы мәлімдеген тұлғаларды көтермелеу, жемқорлық қылмысын жасаған тұлғалар үшін тікелей оның басшысын жауаптылыққа тарту және т.б.) қалыптастырумен түсіндіруге болады.

17 жыл уақыт бойы әрекет етіп келген аталған Заң өз күшін жойып, 2015 жылы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» атты жаңа атаумен қабылданған болатын. Заңның атауы өзгергенімен қатар, заңның құрылымы да кеңейді.

Заңмен жемқорлық құқық бұзушылық субъектілерінің аясы, оның ішінде жеке сектор өкілдерін де қосу арқылы кеңейтілді. Сонымен қатар, бірінші кезекте жемқорлыққа тиімді қарсы тұру міндеті орындау жұртшылықты тартпай жүргізілуі мүмкін еместігі негізделді. Сондықтан жаңа нормалар азаматтық қоғам өкілдерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға қатысу саласын ерекше бөліп, егжей-тегжейлі реттеледі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін тұлғаларға кепілдіктерді көздеді. Сонымен бірге сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимыл, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын жүйелі және кешенді пайдалану қағидалары негізінде жүзеге асыру басталды. 2015 жылы жаңадан қабылданған Заңның 6-бабында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының келесідей жүйесі берілген: жемқорлыққа қарсы мониторинг; сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау; сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру; Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес нормативтік құқықтық актілердің жобаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы ғылыми сараптама жүргізуді; Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заңдық сараптама жүргізу кезінде сыбайлас жемқорлық сипаты бар нормаларды анықтау; сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарды қалыптастыру және сақтау; қаржылық бақылау; сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулер; мүдделер қақтығысын болғызбау және шешу; кәсіпкерлік саласында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шаралар; сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру; сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарлау; сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың салдарларын жою; Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндаманы қалыптастыру және жариялау [4, б. 228].

2015 жылғы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» Заңында сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулерге топтастырылып, тағы да мүліктік және мүліктік емес игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында, ресми таратылуға жатпайтын қызметтік және өзге де ақпаратты пайдалану, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қызметтік өкілеттіктерін орындауына байланысты сыйлықтар қабылдау бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы шектеулермен толықтырылды.

Көріп отырғанымыздай сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шаралары толықты, жинақталды, тіптен топтастырылды деуге болады. Яғни, заң тілімен айтқанда бір жүйеге келтірілді. Мемлекет сыбайлас жемқорлықпен күрестің кешенді шараларын қалыптастыра бастады, ол өз кезегінде нәтижесін берді деп айтуымызға болады.

2014 жылғы 3 шілдеде жаңадан қабылданған Қылмыстық кодексіне сыбайлас жемқорлыққа 21 қылмыс

құрамы жатқызылды, ал 1997 жылғы Қылмыстық кодекс редакциясында 17 құрам болды. «Мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтар» деген 15-тарауда 11 қылмыс құрамының 9-ы сыбайлас жемқорлыққа жатқызылған. Бұл тарауда ҚР ҚК-нің 363-бабында «Лауазымды адамның өкілеттігін иемдену» және ҚР ҚК-нің 371-бабында «Салақтық» көзделген сыбайлас жемқорлық қылмыстарға жатпайды.

Екі қылмыс «Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» 6-тарауда сыбайлас жемқорлыққа жатқызылған: 1) сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемдену немесе ысырап ету (ҚР ҚК-нің 189-бабы 1-бөлігінің 2-тармағы); 2) алаяқтық (ҚР ҚК-нің 190-бабы 3-бөлігінің 2-тармағы). Екі жағдайда да қылмыстың сыбайлас жемқорлық құрамы үшін міндетті саралау белгісі: «мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам жасаған, егер олар өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштасса». Сыбайлас жемқорлық қылмыстардың үш құрамы «Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» атты ҚК 8-тарауында қамтылған: 1) Қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) өзге мүлікті заңдастыру (жылыстату) (ҚР ҚК-нің 218-бабы 1-б. 3-т.); 2) экономикалық контрабанда (ҚР ҚК 234 бабы 3-б. 1-т.); рейдерлік (ҚР ҚК-нің 249-бабы 3-б., 2-т.). Барлық жағдайларда, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық қылмыс құрамы үшін «мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілетті адамның не оған теңестірілген адамның, егер олар өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштасса, жасауы» деген саралау белгісі міндетті.

Үш қылмыс «Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар» атты 16-тарауда сыбайлас жемқорлыққа жатқызылған: 1) билікті теріс пайдалану; 2) билікті асыра пайдалану; 3) биліктің әрекетсіздігі (ҚР ҚК-нің 450-бабы, 451-бабы, 452-бабының 2-тармағы).

Қазақстан Республикасында 2014 жылғы 3 шілдеде қабылданған жаңа Қылмыстық кодексінің 3-бабының 29-тармағы алғаш сыбайлас жемқорлық қылмыстардың толық тізбесін айқындады. Оған сәйкес 17 құрам сыбайлас жемқорлық қылмысқа жатқызылды. 2019 жылғы 27 желтоқсанда Қылмыстық кодекске енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға 3 құрам сыбайлас жемқорлық қылмыстар қатарынан алынып тасталынды. Олар жалған шот-фактура жазу (ҚК-нің 216-б., 2-б., 3-т.), қаржылық пирамиданы құру және басқару (ҚК-нің 217-б., 3-б., 3 т.), заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру (ҚК-нің 307-б., 3-б., 3-т.).

Сөйтіп сыбайлас жемқорлық қылмыстардың тізімінде келесідей құрамдар қалды: сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу (189-баптың үшінші бөлігінің 2) тармағы; алаяқтық (190-баптың үшінші бөлігінің 2) тармағы); іс жүзінде жұмыстар орындалмай, қызметтер көрсетілмей, тауарлар тиіп-жөнелтілмей шот-фактура жазу бойынша әрекеттер жасау (216-баптың екінші бөлігінің 4) тармағы); қаржылық (инвестициялық) пирамиданы құру және оған басшылық ету (217-баптың үшінші бөлігінің 3) тармағы); қылмыстық жолмен алынған ақшаны және (немесе) өзге мүлікті заңдастыру (жылыстату) (218-баптың үшінші бөлігінің 1) тармағы); экономикалық контрабанда (234-баптың үшінші бөлігінің 1) тармағы); рейдерлік (249-баптың үшінші бөлігінің 2) тармағы); заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру (307-баптың үшінші бөлігінің 3) тармағы); лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану (361-баптың төртінші бөлігінің 3) тармағы); билікті немесе лауазымдық өкілеттіктерді асыра пайдалану (362-баптың төртінші бөлігінің 3) тармағы); кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу (364-баптың екінші бөлігінің 2) тармағы); заңды кәсіпкерлік қызметке кедергіжасау (365-баптың екінші бөлігінің 2) тармағы); пара алу (366-бап); пара беру (367-бап); паракорлыққа делдал болу (368-бап); қызметтік жалғандық жасау (369-бап); қызметтегі әрекетсіздік (370-бап); билікті теріс пайдалану (450-бап); билікті асыра пайдалану (451-баптың екінші бөлігінің 2) тармағы); биліктің әрекетсіздігі (452-бап).

Қорытынды

Сонымен Қазақстан Республикасында әрекет етіп отырған жемқорлыққа қарсы қалыптасқан заңдарын талдау негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама ұғымына келесідей анықтама жасауға болады: сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама деп сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық ұғымдарын айқындайтын, сыбайлас жемқорлықты туғызатын құқық бұзушылықтар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес шараларының жүйесін көздейтін, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы мемлекеттік органдар мен өзге де ұйымдар мен азаматтардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін, сыбайлас жемқорлық көріністері үшін жауапкершілікті белгілейтін, сыбайлас жемқорлықтың салдарын жою тәртібін бекітетін нормативтік құқықтық актілердің жиынтығы.

Мемлекетімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық реттеудің 4 деңгейі қалыптасқанын байқауға болады:

1. Халықаралық-құқықтық актілер. «Біріккен Ұлттар Ұйымының сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» 2008 ж. 4 мамырдағы Қазақстан Республикасының Заңы; «Трансұлттық қылмысқа қарсы Біріккен Ұлттар Ұйымы конвенциясын ратификациялау туралы» 2008 ж. 4 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңы. Бұл ретте сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс - қимыл туралы отандық заңнаманы дамыту, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың тұжырымдамалық негіздерін одан әрі күшейту үшін Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясымен қабылданған халықаралық нормативтік құқықтық құжаттар маңызды рөл атқарған.

2. Республикалық заңнама (заңдар, Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлықтары, кодекстер, мемлекеттік бағдарламалар мен стратегиялар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары). Атап айтсақ,

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы; «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік туралы», «Қоғамдық кеңестер туралы», «Ақпаратқа қол жеткізу туралы», «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы», «Құқық қорғау қызметі туралы» заңдары, ҚР Қылмыстық кодексі, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, «Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда өзге де жолмен жәрдемдесетін адамдарды көтермелеу қағидаларын бекіту туралы» ҚР Үкіметінің қаулысы, «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы Жарлығы.

3. Жергілікті құқық шығармашылық (Аудан, село, ауылдық округтік әкімдіктердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарты, мемлекеттік қызметшілерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық стандарты).

4. Ұйымдардың жергілікті актілері (ереже, бағдарлама, жоспар). «Нұр Отан» партиясының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасы, Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің 2020–2024 жылдарға арналған стратегиялық жоспары, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің Корпоративтік этика және академиялық адалдық жөніндегі кеңесі туралы ережесі, С. Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық Университеті» АҚ-ның жемқорлықтың алдын алуға қатысты бағдарламасы, Жоғары және (немесе) жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарындағы ашықтықты және айқындықты қамтамасыз ету жөніндегі жемқорлыққа қарсы стандарты және т.б.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамаға қатысты біздің еліміз өзінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық тәртібін құқықтық реттеудің ішкі қажеттіліктеріне ғана емес, сондай - ақ Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес оның құқықтық жүйесінің бір бөлігі болып табылатын конвенциялардың едәуір бөлігіне негізделі отырып құралатынын білдіреді. 2015 жылдың 18 қарашадағы қабылданған «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының заңы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат қағидастарын қалыптастыра отырып, сыбайлас жемқорлық белгілерін бөліп көрсете отырып, ішкі заңнаманы жүйелейтін нормативтік - құқықтық актінің ролін ғана емес, сондай-ақ елдің тарихи дамуының қазіргі заманғы кезеңінің ерекшеліктеріне сәйкес Қазақстанның халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық тәртіпке енгізілуіне бағытталған.

Зерттеу нәтижесінің қорытындылары мен ұсыныстары сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды ұйымдастыру кезінде туындайтын қатынастарды құқықтық реттейтін ұлттық заңнамалардың тиімділігін арттыру мәселелерін одан әрі зерттеуде, сонымен қатар құқық шығармашылық пен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру мақсатында пайдаланылуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Ағыбаев А.А. Ответственность должностных лиц за служебные преступления. - Алматы: Жеті Жарғы, 1997. - 304 с.

2 Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы / жалпы ред. басқарған б.ғ.д., проф. Б.С. Абдрасилов. - Астана: ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. - 176 б.

3 Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: учебное пособие / М-во образования и науки Респ. Казахстан, Казахская криминологическая ассоц., Акад. МВД РК. - Алматы, 2008. – 286 с.

4 Сиубаева Н.Ж. Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шаралары // Совершенствование деятельности правоохранительных органов с учетом современных реалий: Мат-лы междунаро. науч.-практ. конф. в свете Послания Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» (16 ноября 2018 года). - Актөбе: АЮИ МВД РК им. М. Букенбаева, 2018. - С. 228-230.

REFERENCES

1 Ahybaev A.A. Otvetstvennost' dolzhnostnykh lits za sluzhebnyye prestupleniya. - Almaty: Zheti Zharhy, 1997. - 304 s.

2 Sybailas zhemkorlykka karsy madeniet negizderi: oku kuraly / Zhalpy redakciyasyn baskarhan b.h.d., prof. B.S. Abdrasilov. - Astana: KR Prezidentinin zhanynдахy Memlekettik baskaru akademiiasy, 2016. - 176 b.

3 Alaukhanov E.O., Tursynbaev D.E. Borba s korruptsiei v hosudarstvennykh orhanakh Respubliki Kazakhstan: uchebnoe posobie / M-vo obrazovaniia i nauki Resp. Kazakhstan, Kazakhstanskaya kriminologicheskaya assoc., Akad. M-va vnutrennikh del Resp. Kazahstan. - Almaty, 2008. – 286 s.

4 Siubaeva N.Zh. Sybailas zhemkorlyktyñ aldyn alu sharylary // Sovershenstvovanie deiatelnosti pravookhranitelnykh organov s uchetom sovremennykh realii: Mat-ly mezhdunarod. nauch.-prakt.konf. v svete Poslaniya Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Rost blahosostoyaniia kazakhstantsev: povyshenie dokhodov i kachestva zhizni» (16 noiabria 2018 hoda). - Aktobe: AYUI MVD RK im. M.Bukenbaeva, 2018. - 228-230 b.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Нурсулу Женисовна Сиубаева - «Bolashaq» Академиясының докторанты. Қазақстан, Қарағанды қ., Ерубаяев к., 16. E-mail: nursulu.s@inbox.ru

Сиубаева Нурсулу Женисовна - докторант Академии «Bolashaq». Казахстан, г. Караганда, ул. Ерубаяева, 16. E-mail: nursulu.s@inbox.ru

Nursulu Siubayeva - doctoral student of the «Bolashaq» Academy. Kazakhstan, Karaganda, 16 Yerubayev street. E-mail: nursulu.s@inbox.ru

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНЫ, АРНАУЛЫ МЕМЛЕКЕТТІК ОРҒАН ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ, ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІНІҢ ӨМІРІНЕ ҚОЛСҰҒУШЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСЫ ҮШІН ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ

Н.М. Батырбай

докторант

Каспий қоғамдық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Мақалада 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілген Қылмыстық кодекс бойынша құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы үшін жаза тағайындау мәселелері қарастырылған. Зерттеу іс-әрекеттерді дұрыс саралау, жаза тағайындау, құқық қорғау органдарын қылмыстық қол сұғушылықтан қылмыстық-құқықтық қорғау шараларын іске асыру және қылмыстық құқықтың басқа да мәселелерін шешу үшін құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің мәртебесін белгілеу қажеттілігін ашады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 380-1 бабының жазасын күшейту, қазақша мәтіні мен орысша мәтінінің біркелікі қылып келтіру, қылмыстық құқықтағы үшін құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің тұжырымдамасын одан әрі дамытуға алғышарттар болып табылады. Осыған байланысты адамға қылмыстың арнайы субъектісінің белгілері немесе қосымша (қос) қолсұғушылық объектісінің белгілері берілетін мемлекеттік билік органдарының шеңберін анықтау қажеттілігі туындайды.

Жұмыста құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің түсінігін анықтаудың қолданыстағы тәсілдері зерттелді, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери органдардан, ұйымдар мен мекемелерден ажырату жүргізілді. Бұл зерттеу құқық қорғау органдары қызметкерлерінің қоғам өміріндегі ролін қайта қарастыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері әр түрлі ведомстволардың қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің мәртебесін біріздендіру және қылмыстық-құқықтық қорғау шаралары жүйесін, сондай-ақ жоғары жауапкершілік нормалары жүйесін одан әрі дамыту үшін назарға алынуы мүмкін. Бұл осы бағыттағы қылмыстық құқықты дамыту үшін алғышарттар болып табылады.

Түйін сөздер: құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік органдары, әскери қызметші, қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыс, жаза тағайындау бас бостандығынан айыру, мүлікті тәркілеу, жазаны атқару, сотталған, камақ тергеу изоляторы, айыппұл, қорықшы, мемлекеттік органдар.

НАЗНАЧЕНИЕ НАКАЗАНИЯ ЗА ПОСЯГАТЕЛЬНОСТЬ НА ЖИЗНЬ СОТРУДНИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОГО ОРГАНА, СПЕЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ОРГАНА, ВОЕННОСЛУЖАЩЕГО

Батырбай Н.М.

докторант

Каспийский общественный университет, Казахстан, г. Алматы

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы назначения наказания за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего, введенного в действие с 1 января 2015 года. Исследование раскрывает необходимость установления статуса сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего для правильной квалификации действий, назначения наказания, реализации мер уголовно-правовой защиты правоохранительных органов от преступных посягательств и решения других вопросов уголовного права.

Ужесточение наказания по статье 380-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан, унификация казахского и русского текстов создает предпосылки для дальнейшего развития концепций сотрудника правоохранительных органов, сотрудника специального государственного органа, военнослужащего уголовного права. В связи с этим возникает необходимость определения объема государственных органов, к которому лицо отнесено по признаку особого субъекта преступления или признака дополнительного (двойного) объекта агрессии.

В работе изучены действующие способы определения понятий сотрудника правоохранительного органа, специального государственного органа, военнослужащего, проведено разграничение сотрудников правоохранительного органа, специального государственного органа, военных органов, организаций и учреждений. Это исследование позволяет пересмотреть роль сотрудников правоохранительных органов в жизни общества.

Результаты исследования могут приниматься во внимание для дальнейшего развития системы унификации статуса сотрудника охранного органа различных ведомств, специального государственного органа, военнослужащего и системы уголовно-правовых защитных мер, а также системы повышенных норм ответственности. Это предпосылки для развития уголовного права в данном направлении.

Ключевые слова: правоохранительные органы, специальные государственные органы, военнослужащие, уголовные правонарушения, преступления, лишение свободы, конфискация имущества, исполнение приговоров, осужденные, предварительное заключение, штрафы, охотники, государственные органы.

**SENTENCING FOR THE CRIME OF ENCROACHING ON THE LIFE OF A LAW ENFORCEMENT OFFICER,
A SPECIAL STATE BODY, OR A SERVICEMAN**

Batyrbay N.M.
doctoral student

Caspian public University, Kazakhstan, Almaty

Annotation. The article deals with the issues of sentencing for encroachment on the life of a law enforcement officer, a special state body, or a serviceman, which was put into effect on January 1, 2015. The study reveals the need to establish the status of an employee of a law enforcement Agency, a special state body, or a serviceman in order to properly qualify actions, impose penalties, implement measures of criminal law protection of law enforcement agencies from criminal attacks, and resolve other issues of criminal law.

The toughening of penalties under article 380-1 Of the criminal code of the Republic of Kazakhstan, the unification of the Kazakh and Russian texts creates prerequisites for further development of the concepts of a law enforcement officer, an employee of a special state body, and a soldier of criminal law. In this regard, there is a need to determine the scope of state bodies to which a person is assigned on the basis of a special subject of a crime or a sign of an additional (double) object of aggression.

The paper examines the current methods of defining the concepts of a law enforcement officer, a special state body, a military officer, and differentiates employees of a law enforcement Agency, a special state body, military bodies, organizations, and institutions. This study allows us to review the role of law enforcement officers in society.

The results of the study can be taken into account for further development of the system of unification of the status of an employee of a security Agency of various departments, a special state body, a military man, and the system of criminal legal protective measures, as well as a system of increased standards of responsibility. These are prerequisites for the development of criminal law in this direction. questions.

Keywords: law enforcement agencies, special state bodies, military personnel, criminal offenses, crimes, deprivation of liberty, confiscation of property, execution of sentences, convicts, pre-trial detention, fines, hunters, state bodies.

Кіріспе

Ешбір мемлекет қоғамдағы қауіпсіздікті, құқықтық және басқа тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметті жүзеге асыруға арналған арнайы басқару аппаратынсыз өмір сүре алмайды. Осы тұрғыдан алғанда, құқық қорғау органдары басқару органдарының құрылымында маңызды орын алады. Олардың қызметтік міндеттерін тиімді орындауды қамтамасыз ету үшін мемлекет оларға Қазақстан заңнамасында азаматтардан өздерінің заңды бұйрықтарына бағынуды талап етуге мүмкіндік беретін өкілеттіктер береді. Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің ел аумағындағы қақтығыс аймақтарында оларды қоғамдық тәртіпті қорғауға және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тарту кезеңінде де осындай өкілеттіктер бар. Заң осындай адамдарға тиесілі өмірді, денсаулықты және басқа да игіліктерді қылмыстық-құқықтық қорғауды күшейтеді. Алайда, бұл құқық бұзушыларға аталған адамдардың қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі заңды қызметіне кедергі келтіру не осындай қызметі үшін кек алу мақсатында құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қол сұғуға кедергі келтірмейді. Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар деп көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының 380-1 бабына сәйкес «Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің, жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мемлекеттік инспектордың, жануарлар дүниесін қорғау жөніндегі мамандандырылған ұйым инспекторының, қорықшының өз қызметтік міндеттерін орындауына байланысты не қызметтік міндеттерін орындағаны үшін кек алу мақсатында олардың немесе жақындарының өміріне қолсұғушылық, яғни қазаға ұшыратуға бағытталған қасақана әрекеттер жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық қарастырылған [2].

Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің мәліметіне сәйкес, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы 2019 жылы есептік кезеңде қылмыстық істері өндірісте болған құқық бұзушылықтар саны 6, ал 2020 жылы қаңтар айы мен қыркүйек айларында 7 қылмыс саны тіркелген [3].

Негізгі бөлім

Қылмыстық заңмен реттелетін басқару саласындағы қоғамдық қатынастарда құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметші бастамашыл тарап болып табылады. Қазіргі уақытта өзінің кәсіби міндеттерін атқаратын құқық қорғау органдары қызметкерлерінің, атап айтқанда құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметкерлерінің құқықтарын қорғау ерекше өзектілікке ие. Қылмысқа қарсы күресте алдыңғы қатарда бола отырып, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметші басқаларға қарағанда өз құқықтарына түрлі қол сұғушылықтарға жиі ұшырайды.

Құқық қорғау органдарына өз қызметін Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес жүзеге асыратын прокуратура, ішкі істер органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет және экономикалық

тергеу қызметі жатады [4].

Жеке адамның өмірі, денсаулығы, ар-намысы мен қадір-қасиеті сияқты жеке игіліктерге, сондай-ақ негізгі және қосымша объект ретінде әрекет ете алатын әлеуметтік мүдделерге қол сұғу жүзеге асырылған жағдайларда қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын адамдардың жеке игіліктерін жоғары қорғау талап етіледі.

Арнаулы мемлекеттік органдарға ұлттық қауіпсіздік органдары, Сыртқы барлау саласындағы уәкілетті орган, Қазақстан Республикасы Президентінің Күзет қызметі жатады [5].

«Арнаулы мемлекеттік орган», «арнаулы қызмет» және «құпия қызмет» деген ұғымдардың мәні бірдей болып табылады.

Әскери қызмет – Қазақстан Республикасының егемендігін, аумақтық тұрақтылығын және мемлекеттік шекарасына қол сұғылмаушылықты қамтамасыз етуге байланысты әскери қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралдардың әскери қызметшілері мемлекеттік қызметтің ерекше түрі болып табылады [6].

Ал әскери қызметшілерге – Қарулы Күштерде, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарда әскери қызметте болатын Қазақстан Республикасының азаматтар жатады.

Қорықшы - бекітіліп берілген аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су айдындарында және (немесе) учаскелерінде жануарлар дүниесін қорғауды жүзеге асыратын қорықшылық қызметтің арнайы уәклеттік берілген тұлғасы [7].

Әлеуметтік тәртіп дұрыс мінез-құлықтан, әр адамның жағдайынан, оның қоғамның ажырамас мүшелері ретінде басқа адамдармен өзара әрекеттесуінен қалыптасады, бұл кейіннен бүкіл қоғамдық өмірдің қалыпты жұмыс істеуіне әкеледі. Осылайша, өз қызметін жүзеге асыратын нақты адам үнемі көптеген қатынастардың субъектісіне айналады. Өзінің қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру үшін ол басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға мәжбүр болады, осылайша олармен қарым-қатынас жасайды. Белгілі бір адамның, қоғамның қалыпты жұмыс істеуі - бұл әлеуметтік тәртіп. Мемлекет, өз кезегінде, қоғам мүшелерінің өзара іс-қимылын адамның және азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтары (өмір сүру, денсаулық, ар-намыс, қадір-қасиет, мүліктік құқықтар және т.б. құқығы) және адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру нәтижесінде қалыптасатын өзге де институттар қамтамасыз етілетіндей етіп ұйымдастыруға тиіс. Бұл құқықтар қоғам мүшелерінің мінез-құлқының нақты ережелерін белгілеу арқылы қамтамасыз етіледі, олардың орындалуын мемлекет бақылайды.

Мысалы, Нұр-Сұлтан қаласында бір сенсациялық оқиға болды. Кейіпкер «Пабло Эскобар» ретінде танымал болған жергілікті тұрғын болды. 30 жастағы ер адам тәртіп сақшыларының құжаттарды ұсыну туралы талаптарына агрессивті түрде жауап берді. Ол әдепсіз сөздермен сөйледі, полиция қызметкерлерінің ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлады. Кейінірек ер адам көпшілік алдында кешірім сұрады, бірақ ол әлі де екі айға қамауға алынды.

Сондай-ақ, полицейлерге шабуыл жасау жағдайлары блокпосттарда да орын алды, 17 сәуірге қараған түні Алматы облысында Қаскелең - Шамалған тас жолындағы блокпостта мас жүргізуші полицейге шабуыл жасады. Ал бір күннен кейін Шымкентте жол талғамайтын көлік жүргізушісі блокпостқа полицейді қағып кетті.

Полицейлерге кейбір шабуылдарды мас қазақстандықтар жасаған. Мәселен, Алматы облысы Шелек ауылының мас тұрғыны ауруханада жанжал шығарды. Хабарламаны алғаннан кейін бірінші болып учаскелік полиция қызметкері келді, ол тынышталуды талап етті. Мас 39 жастағы ер адам полицейдің заңды талаптарына агрессиямен жауап берді, бағынбады және учаскелік полиция қызметкеріне жұдырығымен жүгірді. Бірақ қаскүнем залалсыздандырылып, ұсталып, уақытша ұстау изоляторына қамалды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 380-1-бабының, 1-тармақшасына сәйкес, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық үшін сот үкімімен айыпты деп танылған сотталғанға мүлкі тәркіленіп немесе онсыз, он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы қарастырылған.

Мүлікті тәркілеу - бұл сотталған адамның меншігіндегі, қылмыстық жолмен табылған не Қылмыстық жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекеттің меншігіне айналдыру.

Өз жұмысында Е.О. Алауханов жәбірленушінің жеке тұлғасын оның мінез-құлқының қандай бағыты құқық бұзушының заңсыз ниетін жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін анықтағандығы тұрғысынан зерттеу керек деп атап өтті. Шын мәнінде, жәбірленушінің жеке басы мен мінез-құлқы криминологияда да, нақты өмірлік жағдайда да айтарлықтай рөл атқара алады [8, б. 250].

Д.С. Чукмаитов жазаның мақсаттары өзара байланысты және белгілі бір арақатынаста болады, бұл әлеуметтік мақсаттармен және кінәнің нысанын, қылмыстың ауырлығын, кінәлінің жеке басын, жазаны тағайындау кезінде ескерілетін басқа жағдайларды, жазаның түрі мен мөлшерін, жазаны қолдану процесінің кезеңін ескеру қажеттілігімен анықталады. Жазаны тағайындау кезеңі үшін әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру басым мақсат болып табылады. Жазаны орындау кезеңі үшін сотталған адамды түзеу және қылмыстың алдын алу мақсаттарына қол жеткізу басым болып табылады деп есептейді [9, б. 52].

Г.М. Абдумажитов жазаның қатыгездігі қылмыспен күресте жеткілікті дәрежеде тиімді бола алмайтынын дұрыс атап өтті. Тиісінше, құқық қолдану практикасының басты мақсаты шектен тыс ауыр жазаны қолдану

емес, жасалған қылмыстың шешіміне қол жеткізу және жақын арада туындайтын жауапкершілік қағидатын жүзеге асыру болып табылады [10, б. 85].

Жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың сипаты мен ауырлығына, сотталушының қызметтік және қоғамдық жағдайына қарамастан, әрбір қылмыстық іс Қазақстан Республикасы Конституциясының барлығының заң алдындағы теңдігі туралы ережелерін негізге ала отырып және соттың заңды күшіне енген үкімінсіз ешкімді де қылмыстық құқық бұзушылық жасауға кінәлі деп тануға және қылмыстық жазаға тартуға болмайтыны ескеріле отырып, заңға қатаң сәйкестікте шешілуге тиіс екендігіне соттардың назары аударылсын. Қылмыстық жаза тағайындау кезінде соттар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 52-бабында көрсетілген жаза тағайындаудың жалпы қағидаларын мүлтіксіз сақтауы қажет – сотталушы қылмыстың түрін, қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатысын, қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезінде сотталушының қатысу дәрежесін, қылмыстық құқық бұзушылық мақсатына қол жеткізу үшін оның әрекеттерінің мәнін және келтірілген немесе ықтимал зиянның сипаты мен мөлшеріне ықпалын, қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығының орын алғанын, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлардың болуын, осы қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделгеннен неғұрлым жеңіл жаза тағайындау үшін негізді ескеруге міндетті екені көрсетіледі [11].

А.Б. Скаков қылмыстық жауапкершілік пен жазаның бұлтартпастығы, жазаның ауырлығына қарағанда, алдын алу мүмкіндігіне ие екенін атап өтеді [12, б. 16].

И.Ш. Борчашвили бас бостандығынан айыру адамға, әсіресе жазаның осы түріне бірінші рет сотталған адамдарға қатты әсер етеді, бұл әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіруге және жаңа қылмыстардың алдын алуға ықпал етеді деп атап өтті. Репрессияның күшеюі кінәліге белгілі бір заңдық шектеулер енгізумен байланысты. Бұл, ең алдымен, конституциялық құқықтарға - жеке бас бостандығына қатысты [13, б. 300].

А.Б.Скаков бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау кезінде сотталушыны түзеу жазаны өтеу жағдайларын жақсартудың негізі ретінде қарастырылатынын атап өтеді. Осыған байланысты сотталғандардың түзеу дәрежесін анықтау маңызды мәселеге айналады. Сотталғанның түзелу дәрежесін анықтау - бұл прогрессивті жүйе институттарын қолданудағы маңызды сәт. Прогрессивті жүйе бойынша жазаны өтеу процесі сотталушылардың заңға бағынышты мінез-құлқын ынталандырудың маңызды механизмдерінің бірі болып табылады [14, б. 18].

З.С. Токубаев, К.З. Токубаев, бас бостандығынан айыру, сондай-ақ соңғысының элементтері бар қылмыстық жазаның өзге де түрлері жазалау мақсаттарына басқа – неғұрлым жұмсақ құралдармен қол жеткізу мүмкін болмаған жағдайда ғана қолданылуы тиіс деп атап өтті [15, б. 78].

Кейбір ғалымдардың пікірінше, ұзақ уақыт бас бостандығынан айыру адамның бас бостандығынан айыру жағдайына дағдылануына әкеледі. Ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыру жағдайында сотталған бұрынғы әлеуметтік байланыстарын жоғалтады, бұл босатылғаннан кейін оның бейімделуін айтарлықтай қиындатады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, біздің ойымызша, құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық қылмысы үшін жаза тағайындауда бас бостандығынан айырудың ең төменгі шегін 12 жыл, ал ең жоғарғы шектеуді өмір бойына бас бостандығынан айыруға жазасын тағайындауды дұрыс деп есептейміз.

Сонымен қатар, 2014 жылғы 3 шілдеде қабылданып, 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 380-1-бабының қазақша мәтіні «Құқық қорғау органы, арнаулы мемлекеттік орган қызметкерінің, әскери қызметшінің өміріне қолсұғушылық» деп жазылған, ал орысша мәтіні «Статья 380-1. Посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного, специального государственного органа, военнослужащего, государственного инспектора по охране животного мира, инспектора специализированной организации по охране животного мира, егеря» деп жазылған. Көрсетілген карама-қайшылықтар болашақта осы қылмыс бойынша сотталғанды қылмыстық жауаптылық тарту, құқық қорғау органдары, арнаулы мемлекеттік органдарының сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу, сот үкім шығару барысында қиындықтар туғызуы мүмкін деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <http://online.zakon.kz> (2017.10.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // <http://adilet.zan.kz> (09.01.2018 жағдайымен).

3 Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің есебі. - Нұр-Сұлтан, 2020 // qamqor.kz

4 Құқық қорғау қызметі туралы: Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz>

5 Қазақстан Республикасының арнаулы мемлекеттік органдары туралы: Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 ақпандағы № 552-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz>

6 Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы: Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz>

7 Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы: Қазақстан Республикасының 2004

жылғы 9 шілдедегі N 593 Заңы // <http://adilet.zan.kz>

8 Алауханов Е.О. Криминология: учебник. – Алматы, 2008. – 429 с.

9 Чукмаитов Д.С. Уголовно-исполнительное право Республики Казахстан: учебное пособие. - Караганды: Болашак-Баспа, 2011. - 258 с.

10 Абдумажитов Г.М. Нерезультативность жестокости наказания // Актуальные проблемы борьбы с преступностью на современном этапе: сб. мат. науч.- практ. конф. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2008. – С. 83-86.

11 Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz>

12 Скаков А. Раздел 3. Наказание // Фемида. – 2014. - №9 (225). - С. 14-26.

13 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (том 1) / под общ. ред. Генерального Прокурора Республики Казахстан, Государственного советника юстиции I класса Даулбаева А.К. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - Т. 1. - 500 с.

14 Скаков А., Бердалин Б., Валиев Х., Посмаков П., Рахимбеков Б. Глава 16. Общие положения исполнения наказания в виде лишения свободы // Фемида. – 2015. - № 8(236). - С. 10-24.

15 Токубаев З.С., Токубаев К.З. Уголовно-исполнительное право Республики Казахстан: учеб. пос. – Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б.Бейсенова, 2014. – 379 с.

REFERENCES

1 Constitution of the Republic of Kazakhstan 30 August 1995 // <http://online.zakon.kz> (as amended on 03.10.2017).

2 Criminal code of the Republic of Kazakhstan dated 3 July 2014 No. 226-V ZRK // <http://adilet.zan.kz> (as of 09.01.2018).

3 Report of the Committee on legal statistics and special records of the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan. - Nur-Sultan, 2020 // qamqor.kz

4 On law enforcement service: Law of the Republic of Kazakhstan dated January 6, 2011 No. 380-IV // <http://adilet.zan.kz>

5 On special state bodies of the Republic of Kazakhstan Law of the Republic of Kazakhstan dated February 13, 2012 No. 552-IV // <http://adilet.zan.kz>

6 On military service and status of military personnel: Law of the Republic of Kazakhstan dated February 16, 2012 No. 561-IV // <http://adilet.zan.kz>

7 On protection, reproduction and use of wildlife: Law of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2004 N 593 // <http://adilet.zan.kz>

8 Alaukhanov E.O. Criminology: textbook. – Almaty, 2008. - 429 p.

9 Chukmaitov D.S. Criminal Executive law of the Republic of Kazakhstan: textbook. - Karaganda: Bolashak-BASPA, 2011. - 258 p.

10 Abdumazhitov G.M. Ineffectiveness of cruelty of punishment // Actual problems of fighting crime at the present stage: sat. mat. scientific.- practical conf. - Almaty: al-Farabi Kazakh national University, 2008. - P. 83-86.

11 On certain issues of criminal punishment: Normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated June 25, 2015 No. 4 // <http://adilet.zan.kz>

12 Skakov A. Section 3. Punishment // Themis: Republican legal scientific and practical journal. – 2014. - No. 9 (225). - Pp. 14-26.

13 Borchashvili I.Sh. Comment to the Criminal code of the Republic of Kazakhstan. General part (volume 1) / Under the General ed. Prosecutor General of the Republic of Kazakhstan, State adviser of justice of the first class A. K. daulbayev. - Almaty: Zheti Zhargy, 2015. - Vol. 1. - 500 p.

14 Skakov A., Berdalin B., Valiev H., Posmakov P., Rakhimbekov B. Chapter 16. General provisions of execution of a sentence of deprivation of liberty // Themis: Republican legal scientific and practical journal. – 2015. - No. 8 (236). - P. 10-24.

15 Tokubaev Z.S., Tokubaev K.Z. Criminal and Executive law of the Republic of Kazakhstan: Textbook. - Karaganda: Karaganda Academy of the IAM of the RK named after B. Beisenov, 2014. - 379 p.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Нұрбол Мұхтарұлы Батырбай - Каспий қоғамдық университетінің докторанты. Қазақстан, Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Достық даңғ., 85 А. E-mail www.nurbol_kz7@mail.ru

Батырбай Нурбол Мұхтарұлы - докторант Каспийского общественного университета. Казахстан, г.Алматы, пр. Достык, 85А. E-mail www.nurbol_kz7@mail.ru

Nurbol M. Batyrbay - Doctoral of the Caspian Public University. Kazakhstan, Almaty, 85a Dostyk Avenue. E-mail www.nurbol_kz7@mail.ru

МАТЕРИАЛДАРДЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ДАЙЫНДАУДЫҢ ХАТТАМАЛЫҚ НЫСАНЫ ЖЕДЕЛДЕТІЛГЕН ӨНДІРІСТІҢ МҮМКІН МОДЕЛІ РЕТІНДЕ (УКРАИНА РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ)

Н.С. Салдарбек

магистрант

Б.О. Ильяс

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада қоғамға аса қауіп төндірмейтін қылмыстар туралы істер бойынша материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысанының кеңестік тәжірибесін ескере отырып, Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізуде сотқа дейінгі жеделдетілген іс жүргізудің жаңа нысанын құру туралы мәселе қарастырылады. Ұсыныстарды қалыптастыру кезінде мақала авторы Украина Республикасының қылмыстық процесінде жеделдетілген өндірістерді, соның ішінде хаттамалық өндірісті қолдану тәжірибесіне жүгінді. Сотқа дейінгі жеделдетілген өндірістің жаңа нысаны заң шығарушының негізсіз үмітін қысқартылған түрде анықтауға балама бола алады деген қорытынды жасалды. Сотқа дейінгі іс жүргізуді қоса алғанда, қылмыстық сот ісін жүргізу рәсімдерін тұрақты жеделдету, оңайлату және арзандату қазіргі заманның болмысына және оның үрдісіне айналды. Сонымен қатар, қазіргі таңда қылмыстық сот ісін жүргізуде хаттама нысанының тиімділігі немесе тиімсіздігі, оның шығу тарихы мен ертеңі туралы, ең бастысы осы нысанды қолдану барысында адам құқықтары мен бостандықтарына келешекте кепілдік бола алатындығына болжамдар көрсетілген. Мақалада хаттама нысаны мен жеделдетілген іс жүргізудің ұқсастықтарымен айырмашылықтары, олардың Қазақстан Республикасының тергеу нысаны ретінде алған басымдылығы мен жіберілген кемшіліктері көрсетіледі. Сондай ақ, қылмыстық теріс қылықтаралы күдіктіге қатысты хаттама жасау тәртібі, хаттаманың жасалған уақыты мен орны, хаттаманы кімнің жасағаны, күдіктінің жеке басы туралы деректер, қылмыстық теріс қылық жасалған орын мен уақыты, оқиға, оның тәсілдері, себептері мен салдары және басқа да елеулі мән-жайлар, қылмыстық теріс қылықтың болғанын және құқық бұзушының кінәсін растайтын нақты деректерді көрсету керектігі туралы көрсетілген.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, сотқа дейінгі жеделдетілген өндіріс, хаттама нысаны, қылмыстық өндіріс ісі, тиімді шешім, қоғамды қылмыстан қорғау.

ПРОТОКОЛЬНАЯ ФОРМА ДОСУДЕБНОЙ ПОДГОТОВКИ МАТЕРИАЛОВ КАК ВОЗМОЖНАЯ МОДЕЛЬ УСКОРЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА (ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ УКРАИНЫ)

Салдарбек Н.С.

магистрант

Ильяс Б.О.

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о создании новой формы ускоренного досудебного производства в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан с учетом советского опыта протокольной формы досудебной подготовки материалов по делам о преступлениях, не представляющих особой общественной опасности. При формировании рекомендаций автор статьи обратился к практике применения ускоренных производств, в том числе протокольного производства, в уголовном процессе Республики Украина. Сделан вывод о том, что новая форма ускоренного досудебного производства может стать альтернативой определению необоснованных ожиданий законодателя в сокращенном виде. Постоянное ускорение, упрощение и удешевление процедур уголовного судопроизводства, включая досудебное производство, стало реальностью современности и ее тенденцией. Вместе с тем, в настоящее время в уголовном судопроизводстве высказаны предположения об эффективности или неэффективности формы протокола, его истоках и завтрашнем дне, а главное о том, что при применении данной формы права и свободы человека могут стать гарантией в будущем. В статье указываются отличия формы протокола от ускоренного производства по аналогии, их приоритетность и допущенные недостатки, приобретенные Республикой Казахстан в качестве формы расследования. Также указывается порядок составления протокола в отношении подозреваемого об уголовном проступке, время и место составления протокола, кем составлен протокол, данные о личности подозреваемого, место и время совершения уголовного проступка, событие, его способы, причины и последствия и другие существенные обстоятельства, о необходимости указания конкретных данных, подтверждающих наличие уголовного проступка и вину правонарушителя.

Ключевые слова: уголовный процесс, ускоренное досудебное производство, протокольная форма, уголовное судопроизводство, эффективное решение, защита общества от преступности.

**PROTOCOL FORM OF PRE-TRIAL PREPARATION OF MATERIALS AS A POSSIBLE MODEL OF ACCELERATED PRODUCTION
(TAKING INTO ACCOUNT THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF UKRAINE)**

Saldarbek N.
postgraduate student
Ilyas B.

Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. The article discusses the creation of a new form of accelerated pre-trial in criminal proceedings of Republic of Kazakhstan based on the Soviet experience of ceremonial forms of trial preparation materials in cases of crimes that do not pose a special danger to society. When forming the recommendations, the author turned to the practice of applying accelerated proceedings, including protocol proceedings, in the criminal process of the Republic of Ukraine. It is concluded that the new form of accelerated pre-trial proceedings can be an alternative to the definition of unreasonable expectations of the legislator in a reduced form. The constant acceleration, simplification and reduction in the cost of criminal proceedings, including pre-trial proceedings, has become a reality of our time and its trend. At the same time, currently in criminal proceedings, assumptions are made about the effectiveness or ineffectiveness of the protocol form, its origins and future, and most importantly, that when applying this form, human rights and freedoms can become a guarantee in the future. The article points out the differences between the form of the protocol and the accelerated proceedings by analogy, their priority and the admitted shortcomings acquired by the Republic of Kazakhstan as a form of investigation. Also indicate how the Protocol against the suspect about a criminal offence, the time and place of drawing up the Protocol, whom the Protocol, the identity of the suspect, the place and time of Commission of the criminal offence, the event and its ways, causes and consequences, and other relevant circumstances, the necessity of specifying the data confirming the existence of the criminal offence and the guilt of the offender.

Keywords: corner trial, shortened pre-trial proceedings, protocol form, coal sink, effective solution, protection of society from crime.

Кіріспе

Мақалада үлкен қоғамдық қауіп төндірмейтін қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттама нысанының кеңестік тәжірибесін ескере отырып, Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде жеделдетілген сотқа дейінгі өндірістің жаңа нысанын құру мәселесі қарастырылады. Ұсыныстарды қалыптастыру кезінде автор Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде жеделдетілген өндірістерді қолдану тәжірибесін және Украина Республикасының қылмыстық процесінде жеделдетілген өндірістерді қолдану тәжірибесін, соның ішінде хаттамалық өндіріске де қатысты тәжірибені қолданды.

Негізгі бөлім

Постсоциалистік кеңестік елдеріндегі криминалдық және экономикалық жағдай қылмыстық сот ісін жүргізуді қоса алғанда, барлық мемлекеттік процестерді оңтайландыру жөнінде шаралар қабылдау қажеттігін талап етеді, оның тиімділігін арттыру құралы көбінесе оңайлатылған (жеделдетілген) өндірістерді енгізу болып қаралады [1, б. 64].

Заңнамаға белсенді енгізілген олар қылмыстық іс жүргізу нысаны ретінде әсер ете алмайды, егер ол ақылға қонымды, теңдестірілген болса, қылмыстық іс жүргізудегі адамның құқықтары мен бостандықтарын сенімді қорғаудың кепілі болып табылады және қылмыстық іс бойынша жағдайлардың дұрыс анықталуын қамтамасыз етеді [2, б. 121].

Қазіргі заманғы сотқа дейінгі қылмыстық сот ісін жүргізу айтарлықтай шығынды болып табылатынын және бұл ретте, өкінішке орай, қылмыстық процесс сияқты мемлекеттік қызмет саласы үшін айқындалушы болып табылатын қоғамды қылмыстылықтан қорғау міндетін әрдайым тиімді шешуді қамтамасыз ете бермейтінін жоққа шығармаймыз [3, б. 13].

Әрине, қылмыстық процесс міндетті түрде арзан болуды талап етпейді. Сондай ақ, іс жүргізу қызметінің нәтижелеріне байланысты адам тағдырын шешуде маңызды және ауыр жұмысы айтарлықтай шығындардың мөлшерін қажет етпейді. Алайда, мемлекеттің есебінен жұмсалған шығындар ақталуға тиіс. Егер тиімді балама арзан жолы табылса, онда оған басымдық беру қажет. Арзан балама жолды таңдау, егер ол дәлелденетін жағдайларды дұрыс анықтауға және қылмыстық процеске қатысатын адамдарға оның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға кепілдік берсе, ғана мүмкін болатындығын атап өтеміз. «Жеделдетілген істің» азғыруы тым үлкен, оның ішінде ғасырлар бойғы қайғы-қасіреттің бағасымен «сатып алынған» кепілдіктер есебінен [4, б. 63].

Хаттама нысаны жаңа, бірақ ұмытылған ескі екені анық. Постсоветтік кеңестіктегі материалдарды хаттама нысанында сотқа дейінгі дайындаудың тәжірибесі жақсы белгілі. Қылмыстық процестің даму тарихы бойынша уақыт сынағынан өтпеген нысанға қайта оралудың қажеті бар ма? Бүгін заң шығарушы 2015 жылы арқа сүйеген хаттама нысанынан бас тартуға негіз жоқ па? Материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысаны енді тиімді бола ма, әлде анықталған кемшіліктерді ескере отырып, қысқартылған анықтауды реттейтін заңнамалық нормаларды бірінші кезекте түзету керек пе? деген сұрақтар мазалайды.

Бұл сұраққа хаттама нысанының кеңестік тәжірибесіне сүйене отырып жауап беру қиын. Осы өндірістің аналогтарын қайта жаңғыртқан және оларды оның тиімділігін бағалау үшін жеткілікті кезең ішінде пайдаланатын елдердің қазіргі заманғы тәжірибесі де талдауға ұшырауы тиіс. Осы елдердің қатарында Қазақстан Республикасы да бар.

Сонымен, тарихқа жүгінсек, 1966 жылғы 26 шілдеде КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының «Бұзақылық үшін жауапкершілікті күшейту туралы» Жарлығымен Кеңес Одағында қарапайым бұзақылық туралы істер бой-

ынша хаттамалық өндіріс қарастырылды [5]. Тиісінше, бұл нысан барлық одақтас республикаларда енгізілді. Мәселен, ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1966 жылғы 26 қыркүйектегі Жарлығымен ҚазКСР ҚІЖК «Бұзақылық туралы істер бойынша іс жүргізу» 10-бөліммен (35-тарау) толықтырылды [6]. Бұдан әрі аталған іс жүргізу (1985 ж.) ҚК-нің 15-бабына және 19 құрамға (ұсақ бұзақылық, алимент төлеуден жалтару және т. б.) таралды және «Материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысаны» деп аталды. Жалпы алғанда, бұл өндіріс 40-қа жуық қылмыс құрамына таралды, олар қоғамға қауіп төндірмеді және көбінесе айқын жағдайда жасалды [8, б. 97].

Материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысанының негізгі міндеті қылмыс жасалған кезден жаза тағайындау күнін максималды жақындату болса, ал бүгінгі күннің ұстанымы-бұл жәбірленушінің сот төрелігіне тез арада қол жеткізу және келтірілген зиянның орнын толтыру құқығын қамтамасыз ету болып саналады.

Хаттама нысаны өмір сүрген барлық уақытта және ол жойылғаннан кейін маңызды ғылыми полемика, хаттамалық өндірістің қарсыластары шағымданды, оның позицияларының реактивтілігіне қылмыстық қудалау органдары елеулі заң бұзушылықтармен қызметтерін теріс пайдаланушылықпен туындауы мүмкін деген қорытынды жасады [8, б. 24; 9, б. 84; 10, б. 27]. Осыған қарамастан, материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысаны өз позицияларына ие бола алмады [11, б. 209-210].

Алайда, Қазақстан Республикасында 1997 жылы хаттама нысанындағы өндірістің әдеттегі механизмі және оны қолдану практикасы тоқтатылды. 1997 жылы жаңа шыққан ҚР ҚІЖК-не материалдарды сотқа дейін дайындаудың хаттамалық нысаны енгізілмей қалды. Заң шығарушы, шамасы, бұл материалдарды сотқа дейін дайындаудың хаттамалық нысаны анықтауға ауыстырылуы тиіс, бұл бастапқыда оларды ұзарту мүмкіндігінсіз өте қысқа мерзімде жүргізілуі керек, бірақ хаттама нысанына қарағанда қылмыстық жауаптылыққа тартылатын адамның мәртебесі де жоғары болуы тиіс деген пікірге келді.

1997 жылғы ҚР ҚІЖК негізгі идеялары адам құқықтарын қорғауға жоғары басымдылық берді, осыны ескере отырып, хаттама нысаны жаңа тұжырымдамаға сәйкес келмеді және бұл Кодексте сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандары анықтау және алдын ала тергеу нысандарымен жүзеге асырылды.

Алайда, құқық қолдану тәжірибесі қоғамға қауіп төндірмейтін қылмыстар үшін тергеу нысанына зәру, неғұрлым қарапайым болуы керек деп шешті.

Сонымен, 2010 жылғы 12 қаңтарда 1997 жылғы ҚР ҚІЖК-не ауыр емес және орташа ауыр қылмыстар, сондай-ақ ауыр қылмыстар туралы істер бойынша, егер жинақталған дәлелдемелер арқылы қылмыс фактісі және оны жасаған адам белгілі болса, ол адам дәлелдемелерге, өзінің кінәсін келтірілген зиянның сипаты мен мөлшеріне дау айтпай мойындаған жағдайда, осы тараудың баптарында белгіленген алынып тасталатындарды қоспағанда, осы Кодекстің жалпы ережелері бойынша сотқа дейінгі жеңілдетілген іс жүргізу жүзеге асырылады (1997 ж. ҚР ҚІЖК-нің 23-1-тарауы) [12].

Жеделдетілген іс жүргізу (бұдан әрі - ЖІЖ) нысаны хаттама нысанына ұқсас болды, қолданыстағыдан түбегейлі ерекшеленеді, сотқа дейінгі іс жүргізуде айтарлықтай жеңілдетулер болды.

Атап айтқанда, кеңестік кезеңдегі материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысанына ұқсастығы келесідей болды:

- қылмыстық іс қозғауды, айып тағуды және айыптау қорытындысын жасауды қоса алғанда сотқа дейінгі барлық сатылардың болмауы;

- кәмелетке толмағандарға қатысты істер бойынша және дене немесе психикалық кемістіктеріне байланысты өздерінің қорғау құқығын өздері жүзеге асыра алмайтын адамдарға өндірісті қолдануға тыйым салу;

- өндіріс мерзімі (10 күн) болуы;

- іс жүргізудің басталуы жеке басы анықталған және өз кінәсін мойындаған азаматқа қатысты қолданылуы;

- кінәліден келуі туралы міндеттеме алу мүмкіндігі;

- өндірістің арнайы қатысушыларының (арыз беруші, куәгер және қылмыс жасаған адам) болуы;

- қылмыстық іс қозғау туралы қаулыны біріктіретін хаттама, айыпталушы ретінде тарту туралы қаулы және айыптау актісі біліктілік пен мән-жайлар көрсетілген жасаған адам; қылмыс жасағанын растайтын дәлелдемелер адамның кінәлілігі; оның өз кінәсін мойындау фактісі қылмыспен келтірілген зиянның мөлшеріне келісім.

Маңызды айырмашылық көп болды - тергеудің кеңейтілген саны және ЖІЖ шеңберінде жүргізілуі мүмкін іс жүргізу іс-әрекеттері, атап айтқанда: тексеру, алу, сұрау салу, ревизия, сараптама актілерін алу, аудиторлық қорытындылар, соттылығы туралы анықтамалар, мінездемелер, стенограммалар, материалдар, аудио және бейне жазбалар тағайындау және оны алу болды. Тағы бір айырмашылық бұл ЖІЖ ретінде қолдануға болатын нәрсе болды, ол анықтау және алдын ала тергеу нысанына шығуға мүмкіншілігі болды.

ЖІЖ кеңінен таралды – тергеудің жеңілдетілген процедурасы, жазаның мерзімі мен мөлшерін қысқарту мүмкіндігі сот ісін жүргізудің екі тарапына да ыңғайлы болды.

5 жыл ішінде (2010-2014 жж.) ЖІЖ 90 000-нан астам қылмыс, оның ішінде 3 680 ауыр қылмыс тергелді, бұл ретте азаматтардың конституциялық құқықтарының бұзылуы тіркелген жоқ. ЖІЖ барысында процессуалдық мәжбүрлеу шарасы, кеңестік хаттама нысанымен салыстырғанда едәуір кеңейді.

Жеделдетілген аяқталған қылмыстық істердің сотта талқылануы, қысқартылған тәртіппен қаралды. Ол сотталушы мен жәбірленушіден жауап алудан, жарыс сөзден және аяқталудан тұрады (ҚР ҚІЖК-нің 363-бабы).

Біздің ойымызша, мұндай заң шығарушының шешімі бұл өндірісті маңызды кепілдіктердің бірінен заңдылық пен негізділіктен айырды. Тергеудің осы түрінің қарсыластары бұл өндірістің процедуралық сипатынан тыс қанағаттанбағаны анық.

Шынында да, процессуалдық іс жүргізуге қатысушылардың мәртебесі қарастырылмаған (айыпталушы өзінің мәртебесімен тек қылмыстық іспен танысу кезінде және оған ЖІЖ хаттамасына қол қою барысында танысқан,

ал арызданушы іс бойынша жәбірленуші болып танылмады, бұлтартпау шаралары алынып тасталды, азаматтық талап қою және заттарды заттай дәлелдеме ретінде тану мәселесі шешілген жоқ. Бұл кемшіліктер ЖІЖ реттеуші ережелерді өңдеуге әсер етті.

2014 жылы жана редакцияда қабылдау Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік кодексі (бұдан әрі – 2014 ж. ҚР ҚПК) қылмыстық іс қозғау сатысын алып тастауға әкеп соқты, ЖІЖ бұдан былай орын таба алмады, сотқа дейінгі жеделдетілген іс жүргізу ол өзекті болмады. Қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, жеке адамға, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке болмашы зиян келтірген не зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, камаққа алу, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады (ҚР ҚК-нің 10-бабы) [13].

Хаттамалық өндіріс 2014 жылғы ҚР ҚПК-не сәйкес толыққанды іс жүргізу болып табылады, дереу қылмыстық теріс қылық туралы хаттама жасаудан тұратын қылмыстық іс.

Алайда, әрекет ету кезінде материалдарды дайындаудың хаттамалық нысаны, айтылған болжамдардың көпшілігі расталмады. Кем дегенде, дәрменсіздіктің объективті деректері сот ісін жүргізудің осы нысаны келтірілген жоқ. Хаттамалық өндіріс 2014 жылғы ҚР ҚПК-не сәйкес толыққанды іс жүргізу болып табылады, дереу қылмыстық теріс қылық туралы хаттама жасаумен басталады.

Анықтау органы жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімі шегінде Қылмыстық процестік кодексінің 64-бабының бірінші бөлігінің 4) тармағында көзделген тәртіппен адамнан күдікті ретінде жауап алынған кезден бастап он тәулік ішінде қылмыстық теріс қылық туралы хаттама жасайды.

Осы Кодекстің 527-бабында хаттама жасаудың тәртібі көрсетілген:

1. Жасалған қылмыстық теріс қылықтың күдіктіге қатысты мән-жайлары туралы хаттама жасалады, онда: хаттаманың жасалған уақыты мен орны, хаттаманы кімнің жасағаны, күдіктінің жеке басы туралы деректер, қылмыстық теріс қылық жасалған орын мен уақыт, оқиға, оның тәсілдері, себептері, салдары және басқа да елеулі мән-жайлар, қылмыстық теріс қылықтың болғанын және құқық бұзушының кінәсін растайтын нақты деректер, Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінде көзделген қылмыстық теріс қылық құрамының белгілері, жәбірленуші туралы деректер, оған келтірілген залалдың сипаты мен мөлшері көрсетіледі.

2. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам өздерінің нәтижелері қылмыстық құқық бұзушылықтың іздерін және күдікті, айыпталушы кінәсінің өзге де дәлелдемелерін тіркейтін тергеу әрекеттері мен өзге де процестік әрекеттерді ғана жүргізуге құқылы.

Егер күдікті мен оның қорғаушысы, жәбірленуші істің анықталған мән-жайларына дау айтпаса, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жиналған дәлелдемелермен шектелуге құқылы.

Қылмыстық теріс қылық туралы іс бойынша осы Кодекстің 189-бабында көзделген тәртіппен анықтау не алдын ала тергеу тағайындалған кезде, сотқа дейінгі тергеп-тексеру қылмыстық теріс қылық туралы хаттама жасаумен аяқталады.

Саралаудың қылмыстан қылмыстық теріс қылыққа өзгертілуі кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру қылмыстық теріс қылық туралы хаттама жасаумен аяқталады.

3. Күдіктіден, айыпталушыдан, сотталушыдан анықтау органдары мен соттың шақыруы бойынша келу және өзінің тұрғылықты жерін ауыстырғаны туралы хабарлау міндеттемесі алынуы мүмкін.

Осы Кодекстің 528-бабында хаттаманы сотқа жіберу тәртібі көрсетілген.

1. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам хаттама мен оған қоса берілген материалдарды танысу үшін күдіктіге ұсынады, бұл туралы хаттамада күдіктінің және қорғаушының (ол қатысқан кезде) қойған қолымен куәландырылатын тиісті белгі жасалады. Күдікті хаттамамен және іс материалдарымен танысқаннан кейін қылмыстық іс анықтау органының бастығына жіберіледі.

2. Анықтау органының бастығы хаттама мен оған қоса берілген материалдарды зерделеп шығып, мынадай әрекеттердің бірін жасайды:

- 1) қылмыстық теріс қылық туралы хаттаманы келіседі және қылмыстық істі прокурорға жібереді;
- 2) хаттаманы келісуден бас тартады және қылмыстық істі анықтау жүргізу үшін қайтарады.

Күдікті осы Кодекстің 128-бабына сәйкес ұстап алынған жағдайда қылмыстық теріс қылық туралы іс ұстап алу мерзімі аяқталардан кемінде жиырма төрт сағат бұрын прокурорға жіберіледі.

3. Прокурор қылмыстық істі зерделеп шығып, бір тәуліктен кешіктірмей, ал күдікті осы Кодекстің 128-бабына сәйкес ұсталған істер бойынша дереу мынадай әрекеттердің бірін жасайды:

- 1) қылмыстық теріс қылық туралы хаттаманы бекітеді және қылмыстық істі сотқа жібереді;
- 2) хаттаманы бекітуден бас тартады және осы Кодекстің 35 және 36-баптарында көзделген негіздер бойынша қылмыстық істі не қылмыстық қудалауды толық көлемде немесе бір бөлігінде тоқтатады және оны анықтау не алдын ала тергеу жүргізу үшін қайтарады.

Күдікті осы Кодекстің 128-бабына сәйкес ұсталған жағдайда қылмыстық теріс қылық туралы іс ұстау мерзімі аяқталардан кемінде он екі сағат бұрын сотқа жіберіледі [12].

Ал енді, Украина Республикасының қылмыстық процесінде жеделдетілген өндірістерді, соның ішінде хаттамалық өндірісті қолдану тәжірибесін қарастырсақ. Бұл нысанда анықтау түріндегі қылмыстарды тергеу Украинаның Жоғарғы Радасы 1993 жылғы 30 маусымдағы «Украинаның кейбір заңнамалық актілеріне алдын ала тергеуді жетілдіру бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қабылдағанға дейін жүргізілді.

Осы Заңға сәйкес анықтау органдарының қылмыстарды тергеу кезіндегі құзыреті айтарлықтай өзгерістерге ұшырады және қылмыстың ауырлығына байланысты болды. Қылмыстық сот ісін жүргізуде жоғарыда аталған анықтау түрлерінің отыз екі жылдық тәжірибесі олардың қоғамның қалыптасуына және сол кездегі шындыққа

сәйкестігін көрсетеді.

Алайда, бұл жағдайда қылмыстарды тергеудің процедуралық формалары өндірісті жеңілдету, сондай ақ, жеделдету арқылы оларды саралау мүмкіндігін ашпады. Бұған әр түрлі факторлар түрткі болды:

- теріс әлеуметтік көріністермен тиімді күресу қажеттілігі;
- ғылыми ой;
- шетелдерде жеделдетілген және жеңілдетілген өндіріс істің болуы себеп болды.

Материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысаны - бұл қоғамға үлкен қауіп төндірмейтін қылмыстар туралы істер бойынша ерекше іс жүргізу өндірісі. Қылмыстар тізбесі, істер бойынша іс жүргізу Украина Республикасының ҚПК-нің 425-бабында (33 құрамында) көзделген материалдар сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысаны тәртібімен жүзеге асырылады.

Анықтау органдары Украина Республикасының ҚПК-нің 425-бабында көрсетілген қылмыстар туралы істер бойынша жасалған қылмыстың мән-жайын және құқық бұзушының жеке басын он күн мерзімнен кешіктірмей анықтайды, құқық бұзушыдан, көрген адамдардан және басқа да адамдардан түсініктемелер алады, құқық бұзушының соттылығының болуы немесе болмауы туралы анықтаманы, оның жұмыс немесе оқу орнынан мінездемені және істі сотта қарау үшін маңызы бар басқа да материалдарды талап етіп алдырады. Ерекше жағдайларда, он күн мерзім ішінде қажетті материалдарды жинау мүмкін болмаған жағдайда, мерзімді прокурор арқылы ұзарта алады, бірақ жиырма күннен аспауы тиіс. Құқық бұзушыдан шақыру бойынша анықтау және сот органдарына келу және оларға тұрғылықты жерінің өзгергені туралы хабарлау міндеттемесі алынады.

Жасалған қылмыстың мән-жайлары туралы хаттама жасалады, онда мыналар көрсетіледі: жасалған уақыты мен орны, хаттаманы кім жасаған; құқық бұзушының жеке басы туралы деректер; қылмыстың орны мен уақыты, оның әдістері, себептері, салдары және басқа да маңызды жағдайлар, қылмыстың болуын және құқық бұзушының кінәсін растайтын нақты деректер; қылмыстың Украина Қылмыстық кодексінің бабы бойынша саралануы көрсетіледі.

Хаттамаға барлық материалдар, сондай-ақ, сотқа шақырылуға жататын адамдардың тізімі қоса тіркеледі.

Хаттаманы анықтау органының бастығы бекітеді, содан кейін барлық материалдар құқық бұзушыға танысу үшін ұсынылады, бұл туралы хаттамада құқық бұзушының қолымен куәландырылған белгі жасалады. Хаттама материалдармен бірге прокурордың немесе оның орынбасарының санкциясымен сотқа жолданады.

Украина ҚПК-нің 425-бабында сараланған қылмыстар туралы материалдарды сот отырысында қарау үшін жеткілікті деп тани отырып, судья қылмыстық іс қозғау, құқық бұзушыны сотқа беру туралы қаулы шығарады, қажет болған жағдайларда оған қатысты бұлтартпау шарасын тағайындайды және істі сот отырысында қарайды немесе материалдарды сотқа дейінгі тергеу жүргізу үшін қайтарады. Ал қылмыстық іс қозғауға негіздер болмаған кезде, оны қозғаудан бас тартады.

Судьяның қаулысында адам сотқа берілген қылмыстық заңның бабын көрсете отырып, айыптаудың тұжырымы жасалады.

Судьяның қаулысы сотталушыға іс сотта қаралатын күнге дейін үш тәуліктен кешіктірілмей тапсырылады.

Украина ҚПК-нің 425-бабында сараланған қылмыстар туралы істер сотқа материалдар келіп түскен кезден бастап он күн мерзімнен кешіктірілмей сотта қаралуға жатады. Мұндай істерді қарау кезінде, егер сот отырысында анықталуы мүмкін емес елеулі қосымша мән-жайларды анықтау қажеттілігі туындаса, сот оларды сотқа дейінгі тергеу жүргізу үшін қайтаруға құқылы.

Әйтсе де, барлық мемлекеттің қоғамдық тәртіпті сақтауда өздеріне тән құқықтық реформалары және оларды жақсарту мақсатында алған бағыттары бар екені баршамызға белгілі.

Сонымен қатар, осы реформаны жүргізу барысында жіберілген кемшіліктерде орын алатынын, айтпай кетуге болмайды.

Осындай кемшіліктердің бірі, хаттамалық нысанда материалдарды дайындау барысында, дәлірек айтқанда, осы тапсырманың нысанын жасау туралы тапсырма беру барысында орын алады. Атап айтқанда, анықтау органының материалдарды хаттамалық нысанында дайындауды іске асыруы, қылмыстық іс қозғауға негіздердің бірі болған кезде, сондай-ақ, анықтау органы бастығының тарапынан нақты орындаушыға мұндай іс жүргізу туралы тиісті нұсқау болған кезде басталуы мүмкін.

Бірақ қылмыстық іс жүргізу заңында бұл тапсырманың қандай нысанда берілуі керектігі белгіленбеген.

Алайда, анықтау органдарының практикалық қызметінде мұндай тапсырманың екі түрі жиі кездеседі:

- тапсырма бланкісіндегі анықтау органы бастығының өкімі, онда хаттамалық іс жүргізу туралы нұсқаудан басқа, материалдарды жинау және оларды бастыққа ұсыну қажет болатын күні де көрсетіледі;

- анықтау органы басшысының негізінен қылмыстық іс қозғау үшін негіз болып табылатын құжаттар бойынша жүзеге асырылатын хаттамалық іс жүргізуді жүзеге асыру туралы жазбаша бұйрығы: қылмыс жасағаны туралы ауызша өтінішті қабылдау хаттамалары, жазбаша өтініштер, тапсыру хаттамасы және т.б.

Нұсқаулықтың осы екі нысаны да өмір сүруге құқылы, бірақ біріншісіне артықшылық беру керек, өйткені онда материалдарды сотқа дейін дайындаудың хаттамалық формасының басталуындағы бұйрықтың формальдылығы мен нақтылығы, материалдарды жинау мерзімі және анықтама органының басшысына ұсынылуы қамтамасыз етіледі. Бұл қызметте қажетті бақылауды қамтамасыз етеді.

Тағы бір кемшілігі - хаттамалық өндіріске қатысушылар. Украина Қылмыстық кодексінің 426-бабына сәйкес, құқық бұзушы, куәгерлер және басқа адамдар. Алайда, бұл қатысушылардың түсінігі де, процессуалдық мәртебесі де анықталмаған. Процестің жекелеген субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін айқындайтын қылмыстық іс жүргізу заңының жалпы ережелерін материалдарды сотқа дейін дайындаудың хаттамалық нысаны институтының ережелерімен салыстырмалы талдау ғана құқық бұзушының, куәгерлердің және материалдарды сотқа дейін дайындау кезінде анықтау органы, прокурор кепілдік беруі тиіс өзге де адамдардың құқықтарын, заңды мүдделері

мен міндеттерін көрсетуге мүмкіндік береді.

«Құқық бұзушы - Украина Қылмыстық кодексінің 425-бабында көрсетілген қоғамға қауіпті әрекетті жасаған адам, оның мән-жайлары, сотқа дейінгі материалдарды дайындаудың хаттамалық түрінде анықталған».

Хаттамалық іс жүргізу барысында құқық бұзушының келесідей құқықтары бар:

- оның жауапкершілікке тартылатынын білу және болған оқиға бойынша түсініктеме беру;

- сотта істі қарау үшін маңызы бар құжаттарды ұсынуға міндетті;

- хаттамалық іс жүргізу аяқталғаннан кейін оның материалдарымен танысуға, танысу фактісін өз қолымен куәландыруға міндетті;

- қылмыстың біліктілігіне және сотқа шақырылатын адамдардың тізіміне дау айтуға;

- анықтау жүргізетін адамға қарсылық білдіруді мәлімдеуге;

- анықтау органдарының іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағымдар келтіруге құқықтары бар [14].

Тергеу қорытындылары, қылмыстық іс қозғау туралы шешім, қатысушылардың мәртебесін анықтау, айыпталушы ретінде тарту, заттай дәлелдеме деп тану, қорытынды есепте, айыптау қаулысында көрсетіледі. Сотта қысқартылған түрде аяқталған қылмыстық істер тәртібімен тергеу және сот қателіктерін болдырмау үшін, жалпы тәртіппен қаралатын болады.

Ұсынылған нұсқа 1966 жылғы үлгідегі хаттамалық өндіріспен өте алыс ұқсастыққа ие екенін көруге болады.

Осы екі нысанды олардың өндірісті қылмыстық іс қозғалғанға дейін жүзеге асырылатындығы біріктіреді. Алайда өндірістің өзі өте жоғары тергеуге жақын (тергеу әрекеттері, мәжбүрлеу шаралары және т.б.) ұқсастықтарға ие.

Материалдарды сотқа дейінгі дайындаудың хаттамалық нысанының кемшіліктерін заң шығарушы әр түрлі ұсыныстар енгізу арқылы өтеуге тырысады.

Ал, Қазақстан Республиканың жаңартылған қылмыстық процесстік заңнамасында ЖІҚ мен сотқа дейінгі тергеуді біріктіруге қадам жасады: жасырын іс-әрекеттер институтын енгізу арқылы, ал ЖІҚ - жедел қызметтің міндеттерін анықтау қылмыстың алдын алу және жолын кесу мәселелер бойынша шектеулер қойылды.

Қазақстан Республикасындағы тергеу нысандарына қатысты ҚР ҚПК-нің 189-бабында сотқа дейінгі тергеп-тексеру мынадай нысанда жүзеге асырылады - анықтау, алдын ала тергеу және хаттамалық нысанда жүргізіледі [15].

Жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру тергеп-тексерудің жеке нысаны болып табылмайды, осылайша ол алдын ала тергеу түрінде немесе анықтау түріндегі өндірістің арнайы өндірісі болып саналады.

Сот бақылауынсыз күдіктілердің құқықтарына тиімді түрде кепілдік беру мүмкін емес. Сол үшін де, Қазақстан Республикасының ҚПК-де тергеу судьясының адам құқықтарын осындай шектеуге және өзге де процесстік әрекеттер рәсімдеуге қатысты қарастырылған. Осы жерде, бұл тергеу судьясының шығу тарихын айтпай кетуге болмайды, Ұлт жоспарының – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадамының 2-бөлімі, 22-қадамында «адамның және азаматтардың Конституциялық құқығын шектейтін барлық тергеу қызметі жөніндегі өкілеттілікті тергеу судьясына беруді қамтамасыз ету арқылы сотта айыпталушы және қорғаушы арасындағы теңгерімді қамтамасыз ету, заңның үстемдігін қамтамасыз ету» деп көрсетілген.

Қорытынды

Заң шығарушы қысқартылған түрде жаңа нысан сотқа дейінгі жеделдетілген іс жүргізу негізсіз үмітке, анықтау нысанына, балама бола алады деген тұжырым жасалды. Ұсыныстарды қалыптастыру кезінде мақала авторы Украина Республикасының қылмыстық процесінде жеделдетілген өндірістерді, соның ішінде хаттамалық өндірісті, қолдану тәжірибесіне жүгінді. Сонымен қатар, автор әлі де хаттама нысаны, алдағы уақытта, адамдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтауда көптеген өзгерістерге ұшырайтынына сенім білдіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Прокопова А. А. Процессуальное соглашение о признании вины в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: каких целей оно достигает? // Вестник Уфимского юридического института МВД России. - 2019. - № 1 (83). - С. 64.

2 Победкин А.В. Уголовный процесс: состояние вне права: монография. - М.: Юрлитинформ, 2013. - С. 121.

3 Гаврилов Б.Я. Протокольная форма досудебного производства – генезис, современное состояние, перспективы развития // Вестник экономической безопасности. - 2016. - № 5. - С. 13.

4 Кони А.Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) // Избранные произведения в 2 т. 2-е изд., доп. - М., 1959.

5 Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об усилении ответственности за хулиганство» // Ведомости Верховного Совета СССР. - М., 1966.

6 Производство по делам о хулиганстве: Указ Президиума Верховного Совета Казахской ССР от 26 сентября 1966 г. - Алматы, 1966.

7 Хупсергенов Х.М. Протокольная форма досудебной подготовки материалов по уголовным делам: взгляд в прошлое // Теория и практика общественного развития. - 2015. - № 8. - С. 97.

8 Петрухин И.Л. Об упрощенной (протокольной) форме расследования преступлений // Проблемы правосудия и уголовного права. - М., 1978.

9 Волинская О.В. Ускоренное производство в уголовном процессе: учебное пособие. - М., 1994.

10 Якубина Ю.П. Актуальные вопросы совершенствования форм предварительного расследования: дис. ... канд. юрид. наук. - Челябинск, 2010.

11 Ахпанов А.Н. Дифференциация уголовно-процессуальной формы в новой редакции УПК Республики Казахстан. - Алматы: Академия МВД РК, 2015.

12 Украина Республикасының Қылмыстық процесстік кодексі: Украина Республикасының 2012 жылғы

13 сәуірдегі № 4651-VI ҚРЗ кодексі (16.12.2020 ж. өзгерістермен және толықтырулармен). - Киев, 2012.

13 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі. - Алматы: Жеті жарғы, 2015.

14 Протокольная форма досудебной подготовки материалов в уголовном судопроизводстве Украины // <http://refleader.ru/poljgernaigeujg.html>

15 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ кодексі. - Алматы: Жеті жарғы, 2015.

REFERENCES

1 Prokopova A.A. Processual'noe soglasenie o priznanii viny v уголовном судопроизводстве Respubliki Kazahstan: kakih celej ono dostigaet? // Vestnik Ufimskogo juridicheskogo instituta MVD Rossii. - 2019. - № 1 (83). - S. 64.

2 Pobedkin A.V. Uголовnyj process: sostojanie vne prava: monografija. - M.: Jurlitinform, 2013. - S. 121.

3 Gavrilov B.Ja. Protokol'naja forma dosudebnogo proizvodstva – genezis, sovremennoe sostojanie, perspektivy razvitija // Vestnik jekonomicheskoy bezopasnosti. - 2016. - № 5. - S. 13.

4 Koni A.F. Nравstvennye nachala v уголовном процессе (obshhie cherty sudebnoj jetiki) // Izbrannye proizvedenija v 2 t. 2-e izd., dop. - M., 1959.

5 Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR «Ob usilenii otvetstvennosti za huliganstvo» // Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR. - M., 1966.

6 Proizvodstvo po delam o huliganstve: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta Kazahskoj SSR ot 26 sentjabrja 1966 g. - Almaty, 1966.

7 Hupsergenov H.M. Protokol'naja forma dosudebnoj podgotovki materialov po уголовным delam: vzgljad v proshloe // Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija. - 2015. - № 8. - S. 97.

8 Petruhin I.L. Ob uproshhennoj (protokol'noj) forme rassledovanija prestuplenij // Problemy pravosudija i уголовного prava. - M., 1978.

9 Volynskaja O.V. Uskorennoe proizvodstvo v уголовном процессе: uchebnoe posobie. - M., 1994.

10 Jakubina Ju.P. Aktual'nye voprosy sovershenstvovanija form predvaritel'nogo rassledovanija: dis. ... kand. jurid. nauk. - Cheljabinsk, 2010.

11 Ahpanov A.N. Differenciacija уголовно-processual'noj formy v novej redakcii UPK Respubliki Kazahstan. - Almaty: Akademija MVD RK, 2015.

12 Ukraina Respublikasynyn Kылмыстық процесік кодексі: Ukraina Respublikasynyn 2012 жылғы 13 сәуірдегі № 4651-VI ҚРЗ кодексі (16.12.2020 ж. өзгерістермен және толықтырулармен). - Киев, 2012.

13 Kazakstan Respublikasynyn Kылмыстық кодексі: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі. - Алматы: Zheti zhargy, 2015.

14 Protokol'naja forma dosudebnoj podgotovki materialov v уголовном судопроизводстве Ukrainy // <http://refleader.ru/poljgernaigeujg.html>.

15 Kazakstan Respublikasynyn Kылмыстық-процестік кодексі: Kazakstan Respublikasynyn 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ кодексі. - Алматы: Zheti zhargy, 2015.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нұрсұлтан Салдарбекұлы Салдарбек - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: Saldarbek82@bk.ru

Бауыржан Оразбайұлы Ильяс – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ПО әкімшілік қызметі кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: baurzhan.ilyas@bk.ru

Салдарбек Нұрсұлтан Салдарбекұлы – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Saldarbek82@bk.ru

Ильяс Бауыржан Оразбайұлы – преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: baurzhan.ilyas@bk.ru

Nursultan S. Saldarbek - postgraduate student of the Kostanay academy named after Sh. Kabylbayev of the IAM of the Republic of Kazakhstan. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: Saldarbek82@bk.ru

Bauyrzhan O. Ilyas - Lecturer of the Department of administrative activities of the Kostanay academy of the IAM of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, Abay Ave., 11. E-mail: baurzhan.ilyas@bk.ru

**«ҒЫЛЫМ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН
МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

МАҚАЛАНЫ ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАУ ҮШІН ҚОЙЫЛАТЫН ШАРТТАР:

- мақалада бұрын-соңды жарияланбаған және басқа басылымдарда жариялауға арналмаған, «Құқық» мамандығы саласындағы өзіндік ғылыми зерттеулердің нәтижелері қамтылуы тиіс. Ғылыми мақалада ғылыми зерттеудің, эксперименталды немесе аналитикалық қызметтің аралық немесе түпкілікті нәтижелері баяндалуы қажет. Мақала бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық әзірлемелерді, қорытындыларды, ұсынымдарды қамтуы тиіс; немесе жалпы тақырыпқа байланысты бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға (жүйелі шолу) арналуы керек. Мақалада шетелдік зерттеушілердің ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектеріне шолулар мазмұндалуы керек, сонымен қатар «Ғылым-Наука» журналының алдыңғы шығарылымдарындағы кемінде бір мақалаға сілтеме болуы тиіс;

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу) болуы;**

- **үш тілде** (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, аңдатпа және түйін сөздердің және әдебиеттің транслитерацияланған тізімінің болуы;

- тең авторлық 3 автордан артық болмауы керек;

- авторы (авторлары) қол қойған 6-8 бет көлемдік мақалалар. Көлемі 8 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы автордың анықтамасы;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі. Журналдың индексі - 75383.

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

1. Мақаланың құрылымы:

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу);**

- **мақаланың атауы (тақырыбы)** (қалың бас әріптермен), автордың (авторлардың) толық Т.А.Ә., оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, аффилиациясы (ұйымының атауы), елдің атауы және барлық жарияланым авторларының (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып) мекен-жайы қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде. Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қала мен елдің аты жазылады (Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- **аңдатпа** қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде (аңдатпада зерттеудің мәні мен қолданылған әдістері баяндалады, неғұрлым маңызды нәтижелер мен олардың маңыздылығы жинақталады, аңдатпа көлемі – 200-300 сөз);

- **түйін сөздер** – олар мақала мәтінін іздеуге және оның пәндік саласын анықтауға арналған (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде);

- **мақала мәтіні.** Мақала мәтінінің құрылымы:

кіріспе;

әдебиетке шолу;

негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер);

қорытынды (қорытынды және зерттеудің одан әрі перспективалары);

- **әдебиеттер тізімі** - мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған ақпараттық көздер мақаланың соңында орналасады. Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, б. 15]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтінің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- мақалада пайдаланылған **әдебиеттің (дереккөздердің) транслитерацияланған тізімі.**

2. Мақаланың соңында: **«мақала бірінші рет жарияланады» деген жазба болуы керек және жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы қойылады.**

3. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

4. Жарияланатын мақаланың сапасын, нәтижелердің дұрыс және дұрыс мазмұндалуын қамтамасыз ету мақсатында бір жақты жасырын («соқыр») рецензиялауды қолдана отырып, мақалалар тиісті тақырып бойынша ғалымдардың немесе мамандардың рецензиялауынан өтеді. Мақалалардың авторларына рецензия жіберілмейді.

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛҒА МАТЕРИАЛДАРДЫ ҰСЫНУ ТӘРТІБІ

1. Автор А4 форматындағы ақ қағазға басылған екі дана қолжазбаны өзі немесе пошта арқылы хатпен тікелей бас редактордың атына жолдайды. Қолжазбадағы мәтін интервалы – 1, кітап бағдарлы; шрифті Times New Roman, биіктігі 14. Барлық ақшеттері - 2 см. Мәтін ені бойынша тасымалсыз пішімделуі тиіс, абзацтың басында шегініс - 1 см. Мақаланың тақырыбы ортасында пішімделеді. Мақала мәтінінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы тиіс. **Мәтін автормен оқылып, редакциялық түзетумен өткізілуі міндетті және соңғы бетте автордың қолы қойылуы тиіс.** «Word» мәтіндік редакторының форматындағы қолжазбаны электрондық пошта арқылы да жіберуге болады. Кейін автор мақаланың басып шығарылған даналарын жолдауға міндетті.

2. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға, сондай-ақ, оның пікірінше, журнал талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдауға құқылы. Мақала қабылданбаған жағдайда, редколлегия оның себептері бойынша пікірталасқа жол бермеу құқығын сақтайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

3. Редакция жариялау мерзімі бойынша өзіне міндеттеме алмайды. Материалдар олардың редакцияға түсу кезектілігі тәртібімен жарияланады. Егер материал авторға пысықтауға жіберілсе, онда қайта өңделген материалдың авторы қайтарған күн мақала келіп түскен күн болып есептеледі.

4. Қолжазбаларды редакцияға gio.kui@mail.ru электрондық поштасына және келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады: 110005, Қостанай қ., ҚР ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, ҒЗЖРБЖҰБ («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен).

Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ҒЫЛЫМ»**

УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗМЕЩЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛЕ:

- статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. В научной статье должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности. Статья должна содержать авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвящена рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор). В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ғылым-Наука». Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания;

- **наличие УДК (универсальная десятичная классификация);**

- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация, ключевые слова **на трех языках** (казахский (кроме зарубежных авторов), русский и английский) и транслитерированный список литературы;

- соавторство предполагает не более 3-х авторов;

- рукопись статьи объемом от 6-8 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 8 страниц согласовываются с главным редактором;

- справка от имени автора о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;

- копия квитанции о подписке на журнал. Индекс журнала - 75383.

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:

1. Структура статьи:

- **УДК (универсальная десятичная классификация);**

- **название (заголовок) статьи** (прописными буквами, полужирным шрифтом), полные Ф.И.О. автора(ов), его ученая степень, ученое звание, аффилиации (название организации), название страны, и адреса всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора) на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город и страна (Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Нур-Султан). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- **аннотация** на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках (в аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость, объем аннотации – 200-300 слов.);

- **ключевые слова** - предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области (на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках);

- **текст статьи.** Структура текста статьи включает в себя:

введение;

обзор литературы;

основная часть (методология, результаты);

закключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования);

- **список литературы** - список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи. Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **транслитерированный список литературы (используемых источников) к статье.**

2. В конце статьи должна быть запись: **«статья публикуется впервые», ставится дата и подпись автора (авторов).**

3. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

4. Статьи проходят рецензирование учеными или специалистами по соответствующей тематике с применением слепого рецензирования с целью обеспечения качества публикуемой статьи, корректности и достоверности изложения результатов без направления рецензии авторам статей.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

1. Рукопись должна быть представлена лично или послана по почте заказным письмом непосредственно главному редактору в двух экземплярах, распечатанных через 1 интервал на белой бумаге формата А4, ориентация книжная; шрифт Times New Roman, высота 14. Все поля – 2 см. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. **Текст обязательно должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице.** Возможна пересылка по электронной почте в формате текстового редактора «Word» с последующим предоставлением распечатанных экземпляров.

2. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения, а также отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

3. Редакция не берет на себя обязательства по срокам публикации. Материалы печатаются в порядке очередности их поступления в редакцию. Если материал направляется автору на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором переработанного материала.

4. Рукописи направляются в редакцию на e-mail: gio.kui@mail.ru и по почтовому адресу:

110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ООНИиРИП (с пометкой «статья в Ғылым»).

Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.
«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.
Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.
Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.
Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

Периодичность выпуска журнала - не реже одного раза в три месяца.
Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.
Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Рукописи авторам не возвращаются.
За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.
При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редактор:
Кайралапова Г.С.
Түзетушілер:
Қорғанбек Х. (ағылшын т.), Жаимбаева Г.Ж.
Компьютерде беттеу Кайралапова Г.С.

Басуға 2021 ж. 10.03. берілді.
Пішімі 60x84¹/₈. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 25 б.т. Таралымы 200 д.
2021 ж. наурыз. Тапсырыс № 288

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темирбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанай-
ской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редактор:
Кайралапова Г.С.
Корректоры:
Қорғанбек Х. (англ. яз.), Жаимбаева Г.Ж.
Компьютерная верстка: Кайралапова Г.С.

Подписано в печать 10.03.2021 г.
Формат 60x84¹/₈. Печать ризография.
Объем 25 п.л. Тираж 200 экз.
Март 2021 г. Заказ № 288

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева